

ڪهستانيائنيٽ ۾ ديرٽ ڪوڊ

- ڈمارا وەشانى: (٢٠٧) نافى پەرتۇوگۇ; كەستانىا ژنى د دېرۋەكى دا
- دانان: ھىشى بروارى دەرھىننانا ھونھرى; نازدار جىزىرى بەرگ; بەيار جىليل سەرپەرشى چابى; شىروان ئەحمدەد تەبىب
- چاپا ئىتكى تىراز: (١٠٠) دانە ڈمارا سپاردى ل پەرتۇكخانا بەدرخانىيان ل دەھوك
- ٤٥٩) ل سالا .٢٠٠٨ چاپخانا حەجى ھاشم - ھەولىر

SPIREZ PRESS & PUBLISHER
DUHK

دار سپيريز للطباعة والنشر
دھەوك

كوردستان عەراق - دھەوك
ئاقاھىل ئىتكەن سەندىكايىن
كەنگەن كوردىستان
قانۇ سېيھەم
تەلەفۇز: ٧٧٢٢١٢٥ - ٧٧٢٥٣٧٦

www.spirez.org
www.spirezpage.net

که سانیا زنی

د دیره کی دا

هیڅی به رو اری

2008

سال ۱۴۲۷

ناقهه‌رولک

پیشگوتن

۹

بهشى يەكى

۱۳	پىنداقچونەكا دىرىوکى
۱۳	پىنداقچونەكا دىرىوکى
۲۰	ژن وەكە خوداوهند
۲۲	خوداوهندىن ژن ل مسىرى
۲۳	خوداوهندىن ژن ل يۇنانى
۲۴	خوداوهندىن ژن ل رۆمایى
۲۶	خوداوهندىن ژن د شارستانىيەتا دولا سندى دا
۲۷	خوداوهندىن ژن ل با يابانىان
۲۹	ژن د كولتورا هييتىاندا
۳۰	ژن د سەرددەما فيرىعەوناندا
۳۴	ژن د سەرداما مىتانياندا
۳۵	ژن د جڭاڭ و كولتورا عىلامياندا
۳۷	ژن د فەلسەفا زەرادەشتى و ئولا بهەدىنى دا

بهشى دووپىي

۴۳	ژن د ياسايىن كەقىن دا
۴۳	ژن د يونانا كەقىن دا
۴۸	ژن د چىنا كەقىن دا
۵۱	ژن د ئېمىپراتورىيەتا رومادا
۵۳	ژن د سەرددەما شارستانىيەتا هندى دا
۵۵	بەستىنا پەيمانىن ئاشتىي ب سەرددەما ژن ئانىنى
۵۶	ژن د چاخى نەزانىنى دا ل بىبابنا عەرەبى
۵۸	ژن د چاخى نەزانىنى دا ل بىبابنا عەرەبى

بەشى سىئى

٥٩	
٥٩	ژ دەستانا ستاتويا ژنى.....
٦٤	سەدەمىن ژ دەستانا ستاتويا ژنى.....
٦٦	باندورا مىتۆلۈزىان.....
٧٠	عەشتار و تەمۆز.....
٧٢	باندورا ئۆلان.....
٧٤	ژن د ئولا جوهياندا.....
٧٦	ژن د ئولا خristiananda.....
٧٩	ژن د ئولى ئىسلامى دا.....
٨٢	باندورا جڭاڭى و ئابورى.....

بەشى چوارى

٨٥	
٨٥	رەوشა ژنى د جاخى تارىكى دا ل وەلاتىن رۇزئاڭا.....
٨٦	روشا ژنى ل ئەوروپا ژ سەدسالا ۱۲ تاكو رىتتوسانسى.....
٨٩	ژن د رىتتوسانسى دا.....
٩٢	فييىنيست ناسى و بىزاقا سىاسى.....
٩٣	رەوشა فييىنيزىمى ب گشتى.....
٩٨	سەرھىدانا پروسەيا فييىنيزىمى.....
٩٩	مارىيا جان رولاند.....
١٠١	ئۇلمۇپ دوگۇز.....
١٠٢	لىبرال فييىنيزىم.....
١٠٤	تىگەھى لىبرالىزم د دوو قوناغاندا پىشداچوو.....
١٠٧	سوسيال فييىنيزىم (فييىنيزىما ماركسى).....
١٠٨	فييىنيزىما راديكال.....
١١١	جەندەر فييىنيزىم.....
١١٣	فييىنيزىما پوسىت مودىرن.....
١١٣	فييىنيزىما ئولى.....

۱۱۴	بزاڭا فىمېنېستى ل ئەمەرىكا.....
۱۱۷	فىمېنېزما ئەدەبى.....
۱۱۸	بزاڭا فىمېنېزمى ل بەریتانيا.....
۱۲۰	بزاڭا فىمېنېزمى ل ئەلمانيا.....
۱۲۵	مافى ڙنى ل كەنەدا.....
۱۲۷	رەوشَا ڙنى ل ئىسپانيا و ئىسپانيا ئەمەرىكا.....

۱۲۹	بەشى پىتىجى
۱۲۹	رۆژا دايىكىن جىهانى.....
۱۳۴	هند ڙنېن کو شون تلىين وان لسەر ئەنیا مەرۇۋاتىي مانه.....
۱۳۵	سوزان ئانتۇن.....
۱۳۶	مافى ڙنى ل وەلاتىن يەكگەرتىيەن ئەمەرىكا دا.....
۱۳۸	فيّرا فيگەنر.....
۱۴۰	كەقىنە شۇوپىيەن شورەشا پىشەسازى ل فەرنەسا.....
۱۴۳	سېمۇن دىبۈقۇار.....
۱۴۶	ئەلكىسىندرَا كولۇنتاي.....

۱۵۱	بەشى شەشى
۱۵۱	سەرھەلدانى بزاڭا فىمېنېزمى د ناقا عەرەباندا.....
۱۵۶	هند كەساتىيەن ناڭدار د ناقا عەرەباندا.....
۱۶۲	هند ڙنېن پىشەنگ د وەلاتىن عەرەبى دا.....
۱۶۲	فاتىما يۈسف ڙ مىرى.....
۱۶۵	چەند مىناك ڙ بو نەھىلانا حىجانى ل وەلاتىن ئىسلامى.....

۱۶۹	بەشى حەفتى
۱۶۹	لىكولىنەرىن روزھەلات ناس لسەر ڙنا كورد.....
۱۷۲	هند ڙنېن ناڭدارىن كورد ل باكىرى كوردىستانى.....
۱۷۴	قەرە فاتىما(فاتىما رەش).....

۱۷۷	شازاده و باله‌رینا کورد لهیلا به درخان.....
۱۸۷	روناکبیر و روژنامه‌فانا کورد ره‌وشنهن به درخان.....
۱۸۹	زه‌کیا ئالکان.....
۱۹۱	زیلان.....
۱۹۲	ژنین کورد ل باشوری کوردستانی.....
۱۹۲	خانزادا میری سوران.....
۱۹۵	عادیله خانم.....
۱۹۸	مهیان خاتونا ئیزدی.....
۲۰۳	حه‌بسا خانا نه‌قیب.....
۲۰۷	مارگریت گورگیس.....
۲۰۸	لهیلا قاسم.....
۲۱۲	هیرو خان.....
۲۱۵	به‌رخودانا ژنین برادوست ل روژه‌لاتی کوردستانی.....
۲۱۶	مه‌ستوره کوردستانی.....
۲۱۸	قه‌دهم خیر.....
۲۲۰	رولا ژنا د کومارا مهاباد دا.....
۲۲۲	مینا قازی.....
۲۲۶	داویا سه‌دسالا بیستان ژنا کورد ل باکوری کوردستانی.....
۲۲۷	لهیلا زانا.....

پیشگوون...

ژن بواته‌یا ژیان لبا کوردان تى ناسکرن، ژیان ژی بهه‌موو قوناغین خوهیین دژوار ۋە هند ئافراندن پیکائينە. دقان ئافراندىنان دا شارستانى پیشداچوون و جفاك ژ كومەلین بچوك ئاڭا بۇو، تاكو گەھايە سيسىتەمېن ئاقاكرنا "گوند، بازىران و دانانا سيسىتەمەكى نۇو ژ بو ژيانا مروقاتىي وەكە" ياسا، دەستهەلات، خوهجهى و بەرھەمئانىنى "ژ ئەفسانەيىن دىريوكى بەرب دانانا بنگەھىن فەلسەفى، زانسىتى و ئافراندىن ھونەرى و ئەدەبىياتى. ژ بو ۋى گرنگىا دىريوكى گەلى كورد ژى بدرىزىيا ۋان قوناغان بەشەكى گرنگ بو د ئاقاكرنا ۋان بەرھەمېن شارستانى دا، لەوما ھەر ژ دەردورا ھەردۇو روبارىن(دىجلە و فورات)ى كو خوهجهيا مروقى كەقىن لەردىن دەردوو روبارىن دىجىلە و فورات)ى كو زەنگىنلىرىن شارستانىا مەزوپوتاميا لى ھاتىيە ئاقاكرن و ئىرو بىرىيَا ۋى شارستانىي ئەم ژيانەكا نوودەم و خوهدى ھىزەك مەزن بەرددوام دەكەين. ھەلبەت ئەف راستىيە ژى دەقى دنالا روبەلەن دىريوكى دا بىنە پاراستن و لىكولىنىن زانسىتى لىسەر بىنە كرن. خانما ھىقى دەقى پەرتوكى دا پرانيا ۋان قوناغين ژيانى د كەساتيا ژنى دا نېمىساندە و وەكە پەرتوكەك خوهدى سەربورىن دىريوكى ئاماھەكىيە، ژ بو ويىزى خوهندەقانى كورد دكارىت بىبىتە خوهدى پېزانىنىن دىريوكى لىسەر كەساتيا ژنى. گەر دنالا

روپه‌لین ڦي په رتوکي دا خوهيا ببيت کو، ڙن ئافرينهرا کشتوكاں و داناها بنگه‌هی ڙيانى بيت، ئيرو ئه م دبىين ئه و ڙن د وان وهلاٽين سه‌رده‌ستين ڦي هه‌ريمى دا بگشتي و ڙنا کورد بتاييه‌تى هيٺتا دبىته قوربانا بنده‌ستيا ميري، جفاکي، دهسته‌لاتي و ئولى. داناها ياساچين ڙيانى و دامه‌زراندنا سازيئن ڙنا د چارچوڻا جفاکه‌ک فهودال و ئولدار دا هيٺتا نه‌کاريه ببيته ناسناما راست يا ڙنى، له‌وما ئه‌گهه رئم هندهک ديريوكى بنيرين دى قه‌هره‌مانين ڙنин کورد يېن ووهکه (مه‌ستوره کوردستانى، قه‌دهم خيّر هه‌بسه‌خان، فاتمه‌رهش، په‌ريخان، زه‌ريفا خانما على شير، به‌سا ديره‌سمى، مارگريت، له‌يلا قاسم، زيلان، زه‌كيا ئالكان و له‌يلا زان و...هند دنافا ديريوكا کوردستانى دا بونه سومبوليّن نه‌ته‌وى، نه‌ترسى، روشنبيرى و جفاکي. په‌رتووكه‌ک بقى ئاويي خوهدي گرنگيکه ديريوكى يه، له‌وما ئه‌م دکارين بېڙين؟" ده‌يٽ ڙن بخوه لفان نرخين ديريوكى خوهدي ده‌ركه‌قيت و جاره‌ک دى ڦه‌گهه‌ريته ڦه راستيا خوه يا ديريوكى، لى مخابن گه‌له‌ک جaran ده‌ما ڙن دبىته دهسته‌لاتدار ووهکه ميريکي بير دكهت و د چارچوڻه‌يا ئايدولوژي و به‌رڙه‌وهندىيئن که‌ساتي روشنبيرى و سياسى هه‌يء داكو ڙن بكاريت ببيته خوه‌ديا راستيا ڙيانى و جاره‌ک دى بره‌نگه‌ک نو و جوان ڙيانى بخه‌ملينيت و ببيته بنگه‌هه‌ک گرنگ ڙبو ئاقاکرنا ڙيانه‌که برومەت و ئازاد. دنافا ڦي په‌رتوکي دا گه‌له‌ک بابه‌تىئن جودا هاتينه ليکولينکرن و گه‌له‌ک پرس هاتينه به‌رسقدان و هند پرس ڙي د جهدا مانه و لبه‌ندا ديتن و شروقين خوه‌نده‌قانى کورده، ئه‌ز ڦي په‌رتوکي ل هه‌قڙينا خوه هيٺي خانى و ته‌قايا گه‌لى کورد و مروقاتي پيروز دکه‌م، هيٺيدارم ئه‌ڻ به‌ره‌هه‌مى نه‌يسيني ڙي ووهکه هه‌ر به‌ره‌هه‌مکى دن خوه د نافا روپه‌لین ديريوكى دا ببىنيت و بابه‌تىئن بنخ دنافا روپه‌لین خوه‌دا هه‌مبىز بکهت دا

په رتوکخانا کوردي ژى مينا هر نه ته ووهکي زهنجين ببیت و هه موو بهرهه مین بىرخ دنافا خوهدا ببینيت. تشتى دى يى گرنگ من د ڦى نفیسینى دا دیتى ئوه کو، هيٺى خان ژ نفیسینا هه لبه ستا کوردي بهر ب ليکولينه ک ودها چوو، ئەف ژى دنافا خوهدا پيىشدا چوونه کي په يدا دكهت. ئەم بهيٺيا بهرهه مین هه مه جور و خوهدي زانستا نفیسینه ک بىرخين، ژ ئافراندى بهر ب شروقه و ليکولينين زانستى، ژ دېروكا كه ڦن و كه ڦنه شوپيان بهر ب نودهمى و پيىشدا چوونى، ژ هه لبه ستى بهر ب رومان و ئەدەبیاتا نوو. دەما ئەم ڦنى بېڻيانى ناف دكهين، دېيت مافيئن وئى ڦنى د هه موو بهشىن ڙيانى دا بىن پاراستن هه رووهکي ئەو بخوه بدرىزيا ڙيانى خوهديا ئافراندىن و خەملاندنا ڙيانى بۇويه هه ر چوازايى بهر ب بازىر و شارستانيا نودهم، ژ سىستەمى جقاكا كه ڦن بهر ب ياسايىن ڙيانى، ژ پىشەيى بهر ب ئافراندى لەوما ئېرو د دېروكا گەلەك نه ته واندا وەكە سومبولا سەربەرزىي تىئن ناسكىن، گەلى كورد ژى بدرىزيا ڙيانى خوهدي سومبوليىن برومەته، دې ئەف سومبولنە بىنە پاراستن و نرخىن وانىن دېروكى بىن دايىن و ژ بهرهه مین نفیسینى بى بهر نه بن، بهيٺيا سەركەفتى و چاقەرىيپونا بهرهه مەك دن.

فەھمى بالايى
بەرلەن ۲۰۰۸/۱/۲۰

بەشى يەكى

• پىشاداچوونەكا دىرۋوكىل

بى گومان يەك ژ ئەركىن گرنگ يىتن دىرۋوكى ئەوه، كو جە و دەمەن وان چاخان دەربارەي شارستانىيەتى ب شىۋەيەكى راستيانە ئەنجام بىدەت. لى ئەو ئەركى ب كىيماتى و نەتەمامى مای ئەوه، كو تا نەما دىرۋوك نەبووويە خۇھدى سىستەمەكى تايىبەت، ژ بۆ ب جەكرنا وان جەھ دەمان. لى ئەگەر بىيىن و ژ وى خالى دەست پېيىكەين، كو دگەل دەركەفتىن يەكەم قۇناغا مرۆڤاتىيى، خۇھيا دېيت كو، ژنى قۇناغىن گرنگ گەياندىنە پلەيىن بەرزىيەن ژيانى. واتە" د رەوشەكە نە تەمام دا تەمام كرييە و ژيان ئافراندىيە، ب سەدەما كو ژنى پېشەنگىيا كشتوكال و كەھى كرنا گيائىداران كرييە، ژ بەر وى يەكى شىۋەيىن رىپەراتى كرنا ژنى، مۆھرا خوه ل پىشاداچوونىن ھزر و زمانى خىستى يە". دىسان ژ بەر كو ژنى كشتوكال و كەھى كرنا ئاژەلان بى گەياندىيە، كو ئەۋۇزى گرىدىايى ھزر و پراكىتكا ژنى بىووويە، لەورا ژن ب يەكەمین خۇداوەندى ل سەر روبيى زەمەنلىقى و ب ئافرىنتەرا ھەموو تىستان ھاتە ب ناش كرن. ھەر ژ بەر ۋىيەتلىقى ژى د وى دەمى دا مەزنترىن سەمبۇلا ھەبوونا ھېزى دايىك بىووويە، مەرقى دكارىت بىزىت؛ ژن بىنگەھى ھەموو كەلتۈرى مەرقىتىي يە.

ئەو دەستكەفتىن د دىرۋۆكى دا ژنى ب دەست ئانىن، د وارى ئابورى، مالباتى، پەروھىدە و سيا سى دا بۇ سەدەما خوهياكىدا قۆناغەكى د ژيانا مروقان دا كۆ قۆناغا دەستهەلاتا ژنى يە (Matriarchate). د ۋى قۆناغى دا ژن و مىران ب ھەۋرا سۆد ژ خۇھزايى وەردىگەت بىيى ب كارئانىنا كارەكى بەرھەمدار، ب شىيەكى وەكەقى، د ۋى قۆناغى دا ژن سەردەست بىوو مىر دهاتە مال مافى ژنى ھەبىوو مىرى دەربكەت گەر ژى تۆرە بايە، ژنى مالبات خودى دكىر ب بەرھەم ئانىنا كشتوكالى دىسان وەكە خوهزا، زارۋ و ئانىن ژى كارى ژنى بىوو. كارى مىرى بىھەنلى دەستكەفتىن د ۋى دەمىن دا خوارنى تىرا بەرھەنەن دكىر، ژ بەركو د ۋى دەمىن دا دەرھەو، زۆرى بن پېكىرن و جوداھى نە بىوو، پاشان خوهيا بىوو دىسان سەرکرده و قازى ژى بىوو ئەركى ژنى. وەكە ۋى و بەرپرسىياريا ۋى پارقەكىدا خوارنى بىوو ب شىيەكى وەكەقى، ھەرودە ژنى رۆلى پارقەكىدا كارى ل سەر ھەموو ئەندامىن جەڭلىكى پارقەدكىر ل گۈرى پېزانىنن وان و ئەزمۇن و دلسۇزىا وان د جەڭلىكى دا.

خوهقە گرتى د جڭاڭا دەستپېكى دا ڙنى زىدەتر ڙ مىرى رولا خوه لىستىيە" زانايىن شۆنەواران خوهيا دىكەن چاخى دەستھەلاتا ڙنى يان دايىكى بەردىوام بۇو تاكو دەولەت ب جڭاڭ بازار، ياسا و سىياسەت دامەزراندى. دەمەكى د گەل جڭاڭا كشتۈكال د گونجى و دەمەكى رەحەت ب خوهجهى و بەرەمدار بۇو، هەروەها خوهيا دىكەن كو دىياردا دەستھەلاتا دايىكى يان ڙنى نە دەستھەلاتەكە (مۆتەق) بۇو. د وارى رىيغەبەريا جڭاڭى دا، لى وەكەھەقىيەكە جڭاڭى پېك ئانى بۇو، ڙ ئالىيەك دنفە تى خوهيا كرن كو ڙن بەرپىسيارارا پاراستنا خەتىرا ئاڭرى بۇويە، ڙبەركو هەر تم مىر د چۈن نىيچىرى ڙن لېر زارويان دمان، ڙنى بەرپىسياريا هوئىرىن خىستبوو سەر ملىئىن خوه، وەكە كومكىندا گىايى ڙبو خوارنى هەروەها چىكىندا جل و بەرگان ڙ پىستى ئاڙەلان بو ل بەرخوهكرنى و خوه پاراستن ڙ سەرما زقىستانى، هەروەها پاراستنا گرۇپى د وى دەما كو مىر ئامادە نەبا، ڙ ئالىيەك دنفە پرانيا زاناييان ل وى باوەرىيەنە كو ڙنى زمان ئافراندىيە، ڙبو پىيوىستىا رۇۋانە و ڙ ھەڤ تى بگەن ڙ بۇ پىيوىستى يا وى يا گىنگ وەكە ئالاقەكى پەيوەندى كرنى د ناقبەرا هەقدودا، ڙبەر وى يەكى پرانيا رۆشنبىر و زمان زانان د بىن كو زمانى رەسەنى هەر كەسى ڙىرا دېيىن زمانى دايىكى."^(١) د دېرىوكى دا هاتىيە خوهياكىن كو، "جڭاڭا مەرقەتىي ب هەموو قۇناغىيەن خوه يىين خوهش و نەخوهش قە، هەلگرا چەندىن بۆچۈننەن جور بەجور بۇويە". دەربارەي كىشەيىن ڙنى كو د هەر قۇناغەكى دا مۆھرا خوه لى خستىيە و

^(١) المرأة في التاريخ، رؤية من وراء جدر الأسرة الأمومية دار الفكر سورية دمشق، المهندس عصام باقل، يوسف المقاداد و مالك بن نبي ٢٠٠٦ من موقع www.flickr.com.

تايي به تمهندىيەن خوه هەبۈونە. واتە ڦن (ڦيان - ڦيار) چاقكانيا ڦيانى يه ڙ بەر كو ڦن يەكەم جار بەريا مىرى د وارى ئاڭاكرنا ڦينى دا ئافراىندن پىك ئانىيە و بۇويە هەفلا خوه زايى، ڦيانا مرۆڤاتى ب شىوه يەكى رىك و پىك وەكە بنگەھ ئاڭاكرىيە، وەكە راستىيەكە دىرۆكى هەر ڦن بۇويە، مىر ڙ قۆناغا كىقى بۇونا چاخى بەردىنى دەستپېكى ئانىيە قۆناغا چاخى بەردىنى نوو، ب گشتى ليکولينەرېن مروق ناس و وارناس گەھەشتىنە وئى باوەرى كو ڦن بويە ئافرىنەرا ڦينى، وئى پەيوەندى دگەل خوه زايى پىك ئانىيە، كو ڙ (حەوشار تا دەشتا شارەزۆر، ڙ دەريايى وانى تا گولا ئورمىي، ڙ چيايى ئاڭرى تا هەورەمان، ڙ پەرسىگەها ئاناھيتا تا ئاڭر گەش ئەسپ ل ئاستەكى بەرفەھ بۇو، ڙ رۆبارى نىل تا دەريا رەش و قەۋاز). تا ئىرۇ شۇن تلىين وان ل سەرەمەموو گوند و بازاراندا ماينە. ڙ بەر ڦى يەكى ڦى(Mesopotamia) دەرگوشاشارەستانيەتى ھاتىيە ناساندىن. تا ئاستى رېقەبەريي و كاروبارى ئابورى، ئۆلى خوه د گەھاندى^(١).

گەر ئەم ڦەگەرين بۇ دەستپېكى جقاكا مروقاتىيە بەريا كو خىزان پىك بىت د گۆتنى سەردىما (ڦن سالارى دەستەھەلاتداريا ڦنى) ڙ بەر كو ڦن د ڦيانا وئى دەمى دا هەر تىشت بۇو، ڦنى ڦيانا خوه و زارۇيىن خوه ل سەر ملىئىن خوه گرت بۇو، مىران بىتهنى خوه تىر دكىر ڙ بەر كو ئاستى گەھەشتىنە مروقان نە گەما بو وى ئاستى كۆپۈزىنە زارۇ ڙ ئەنجامى يەك گەھەشتىنە ردوو ئاليان پەيدا دېيت.

ڙ بەر ڦى يەكى هەر تم ڦنى هەول دايە ڙ بۇ زارۇيىن خوه خارنى پەيدا بکەت و چاڭدىريما وان بکەت، ب كۆمكىرنا جورىن گىا و دانى دىسان

^(١) سەرودر كەريم، كومەلە ووتاردەربارەي كىشەي ڦنان، سليمانى، ٦، ٢٠٠٠.

ب بەرھەمی حەیوانان ژ بۇ تىر كرنا زارۋىيان، ژ ئالىيەك دنفە پەيداكرنا جل و بەرگان ژ كەقل و مويى هند ئازەلان و هند جورىن گيا ژ بۇ پاراستنا وان ژ سەرمایى.

ئەف ژى بويه سەدەما وى يەكى كو ژن ل پىشىيا مىرى فىرى چاندنا كشتوكال، رستن، چىنى و خوهدى كرنا ئازەلان بېيت.
ژ بەر قان سەدەمان د دىرۆكى دا خوهيا بۇويه كو هەر ژن بۇويه يەكەم جار كشتوكال ناسكىرى، وەكە گەنم، جە و بىرنج دىسان يەكەم كەس بۇو ئازەل حەيوانى كوقى كەھى كرى، وەكە بىز، چىل، گا و هند حەيوانىن دن، كو ب بەرھەمىن وان زارق ب خوهدى دىرن و ژيان د دۆماند^(۱).

ئەف بەرپىسياريا وى ل هەمبەر ژيانى، بۇويه سەدەما وى يەكى، كو خىزان يان مالبات پىك بىت و پىشداچۇن پەيدابىيت، ب سەدەما ئاقاكرنا خانيان گوند پەيدا بۇون، دىسان ب سەدەما ئاقاكرنا گوندان ژى ژيانا ئاكنجى بۇونى پەيدا بويه. بى گۆمان ئەفلى گوھەرىنەك مەزن بۇو وەكە شارستانىيەت پىشداچۇ، كو بەرى وى دەمى مەۋە ئازەلان وەكە گۆرۈپپىن بچۆك د شەفتان دا د نافا خوهزايىن دا ژيان دىك. لى ب ئاقاكرنا خانى و مالان شۇرەشا گوندان دەستپى كر و ئەف ژى بۇو وەرچەرخانەكە دى د دىرۆكى دا. ژ وى سەردەملىرا دېيىن سەردەما (Nîolotik). پاشان بازار ژى هاتنه ئاقاكرن. ئەف ژى تى وى واتەيى كو ژن بۇويه بىنگەها شارستانىيەتا مەۋە ئەفلى، ژ بەر كو هەر تىشت د ژيانى دا ژن ژى بەرپىيار بۇو.

^(۱) سوران مامە، ژن و گەران بە دواى ناسنامەدا، سليمانى، ل ۵ ۲۰۰۲.

تاکو گههشت بو وئ ئاستى کو مېر مينا زاروپيان گريديابي ڙنى بولو، لهورا ڙ وئ دەمئ را دېيڙن سەرداما (دایك سالارى يان دەستههلاتا دايڪي).

ڙ ئاليهک دنله پشته ئارکولوڙان شونهوارين هند گوندیئن سەردەما چاخى بهردىني نوو ديتن وەکه گوندیئن (Cermu) کو نزيكى سولەيمانيي يه ديسان (Gencî Dara) ئەف گونده ڙى دكەفيتە پشتا (زاگروس) دنافبهرا زېيى ڙيرىن و بازيرى دىاله دا^(۱).

وەکه تى زانين کو ل (گەنجى دارا) پەرسىگەھەک هاتىه ديتن کو هند سەريئن بىنان تىدانه و ديسان هند پەيكەريئن کو ڙ (قورى) يان ئاخى هاتىنه چيڪرن، هند پەيكەر تىدانه کو پرانيا وان پەيكەريئن ڙنان، تى خوهيا کرن د باوھريا وئ سەردامى دا زارو ئانينا ڙنى و بهرهەمنى زەقيان پەيوەندىيەک ب هىز د ناقبرا واندا ھەيء، کو بهرهەمنى هەربو ئاليان گرنگىيەک مەزن د ڙيانا وئ دەمئ دا ھەبويء، ديسان ڙ بۇ زېداتر سەلماندن کو پيرۆزى و روّلا گرنگا ڙنى د وئ دەمئ دا هند ميناکىن دن ھەنە وەکه ل گوندى (يارم تەپه) (٤٠) پەيكەوريئن ڙنان هاتىنه ديتن کو پەيوەندى ب باوھريا زېدەبۈنى ۋەھەيء (Fertility Cult). وەها هاتىه نيشادان کو پرانيا وان پەيكەران ل سەر پيانه و چاقىن ھەموويان د خوهيانه و مەمكىن وان د ئاشكەرا و دەركەفتىنه، بلندىيا وان ڙ ھەف دو د جودانه د ناقبهرا (٣٥ مەسىم) دانه، ئالاقىن کو ب كارئائين د ڦان پەيكەران دا ڙ بەر، ھەستى و تەقنى يان ئاخى هاتىنه چيڪرن^(٢). ديسان پەيكەرەكى دن بلندىيا وي (٢٠ مەسىم) هاتىه خوهيا کرن کو ئەف پەيكەرە پر بالا مرۆڤان دكشىنه، د شوهىي ڙنهکه هيشتا جوانه کو كەسايەتىا

(۱) ج،كوردو، مىژۇوى كوردستان رەگەز و بناؤانى شارستانى كورد، وەرگىر رىبوار رەشيد سويد ۱۹۹۴ مەسىم ۱۸.

(۲) ھەمان چاقكىانى، ل ۲۷.

خوهداوهندا داييک نيشان ددت، سهري وئ خوهيا ناكه لى د سهور وئ يهكى را پر رياлиتيه يه و ئاشكەرايه وەكە تى زانين كو هۆركاري د ۋى پەيکەريدا هاتىه كرن، ڙ بىان حەتا دەست و بسىكىن وئ يېئن لۆلەيى هەموو ب رەنگى سۆرەكى تارى هاتىنە نەخش كرن. د ئەنجامىن لىكۆلىنىن ئاركۈلۈزۈندا خوهيا بويه، كو مەزنترىن ھەزمارا سىمايىن چاخى بەردىنى ناڭين ڙن دانە ناساندىن. ھەروەها د سەرەدەما بەردىنى نو ل گور وان تىشتىن كو ل گوندىن (چەتال خويك و جەرمۇ) دا هاتىنە دىتن، پەيکەرىن سەر دەمما بەردىنى نو يى كوردىستانى نيشان ددت، ديسان پرانيا وان پەيکەران ڙن. تى زانين گوندى (چەتال خويك) (٣٢) ميلان) د كەفە باشورى رۆزھەلاتى (قۇنىياتى). ل گور لىكۆلىنىن ئاركۈلۈزان خوهيا بويه كو د چاخى بەردىنى نوو ڙى دا ديسان گرنگى دايىه ڙنى، راستىا وئ ڙى د وان پەيکەران دها خوهيا دې، يېئن ل ھند گوندىن دىرىن د دىرۇكى دها هاتىنە دىتن، وەكە گوندى (چەتال خويك) پەيکەرەك دن هاتىه دىتن كو خوهيا كرنا ڙنهكى يە بەر و مل، سىنگ و زكى وئ د مەزنن، لى دەست و پى و مەمكىن وئ ھەموو ب خاچ هاتىنە داپۇشىن. ديسان نيشان دانا ڙنهكە دن كو مينا كۆمەكى يان كۆلاقەكى د سەريدايە و خالىن ل سەر زك و مەمكىن وئ وەها خوهيا دكە كو كراسى ل بەر وئ ڙ چەرمى پىنگانە. ديسان ڙ بۇ زىداتر خوهيا كرنا پېرۇزيا رولى ڙنى د ئانىنا زارۇياندا، د پەيکەرەكى دندا ھەر ل ھەمان گوند بەر چاڭ دكەفە كو پەيکەرە ڙنهكى يە د دەمما زارۇ ئانىنى دا ڙنى لىنگىن وئ د ۋەتكەرىنە و دەستىن وئ ل سەر سەرى دو پىنگانە، كو دنابېرە ھەردو لىكىن وئ يېئن ۋەتكەريدا سەرى زارۇي ديارە، ئەف ڙى وەكە سەمبۇل ڙ بۇ پېرۇزى لى دنلىرن.

وەكە تى زانين كو ل دەستپىكا ژيانى مەرۇق دىندار بويه واتە خوهدى ئۆل بويه، ب چ ئاواى بە ل گور شەرت و مەرجىن دەمى وەكە پەرسىنا

رۆزى، هەيقى، سىتىركان، هند پەيكەران و پەرسىتىن دن كول جەم وان
پىروزىا خوه هەبويه.

ل سەر چاخى بەردىن پە مىناك ئانىن دەربارەي رۇلا ژنى د ئاقاكرنا
شارستانىيەت و مەرقاتىيى دا، لى پېتى قەتىنداندا چاخى بەردىن و
دەستپىكىرنا شارستانىيەتى و ئاقاكرنا گوند و بازار و پەرسىتكەھان
پىويسىتە ئەم ل دەرىيى دەستپىكى دەستەلاتداريا ژنى بنىرىين و ژ دارا هەر
سەردەمەكى پەلەكى ژى بکەين، ب تايىھەت ل گور سەلماندا
ئاركۆلۈزىان، كو هەموو جورىن ھونەر، زانست، كەقىن ترىن دەرمان
سازى، ياسا، نۆزىدارى، درۆستكىرنا هەموو پىويسىتىيەن ژيانا رۆزانە ژ
سىرامىك كو ببۇن خوھدى چاڭكانى و پېشىدا چۆبۇن، د وان جەڭكەندا،
يىن كو ژن تىدا دەستەلاتدار بويە و د هاتن پەرسىن، نابە ئەم وى
يەكى ژ بىر بکەين كو ژن نە بىتەن دەسەتەلاتدار بويە بەلكو
خوھداوهند ژى بويە ل پە سەردەم و هەرىمماندا مۆھرا خوه ل رووپەلىن
دېرۋۆكى خستىيە.

• ژن وەكە خوھداوهند

وەكە تى زانىن كو بنگەھى شارستانىيا مەرقاتىيەتى ل سەر دەما
(Somer) دەست پى كرييە، لەورا پىويسىتە مىناكى ۋى يەكى ژ سومەران
دەست پى بکەين.

ژن د سەردەما شارستانىيەتا سومەردا وەكە خوھداوندا ئىنин (Inîn),
يان ژى ئىنانا (Inana) كو خوھداوهندادا ئاسمان بۇو دىسان ل جەم
(بابليان) خوھداوهندادا عەشتا (Eshtar) كو خوھداوهندادا ئاسمان دايىكا
پىروز و مەزن كو هەموو تۆخمان پەرسىtie، ل پەرسىتكەها (عەشتار) ل
بازارى (نەمرود). ژ ئالىيەك دنفە ل ۋى بازارى ژنى وەكە چاڭدىر يان

راویزکار و دادوهر ل دادگه‌هان کار کریه، میناکی هردوو خوداوهندین (Hatur Inrîs) ئەفسانه‌یا وان ب ئافراندنا کشتوکالی هاتنه ناساندن. يان وەکه خوداوهندنا سەردونى كەلتى Serdunî (keltî) كو ب خوداوهند زانین و مەعریفەتى ناقدار بۇو، ل گور باوهريا وان كو خىر، خوهشى و گرنژىن ژى دباريت.

ديسان هند ميناكىن دن هەنە ژ بۆ خوهياكىنا رۆلى ژنى د سەردەما (سومەران) دا ژ ئالىي ئەدەبى ۋە ميناك هند پەيكەر ل (ئۆر) هاتىنە دىتن ژ وان پەيكەرى ھەلبەستقانى بناقى ئەنخيدوانا (Enxîdwana) ڙنا خوداوەند ننار(Ninan) و كەچا سەرجۇنى ئەكەدى، ئەنخيدوانا يەكەمین ڙنا ھەلبەستقانە د دىرۆكى دا ۋى خانمى ھەلبەست ب هەردوو زمانىن سومەرى و ئەكەدى نېيسىنە^(۱). ئەف خانمە ناقدار نەبو ژ بەر كو شازادە بۆ و كەچا پاشايەكى ناقدار بۇ ئەزى سەرجۇنە، يان يەكە ژ راھبىن (ئۆر و وەركا) لى ناڭ و دەتكىن وى يىن ھەلبەستقانىي بەلاق بون. ليكۈلينىن مىمارى ئاشكەرا كريه ھەلبەستەكە وى ب درېزىيا (۱۵۰) بەيتان ب زمانى سومەرى و ئەكەدى نېيساندىيە، د ھەلبەستا خودا پەسنا خوداوەندنا ۋىيانى و شەران ئىنانا يان (ئەشتار) دكە، پاشان د ھەلبەستا خودە بەحسى خوداوەند ئەشتار دكە ژ ئالىيەكىقە وەكە خوداوەند ئەفيئە و زىدەبۇنى ھەروەها دايىكا خودى دلۇقانى و زىدەكرنا رزقى مرۇقان. ژ ئالىي دنقە خوداوەند شەر، دىزايەتى، كىن نەفرەتكەن دەرخستتا ب ئاگر و تۆفانى ھەر و بايان ل سەر دبارىنىت، ئەق ژنە د ھەلبەستەن خوددا بەحسا مېرخاسەكى (ئەكەدى) ب ناقى لوگالاننە (Lugalanne) دكە ديسان د داوايا ھەلبەستا خوددا پەسنداندا خوداوەند (ئەشتار) دكە^(۲).

(۱) دكتور نائل حنون، جريدة الآسيوپ الآدبى العدد، ٢٠٠٥، ٢٩، ١٠، ٩٨٠.

(۲) دكتور فاضل عبدالواحد، سومر اسطوره و ملحمة ديمشق ١٩٩٩، ص ٦١.

دیسان د بەردەوام بونا ژیانی، رۆژ ب رۆژ پیشداچوونا شارستانیه تان يەک ل پەی يەک دەولەت هاتن ئاقىرن پشتى حۆكمداريا ئەکەدى يان ژى دیسان ژنى موھرا خوه ل ۋى ناقدارىي خست وەكە شازنا ئىمپراتورىيەتا ئاشۇور يَا نۇو سمۇر ئامات (Simor Amat) د سالىن (٨١١-٨٠٦) ب ز يا ژ ئالىي گريكانقە د هاتە ئاقىرن ب (سەمير ئەميس) كو ناقداريا ئەفسانە يَا وئى ل ھەموو جىهانى بەلاڻ ببۇ^(١). ژ ئالىيەك دنڭە تى زانىن كو ۋى شازنى حۆكمداريا ئاشۇور كرييە ل جىي كۆرى خوه ئەلمەلىك ئادىد ننزارى (Addnrar) پىنچەم كو تەمەنلىكى وى نەگەھابو ئاستى حۆكمدارىي^(٢). وى (٥) سالان حۆكمداريا ۋى دەولەتى ب سەرفرازى كرييە^(٣).

• خوداوهندىن ژن ل مىرى

دیسان د شارستانىيەتا (ميسرى) دا، ژنى رۆلەكى زىرىين دىتى يە ميناكتىن هند ژنinin خوداوهند ھەنە وەكە خوداوهندما مات (Maat)^(٤). كۈو ب خوداوهند راستى، دادوهرىي و ل ھەفھاتنى ناقدارە^(٥). هەروها وى بنگەها رېيما ئەخلاقى ل دەستپىكا چىبۇونا وى دا داتايە، دیسان ل سەر وى تى گۆتن كو پەسىنى وى دايە وەكە (نەفس بچۆكى،

(١) نورة الحامدي تاريخ المرأة، الآشين ٢٤، ٣٢٠٠٥ من موقع www.al-jazira.com

(٢) دكتور نائلن حنون، جريدة الأسبوع الأدبي، العدد ٢٩، ٢٩، ٢٠٠٥، ٩٨٠.

(٣) عبدالرحمن احمد عثمان من موقع www.almenber.com ٢٠٠٤، ٣، ١٩.

(٤) كازيه صالح، ژنى كورد له دەروازەي ھەزارى سىيەمدا، سليمانى ٢٠٠٢، ل ١٣.

(٥) امام عبدالفتاح امام المعتقدات الدينية لدى الشعوب الكويت ١٩٩٣ ص ٤٩.

شیاری، ئارامى، خودى علم و زانين بوویه دىسان ڙ ئالىي پەسندانى ٿه ڙيره دبیئن خوداوهندا خیرخواز، هر تم ب نرخ و بها بوویه. هەروههَا تى زانين کو ڙ ئالىي چينا زانيانٺه ب رومەت بوویه ل سەر ڦى يەكى ڙى پادشايهکى مسرى دبیڙه؛ ئەو نانى منه هەروههَا قازىي يەكەم و وەزيرى کوو خوه ب راهبى وى دزانه ويئەيەكى وى ل سەر سینگى خوه گرت بwoo وەكه نيشان ڙ بۆ وەزيفەتا وى.

• خوداوهندين ڙن ل یۆنانلُ

ئەم ھنهکى خوه بەردەينه ناڻ شارستانىيەتا (گريکى) بىگومان گرنگيا رؤلا ڙنى وەكه سەمبولەکه پيرۆز تى نيشا دان د پرانيا کار و وەزيفەيان دا. ميناکى خوداوهندا ديميتر (Dameter)، يان خوداوهندا (عەردى دايک) ناڻي وى ل ئيسپارتە ئورسيا (Orthia) ب پيشكىشكىدا ماڻ و ياسايى ناڻدار بwoo، دىسان گريديايى دروينما گەنمى بwoo، هەروههَا ڙن د هند كاربن دندا سەمبولًا پيرۆزىي و وەزيفەدار بوویه ميناکى خوداوهندا هيرا (Hera) کو وەزيفەيا وى پاراستنا زهواجي بوویه هەروههَا خوداوهندا ئەفرؤدیت (Efrodît) کو وەزيفەيا

وئى هېيزا ۋيانى بۇو. يان خوداوهندا ئارتميس (Artemis)، وەزىفەيَا وئى پاراستنا خوهزايى و عەردى بۇو لى خوهداوهندا ئەسىنَا (Esîna) د سەر كارىن وئى يىن شەرانرا وەزىفەيَا زانىنى و پاراستنا كارى ھونەرى بۇويه^(۱).

• خوهداوهندين ڙن ل رۆمايىل

پىويسىتە ھەكى دەربارەي بابەتى ڙنى د شارستانىيەتا رۆمايى دا راوهستىن، تى زانىن وەكە دەستپىكا ھەموو وەلاتىن دن ڙ ئالىي شارستانىيەتى ۋە رۆلا ڙنى وەكە بنگەھ و پىرۇز بۇويە، كو خوهداوندىن ڙن مىناكىن ۋى يەكى نە. وەكە خوهداوهندا ڤينوس (Venus) كو خوهداوهندا جوانىي و گىانى باخچەيان بۇو، بەريا ببىت خوهداوهندا ۋيانا مەزن، دىسان خوهداوهندا يۇنو (Yunnu) كو شاشىن ئەسمان و ھەروەها پاراستنا ڦنان و زەواجى بۇو، ڦ بەر ۋى يەكى ڙى رۆمان دېلىشنى يى كو د ۋى مەھى دا ب زەوجىت ئەۋى زەواجا وى خىر تىدا بيت.

د ئەنجامى ۋان لېكۈلىنان دا خوهيا دېيت كو ئەڭ شىۋى دەستپىكى يى دەستەلاتا ڙنى د ئاقاكرنا شارستانىيەتا مەرقاپايدەتى دا، كو ئەم دەستەلاتا خوهداوهندى نىرین ب دەست خوه ئىنای ڙ بىنگەھ ڙ خوهداوهندى مى وەرگرتىيە. دېرۇك خوهيا دكە ت كو ڙن ل ھند چقاكاندا ھەموو دەستەلات د دەست دابۇويە ئەم خوهدى بىريار و فەرمان بون د دەمى شەردا ھەمبەر ھەرىمەن دى ڙنى شهر كرييە، مېر د مالىدا زارق ب خوهدى كرييە، خوهداوهندا ڙن رى ڙ بۇ ڙنى خوهشىرىيە كو بەشدارى

(۱) ھەمان چاڭكانى ص ٦٦.

حکومداری ببیت ب سهدهما ئەفسونه‌یا کو ژن ب خیر و بەرهکەت د هاتە دیتن. میناکی وئی يەکى ژی هېیز تەمەنی (کیلۆپاترا) (۱۸) سال بون دەما حکومداری كرى دىسان ھەر باندورا گريكان تا کو ۋى چاخى ژى مايە ل دورگەھى (سکار پەنتو) کو دكەۋە دنافبەرا گريك و روساندا. ژنى دەستھەلاتى و ميرات گرى ھەيە کو ژن ببیت ميرات گرا مىرى^(۱).

لى د گەل ھەموو ئەرك و بەرپىياريا ژنى رۆلى وئى د ئاقاکرنا جقاڭ و دامەزراندنا شارستانىيەتا مروقايەتى دا وەها خوهيا ببیت، کو ئەق قۇناغە هند درېيىز نەمايە و رۆزى (دايك سالارى) ئاڭا بۇويە ئىدى رۆز ب رۆز بن دەست كرن و چەوساندنا ژنى، د قۇناغىن داوى دا ب ھەموو جورە و شىوازان دەستور ژ بۇ كۆلە كرن و زنجىركرنا ژنى هاتىيە پېكаниن . ئەركى سەر ملىئن وئى گرمان كرييە و مينا تشتەكى بى بەها و نرخ لى مىزە كرييە، و وەها زانىيە کو ژن بتهنى ژ بۇ خوهشىا زەلامى و ئانىنا زارۋيان هاتىيە ژيانى. نابە کو ژن ل ھەمبەر مىرى دەقى خوه قەكە ت لى ئەق گونەها جقاڭى يە ل ھەمبەر ژنى نە بتهنى ماوەيەك ببیت و ب داوى هاتىيەت. لى تا سەردەمىي چاردەمېنى. ز ل ئەورۆپا مىرى ئەو ماف ھەبۇويە کوو ئەو دكارىت ئەوقاس ژنا خوه بقوتىت تاكو د ناڭ خوينا خودە دگەقزىت. ئەز باودرم نھازى د پىر چقاکاندا ئەق يەكە ل ھەمبەر ژنى ھەيە.

^(۱) كازىيە صالح، ژنى كورد لە دەروازەي ھەزارى سىيەمدا سليمانى ۲۰۰۲ ل. ۱۲.

• خوهداوهندین ڙن شارستانیهتا دولا سندھ دا

ل سه رولا ڙنی د ئاقاکرنا شارستانیهتا مرؤفایه تی دا ل دولا سندھ، دیسان میناکین بہر ب چاف هنه شون تلیین وان ل سه ر هر گوندھ کی خوهیا یه. ل سه ر ڦی مزاری لیکولینه سیرجون مارشال (Sijohn Mihincw Marshaal) یه که ڙ لیکولینه رین دیرۆکا که ڦن ل مهنجو دارو (Daru) ل دولا سندھ کو گریدابی بازاری هاراپا (Harappa) یه، ل بجاب کو مهمنترین بازاری روباری سندھ یه. ل سه ر ڦی بابه تی هند به لگه نامه ب دهست که فتینه و ئه و به لگه نامه ب شیوه می گوستیرانه ڙ به رین نه رم هاتینه چیکرن، دیسان هند په یکه رین بچوک ڙ ئالا ڦین جودا جودا، ل دهستپیکا ئاشکرا کارین وی (خوهداوهندنا دایکا مهمن) جھی دگریت، دیسان هند په یکه رین دن کو دهربیرینی ڙ په یکه رین ڙنین ب دوجان یان ب حمله دکه ن، لی پرانبا وان ڙی که سایه تین ڙنین تازینه و خوهی بھڙن و سه رداپوشی بون، ناچبری خوهی دکه کو ئه و ڦی و دکه وئی هڙمارا په یکه رین ڙنان بون یین ل شارستانیهتا گوندان ل گر و جیا یین (بالوچستان) هاتینه دیتن، و دکه تی زانین به ری وی شارستانیهتا روباری سند بون و هه ڦاخی یه کبون. ئه و په یکه ر و دکه ڦن ل ئاسیا رۆزئا ھه مووی هاتینه پارچه کرن تاکو ده ریا یئی (Ice) دیرۆکا وی ڦه دگه ره بُو چاخی به رین^(۱).

ڙ ئالیه ک دنqe هند بیر و باور هنه کو خوهداوهندنا (زیده بونی) ئه لخه سیب (Elxesib) ل هندی ل دهستپیکا چاخی به رینی نوو دهات په رستن، په رستنا وی به شه کن گرنگ ڙ پاشماوهیه کی نه ئاری و هندووسی پیک ئانیه، ل سه ر ڦی مزاری بانا (Bana) کو یه که ڙ دیرۆک نشیئن سه دسالا هه فتان دبیزه؛ (ھۆزین) چیایی فینزا ڦندھیاس

^(۱) امام عبدالفتاح امام، المعتقدات الدينية لدى الشعوب، الكويت، ١٩٩٣، ص ٤٩.

(Vinyas) ل ناڤهراستا هندی قوربان ڦ گوشتی پیشکیش دکرن و خوه بریندار دکرن تاكو خوينا خوهيا تایبہت پیشکهشی خوهداوندا شنديكا (Chandîka) بکه ن، ديسان ل جھهک دن تى زانين کو شاڙنا ئوجاين (Ujjain) ل رۆڙئاڻاچي هندی ئه و بخوه ب په رستنا ڦي خوهداوندي رابوویه، دا خوهدي کورهکي بدھتني، ب ڦي ئاوايی ههمو خوهجهين رسنهنین هندی به شداريی د په رستنا ڦي خوهداوندا دايك دا دکهن، وکه تى زانين کو په رستنا خوهداوندا دايك يا مهزن شاكتي (Shaktî) د سه دسالا پيچاندا پيشدا چويه، ئه و چاخن کو تيدا په رستگهها تا کو رۆڙا مهيا ئيرؤ^(۱).

• خوهداوندین ڙن ل با يابانيان

وکه ديروكا هر گلهکي بيگومان ل با يابانيان ڙي ديسا رهوشان ڙن ل دهستپيڪي باشتر بوو ڙ سه ردهما دا وويي، د ناڤا ئيمپراتوريه تين که ڦن ييٽن ياباني دا شهش ڙن د پله ييٽن ئيمپرات وري هتن دا تين ديتن، ل سه ردهما دهستهه لاتا كييوٽو (Kîyoto) ڙن د ڙيانا جقاکي و ئه دهبي خوهدي روٽلکي به رز بون و د پله ييٽن يهکم دا جي گرتبوو، د وي دهمي دا بويه به رسف^(۲). رولا خوه د ئاقاکرنا شارستانيه تا مرؤٽايته تا دا ل يسيتیه. ديسان وکه ئول ل دهستپيڪا هر شا رستانيه تي دا ڙن وکه مرؤٽه که پيروز و ئافرينه بويه خوهداوند وکه خوهداونه ناما ترسو (Amatersu) خوهداوندا رۆڙي جه دالا يهکم د مالباتا ئيمپراتوريه تا

^(۱) همان جافکاني ل ٦٦.

^(۲) پرشنگ بابا ي باري کومه لايه تي ئافره تي کورد له رۆڙگاري ديريندا و هرگيئر ووريما قانع ده زگا ي چاپ و په خشى سه ردهم کور دستان سليماني ٧٩ ج ٢٠٠٥.

ياباني دا، ههروهها ميناکي خوهداوندا توبيوك ميكامي توبيوكه مكام (Toyouke Mikamî) خوهداوندا كشتوكالي و خوهداوندا ههريما ئاموززو يا ڙيرا دبىئن عهري كامي، وهكه تى زانى كهفنترىن ناقهنداده لاييه د يابانا كهفن دا، كو په يكهريين وئى كهفنترىن په يكهره ل ياباني، ديسان وهكه كهفنه شوپى پيوسيت. يا كو ڦان په يكهران چافديرى بكه ت و بپاريزيت شازنهكه نه شوکرى به. ڙ ئالىيەك دنفعه ڙن وهكه مرؤفهك پيرۆز چافديرى ب جهئىنانا ئەركىن ئولى دا خزمەتكار بوروئه وهكه د كهسايەتيا ڙنېن مينا ميكو (Mîko) ميكو دا تى ديتن كوشو چافديريا په يكهران دكهن^(١).

ڙ بېرپىيارىن كاجورا كاگورا (Kagura) ئەقىزى جورەكى رەقسى يان لهىستنا سوفىيە سۆمبول ڙ يەكىرتنا كەسىن ئەركىن په رەستنى بجه دئىنن (Mîko) د گەل په يكهري كامي، ميكو (Mîko) راهبهكه ل په رەستگە حا (Elshinto) يا ياباني ئهو ب ئەركى لهىستنن ئولى رادبىت ديسان ئالىكاريا راهبىن دن دكەت د دەمى شاهىيەن زەواجى دا، ڙ ئالىيەك دنفعه تى زانىن وهكه كهفنه شوپى پيوسيتيا قى ئەركى ل سەر خوه بگريت كوشو چافديريا په رەستگەهي بkeh ت كچ بيت و نه زەوجى بيت (١٥-١٠) سالان بەريما زەواجى. رۇلا وئى گرىداناتا پە يوهندىيان و گەھانداتا پە يقان دنابېهرا خوهداوند و خەلكى دا د دەما نەشىار بونى دا يان ڙ خوهچونى دا^(٢).

(١) هەمان چافكاني ل ٣٤١.

(٢) امام عبدالفتاح امام، المعتقدات الدينية لدى الشعوب . الكويت ١٩٩٣، ص ٣٤.

• ژن د کولتورا هیتیاندا

وهکه تى زانين ب هزاران سالان پ. ز ل هەريمىن باكورى كوردىستانى هيتى (Hiti) تى دا ڙيانه، وهکه ئاركولۇزان خوهيا كرى كو يەكه مين حوكومداريا دەولەتا هيتيان د ديرۆكى دا هاتىه نېيسان هاتۆسىلى (Hatosil) يەكه م بول دەردورا سالىن نىقا دو هزارى پ. ز حوكومدارى كريه. ڙ ئاليى جقاكى ۋە ژنى د كولتورا هيتياندا رۆلەكى هەرى ب رۆمەت لىستى يە. ميناڭى شابانو (Shabanu) كو بەلگەيەكى بەربچاھە ڙ بۆ سەلماندنا ٿى راستىي د سىستەما وى دەمى دا.

وهکه تى زانين كوشابانو (Shabanu) خودىيا رولەكە گرنگ بۈويە وهکه د وان نەخشەيىن ماين دا ميناڭى شابانو (shabanu) دگەل پادشاي دا نىشان ددت، دىسان شابانو (shabanu) خودىيا نامە گوھەرينىن تايىبەت بول، د بىت نىگاركىشىا وى ڙ ئاليى پۇدوھىپا (Poduhîpa) (ساهابانو) خىزانى هاتۆسىلى سېيىم ۋە هاتىه چىكىن، وها خوهيايە كوشابانو پادشايى پۇدوھىپا (Poduhipa) ب خوه فەرمانداريا دەولەتى كريه، وهکه خوهيايە نە بتەنئ شابانو (Shabanu) د ناڭ جقاكا هيتيان دا ئازاد بۈويە، لى هەممو ژن د وى جقاكى دا د ئازاد بۈون و هيچ فەرمانا مىرى ل سەر نەبۈويە، ڙ بەر كو ژن د دىتنىن واندە نە بەشك بول ڙ سامانى مىرى^(۱). لى ب چاھەكى پېرۋز لى دنيرىن. هند كىشەيىن جقاكى ھەبۈون، وهکه ڙ ھەقدو جودا بون ڙ ئاليى ژنى ۋە ئاشكرا بول، ڙ ئاليەك دىنە دايىك وهکه ژن خوهدى دەستەلات بول، وى ماف ھەبو كوشابانو دايىك بول، دىسان ميناڭى قىروشىما (Vîroshîma) خودداوندا دايىك بول، دىسان

(۱) ج، كوردو مىزۇوى كوردىستان رەگەز و بناوانى شارستانىيەتى كورد وەرگىر، رىئوار رەشيد سويد ۱۹۹۴، ۲۷، ل.

فۇرۇكاتى (Vorokatê) وەکە خودداوندا شەر ھاتبو ناسىرىن ناڭى وى ژى تى واتەيا سەرۆكا وەلات و خودداوندا ژن. ھەموو خودداوندىن ژن د سەردەما ھېتىان دا ھەر ژ دەستىپىكى و ب بەرداوامى د يەكگىرتىن دەولەتا ھېتىاندا خەدە خەبات بۇون، ل ھندەكان ناڭ و تۆخمىن وان ھاتنە گوھارتىن و ئەۋىن تۆخمو رەگەزىن ھاوبەش ھەبىن وان خىزان يان مالبات ئاقاڭرن^(۱).

• ژن د سەردەما فيرۇھەونادندا

وەکە تى زانىن د شارستانىيەتا فيرۇھەوناندا ل مىرى حەوا خوددى سەربەستىيەكە وەها بۇو، كۆ د شارستانىيەتىن ل بەرى وان ئەو ماف بىدەست نەخست بۇون، ئەو بخۇ سەربەست ل ھەموو جىهانى دگەريا بىيى حىجاب و پىچان، دىسان د ژيانا رۆژانەدا بەشدار دبو و د جەقاتىن حوكومدارىيەدا ئاماڭ دبو ھەروەها حوكومدارى ژى دىكى.

شارستانىيەتا فيرۇھەونان ژن مەزن كر دىسان كرە لەھەنگا داستانان ل سەر وى بنگەھى ژى فيرۇھەونان بەرپىسياپارىا خوددايا دادوھرىيە (ئامحۇت) ئافراند، يان ژى ئاقاڭر. دىسان (ئىيىزىس) خودداوندا جوانىي ل با فيرۇھەوانان، ژنى د سەردەما فيرۇھەوانان دا د پىر جەھىن گۈنكىن لەشكەرى بەشدارى كرييە، وەکە تى زانىن كۆ شەرى ل ھەمبەر سۆمالى ژى بۇ مەلكى سۆمالى شاندەبو و تىدا خودبا كربوو كۆ ئەڭ ھاتنا لەشكەرى نىنە، لى ئارمانج ژى بازىگانى يە. دىسان د نەخش و

(۱) ھەمان چاڭكانى ل ۷۶.۷۹.

نیگارین فیرعهوناندا وېنېي حەوايى د ژيانا گشتى و مالبات، شەرى، لەشكەرى دا دايىنە خوهيا كرن وەكە رۆلەكى ئەكتىف نىشان دايىه. ژ ئاليەك دنچە ئەو د مالباتى دا خوهدى دەستھەلات بۇو وەكە سەرۋوكا مالباتى د سەر وئى يەكى را كو رولا بابى ژى هەر ھەبۈويە. ديرۋوكا فيرعهونان د وارى پىشداچۇندا ژيانى بۇ ژنى كەفتىرین ديرۋوكا خوهدى شارستانى يە، ل گۇرى گۇتىنن لىكۆلىنەرا مىرى (ئەسماء مەناع) د بىيّزە؛ ” ڇنا مىرى د ھەمۇ مافىن دادوھرى دا سەربەستىا خوه ھەبۇو، ديسان سەربەستىا وئى يَا ئابۇورى ژ يَا مىرى جودا بۇو، ئەو دكارى رىقەبەريا كارى خوه يى تايىبەت بکەت و دكارى رىقەبەريا وەلاتى خوه ژى بکە، ئەقىزى وئى ناگەھىنە كو سىمايى ژنى تىدا تۈنە بۇويە، لى ديسان يَا نازك و بالكىش بۇو، كەچ دكارى ب سەربەستى ھەۋالى ژيانا خوه ب ھەلپۇرىت و شۇ بکەت، ديسان بېيت دايىكە باش ژى بىي كو د بن دەستھەلاتارى يَا رېئىما دايىكى قە بىت. لى ژيان دنابىھرا ژن و مىراندا پار قەكرى بۇو. ل ژىر سىھوانا مالباتى ب خوهشى و نەخوهشى

بەھەقەر د ژيان. ڇنا مىرى پر كارىن پىشەيى ئەنجام دايىنە، وەكە؛ جەھىن دادوھر و وەزىرى كرييە. وەكە (نەبت) د مالباتا شەشم دا.

ژن د دەولەتا مىسرا كەفن دا، د وارى نۆزدارى و بىرين پىچى و پىشەيىن دن و پىزانىنن زانسىتى هايدار بۇون. ديسان د كارى زارۆك خوهدى كرنى دا وەكە دايىن ھەبۇو. ژ بەر كو ژن د جڭاكا بلنددا ب كارى رىقەبەريي قە مىۋۇل بۇون. وەكە (نيقىر) خوهديا زەمینەكى مەزن بۇو. ل

داویی وی وەکیل ل سەرەدەمما دەولەتا نوو چى
کرن کو تشتین پیویست بفروشین،
ناقدارترین ناڤىن ژنین مسلى د دیرۆكا
کەقندادا خوداوهندا (حتحور). ئەو دایكا
يەكانه يا خوداوهندياھ وەكە پەسنى وى
چىلا ئاسمانى) يا کو هەموو ئۆل ب شىرى
خوه خودى كرین.

دیسان خوداوهندا قىيانى يە وەكە
خوداوهندا گريکى (ئەفرۇدىت) لى (ئىزيس)
ناقدارترین ژنه د دیرۆكا فېرۇھوناندە، هند

جاران دبە سەمبۇلا هەموو مسلى. دیسان ژنا مسلى وەكە شاژنا دايک
هاتىيە دىتن ل سەر تەختى رۆلەكى گرنگ هەبوو د گەل كۆرى خوه
ناقدارترین شاژن (حتب حرس) ژنا شا (ستنفرو) و دايکا شاهى (خۆفۇ)
جييەكى بلند هەبوو. دیسان ئەۋىزىز و رومەت (ئەحمس) رىزگاركەرئ
مسلى ژ دەستى ئەحكلۇس ژ بۇ دايکا خوه يا شاژن کو د دەمما شەردا
جەن كۆرى خوه (ئەحمس) دىگرت، كەر ئەو تەقلى شهر ببایه. (ئەحمس)
ل سەر زىرەكىيا دايکا خوه تابلوئىكى پىزىن د پەرسنگەها (ئەلكەرنەك)
چىكىرى يە کو رولا دايکا خوه يا شاژن و ژيھاتى تىيدا دە خوهيا كرن. ژ
بۇ ب جە ئانىن باھردا وەميا قى مالباتى ب ئەقل و دەستكەفتىن وى د
ھەموو واراندا، بتايىبەت د وارى لەشكەرى دا كارى لەشكەرى مسلى
ھەموويى بکە يەك. ئەو يەكەمین ژنه کو ويساما لەشكەرى وەرگىتى تى
زانىن ئەحمس دگەل مۇميا دايکا خوه ما وەكە دايکەك نەمر تا داوىي
وەكە بىرئانىنن وى يېن چەلەنگى و ئەفسانەيى.

دیسان وەك بەرى نھاڻى مە دەستنيشان كرى شاژن (حتشبسوت) يا
کو (٢١) سالان و (٩) مەھان حوكۇمدارى يا مسلى كرى، ژ دەستكەفتىن

وئى هەردوو پەيکەرين ژ باکوورى رۆزھەلات تا پەرسىگەها كەرنەك. ديسان وەكە مامۆستايىك پەيکەرى بۇو، لەورە يەكەم ئاتىليا ھونەرى ئاقاکر. ديسان پەرسىگەها (ئەلدىر ئەلبەحرى) ئاقاکر كو جوانترىن پەرسىگەه ب رېكخستنا خوه يا ئەندازىيارى و مىعمارى (سەنحوت) چىڭر وەكە جوانىيەكە ھونەرى يا بى وىنە. ديسان شاشۇندا داۋىي يا مىرى (كىلۈپاترا) كو تەمەنى وئى (١٨) سال بۇون چاخى حكۆمداريا دەولەتى خستى يە دەستى خوه و ب كەسايەتىا خوهيا ب ھىز ل ھەمبەر ھىرшиين داگىركەر خەبات كر و راوهستا^(١). ل سەر قى مۇزارى (ماخ مەللەر) دېبىزە؛ "ج نەتەوەيىن نۇو يان دىرىين نىن د جىهانى دا كو ب قاسى ڙنن دوولا نىل خودى پايه و ب رۆمەت بن". ھەرودە گەرۆك (سىسىلە) دېبىزە؛ "

نفرتىتى

يەك ژ مەرجىن ژن ئانىنى د مىرى دا پىويىستە مىر ل ھەمبەر ژنى ملکەچ بە يان گوھداربە". تى زانىن ئەو ئازادىا ژنا مىرى ھەى ب باندورا دەستەلەتا دايىكى بۇويە لسەر بابى ئەق رەوش وەها بۇو تاكو ھاتنا (ھېكسۆسان) ژ بۇ مىرى ھىدى ھىدى رۆلا ژنى بەر ب نزم بۇونىقە چوو، ب شىوهەيەكى ب ھاتنا يۈنانىيان بۇ ۋى وەلاتى مافى ژنى ب تەمامى ژ ناڭ چوو و مافى تەلاقدانى ب تەمامى كەتە دەستى مىرى^(٢). ل ھەمبەر قىيىتى دىاردەك بناقى

(١)حجاج سلامة، الذاكيرة تستحضر سيرة النساء في حضارة الفرعونية، www.harakamasria.org

(٢) پىشىنگ باباى، بارى كومەلايەتى ئافرەت لە رۆزگارى دىرىيندا، وەرگىز ووريا قانع، دەزگاى پەخش و چاپى سەردهم، كوردىستان، سليمانى ٢٠٠٥ .٥٨ ل

(عهروقس ئەل - بهر) بەلاق بۇو کو تى گۆتن ھەموو سالان كەچەكە جوان ب جل و بەرگ و مۇرى و مەرجان ۋە د خەملاند و پىشىشى رووبارى نيل دىرن، دا كو ھەر تم رووبار يى ب ھىز زىدەبىت و ئاقا وى ھشك نەبىت وەكە قوربان ئەف يەكە دهاتە ئەنجام دان، ئەف دىاردە بەردەوام بۇ تا ھاتنا سەركىرىدى ئىسلامى (سەعەد بن ئەبىوهقاس) داوى ب ۋى يەكى ئانى^(١).

• ڙن د سەردىما مىتانياندا

دەولەتا مىتانى ل ناقبەرا چىايىن زاگرۇس سىنۇرى رۆژھەلات ھاتە دامەزراىندىن دىسان كەنارىن دەريايى سېنى سىنۇرى رۆزآفا و گولا وانى سىنۇرى باکور و كەركۈچ ئاربىيە - ئاراپاخا(Arbye_Arapaxa) باشۇرۇ دەولەتا مىتانى بۇو. ل سالىئن (١٦) پ. ز سەردىما كىرتى شۇتنانا (Kirti Shottana)^(٢). د وى دەمى دا دەولەتا مىتانى گەهابو پلەيەكە بلند ڦ بەر ڦى يەكى نەخوت مسى يەكەم (Nehotmis) فيرۇھونى مىسرى كەتە گومان و ترسى كو دەولەتا مىتانى ھېرېشى بکە ت سەر وان، ل سالىئن (١٤٩٠ - ١٤٨٠) پ. ز لەشكەرى فيرۇھونى مىسرى نەخوت مىسىيەم (Nexotmis) ل ھەمبەر دەولەتا مىتانى كەتە شهر، لى پاشتى زيانەكە مەزن ڦ ھەردوو ئالىان گەھەشتە باومريا ئاشتىي د ناقبەرا خوھدا، ب ڦى يەكى روبارى فۇورات دانا سىنۇر ڦ بۆ ھەردوو ئالىان. دىسان ڦ بۆ زىداتر باوهەرى دناقبەرا واندا ھەبىت فيرۇھونى مىسرى ئەمنۇ فىسى (Emnofis) سىيەم داخوازا كەچا پادشىي مىتانى شاوشتارى ساو - ساتار (Shawshttari Sawsata) كىر كو ناقى وى خىپا-ھىپا تادوهىپا (Xipa taduhipa) بۇ وەكە تى زانىن خاتۇن

(١) ھەمان چاڭكانى.

(٢) دكتور رشيد عبدالرحمن، مىڭۈرى زاگرۇس /ھەولىر ٢٠٠١، ٢٠٨، ٦.

تادوهیپا(Taduhîpa) که چهکه پر رند و ژیهاتی بود میناکی به ده وویی بوو، پشتی فیرعهونی سییم وئی شوو ب فیرهونی چوارهم ئەختاتۆن (Exnaton) کر ل میسری دهاته ناڭكىن ب نەفەر تىتى (Nefertiti) ب واتەيا ئەو جوانىا هاتى، ڙ بەركو خاتۆن تادوهیپا(Taduhipa) به ده وترىن کەچىن كوردىستانى يېن وئى سەردامى بود. ب سەدەما ۋى خزمایەتىي و هاتنا خاتۆن (تادوهیپا) ڙ بۇ میسرى گۆھەرىنە كە مەزن و باندورەكە پۆزەتىق ل جڭاكا میسرى كر، ب تايىبەت ڙ ئالىي ئۆلىقە ناڭى مىرى خوه گوھراند بۇ ئاخن ئاتۆن (Axin aton) ب واتەيا خوداوهندى روژى^(۱).

ھەروەھا ب سەدەما كەسایەتىا وئى و دەستھەلاتدارى يا وئى يا ب ھېز ل سەر مىر و مالباتا وئى، كارى فرەپەرسىتىي بگوھرىت بۇ تاكە پەرىسى، ڙ بەر كو ل میسرى سىستەمى فرە خوداوهندىي ھەبو لى خاتۆن تادوهیپا (Taduhipa)، سىستەمى تاكپەرىسى يا مىتانى و خوداوهندى روژ د میسرى دا دا قەبول كرن، ب ۋى يەكى ژى مىتانى بون ئافريينەرىن تاك خوداىيى ل میسرى و ھەريمىن دن

• ڙن د جڭاك و ڪولتۇرا عىلامياندا

وەكە هاتىيە زانىن د دەما ھەفت ھەزار سالان پ. ز دەستھەلاتەك ب باندور ل روژاقا و باشۇورى ئىرانى ب ناڭى دەولەتا عىلامى هاتە دامەزراىدىن. عىلاميان ب شىوهەيەكى كۆچەرى گيانەوەر يان ئاژەل ب خودى د كرن و جوتكارى ل چىايىن زاگرۇس ناڭەندى كوردىستانى و ل باشۇورى روژەلات د ڦيان^(۲).

(۱) ھەمان چاڭكانى ل ۲۱۴.

(۲) ھاوردى باخەوان روژناما ميديا، سالا ۲۰۰۳، هېزمار ۱۴۵، ل ۶.

وهکه د دهستپیکا ئاقاکرنا شارستانیه‌تى دا ڙن بوویه هیمایه‌که بنگه‌هین ڙ بُ ئاقاکرنا ڙيانى و مرؤفایه‌تىي، هه ر ب وي ئاوايى ڙنى د شارستانیه‌تا عيلاميدا روله‌کى ئهكتيف لهيزتىه و د جقاکى دا ب پيرۆزى لى دنيرين، عيلانيان چهندين خوهدايىن جور به جور په‌رستنىه و ل گوري ديتنين وانا ڙيانى ڙ زابينا وي (ربة النوع) واته خوهدايىه‌که ڙ ميئنه چافکانى گرتىه. ل سهـر ڦي مزارى تى زانين کو ل په‌رسنگه‌ها چخا زهنبيل (Chixa zenbil) ل کهـناريـن پـاـيـهـخـتا عـيلـامـىـ شـوـشـ(Shosh) ل هـهـمـبـهـرـ خـوهـداـيـيـ نـيـرـ ڙـ ڙـ هـهـيـهـ کـوـ پـهـيـوـهـنـدـيـ بـ پـادـشاـيـاـيـ ڦـ هـهـيـهـ، پـادـشاـ وـ هـهـقـڙـيـناـ خـوهـ بـ هـهـقـرهـ رـاوـهـسـتـيـاـيـنـهـ. ئـهـقـڙـيـ وـيـ يـهـكـنـ خـوهـياـ دـكـهـ تـ کـوـ جـهـيـ ڙـ ڙـ يـيـ مـيـرـيـ نـزـمـ تـرـ نـيـنـهـ، دـيـسانـ هـهـرـ دـ ڦـ پـهـرسـنـگـهـهـىـ دـاـ، خـوهـداـوـهـنـدـ كـرـيـرـشـياـ (Kirishya) کـوـ خـوهـديـهـکـهـ مـهـزـنـ وـ رـهـسـهـنـاـ عـيلـامـيـانـهـ لـ بـهـرـزـتـرـيـنـ بـهـشـىـ پـهـشـىـ دـاـ دـاـيـهـ وـ گـرـنـگـتـرـيـنـ ئـهـرـكـ وـ رـوـلـاـ ڦـيـ خـوهـداـوـهـنـدـيـ زـاـزوـيـ يـهـ وـاتـهـ (زارـقـ ئـانـيـنـهـ)^(١). وهکه د ئـهـنـجـامـىـ لـيـكـوـلـيـنـانـ دـاـ خـوهـياـ بـوـوـيـ دـهـنـدـ کـارـيـنـ (سيـرامـكـ) دـاـ دـيـرـقـكاـ وـانـ ڦـهـدـگـهـرـهـ ڙـ بـوـ بـهـرـيـاـ سـيـسـهـدـ -ـيـانـ چـارـ سـهـدـ سـالـانـ پـ. زـ کـوـ مـيـرـ وـ ڙـنـ هـهـرـدوـوـ بـ جـوـوـتـ بـورـجـيـنـ هـهـيـقـيـ بـونـ، هـهـيـقـ وـهـکـهـ پـهـرسـتـيـارـاـ زـاـزوـيـ يـانـ زـارـقـ ئـانـيـنـيـ بـوـوـ ڙـ بـهـرـ وـيـ يـهـكـنـ هـهـرـ ڙـ دـهـسـتـپـيـکـاـ هـهـبـوـنـاـ پـهـرسـنـگـهـهـينـ عـيلـامـىـ هـهـيـقـ پـيـكـهـاتـبـوـ دـگـهـلـ هـڙـماـرـهـکـهـ خـوهـداـوـهـنـدـيـنـ ڙـنـ، وـهـکـهـ کـهـسـاـيـهـتـيـهـکـهـ پـهـرسـتـيـارـاـ هـهـيـقـيـ. ڙـنـ وـهـکـهـ پـيـرـقـزـيـ هـڙـماـرـاـ خـوهـداـوـهـنـدـيـنـ ڙـنـ تـيـرـقـزـكـهـکـهـ گـهـشـ وـ بـخـهـمـ بـونـ دـ فـهـدـرـاسـيـقـنـاـ دـهـولـهـتـىـ دـاـ. کـرـيـرـ شـياـ خـوهـداـوـهـنـدـاـ ڙـناـ لـيـانـ (Lyan) بـوـ ئـانـشـانـاـ خـوهـداـوـهـنـدـاـ چـيـاـيـنـ باـکـوـرـ بـوـوـ سـوـسـيـانـ (Sosyan) هـهـمانـ خـوهـداـوـهـنـدـاـ ڙـنـ بـوـوـ. هـهـروـهـهـاـ دـ ڦـيـ سـهـرـدهـمـ دـاـ هـهـمـوـ گـونـدانـ خـوهـداـوـهـنـدـيـنـ سـهـرـوـهـرـيـنـ ڙـنـ هـهـبـوـونـ^(٢).

(١) پـرـشـنـگـ، بـابـاـيـ بـارـيـ کـومـولـاـيـهـتـىـ ئـافـرـهـتـ لـ رـؤـزـگـارـىـ دـيـرـيـنـداـ وـهـرـگـيـرـ وـوـرـيـاـ قـانـعـ، کـوـرـدـسـتـانـ سـلـيـمانـيـ دـهـزـگـاـيـ چـاـپـ وـ پـهـخـشـىـ سـهـرـدـهـمـ، ٢٠٠٥ـ، لـ ٣٥ـ.

(٢) جـ، کـورـدوـ مـيـزـوـوـيـ کـورـدـسـتـانـ لـرـهـگـهـزـ وـ بـنـاـوـانـيـ شـارـسـتـانـيـهـتـىـ کـورـدـ وـهـرـگـيـرـ رـيـبـوـارـ رـهـشـيـدـ سـوـيـدـ ١٩٩٤ـ لـ ٢٤ـ.

• ڙن د فهلهفا زهرا دهشتلو و ئوولا بههدینه دا

ل گور نفیسین کهڻن بین بههدینی تا نها ڙی ل چیایین ههورهمان
باندورا قوناخا بهردینی تیدایه کو ڙن خوهدي کهسايەتى و ياسا بوویه.
ههروهها خوهدي دهستههلاٽ و خوهديا ههـ تشتى بوویه، وهـ
کهـ فـهـ شـوـپـيـ وـ کـارـيـنـ ئـوـلىـ جـهـيـ وـانـ تـىـ دـاـ خـوهـيـاـيـهـ، دـ تـهـ مـهـنـىـ پـيـرـقـزـىـ وـ
پـيـرـىـ روـحـانـيـ دـاـ، بـهـرـ پـرـسـيـارـيـنـ ئـوـلىـ چـاـقـدـيـرـيـاـ پـهـرـسـنـگـهـانـ وـ
پـهـرـوـهـرـداـ وـانـهـ گـوـتـنـىـ دـ بـهـشـيـنـ جـوـدـاـ دـ
زانـسـتـيـاـ سـهـرـدـهـمـ دـ كـورـدـسـتـانـاـ کـهـڻـنـ دـاـ لـ
سـهـرـ خـوهـ گـرـتـ بـوـوـ، ڙـنـ فيـرـىـ سـوـارـيـ،
تـيـرـهـاـفـيـتـنـ وـ هـوـنـهـرـاـ رـمـبـازـيـ دـ بـوـونـ دـيـسـانـ
بـ چـالـاـكـانـهـ دـ شـهـرـ وـ جـهـنـگـانـدـاـ بـهـشـدارـ دـ
بـوـونـ، لـ سـهـرـ چـيـاـيـيـنـ هـهـوـرـامـانـ بـ زـهـلـالـىـ
خـوهـيـاـ دـبـيـتـ، کـوـ ڙـنـ خـوهـدـيـاـ باـخـ، رـهـزـ وـ
زـهـقـيـانـ بـوـونـ دـ باـزـرـگـانـيـاـ سـودـ وـ قـازـانـجـانـ
ئـالـوـگـورـ دـكـرـ، لـ سـهـرـ دـهـرـامـهـتـىـ بـهـرـهـمـىـ
وانـ خـوهـدـىـ بـهـرـپـرـسـيـارـيـ بـوـونـ وـ ئـازـادـيـاـ
تـهـمـامـ هـهـبـوـوـ.

ڙـنـ دـ سـهـرـ دـهـمـاـ مـيـديـانـ دـاـ هـهـرـ تـمـ کـارـيـهـ لـ جـهـيـ مـيـرـىـ بـهـ وـ دـايـكـ لـ
شـوـنـاـ بـابـيـ بـيـتـ. پـرـ بـ ئـارـامـيـ ڙـنـ بـتـهـنـىـ هـهـيـبـهـتـ وـ گـوـهـرـىـ نـهـگـورـ وـ بـ
رـؤـمـهـتـىـ جـقاـكـىـ بـوـوـيـهـ.

هـهـبـوـونـاـ کـهـڻـنـهـشـوـپـيـاـ خـزـماـيـهـتـيـيـ بـ رـيـياـ ڙـنـانـ هـهـرـ بـهـرـدوـامـ بـوـوـ. وـهـکـهـ
خـزـماـيـهـتـيـاـ مـاـنـاـيـهـکـانـ وـ ئـهـگـيـتـهـکـانـ (Manayekan Egbitekan) کـوـ
نـهـاـزـىـ رـهـيـنـ ڦـيـ هـزـرـىـ دـ نـاـفـاـ جـقاـكـاـ کـورـدـهـوارـيـ دـاـ هـهـيـهـ وـ بـهـرـ بـ چـافـهـ.

د ئەدەبیاتا ئۆلۈ بەھەدینى دا رىز و رومەتەك مەزن دايە ڙنى كۆ ڙن
وەكە ستىرەكە گەش و روئى دنالا جڭاڭ و ئۆلۈ دا د برقى، بىڭومان
وەكە ھەموو ھاوبىر د وى باوھرىدانە كۆ بەرى زەرادەشت پەيامھېنەر
بىت، فەيلەسۇف بۇويە، زەرادەشت ڙ بۇ ئاڭارنا جڭاڭەكە راست و
درست و بىنگەھ و وەكەھ ئى دنافىبەرا ڙن و مىران و ھەموو چىنин
جڭاڭى ھەر تىم مەبەستتا وى بۇويە، دىسان ل با وى مەرجىن پىشداچونا
جڭاڭى ب وەكەھ قىا ڙن و مىران دى ھىتە ئاڭارن.

د ئۆلى بەھدىنى دا ۋىن د ھەمۇو واراندا مىنا مىرى بۇويە. ۋېنى دىكارى بىي جوداھى وەكە مىرى كەقنى شۇپىيەن ئۆلى ب رىقە ببەت، دىسان سەرۋەك بىت د كار و فەرماناندا و بريار دەر و ئازاد وەكە مىرى مافى خۇدەيتىا هەر تىشى ھەيە. زەرادەشت دېتىزە؛ " مافى هەر كەسى ھەيە ب ئازادان ھەقلان ڙ بۇ ڙىيانا خوه ب ھەلبىرىيەت ئەف مافەكى خۇزمائىيە و ل دەستپىيەكى ڙ كەچان دەست پى دكەت".

د لیتەرانتورا زهرا دەشتى دا ژن پر پېرۆزه ژن (زەقىيە، وەلاتە، دايىكە). پەيچا دايىك د زمانى كوردى دا هەمەن و چاقانىا قى پەيچى (دا) ژ ئاقىيستا(Avista) هاتىيە واتە ناڭى خودا ئەھۋامەزدا(Ehoramezda) و پەيچا (دا) ب خۆفە گرتىيە، پەيچا ئەھۋامەزدا واتە خودايى مەزن و بەخشىنەر يان ئافرىئىنەر (مەز) ژ زاراڭىيى كۇرمانجىبا ژوورى هاتىيە، واتە مەزن وەكە خود مايەھەزە (دا) بەخشىنەر بەرھەمەيىنەر ژ بۇ ناڭى ئەھۋامەزدا و دايىك پەيچا (دا) دېيت خالا ھاوېش، خودى و دايىك واتە ھەردو وەك ھەف د پېرۆزىن و ئافرىئىنەر و بەرھەمەيىنەرن ئەقىزى تى واتە يى كۈو خودا و دايىك وەك ھەف د ئۆلا بەھەدىنى دا دېرۆزىن. تى زانىن كۈل ھەمبەر خودايى تاك ئەھۋامەزدا(Ehoramezda) دو خودا وەندىن دن ھەنە مى و نىڭ واتە ئاناھىتا(Anahita) و مىڭەر -

میترا (Mērhr-Mîtra) د جیهکیي دا کو دکەقیته بەشا خوارى يا خوددا ئەھۆرامەزدا (Ehoramezda) راوهستانه ئەفچى تى وئى واتەيى کو ل ژىر سىبەرا خودايى تاك دا دوو خودداوهند يان فريشته يىن وەكەف راوهستانه، کو ئەۋۇزى خودداوهند بەرھەم، زىدەبۇنى واتە زارۇ ئانىنى يە، ئاڭ و بەرھەمېن دن ئاناھيتا (Anahîta) کو ژنە و خودى جورى ئەشقى، پەيمان، هۆشمەندىيى و زىرەكىي يە (مېھر) واتە مېر. وەكەفيا ژن و مېران د ئۆلا زەرادەشتى دا د ھەر جھى دا د گاتايىن خوددا بانگا راستىي كريي ل گورى پەياما خوه جودا ب ژنيرە (نايرى) و (نا) ژ بۇ مېرى ب نافكريي. باوهرى كون ب وەكەفيا ژن و مېران گەھە شتبوو بۇ وئى رادى، کو پاشتى مىرنا زەرادەشتى ژى زانا و شارەزايىن ئۆلا زەرادەشتى سى فريشته يىن نىير بناڭ كربون. وەمن، ئەشا، خشتهر ديسان سى فريشته يىن ژن ژى ھەبۈون، ئارميىتى، ھاورۇتات و ئەمراتات (Armîtî, Hawrotat, Emirtat) ل گورى گوتىنن ھيرۇدوتى يۇنانى دېيىھ؛ ” کو كۆرشى (Korsh) پادشا ھەر تم د ئالىي ژىرى يى دايىكا خوددا د رودنىشت ئەفچى وەكە رومەت گرتنا دايىكى کو ژنە“^(۱).

د ئۆلى بەھدىنى دا نابىت مېر ژ ژنەكى زىداتر بىنیت، ديسان د بىزىت ئەف وەكە گونەھەكى تى دىتن، ھەروەها دېتىزىت گەر د رەوشەكى دا کو ژن يان مېر مر، ژ بۇ ھەر يەكى ھەيە ھەقالەكى ژ بۇ خوه بېينە، ديسان ب مەرجەك دن مېر دكارىت ژنەك دن ژ خوهە بىنیت گەر ژنا وى زارۇيان نەئىنە و ديسان ب رەزامەندىيا ژنى بىت.

(۱) پىشىنگ باباى بارى كومەلايەتى ئافرەتى كورد لە رۆژگارى دىرىندا وەرگىران ووريا قانع كوردىستان سلىمانى دەزگاي چاپ و پەخشى سەردەم ۳۶، ۳۷، ۲۰۰۵ ل.

ژ ئالىيەك دنقە (تەلاق) يان ژ هەقدو جودا بونا ژن و مىزان د ئۆلا بەھدىنى دا كارەكى ئاسايى نىنە، ژ بەر كو ئەو پەيوەندىا دناقېرا ژن و مىزان دا بەرز و پىرۆز دزانىن، ل با وان كەچ و كور ب ئازادانە و خوشەويسىتى هەقدو د هەلبىزىن، ب گشتى ئەو ناخوازن دەرفەتا جودابۇنى ھەبە. پروفېسۇر جەكسىن(Profisur Ceksin) ل سەر مۇزارا ژنان دنافا زەرداشتىان دا دېيىزىت؛ "تابىت مىر ژ يەك ژن زىدەتر بىنیت، دىسان ل سەر ژ هەف جودابۇنى ژى دېيىزىت؛ مروق دكارىت بېيىزىت ھەر نىنە، ل سەر كارى لەش فرۇشىي ژى خۇميا دكە كو دنافا ئۆلى بەھدىنى دا ھەر نىنە".

ھەروھا دېيىزىت يەك ژ سەددەمىن ھەرى بىنگەھىن د پىشداچونا شارستانىيەتا مىديا (Midiya) دا ۋەتكەرھىت ژ بۇ وەكھەقىي دناقېرا ژن و مىراندا و ئازادىيا ژنى د شارستانىيەتنى دا، ئازادىيا ژنى دنافا جەڭاكا بەھدىنى دا گەھا بو وئى ئاستى كو كەچ دكارىت ھەقالى ژيانا خوه بەھەلبىزىرتى، دىسان بىريارا خوه بدت گەر ب دلى مالباتى ژى نەبە دى ھەر ئەو ل گورى حەزا خوه كە ت. ل سەر قى مۇزارى ئەم دكارىن نهازى ل ھند ھەرىتىن كوردىستانى باندورا ئۆلى بەھدىنى بە بەرچاقن، كو ژن دكارىت بىبىت خۇمدى زەقى و باخ و سامان و ھەر تىشى مىرى ھەبە وئى ژى ھەبە دكارىت وەكە دادپەرەر و پارىزەر تا دادگەھا خەلکى بکە ت. وەكە تى زانىن سالىن (٨٠٠) پ. ز. ئىمپراتوريەتا مىديا(Midiya) ب شىۋەيەكى ب ھىز و پىشىكەفتى دەستەلاتا مىزۋېوتاميا و ھەموو رۆژھەلاتا ناقىن د دەست دابو، يىگور مىخايل وىچ دىاكۇنوف Igur رۆژھەلاتا (Mixail Wîch) Diyakunuf نوسەرى روسرى د پەرتوكا مەديا ل سالا (١٩٦٥) نېيىسي؛ كو مىدى نەتەوەكە ئازادىخواز و رىزگاركەر بون، گوھرىنин ھزر و رامانىن زەرادەشتى باندورەكە مەزن ل سەر ھەموو

بەشیین ژیان و جقاکى كربو، كو ژن و میر و دكھەف بن بتاييەت ژن د ئازاد و سەربەست بون ب ئاوايەكى وەها كو د ناڭ نەتەوين دندا ميناكيين وەها د وئى سەردەمى دا نەبون. تى زانين د هەمان دەمدا (يونانيان) ل ھەمبەر ژنى رەفتارىن كۆلەتىي ل سەر د مەشاند. (پەرتوكا مىزۇيا فەلسەفا زەراداشت بىل دېرۇي پاريس) Bil Diroy Parîs (1984 – 115) ژ بۆ پېرۇزى يا ۋى مزارى د لىتەراتورا زەرادەشتى و كوردى دا ژن كەسايەتىيەكە ئازاد و ب خوه باوەر بۇو ژ بەر ۋى يەكىيىزى، دەمما پادشاھ دەرن تەخت و تاج يان دەستتەلاتدارى نه بۆ زارۇيان بۇو بەلكو بۇ ژنى دما، د وئى دەمى دا ژنى ژى كارى خوه يى شاۋىنىي ب ئازادانە د مەشاند. ژ ئالىيەك دنگە وەكە كولتور رۆژا (5 – 12) مەها كوردى (سېپارەمەز) واتە رۆژا پېنچەم ژ مەھى رەشمە، ئەسپەند، ئەسفەند (Sipdarmez) ل ھەمبەر بىستۇرچارى فبراير (24 – 2) ز. ھەر ژ دېرۇكا كەقىن تا داويا ئىمپراتوريەتا (ساسانى و تا ھاتنا ئىسلامى) رۆژا جەڙنا ڙنان ھەبۈويە. د ۋى رۆژى دا جەڙنا ھەقدو پېرۇز دىرىن و دىيارى ژ ھەقۇنىيەن خوه وەردگىرن⁽¹⁾.

(1) بابان سەقزى، ژن لە فەلسەفەي زەرادەشت و ئولا بەھىنيدا، www.jinname.org

بەشکە دەنەوی

• ژن د یاسییەن کەقىن دا

- * یاسایا ئور نەمۆ
- * یاسایا ئېشىنۇنا
- * یاسایا بەيت ئەلەشتار
- * یاسایا حەمەرالىبى

د شارستانىيەتا کەقىن يا مەزۆپۆتاميا دا رولا ژنى پېتىر دهاتە دىتن. ژ بەر كو كارى مىران بىن سەرەكە بۇونە شەر، ژ بەر وئى ژى رولا ژنى د جڭاڭى دا پېتىر دهاتە دىتن. ئەقىزى نە تىشىتەكى سەپەرە كو يەكەمىن ياسا ل مەزۆپۆتاميا هاتە دانىن، وەكە ياسایا (ئور نەمۆ)، كو ئەو دېرى تەجاوزىرنى ژنى بۇو، هەروەسا مافى ژنى بىن ميراسى ژى ژ مىرى هەبۇو. د بەردىۋاميا قۇناغىن ئىيانى دا ياسايىن ل گورى دەمى پەيدا بۇون و رولى ژنى وەكە هەر ئالىيەكى دن بىن ئىيانى ب گرنگى د دىت، ژ بلى ڦى ياسايىن ياسایا (ئېشىنۇنا) ژى گرنگى د دا ژنى و خالەك دن ل

یاسایا پیشین زیده کر ئەو ژی؛ بەرهقانیکرن ژ ژنا یەکەم ل ھەمبەرى یا دويیەم، ئەف ژی وى دگەھینیت کو رى نە ددا فرەھ ژنیيى يان ژ یەك ژن زیده تر نە د پەزراند. ھەروەها د یاسایا (بەيت ئەلعاشتار) دا ھەمان گرنگى و زیده کرنا ھند خالان ب خودقە گرت وەكە؛ مافى ژنا نەخوش و پېر و سەقەت، ديسان كەچىن نە شوکرى د پاراستن. ل داوىيى ياسايىين (حامۆرابى) ب فرەھى لسەر مۇزارا ژنى راوهستا و زیده وان ياسايىين پیشین گەلەك بەندىن ياسايىين وى كو ژ ۲۸۲ بەندى پىك دهات و ۹۲ بەند گريدىايى ژنى بۇون^(۱).

وەكە مىناك د مادى ژمارە (۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۶ و ۱۴۷... هتد) ل گورى شروقەيىن كەتىنە بەردەستى مە ب ۋى ئاوايى لسەر ژنى ھاتىه نفىسىاندن. (وەكە ياسايىين تايىبەتمەند ب زەواجى ۋە، پىوپەستە مىر بەنلى يەك ژن بىنۇت يان بىزەوجىت وەكە بىرۇوبابەرى. پىوپەستە پەيمانا زەواجا دنابەرلا ژن و مىرى دا وەكە بەلگەنامە بىتە نفىسىن، ئەف ژى پاراستنا مافى ژنى يە كو نە هيئە خاپاندن ژ ئالىي مىرى ۋە.

د رى و رەسمىن ئۆلى دا ئەف پەيمانە بىتە نفىسىن، حەتا نە ژى پىتىرىي ب ۋان پەيمانا دكەن وەكە بنگەھى پىشداچونا شارستانىي نىشانى مە دە.

مافى ژنى ھەيە مىرى خوه بەردەت و دكارىت بچىتە لايى قازى گەر ژن مافداربىت، مافى وى ھەيە ۋەگەر يە ملا بابى خوه، پىتشتى ۋەگەر اندىن مافى وى. گەر ئەو نە مافدار بىت دى وى كەنە د ئاقى دا دا پاقۇ ببىت ل گورى مادى ۱۴۱.

(۱) رجاء طالع النقاش، حقوق المرأة في شرائع القديمة من موقع الموسوعة الـحـرة www.wikipedia.org

ههروهها هند ياسا ژ بُو ریکخستنا مالباتی هاتینه دانين ووهکه؛
ئهه بال دكشينه سهه گرنگيا بهرههم ئانينا زارؤيان و د خواست كوه
ڙن زارؤيان ببين. د سهه وي يهکي ڙي را، گهر ڙنه زارؤ نهبن، مير
دكاريت ڙنهك دن ببنيت د گهه لدا بمينيت و مههرا ويڙي بدھتى. ل گورى
مادين؛ ١٤٤ و ١٤٦^(١).

وهکه تى زانين كوه شههاران هاوکيشهيا دهستهه لاتداريي گوهه راند ل
شونا په رستنا خوهداوهندىن ڙن و دياردين خوهزايى، ئىدىي پادشاه
بوونه خوهدا و حوكومداريا ڙيان و مرنى ل سهه خله لکى د مهشاند. د
ديروکا مهزۆپوتاميا ده ئهنجاميin شهريين مهزن دا ئيمپراتوريه تىن
ديريين ههه يهکي جههه يا دن دكر، ڙ بھر ڦي يهکي سومهه و ئهكه دان
جههه خوه ڙ بُو بابليان هيلا و پاشان ئاشوري هاتن، ئهه ڙي
دهستهه لات خستن. وان دهستهه لاتان ڙي ههه يهکي ڙ يي دن خهه راب تر
رهفتار ل ههه مبهه ڙنى ئهنجام ددان، ڙ ئهنجاميin ڦان سهه دهمان بابليان
ڙي ب ههه مان شيوه، د قوناغيin فهرمانداريا حامورابى دا، دنافبهه را
سالىن (١٦٨٦-١٧٢٨) پ. ز قوناغيin ديرؤكى ييin پر زلم و ستھم ڙ بُو
وي يهکي توّمار كرينه^(٢).

د سهه دهه ما حوكومداريا حامورابى دا، بابل پر پيشدا چوبوو،
يهکه مين هئماره ياسا ڙ ئاليي حامورابى قه هاتبون دانين بىن كوه
ياسىيin حامورابى تىن ناسكرن^(٣).

(١) دكتور منذر الفضل، بحوث و دراسات، فيبرايير، ٢٠٠٢، من موقع www.fadhal.net.

(٢) مهاباد قفره داغى، دهربارهه ڙن له ميزوودا، ڇمالپهه را www.jnname.org.

(٣) ناي بن سهعدون، مافهه كانى ڙن له دهستپيکه ووه تا ئيمروه، وهرگير كارزان
محمد سليماني ٤٢٠٠. ٣٧. ج.

د دیروفکی دا یاسایا حامورابی ب یهکه‌مین یاسایا نفسکی هاتیه ناسکرن. یاسایین حامورابی ل سه‌ر بنگه‌هی، باب سالاری هاتبوو ئاقاکن کو زولم و سته‌م یهکه ژ سیماپین د ڦی سسته‌می دها تینه دیتن. د وئی ده‌می دا، ئیدی ل گور یاسایی ڙنی رومه‌تا خوه یا پیشین ب یهک جار ژ دهستدا. مرؤف دکاره بیڑه کو یهکه‌مین یاسایین جیهانی بین حامورابی بوون، د بابل دا بووینه سه‌ده‌مین لادانا فه‌رمی یا پروزیا ڙنی و دهسته‌لاتا وئی ژ سه‌ری هه‌ره‌می به‌ر ب ژور کرنی.

ژ ئالیهک دنله حامورابی سسته‌می مالباتی یان ژی خیزان ئانی هولی، کو ژ جوره سسته‌مه‌کی تاک میری پیک هاتبوو، به‌ری وئی ده‌می فره میری هه‌بwoo، ڙن چ ب شیوه‌یی زه‌واجی یان ب کوله‌تی و دل ئارامی پیویسته ببه خودی زارو، گه‌ر ڙنی زارو نه ئانی میر دکاره ڙنی به‌رده، دیسان ڙن ژی هه‌روهسا، لئی ده‌ما ڙن نه‌زوک به پیویسته ڙن کوله‌یه‌کی بو میری خوه ئاماډه بکه کو بکاره زارویان بینه^(۱).

ل سه‌ر ڦی یهکه مرؤف دکاره بیڑه کو یاسایین حامورابی وکه زولم و سته‌م ل مه‌زوپوتامیا و ل هه‌موو ده‌هه‌رین ده‌دوره باندوروک وکه کولتورهک نیگه‌تیف هاتیه مه‌شاهاندن، کو تا نهازی ل روژه‌لاتا نافین ب گشتی ده‌هه‌رین مه بتاییه‌ت ل هه‌مبهر ڙنی، وکه ره‌وشکه نه ئاسایی پیک ئانیه. ژ ئالیهک دنله تی زانین پشتی قوئناغا حوك‌مداریا بابلیان ئاشوریان جه گرت، دیسان سسته‌می وان ژ بو ڙنی ژ بین ل به‌ری وان باشتر نه‌بwoo، وکه هاتیه خوه‌یا کرن ئاشوری یهکه‌مین نه‌ته و بوون کو کولتورا هیجابی ل سه‌ر ڙنی فه‌رز کری، د ئاشوروا که‌فن دا تابلویهک ژ

(۱) دكتور امين ابو لاوي مقارنة بسيطة بين مكانة المرأة في الأمم و الديانات السابقة المرأة في الديانة اليهودية ١٠٢،٢٠٠٥.

تەقنى چىكىرى هاتىيە دىتن كۆ دىرۇڭا وى ۋەدگەرە بۇ سەدىسالا دووپەم پ. ز يەك ژ وان بابەتىن تى دا هاتىن يەك ژ وان بەندان تايىبەت ل سەر ژنى و حىجابا وى بۇپە. و تىدا خوهيا كريه ژنا فى ياسايى ب جە نھئىنە دى ھىتە سزادان، ھەروەھا گەر مىرى خواست ژنەكى ژ خورە بىنە ئەول با ھەموو ھەفالىن خوه دېيىزە ئەف ژنە دې ژنا من و ژنە و شۇندا پىوپەستە ب تەمامى بىتە حىجاب كرن، ئىدى قۇناغىن پر زۆلم و سەتەما سىستەما حوكومداريا باب سالارى پېشداچوو و مەملانى ل سەر بنگەھەكى پر خەراب د ناڭا جڭاكى دا ھاتە خوهياكىن^(۱).

ژ ئالىيەك دىقە كۆ د سىستەما دەولەتا ئاشۇورى دا مىرى دەستەلەلاتا تەمام ل سەر مالباتى ھەبوو، دىسان ژ بەر كۆ وەلاتەكى داگىركەر بۇو، وەكە ھەر وەلاتەكى سەربازى گۈنگىيەك زۆر دادا زارۇ ئانىنى، ژ بۇ فى يەكى ژى بىريار و ياسايىن تايىبەت دەرخستىبۇون. ژ بۇ مىناك گەر ژنى زارۇيى وى ژبەر چۈبا سزاپىن سىددارەدانى ژ بۇ دايىكى د ھات ئەنجام دان. ب گشتى رەوشىا ژنى د سەرەدەما ئاشۇور ژ بابل خەرابىت بۇو.لى ژنى چاخى شۇو دكىر شۇنابچىتە مالا مىرى ل مالا بابى خوه د ما، ژ بەر كۆ مىر ھەر تەم د شهر و جەنگان دابۇون، گەر ژ شهر ۋەدگەریان ژى د چۈون سەرەدانا ژنا خوه^(۲).

(۱) ھەمان چاقكىانى.

(۲) پىشىنگ باباى. بارى كومەلايەتى ئافرەت لە رۆژگارى دېرىندا، وەرگىز ووريا قانع، دەزگائى چاپ و پەخشى سەرەدەم كوردىستان سەليمانى، ۲۰۰۰، ۶۵، ۶۶.

• ژن د یونانا که‌فون دا

وهکه تى زانى کو شارستانىهتا یۆنانا کەفون ژ چەرخەکى (٦) سەدە پېك هات بۇو، ژ سەردەما ھومەر (٩٠٠) پ ز، حەتا داگىركرنا یۆنانى ژ ئالىي رۆمى ۋە و ھەلوھشاندنا يەكتىيا ئەكۆد (١٤٦) پ ز. ژىنین یۆنانى د ژيانا دەولەتىن دها و د جڭاكى دا رۆلەكى پاسىف ھەبۇو. ژن دنافا مال دا دما، ب وئى واتەيا کو كۆچكەك د چىبا سەرى يامال دا بۇ تەرخان دكر، لى د ناڭ مالباتى دها خۇمدى نرخ و رىز بۇو ژ بەر کو ئەو د مال دا زىندانى بۇو، وئى نە دكارى ب چ شىيەھيان بەشدارىيەن د ژيانا جڭاكى دا بکەت. د يارىيەن ئۆلۈمپىان دا ھەر تم تاجا شانازىيە پېشکەشى مېران دكر، وەكە قارەمان لى دنيرىن و ئاهەنگ و جەڙن بۇ د گىران دىسان ژ بۇ رىز لىيان تاجەك ژ زەيتۇنا د خستە سەرى وان، د شانۇييان دا مېران رۆلى ژنان د لىست، بتهنى ل ئەسپارتە داويا چەرخى كلاسيك (تىؤس) كەچىن وان كارىن بچنە فيرگەھى و پەروەرددە بىن. سافۇ ژنه ھەلبەستقانەكە یۆنانى بۇو ل متىلان كو د كەفە سەر دورگەھى (لىس بۇس) د ماوهىي سالىن (٥٧٠-٦٢٧) پ ز ژيان دكر، كەساتىيەكە ئاوارتە بۇو.

بتهنی چهند پارچه هلبهستین وی مانه، وکه تی زانین کو ئەو د
چاخى خودها خودى بەدھويەكە بى مىناك بۇو. ب دەھەمین
خوداوهندا ھونەران (مۆز) ھاتىه ناقىرن. وی پر حەز ژ دىمەننەن بەدھو
دكر. وکه ھاتىه زانين کو ئەو ببۇو ئەقىندارا (فاوون) لى (فابون) ژ
خوه دور خست لەورا وکه د ئەفسانەيان دا ھاتىه کو سافۇ ژ بۇ كېم
كىن ئاگرى عەشقا وی خوه ژ بلنداھيا چىايى (لۆكاد) ھافىتىه دەريايى.
خەلكى متىلان رىزەكە تايىبەت بۇ دىگرت تا وی رادەيى پشتى مىنا وی
ناقى وی ل سەر دراقى نقيساند. ژ ئالىھەك دەقە مىرى دكارى ژنا خوه
بەردى، ميرات بتهنی بۇ كۆرى بۇو. ژننەن كانيقۇر ديارى و قۆربان د
دانىنە سەر سەرى خوه و پىشكەشى خودداوهندان دىكىن، ديسان بەشدارى
د رى و رەسمىن مەزھەبى دا دىكىن. د دىرۋىكا يۈنانا كەقىن دا ژ بلى
خوداوهندىن ئەفسانەي و راهىبان، ناقى چەند ژنان ژى د دىرۋىكى دا
ھاتىنە تۆمار كرن وکه (ئەپازى، پريكلس، تىس پرس). ژن حەتا ل با

فەيلەسۇفىن وکه ئەرسىتو وەها تىن

نرخاندىن؛ ئەرسىتو ل سەر ژنى دېتىزە؛ ”
ژن بتهنی خودى رۆحە ژ بەر وی
يەكى پىويىستە ژن هەر تم د خزمەتى دا
بە، لەورە جىي ژنى د جڭاكا يۈنە مىر
نى دا نەبۇو“. ھەروەها فەيلەسۇف
ئەفلاتۇن ل سەر ژنى دېتىزە؛ (زىرەكىا
ى د ژنى دايە و زىرەكىا ژنى د ب جە
ئانىنا ئەركىن وی يىن مالباتىنە و بى
دەنگى رومەتا ژنى يە)^(۱).

.(۱) امل احمد عمر، المرأة، من موقع www.marsd.net

- ئارتيموس خوهداوندان هەيچى

وھکە خوهيايىھ دنაۋ يۇنانا كەقىن دا ڙن د ڙيانا رۆزانەدا ئالىيەكى ب
يەھىز بۇو د سىستەم و ياسايىھ دا وھکە خدام دهات بناۋ كرن، ڙن نەبو
ڙ مال دەركەفە تا زهواجى، ديسان ڙ بۇ زهواجى نەد بولەچ ھەۋالىنى
ڙيانا خوه بېينە بتەنلى پېشى زهواجى ڙنى ب تەمامى خوه دېپىچا بتەنلى
چاۋ دمان واتە ھەموو ياسايىن وئى دەمى دېرى ڙنائى بۇون وھکە
مروق^(١).

١- زۆلم و زۆرييەك مەزن ل سەر د
مەشىا

٢- بى روومەتكىن، سەڭ كرنا ڙنى تا
رادەيەكى ڙىرا دگۇتن ڙن ڙ كارىن
خرابىيى يە.

٣- ل بازاران ڙن دكرين و د فرۇتن.

٤- ڙ ميراسى بى پار بۇون^(٢).

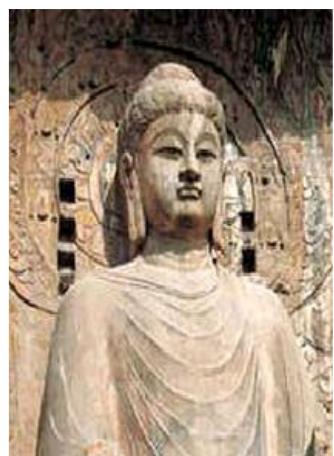
(١) اوركىش ابراهيم، مسيرة المرأة عبر التاريخ منتديات باخيرة الكورد، www.alithad.com، ٢٠٠٦، ٨، ٣.

(٢) ناي بن سعدون، مافەكانى ڙن لە دەستپىكە وە تا ئىمەر، وەرگىر كارزان محمد، سليمانى، ٢٠٠٤، ل ٤٣، ٤٤.

• ڙن د چينا کهڻن دا

ل سالين (٤٧٩-٥٥١) پ ز د سه ردهما چينا کهڻن دا ڙن د رهوشڪه تا راهه يهڪي يا ڙ هه موو مافيئن ڙيانه بي پار بwoo.

تئي زانين د وئي سه ردهمى دا کو کهچي نه دکاري ل هه مبهر بابي خوه يان ديا خوه يان ميرى خوه ب ئاخفه، گهر وان ده رفته ڙي دابائي لئي ديسان وئي سه رئ خوه دچه ماند و ب شه رميئي د ئاخفت. ڙ ئاليهک دنهه

گهر کهچ ڙ چينه که دهوله مهند بايه ڙ بو نيشاندانا خانه دانا خوه، نه چار دما کو د دهستپيڪا جوانيا خوه ده پيئين خوه بيئه دنافا قالبه کي تاييheit دا ڙ بو پيئين وئي گهشه نه کهن يان مه زن نه بن. ئه ڦ قالبه ڙي ب شيوه يهڪي ودها بwoo کو پيئين وئي بگفيشه دا تليين وئي زيده مه زن نه بن. ديسان پر ميرى هه بwoo و مه راسيمين زهواجي د بئي پيئوازى بون، بتهنې ب دهستورا بابي ئه نجام ددا. ڙنин زناكار د

شهوتاندن. ده ما مير د مر، ب زوري نه د گوتنى خوه بکوژن لئي ئه گهر کارهڪي ودها هاتبا ئه نجام دان خه لکي ريز و رومه تهک مه زن ڙيره دگرت و ب وه فاداري د زانى^(١). ڙ ئاليهک دنهه چينيان د مالباتي دا پر گرنگي ددا زارق ئانيني ڙ بهر کو ئه ڦ وه لاته هه ر تم د رهوشڪه نه ئارام دا بwoo، پيوسيستي ب به رگريي هه بwoo ڙ بهر کو ئه ڦ وه لاته پر مه زن بwoo و خوه دى دهوله مهندى و خير و بير بwoo، ڙ بو کار كرنى پيوسيستي ب زور بعونا مروقان هه بwoo، ديسان دريئر دان ب نه سلئين زور بwoo، ڙ بو

(١) رجاء طالع النقاش، آلمرأة في التاريخ، حقوق المرأة، ٢٠٠٦، ٢٩، من موقع www.wikipedia.org

په یوهوکرنا که ڦنه شوپیئن باب و کالان، کو پیویست بwoo ئاهه نگ و مه راسیم ب گه رمی بین ئه نجام دان. و اته روول و رومه تا ڙنی د زارو ٿانینی دا بwoo، بتایبہت هه بونا کوران ڙ بهر کو کور دکارن ل هه ر جھی کار بکه ن، دیسان د شه ران دا روله کی سه ره کی هه بونو، لی جھی بالکیشیئن یه وان که چین خوه ددانه بهر سه رمایی تاکو بمن یان ل سه ر ریئین به رازان د دانان دا ب خوون^(۱). د ماوه بی هه زار سالان میرا ل ڙیز دهسته لاتا یاسایی، ئولی و کول توری دا بون، لی ڙنان د سه ر بخوه دانا د ڙواریا جقاکی، ناچار بونو کو بخوه دانی ل هه مبهر ره فتارین میری ڙی بکه، ب گشتی د شارستانیه تا چینی دا زوری ل سه ر ڙنی هه بونو ڙ هه موو ئالیان ڻه، ڙ بونو ڙنی نه دبو پشتی مونا میری ئه و شو بکه و ب چاکه کی بی حورمه تی لی ته ماشه دکر، وی مافی چ خواسته کان نه بونو و پشتی شوکرنی ڙیزه د گوتن (فو) و اته خوه چه ماندن^(۲).

د ڦی جقاکیده هند یاسا ڏی ڙنی هه بون و هکه:

- ۱- ڙ بونو ڙ میری هه بونو کو ڙنا خوه بفروشہ و بکه جاری.
- ۲- گه ر میر مربا یه تشنین وی ڙ بونو که س و کارین وی د ڦه گه ریان.
ڙ بونو ڙ میری هه بونو ڙنا خوه ب ساخی بکه ته ڙیز ئاخی و بکوژه^(۳).

(۱) پرشنگ بابا، باری کومه لایه تی ئافرہت، له روژگاری دیزیندا، و هرگز ووریا قانع، ده زگای په خش و چاپی سه ردهم کوردستان، سلیمانی، ۲۰۰۵. ل. ۷۶

(۲) اورکیش ابراهیم، مسیرة المرأة عبر التاريخ، ڙ مالپهرا روژاها نیت .www.rojava.net

• ڙن د ئيمپراتوريهتا روما

شارستانيهتا روما، دهرگوشهکه دن يا ياسايا رۆژئافا بwoo، نيزك ههزار سالان دريئز كيشا.

واته، ڙ دهستهه لاتداريا پادشاهي داوي يي روحى (تارقون ل سوپهري) ل سالا (٥٠٠) پ. ز ههتا ڙ ئاليي (رومولوس ئوگور ستولوس) ئيمپراتوري روما رۆژئافا ڦه داوي بي ئاني بwoo.

د سه ردھما فهرمانداريا ئوگوستوو دا، مالبات بنگههئي پيک هاتهيا جفاکي بwoo. ل گور ياسايين (ئنجومەنا پيران) هەموو ڙئين تەمنى وان ڙ (٢٠ - ٥٠) سالى و مير دنافبهرا تەمنى (٦٠ . ٢٥) سالى پتوبيست بwoo خودى مالبات بن وهکه ئەركەكى جفاکي، ديسان پتوبيست بwoo هەر ڙنهکى ب كىتمى سى زارو هەبن.

ميرى ڙن ڙ تەمنى زاروکينىي تا داويا تەمنى دخسته ڙير دهستهه لاتا خوه. ديسان دو جورىن زهواجي هەبۈون، زهواجا ب زۆر و يا دن ب رەزامەندانه، پتوبيست بwoo ب رىكەفتىن و رەزامەندىيا باپى به، لى ب زهواجا ب زۇر ڙن نەچار دما بچىتە مala ميرى خوه و ل ڙير فەرمانا ميرى بيت، ڙنا رۆمى ڙ ڙيانى بىزار بwoo. تا سەدسالا سى يەمین ئا ز، زهواج نەچارى زۆرىي بwoo، لى پشتى هيڭى ئەو شىوازى زهواجي كو ڙنى تىدا هەموو مافىن خوه ڙ دەست ددان، ڙ هولى راکر و زهواجا رەزامەندانه ئەلتەرناتيفى وي بwoo. ل سەر وي بنگههئي ڙن ئازاد بwoo كو دنافهندىا مالباتى دا بىمېن، ڙ ئاليي دنفعه گەر مير بەرى ڙنى مربا، دكارى بيت ميرات گرا ميرى، هەروهها مير دكارى ڙنا خوه بەردەت لى بەردان ب رىك كەفتىن بwoo دنافبهرا هەردوو ئاليان دا، هەروهها

(١) ناي بن سەعدون، مافەكانى ڙن له دەستپىكە وە تا ئيمرو، وەرگىر كارزان محمد، سليمانى، ٢٠٠٤، ل ٤٣، ٤١.

پر جاران د رهوشەکە دوستانەدا ئەنجام ددا.

د گەل وى يەكى ژى و ل ژىير دەستەھەلاتا خristiana دا، بەردان بىتەنلى د بابەتىن گرنگ د ئەنجام ددا، وەكە زنايى يانزى ب بەلگەيەكى گرنگىرى مىناكى وەكە تاوان، تى ئەنجام دان.

ميسالىينا خويشكا ئۆگۈستى خانما لکۆدى ئيمپراتور بۇو، وى بۇ ماوهىيەكى درېز ئەو خستە ژىير دەستەھەلاتا خوه، بو سەدەما وى يەكى كۆ ب رهوشىتىن نەباش هات نرخاندىن و ناسىكىن. ئەو ژىن تا وى رادەي ل ھەمبەر راوهستا كۆ د دەما ژيانا مىرى خوه ژىيدا، ب ئاشكەرا داخوازا زەواجى د گەل سىليپسى جان كر، ژ بەر وى يەكى ژى كلۆدى مىرى وى ل سالا (٤٨) پ ز ئەو ب مرنى سزا دا. ل رۆمايى ژى وەكە يۈنانى خودىيىن ھند مافان بۇون كۆ ياسايى ئەو ماف ناس نەدەكىن.

د گەل وى يەكى ژى ياسايى ئامادەكى يَا دادوھرى ب وى جورى د خستە بەرچاۋ كۆ تىدا مافىن ژنى ب شىيەھەكى بەر بچاۋ سىوردار بۇون، ئەف رهوشە ب درېزبىيا سەدان سالان بەرداۋام بۇو و پشتى وى ژى چاڭكانييىن سىستەمى بۇ ياسا وۇ ياسايى ژى بۇ يى ئۆلى و دېرى.

ب كۆرتاھى مروق دكارە وەها قى رهوشى بەر بچاۋ بکە:

۱- د دەما زارق ئانىنى دا كۆ ژنى زارق دبۇو مىرى ئەو زارق نە وەردگرت دا ژى دانىتە بەر پېيىن وى گەر مىرى راكربا دەتاتىيا پەۋزاندىنى، گەر نە ئەو زارق ل وور دما تا كۆ ژ برسا، تىھىنى، سەرمى و گەرمى دەر.

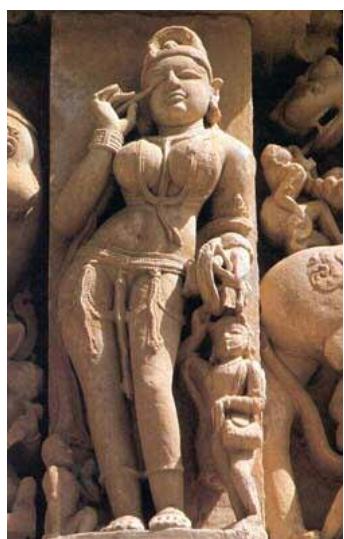
۲- كەچ ل ژىير فەرمانىن بايى و مىرى دا بۇن ھندى ژيان بکە.

۳- ل با وان ژىن يَا بىن گىيانە، ژ بەر وى يەكى ژى، رۆنى زەيتى گەرم دەر و دەر سەر لاشى وى، ھەر وەها ب دارانقە گرى ددان. يانزى ب دوف دۆقى حەيواناقە دەكىن و حەيوان بلەز دەھاژۇتن تا كۆ ب وى ئەشكەنچى دەرنە^(١).

(١) محمد الناصر . خولة درويش، ضلم المرأة في عصور السابقة، المرأة بين الجاهيلية والاسلام، ٢٠٠٦، من موقع www.theayn.com

• ڙن د سه ردہ ما شارستانیه تا ھند ڏا

ووهکه ڙن د شارستانیه تا چینا که ڦن دا بئ ماف و بئ رومهت بیون، هه روہها ل با هندیان ڙی ههرب وی ئاوایی یانٹی خه رابتر بیو، مالبات ل هندستانی ل سهربنگه هی بابسالاری بیو، میری دهستهه لات ل سهربنی و زارویان ههبوو، هه رچهنده ڙن ووهکه ره گه زه کی خوشہ ویستی ڙی بیو لئی دیسان ب چاھکی نزم لئی ته ماشه دکر. ڙنا هندی گه ر میری وی مربایه خوه د شه و تاند^(۱). ڙ ئالیهک دنفعه ڙن گه ر یا شوکر با و زارویان نه ینیت دکاریت تیکه لیئی ب میرین دنرا بکهت، دیسان ڙن ووهکه به شهک ڙ دهستکه فتین شهاران د هات دیتن کو پشتی سه رکه فتنی وی سه روکین ل شکه ری وان دهستکه فتا ل سهربنخوه پارفه بکه، د شه ریعه تی

هندوساندا ههیه کو که چی ڙ بو خوهدا و هندا بکه ن قوربان دا کو خوهدا ڙ وان رازی به یانٹی دا فه رمانا باران بارینی بدھت و رزقی زیده بکهت، هه روہها ل هند هه ریمین هندنا که ڦندا دارهک ههیه پیویسته هه موو سالان که چه کی بدھنی ڙ بو خوارنا وی ووهکه قوربان، ڙ ئالیهک دنفعه د شه ریعه تی هندوساندا ههیه کو (نه قدھرین مه زن و نه با و باھوڑ، مرن، جه هنهم، ڙھحر، مار و ئاگر ڙ ڙنی خه راب تر نین)^(۲).

(۱) رجاء طالع النقاش، المرأة في التاريخ، حقوق المرأة، من موقع www.wikipedia.org 29,4,2006

(۲) دكتورة فاطمة نصيف، محاضرة المرأة في التاريخ، في عيون العالم، ۱۷ فبراير، ۲۰۰۴، من موقع www.arabiyat.org

• بهستنا په يمانین ئاشتیل ب سەھەما ژن ئانین

د روژھەلاتا نافین دا رى و رەسمەك يان بەرپرسىاريەك د كەته سەر ملى كەچ و ژنان، ژ بۇ بشوودانا وان، داكو ئاشتىي د ناقبەرا دو ئاليان دا پەيدا بکەن، ب ۋى يەكى ب بىيانىان را پەيمانا ئاشتى و دوستانىي د ناقبەرا فەرمابىھەر و ماقۇلان دا د هاتە ئەنجام دان. ژ بۇ سەلماندىنا ۋى يەكى چەند مىناك ھەنە كو د دەمىن پېۋىست دا ژن د هاتەنە ب كار ئانين وەكە پەيام بەخشا ئاشتىي، دوستانىي و باوهرىي د ناقبەرا ھەريم و وەلاتاندا.

يەك ژ ھفت ئەجايىيەن جىهانى (گولستانى ھەلاويىستى يا بابلە) تى زانىن ئەف گولستانە ئافراندەك پىر ھىزىا بۇو، ل دەردورا قەسرا مەلكى بابل كو جەھەك بىبابانە ھەمو ب داراوبار و گول كۆلىك خەملاندبو، تا نە وەها تى خوھىاکىن كو ئەف باخچە ژ بۇ شازىنەكە (مېدى) ھاتىيە جىڭرن ناڭى وى (ئىمېتىس) بو كەچا ئىمپراتۆر (كىيا ئىكسار يان خسرو) بو، مەلكى بابل (نەبو خۆزەسەر) وەكە رىز گىتن ئەف گولستانە ژ بۇ شازىنا مىتانى ئافراند، ژ بەركو بابل بىبابانە وى ھزرا وەلاتى خوھىي كەسک و ب كانى و رووبار داراوباروو چىايىن فينىك دكىر. تى زانىن (خسرو) ئەف خزماتى يە ژ بۇ ھەۋپەيمانىا د گەل كىدانىيان دېرى ئاشورىيان چىڭر، ب ۋى پەيمانى ژى ئاشورويان كەتنا پايتەختا وان نەينەوا دەستھەلات ژ دەستدا، ل ژىير باندورا ھەردۇو ئاليان شازىنا مىتانى گۈرەدانا پەيمانا زەواجا وى د گەل پەيمانا سىياسى و بەرژەوەندى بۇو.

ههودها ل سهرب دهما (داریوشنی سییه‌م) کو د وئ دهمنی دا (ئه‌سکه‌ندهری مه‌که‌دۇنى) وەلاتى میدیا و فارس داگیر كر، ئەلکه‌سەندەر ب رېيەكە شارستانى رى خوهشىر وەكە تەقلىبۇنا شارستانىيان، ئەوى كەچا داریوشنی يا بناقى (رۆشىنکە) ب واتەيا رۆژا كەيف خوهش ژ خوهەدا ئانى كو ناقى وئ ب يۆنانى كريي (رۆكسانا) ئەف ناقە تا نھازى ل ئەورۆپا تى ب كارئانىن،

میناكى (نەحەوت مسىيائى پادشاھى ميتانى داخواز ژ فيرۇھونى ميسرى كر كوو كەچا خوه لى ماره بکە. ديسان (رامسيسى دووپىھم) فيرۇھونى مسلى كەچا پادشاھى (ھىتى) ژ خوهە ئانى بولو كو باندورەك پر باش ل سهرب پەيوەندىيەن هەردۇو ئالىيان هەبۈو. هەرودها (ئه‌سکه‌ندهری مه‌که‌دۇنى) پىشتى داگير كرنا ئيرانى گرنگىيەك مەزن دا ژن ئانىنى د ناقبەرا مىرپىن مه‌کەدۇنى و ژنپىن يرانى دا، وى ب خوه ژى (ستاترا) كەچا (داریوشنی سییه‌م) ماره كر^(۱).

ديسان وەكە بەرى نھازى مە دەستنيشان كرى كو دنقبەرا سالىن (۱۴۹۰- ۱۴۸۰) پ. ز دەولەتا ميتانى پر پىشدا چوو بولو و فرعۇھونى مسلى ترسا ئىرلىشى سهرب وان بکە (ئەخۇن مسىيەم) سییه‌م ل هەمبەر ميتانىيان كەته شهر لى پىشتى زيانەكە مەزن ژ هەردۇ ئالىيان گەھانە پەينانا ئاشتىي و ژ بۆ زىدەتر باوەرى پەيدا ببە (ئامنۇفييىتى) سییه‌م داخوازا كەچا پادشاھى ميتانى كر (شاوشتارى) يا ناقدار ب نەفەرتىتى. تى زانىن ئەف رى و رەسمە ب تەنلى د رۆژھەلاتا ناقىن تى پەزىزىن.

(۱) پىشىنگ باباى، بارى كومەلايەتى ئافرەت لە رۆژگارى دېرىندا، وەرگىر ووريا قانع، دەزگاى پەخش و چاپى سەرددەم كوردىستان سليمانى، ۲۰۰۵. ۵۸ل.

• ڙن د چاخن نه زانين دا ل ببابانا عه ره بل

ڙنا عه ره د چاخن جاهيلى دا يان نه زانيني دا هند مافين خوه هه بون، ڙ وان کو کهچ دکاري بهري زهواجي ده زگرنى خوه ببينه، ديسا د ڙيانا جفاکي، له شکهري و روشنبرى دا ئاليكاريا ميرى كريه. سه ركه فتن د هند وارانده، د وئى دهمى دا ب دهست خستينه. ڙن د چاخن نه زانيني دا واته بهري هاتنا ئولا ئسلامى ب چله نگيا خوه ناقدار بwoo، ڙ يه ک ڙن زيهه تر د ئانين، ل با شيخين عه شيران وکه مهدحه يان په سندانا ميرى بناف دکر، چاخن يه کي پر ڙن يان زارو هه بانه پي کيف خوهش د بون و جهه کي بلندی د جفاکي دا هه بون.

لى د هه مان دهمى دا هنده کاريئن نه مرؤفانه دهاتنه ئهنجام دان، ميناک؛ ده ما کهچه ک ڙ دايي دبوو ميرى ب ساخى ئه و کهچ بن ئاخ دکر، ل با وان کهچ وکه کيماسي و عهيب و شه رمه زاري بونو. بيگومان ئه فژي تشهه کي ههري ب زه حه مهت بونو د نافا مرؤفاتي دا ئه ڦ کاره ب رهنگين جودا ئهنجام ددا هند چارا ته مهنه کهچي د بونو ٦ سال، بابي ڙ دايي ره دگوت باش کاري وئي بکه و بخه ملينه دا دگهل خوه ببهم وئي لى پيشيني چاله ک ڙيره ئاما دکر دا کهچي بهته سه ره رئي چالى و ڙيره د گوت؛ کا ل چالى بنيره د وئي چاخن دا بابي کهچ پالددا و دخسته د چالى دا و ئاخ ڦ ددا سه ر. لى هند جاران ڙي گهه ڙنا دوو گيانى نه خوهش بایه ڙ بونا زاروي ڙن بخوه د چوو جهه کي و چاله ک ئاما دکر گهه وئي کهچ ببايه داهائيته د چالى دا، لى گهه کور بایه وئي زارو هه لدگرت و دچوو مالى بيگومان ئه ڦ هه لويستا خه رابا ڙنى ڙي ڙ ترسا ميرى بونو^(١).

(١) دكتورة فاطمة ناصف، مجلة عربيات، محاضرة المرأة في التاريخ، في عيون العالم، ١٧، فيبرايير، ٢٠٠٤.

بەشى سىى

• ڙ دەستداناستاتوييا ڙنل

ڙ دەست دانا ستاتوييا ڙنى وەكە مە ل دەستپېكا بابەتى خوه ڙى ئانى زمان، کو ڙنى ڙيانا مالباتى و ئافاکرنا ڙيانى ل سەر ملىن خوه گرتیوون، ڙبەر کو خوهزايى ئەو وەها ئافراند بۇو، کو ئەو زووتر سۆد ڙ بەرهەمىن وى بىبىنە. ئەو ل ھەقچونا د ناقبەرا خوهزايى و ڙنى ده بۇويە سەدەما هندى کو ڙن نىزىكتىرىن كەسە ڙ بۇ خوهزايى و زووتر نەيىننەن وى زانىنە.

چاخى ڙنى زارو د ئانىن ئاستى گەھەشتانا مرۆڤان نەگەھابو وى باوەربىن کو مىر ڙى بەشدارىي د وى پروسىسا دروستكىرنا زارۋىيانە. بەلكوو ب وى چاقى لى دنېرى کو زارو ڙ لاشى ڙنى دهاتە دەر، بزاڭا زارۋىيان و خوارن ڙ مەمكىن ڙنى بۇو، کو دبو سەدەما مانا ڦى بونى. چاخى زارو مەزن د بو ئىدى پىويسىتى ب هند خوارنىن دن ھەبۇو ڙ بلى شىرى دايى داكو بەردەوامىيى ب ڙيانا خوه بکە. سەدەما وىيىزى ئەو بۇو کو ڙن ڙ خوهزايى رە ببە ھەڭال، ڙ بۇ بەردەوامكىرنا ڙيانا وى زارۋى، ھزر بکە و ئەقلى خوه بكاربىنە ڙ بۇ سۆد ڙ خوهزايى وەكە ھەڭالا خوه وەربىگە. ب ٿى ئاوايى دنائا دارستاناندا دگەرا ڙ بۇ پەيداكرنا خوارنا زارۋىيان. ڙنى نەبتهنى ڙ بۇ زارۋىيان خوارن پەيدا دكىر بەلكو ڙ بۇ مىران

ژی، ژ بېر کو مىرژى ھەر زارۋىيەن وان بۇون و ژ لاشى وان جودا دبۇون.
واتە؛ د سەردەمەكى دە خۇدا ئالىكار بۇويە ژ بۇ ژنان كو بەريا مىر
نەيىن بۇ خۇدايى ئاشكەرا بکە و سۆدى ژ بەرھەمى زەقىيان وەرگە.
ئەو سەردەم يان ئەو قۆناغا دىرۇكى ئابۇرى زانان و زانايان بناف
كىريه ب قۆناغا (دایكىسالارى يان دەستھەلاتداريا ژنى).

دایك ناھەندا جەفاك و مالباتى بۇو، رۆلى بابى نە دەت ناسكىن،
ژن سەردارىن جەفاكى بۇون وەكە تۆخەمەكە ب ئەرك و كەسايەتىيەكە
خۇھدى بىريار. وەكە خۇھىيائى ب سەددەما دەستپېتىك و سادەيى ژيانى وەها
بۇو كو چ جورى زۆلم و چەوساندىنى نەبۇو، ھەرچەندە وان مىر ژى ب
خۇھدى دىكىن لى نە د چەوساندىن، ژ بېر كو ژنى نە دىزانى ئەو زارۋىيەن
دېن يېن مىرى ژى نە، ھەرۇھە مىرى ژى نەدزانى، ژ بېر وى يەكى ئەو د
بى باب بۇون. لەورە ژنى ژ بۇ ژيانكىندا وان بىركر و دىسان ھەست ب
بەرپىرسىاريي كىر ل ھەمبەر خۇھدى كىندا وان. بىنەنى وان ئەو دىزانى كو
ھەر تم د خەباتا رۆزانەدا د ئەكتىف بن، ژ بۇ ژيان و مانا زارۋىيان. دې
رۇلا بىيۇلۇزى يا بابى ل ھەمبەر زارۋى يەكەم جار ل با مىرىيەن رۆزھەلات
ھاتىيە ناسكىن، كو ئەۋۇزى د كارى ھونەرمەندىن وى دەمەن دە خۇھىياد بە
كو دىرۇكىا وى بۇ (٩٠٠٠-٧٠٠٠) پ ز ل گۈندىن ئەنادولى ھاتنە دىتن.

دەمما رۆلى بىيۇلۇزى يى بابى ب زارۋى ھاتىيە ناسكىن، د وى دەمەن دە
كار دناقىبەرا ژن و مىران دا ھاتە پارقەكىن، پارقەكىن ژى وەها بۇو كو
ژن د مالدا بىمىنە و مىر ژ دەرەقە خەباتى بکە، گەر ئەو پارقەكىن
بەرۋەقاڭى با ئەركى ژنى هند ئاسان نەدبو، ژ بېر كو زارۋى پەيوهندىيا
ژيانى ب لاشى داكىيى قەھەيە. زارۋى ئەو پەيوهندى ب بابىقە نىنە يى
راتىھەنخۆ ب دايىن قەھەيە. لى پەيوهندىيەكە نە راستەنخۆ ب بابىقە
ھەيە. ب سەددەما باوهەربۇونا مىرىي كو زارۋى يى وىيە يان نا، داوى ب
سەستەمى فەرە مىرى ئانى كو د پر كولتورىيەن جىهاننىدە ھەبۇو كو ژنى
زىداتەر ژ يەك مىر ھەبە. ئىدى بىرا ژن و مىرىيەن يان زەواجى دەركەت

هولى ب قى ئاوايى پەيوەندىيا زارقى زىدەتر ب بابى ۋە هاتە گرىدان. ئىدى ڙن ڙ بۇ تايىبەتمەندىيەن كارى مالباتى هاتە تەرخان كرن، ب قى ئاوايى بزاڭ و ئەركى دەرقە يى مالى بwoo كارى مىرى، ئىدى رەوشتىن وان هاتن گوھارىن، ڙن ما كەسايەتىكە پاسىق و كېم بزاڭ.

(ول دىورانت) ل سەر سەددەمەن ڙ دەستىانا دەستەلەتا ڙنى دېيىزه؛ “
چاخى كشتووكال پىشدا چۈمى و مىرى توخمى ب ھېز ب دەست خوهقە ئانى، پاشان مىر ل پەروەردا ئازەلان ڙى نىرى، كوو چاڭكانيك نوويە ڙ بۇ بھېزكىن بەرهەمدارى و خوھجەبوونى، ھەرۋەها پاشتى ب كارانينا زەقىيان توخمى بھېز مەزناتىيا ئابورى يى كوو ب رېيىن كشتووكالى، ب ماوهەيەكى درېئىز ڙيان كرى ڙ دەستى ڙنى هاتە دەر. ڙ ئالىيەك دەنفە ڙنى هند ئازەل كەھى كربوون مىران ئەۋەزى ڙ بۇ كشتووكالى ب كار ئانىن، ب قى ئاوايى مىر كارىن ھېزا خوه ب سەر ڙنى دە ب سەپىنن، ب قى يەكى مىرى سەرپەرشتىيا كشتووكالى كر و ب كار ئانىنا (گىيىنى) پىيۆيىستى ب ھېزەكە بەدەنى ھەبۇو، ب قى يەكى مىر كارى ھېزا خوه ل سەر ڙنى ب سەپىنن ب قى ئاوايى مىرى هيىدى هيىدى پلانا خوه دانى و دەستەلەتا بابى د مالباتى دا دا پەزىرلەنەن. ڙ وئى رۆزى و شوندا دەستەلەتا مالباتى كەتە دەستى مىرى د مالى دا. د سەريدا دەستەلەتا سىاسى و ئەخلاقى د جەڭلىكى د و خوداوهندا ڙن ئىدى بwoo خوداوهنەئى مىر. كو خەلكەك وەكە بابەكى ل دەردۇرا وى كۆم دبۇون ڙن ڙى د زىندانان خودا هيىقىان ڙ مىران دكەن^(١).

ل ۋە مەرۆڤ دكارە هند پرسان بکەت؟

(١) المرأة في التاريخ /رؤيه من وراء جدر الاسرة الاومومية دار الفكر سورىه /المهندس عصام باقل، هانى يوسف المقاد مالك بن نبى، ٢٠٠٦، من موقع www.fikr@fikr.com

۱ - ئەرئ پارهقەكىنا كارى دنابىھرا ڙن و مىران دا و لسەرخوھگرتنا
هندەك ڙ كارى ڙنى ڙ ئالىي مىرى ۋە كارهكى پۆزەتىف بۇو يان
نىگاتىف؟

۲ - ئەرئ مىران هەر ڙ دەستپېكى، پارقەكىنا ئەركان دنابىھرا خوه و
ڙنان دە، ب مەبەستا بەر و ژىركرنا دەستھەلاتا ڙنى بۇو، يان ڙى
مەبەستا وان بتهنى كىمكىن ئەركىن وان بۇو؟

۳ - ئەرئ سىستەمى بابسالارى ب نەخشىھەكى پلانكى دەركەت ھولى،
يانىزى ئالۋۇزيا ڙيانى ودەركەتنا ھند رېيىن دن يېن ڙيانى، ب وان
رېيان رەوشتنىن مىران ھات گوھارىن، كەسايەتىا وان بو كەسياتىيەكە
خاوهندار و رەوشتنىن وان وەكە رەوشتنىن د ھەر دەستھەلاتدارەكى دها
شىۋەكى چەوساندىن و زۇرىيەك تىدە ھات بجهكىن؟

وەكە تى زانىن كۈ د رەوشتنىن دەستھەلاتان دا وەكە خۇھزا ب
خوھدىبۇون و دەستھەلات گىتن و داگىرکەن و خوه فەرزىرن تىدايە، ل
گور نىرىينان، دەما ڙن سەرۋەرا جڭاكى ھەموو ئەركىن ڙيانى ل سەر ملىتىن
وئى بۇون، لاش و ڙيان يەكەم جار ڙ ئالىي ڙنېقە پىشدا چوو، كۆ هيىشتا
ئەو ئارەزۇ د لاش و ھوندرى مىرى دا پىشدا نەچوبۇو. لى دەما ئەو
ئارەزۇ ڙ ئالىي مىرى ۋە پەيدابۇو، بىي نەخشىھەكى پلانكى يېن پىش
وەخت دەست ب بەشداربۇونا خەباتى كى ڙ بۇ بەردەۋاميا ڙيانى. لى
ھېىدى ھېىدى د گەل دىتنا رېيىن ئاسانكىندا ڙيانى و دەستكەفتىن زىدەتر
بۇونە خوھدىيىن دەستكەفتان، دىسان دگەل پىشداچونا ئارەزۇيىن مروٽان
(وەكە ئارەزۇيا خوھپەرسى كۆ ڙ ھەموويان بەھىزىرە ھەستا ب
خوھدىبۇنى زىدەتر ل با مروٽان بجه دكە. ئەڭ يەكە بۇ سەدەمەك كۆ
مىر ب ھەموو ھەبۇنافە خوه ب خوھدىي خوهزايى بزانن، ڙ ھەمويان
نىزىكتىر د گروپا ويدا ڙن بۇويە كۆ ھەردوو ب ھەقىرە د يەك شەكەفتدا
ڙيان دكە. ئىدى ھىزا ئابوروی مىر كرە ياسا دانەر و خوھدى برىيار ب ڦى

ئاوايى مىر بو ناقەند و ڦن بو ئالى، كو د دەمەكى دا بەروقاڭى بۇو. ڦ بەر كو ئەوى دن يىن بەرزەيە و بەرزەبۇونا يىن دن د ناقەندى دا دبە سەدەما بىن بەشكىدا يىن دن.

ھەر د وى دەمى و شوندەما بەرزەبۇونا ڦنى ڦ ناقەندادا جقاڭى، مال و ئەركىن بى دەستكەفت بۇونە يىن ڦنى، وى يەكى ڦى رى خۇەشکەر كو هيچ چ ڦ ياسايىت ئابورى، جقاڭى، سياسى و ئۆلى كو هاتىنە دانىن و بەردىوام تىنە دانىن نە د بەرزەوەندىا وى دا بىت، بەلكو بەرۋەقاڭى دېرى بەرۋەندىيەن وى بىت، ھەرتەم ڦ ناقەندى هاتىنە دوركرن، كو ئەۋۇزى بىگومان دېرى وى لۆزىكى يە رى بىدەت ڦ بۇ سەلماندنا خوه وەكە مرۆڤ ببە خۇەدى كەسايەتى.

ڦ بۇ ڦى يەكىزى مەرج نىنە زۆرى و چەوساندنا دەستەلاتان د شىيەيەكى فيزىكى دها خوه بىبىنە، ڦ بۇ بىيەنگىرن و نەھىلانا كەسايەتىا كەسەكى يان گۈپەكى، بەلكو ب شىيەيى شەرى ھوندرىن و بىن روەمت كرن ديسان دوركرنا وى ڦ ناقەندى ب ڦى يەكى زىداتر نىشانىن وى سىمايى تى خۇەيا كرن.

ب كۆرتاھى چاخى كارى كشتوكال و بازرگانى پىشداچوو، مىر ھاتنە مەيدانا كارى ب تايىبەت د دەمەكى دها كارى دەستان ڦ سنۇرىن مالى دەركەفتبو و پىويسى ب چاڭدىرييەكە ھەردىم ھەبۇو، ديسان وى دەمى مىران شيانىن بەدهنى ھەبۇون ڦ بۇ ڦى مەبەستى د گۈنچان.

ل ٿر و شۇن دا بۇونا شيانىن دارايى يىن مىران پىشدا چوون، ب ڦى يەكى ڙن ڦى كرە بەشكەك ڦ سامانى خۇەيى دارايى.

ئىدى ڙن بۇ ملکى بابى پاشان يىن مىرى، ميناكىن ڦى يەكىزى د ھند نەتەواندەا ھەنە مينا رۆسان د دەمەكى دا كو كەچ د دانە شۇ ڦ مala بابى بو مala مىرى، بابى كەچى ب ئارامى ددا بەر قامچىان و پاشان باب وى ئەو قامچى ددا دەستى زاڭايى، ئەقۇزى تى وى واتەيى كو ڦ نەا و

شوندەل شۆنەل شۆنەل شۆنەل شۆنەل شۆنەل شۆنەل
 ملکى مىئىرى و هەر نىشت ل گۈرى خواتىھەكىن وى دېبە^(۱).
 واتە د درىيىزىا دىرىۋىكى دە خۇميا دېبە كۆتا چ رادە رەھۋەتلىن
 دەستەلەلاتان باندورەك نىڭاتىق ھەبوویە كۆتۈن ڦ نافەندە جەڭاكى دوور
 بىكە^(۲).

• سەھەمىيىن ڦ دەستەلەلاتان باندورەك نىڭاتىق ھەبوویە

پەيدابۇونا جوداھىيا چىنایەتى

وەكە تى زانىن كۆيەك ڦ وان پىشداچونىن گرنگ يىين ل ڙىئر سىبەرا
 پەھنسىپىن جەڭاكا سومەردا ھاتىھ ئەنجام دان، ئەھو ئاستە يى كۆ
 جوداھىيا رەگەزى يان تۆخمى پېيگەھەشتى، كۆئەھو جوداھى يە مل ب ملى
 جوداھىيا چىنایەتى پىش دەكەقە، پە د مىتۇلۇزىيان دا د ھېتىھ دېتىن و
 رەنگدانان وى جوداھىيى ستاتول فەر زوور بەر ب چاڭ و ئاشكەرایە وەكە
 د ۋان خالاندا خۇميا يە.

۱ - يەك ڦ ئافراندىن دەستېتىكى يَا سومەران دەولەت و شۇرەشا بازاران
 بۇو، ڦ ئالىيەك دەنفە وەكە تى زانىن سالىئن (۳۰۰۰) پ. ز بزاڭا
 كۆلۈنىكىرن پەيدا بۇو. كۆپشت ب شارستانىيەتا شەر ئەنجام دا كۆ
 هەر ھىزەك بكارە ھىزەك دن يان گۈپەكە دن بىخە بن كۆنتۇرۇلا
 خوه، ئەنجامىن ڦى يەكى ڦى كارەكتەرا سىستەما كۆلەدارى بالادەست
 بۇو ڦ بەر ۋان سەدەمان جوداھىيا توخمان دەكەل جوداھىيا چىنایەتى

(۱) پىشىنگ باباى، بارى كومەلايەتى ئافرەت لە روزگارى دىرييندا وەرگىر وورىيا
 قانع، كوردستان سليمانى، دەزگاي چاپ و پەخشى سەرددەم ۲۰۰۵، ل. ۳۶، ۳۷.

(۲) مەباباد قەرەداعى، كوقارى كوردستانى ئىمەرۇ سالى ۲۰۰۰، ژمارە ۸، ل. ۲۵.

پهيدا بولو ڙن ڙي که ته د جهی چينا بي هيزدا لهوما ڙن نه کاري هيزا خوه وکه بهري بکار بيئيت و بو ئهگهرا ڙ دهستانا ساتاتويما ڙن.

۲ - ديسان ب سهدهما پيشداجونا شارستانيهتا بازاران ل هر بازارهکي يان شارهکي وکه نافهند په رستگه ه هاتن ئاقاکرن. و پادشاه بونه خوهداوهند، ل ڦر جوداهيا چينايهتى پيشداجو كو پادشا و راهب وکه چينا حوكومدار و ڙن و ييتن دن ڙي وکه خزمه تکار يان کوله ڙ بو خزمه تا وان که تنه کاري ئهڦه ڙي يهك بو ڙ سهدهمین ڙ دهستانا ساتاتويما ڙن.

۳ - هه رو ها ب سهدهما تيره ييتن بابسالاري باوهري ب خوهداوهند يا ڙن ب ته مامي ب دا ووي بوو^(۱). ب تاييهت پشتى سومه ر ڙ ئاليي گروپيئن ئاموريان ڦه ڙ سياسه تى هاتين دوروکرن و قوناغا يمپراتوريه تا بابل دهستپيکر. د دهمه کي دا کو جهی خوهداوهند ييتن ل پيشيئ بوو، لئ دگه ل بوريانا دهمي بي هيز دبه، ل سه ردهما بابليان ل دهستپيکي د که سايه تيا خوهداوهند دا ووي يا ڙن (تيمات) دا و (مهروك) خوهيا دبه کو نويئه راتيا که فنه شوپيما قوناغي دکه و کورى ب بنگه ه دگريت. ديسان ئه و نويئه راتيا کولتورى بابسالاري دکهت و زوو زوو بهر ب تاك خوهدايي پيشدا دچيت. د ڦي قوناغي دا بتاييهت ل گور که فنه شوپيئن سامييان و تونديا ياساييئن جفاکي و بابسالاري کو پشتا وان ب ميران ب هيزه، دگه ل ياساييئن دايسالاري و کولتورا ئهشتارا خوهداوهند کشتوکال و سه ردهما (نيولوتيك) هه ڦه، د قوناغيئن بابليان دا کولتورا خوهداوهند ييتن سومه ر د پيلين دوويم ييتن شارستانيهتى دا جهی ناگرن. ميناکي زه لال يي ڦي يه کيئي حهزره تى ئيبراهيم و هه موو خوهداوهند ميرن جهی ڙن د سسته ما واندا نينه، به لکو جهی وئي نيزيك شهيتانى کريه. وکه خوهيا يه باندورا بابل ل

(۱) عبدالله او جلان، له دهوله تى راهيبي سومه ر به درو شارستانيهتى ديموکراسى بهشى يه که مه زوپوتاميا ئلمانيا ۲۰۰۲، ل ۲۳۶.

سەر حەزرتى بيراهيم، ژ كەفنه شۆپىن بايليان چاخى شۆكىدا كەچى دهات بابى كەچىن خوه د بىرنە مەيدانە كە مەزن و دەلالە كى بانگ دىرى و ب ناھە شۆكىنى د فروتن ئەو كەچىن بەدەو زۇوتىر و بىرخىن گرانتى د فرووتىن، هەروەها گەر مىرەك هەزار بايە، وي كەچ و ژنا خوه د ناموس فروشتىندا حەراج دىرىن، يان بى رۆمەت دىرىن^(١). هەروەها باندورا مىسىرى ل سەر حەزرتى موسا، رۆلەكى ب باندورا ل سەر دورخىستنا ژنى ژ ناھەندى لىستىن. بەردەواام د قۆناغىن شارستانىيەتى دا پىشى سالىئن (٢٠٠٠) پ. ز ژنى بەردەواام ستاتويا خوه ژ دەست دا. ب ۋى شىّوهى د گەل جوداھيا چىنايەتى ياكى گىشتى، جوداھيا رەگەزى ژى پىشىدا چوو^(٢).

• باندورا مىتۆلۇزىان

چاڭكانى ژ بۆ ۋى يەكى زىدەت د مىتۆلۇزىيەن سومەر دا تىن دىتن وەكە مىتۆلۇزىا ئەنكى بابل- مەردوك خوهداوەندى باب ل ھەمبەر داۋىتىرىن خوهداوەندى دايىك تىامات^(٣).

(١) پىشىنگ باباي، بارى كومەلايەتى ئافرەت، لە رۇزگارى دىرىيندا وەرگىر وورىيا قانع، كوردىستان، سليمانى، دەزگای چاپ و پەخشى سەرددەم ٢٠٠٥، ل ٦٥.

(٢) عبدالله اوجلان، لە دەولەتى راھىبى سومەر بەرۋ شارستانىيەتى ديموکراسى بەشى يەكەم مەزوپوتاميا ئەلمانىا، ٢٠٠٢، ل ٩٢.

(٣) ماجد عبدالله الشمس، الحضارة والميثلولوجيا في العراق القديم، بحوث و دراسات السطوره اصل النوروز البستنه، دار علاء الدين للنشر والطبع الطبعة الاولى ٢٠٠٣، سورىيە دىمشق ل ٣٣.

ههروهها میتولوژیا (ئادەم و حەوا) ل سەر ۋى ڙى وەكە ھاتىيە زانىن و مە ھەموويان بھىستى كۆ ئادەم يەكەمین مەرۆقە خۇدە ئافراندى و پاشان حەوا ڙ پەراسويا وي ھاتىيە ئافراندن، وەكە تى زانىن كۆ خۇدایى شىرەتكە ڙ ھەردۇويان را كربوو كۆ ئەو فېقىيىت وى دارى نەخۇون لى وەكە تىزانىن كۆ حەوايى و مارى رەش ل ھەف كرييە و ئەو فېقى ئانىيە و دايى ئادىمى، ل ۋەر خۇدە نەفرەت ل وان كرييە و ھەردۇو ڙ

بەھەشتى دەر خىستنە، واتە حەوايى ئادەم خاپاندىيە و بۇويە سەدەمىن وى يەكى كۆ مرن و جەھنم و تىشتنە باش پەيدا بىن، ڙ بەر ۋى يەكى د بىزنى؛ كۆ خۇدە ھەر تە بارگرانى و ئازارىن زارۇك ئانىنى كرىنە پارا وي و مارژى حەتا ھەتايى ل سەر زكى ب رېقە دچە، ههروهها بۆ وي يەكى دچن كۆ ڙن د قۇناغا دووويەم دا و ڙ پەراسوا ئادەمى ئافراندىيە و د قۇناغا سى يەمدا ھاتىيە نە فرەت كرن لەورە ڙن تى دىتنە وەكە ئالاقەكى كۆ گىانى خۇدایى تىدا نىنە، لى مىر گىانى زانست مەندى و خۇدایى ھەيە. بىگومان ئەقزى دبە سەدەما

ھەرى گرنگ ڙ بۆ ڙ دەستىانا ستاتۆيا ڙنى^(۱).

ل سەر ۋى مۇزارى د (ينجىلا ڙناندا) ل سالا (1895) ئ ڙ ئالىي خانما (ئەلىزابىت كادى ئەستانقۇن) ۋە ل نیویورك ھاتىيە چاپكىن، ل سەر وي باوھرى يە و دىتنەك جودا ھەيە، ل گورى دىتنىن وى رەفتارا حەوايى ڙ يَا ئادەمى باشتە، ڙ بەركو خۇدە فەرمانا قەدەغەكرنى بىتەنى دابۇو ئادەمى، وي ب وي بى دەنكىيا خوه كۆ ئاگەھداريا حەوبىي نەكriيە، رى

(۱) بابان سەقزى، ڙن لە فەلسەفەي زەرادەشت و ئولا بەھەدىنىدا، مالپەرا ڙننامە، www.jnname.org

دایه شکاندنا وئی یاسایا قەدەغە کری، پاشان ئادەمی خوه ژ وئی بويه‌رئ ۋەكشاندیه و ژ ترسان ھەۋىپەن خوه شەرمەزار کريي، ھەروهە ئانىيە زمان حەوايى ب ۋى بۇويه‌رئ رى دايى ئادەمی و خوه و ھەموو مروقايەتىي کو باشى و خەرابىي ژ ھەڤ جوودا بکەن، ژ بەر ۋى يەكىزى ھەوا چاڭانيا پېشداچۇنى و ھۆشمەندىيىن و زىرىھكىي بۇويه، مروق دەما بۇويه مروقەكى تەمام و ئەقل خستە كار و بۇ توخەكى پېۋىست ژ بۇ درېزبېيداندا مروقان ھەروهە بەدەن و روھ دوو بەشن ژ ھەڤ نايىن جوداکىن و تەمامكەرىن ھەۋوونە ژ بەر وئى يېكى نه مىر ژ ژىن زىدەترە، دىسان نه ژن ژ مىرى بالا ترە^(۱).

میناكى يەكەم ژن کو ھاتىيە سەر روبيى دنى وەكە د ھند مىتۆلۇزىياندا ھاتىيە کو خودى يەكەم جار (بىرۇمىتىيىس) وەكە توخەن شەيتانى دا کو بەریا مروق ل سەر روبيى عەردى بجه بىن، لى خوداوهندى فەرمان دا (بىرۇمىتىيىس) و برايى وى (ئىمېتىشۇس) بەر پرسىيارى دايى کو مروقان ب ئافريين ھەروهە حەيوانانىزى، پشتى ب داوى ئانىن كارى خوه ئەو سەرى ل خوددا بەدەن، ل سەر ۋى فەرمانى (ئىمېتىشۇس) ھەموو رەھۋەتىن زىرىھكى، ھېز و نەترسان دانە حەيوانان، لى برايى وى، چ ژ وئى باشتى نەدىت بۇ مروقان ئەو چوو ئاسманا و ژ عەرەبا رۇزى خەتىرەكە ئاگر ئانى و بەر ب عەردى ۋەھات، کو ئەڤ خەلاتەك پر ب نرخە کو مروقان ژ حەيوانان جودا دکە، ژ بەر ۋى يەكى خودى ژى عاجز دبە کو چاوان ئاگر ژ خوداىيى دزىيە و ژ بۇ مروقان ئانىيە، خودى بىريار دا کو ژنەكى ژ بۇ وان بنىرىت سەر عەردى، تى گۆتن کو خوددا سىندوقەكە دىياريان دا د گەل (بەندورا) کو ژنە. دا کو ژ بۇ مىرى ل سەر عەردى ببە، خودى ژىرىھ

(۱) پىشىنگ باباى، بارى كومەلايەتى ئافرەت لە رۆزگارى دېرىندا، وەرگىر ووريا قانع، كوردستان سليمانى، دەزگاى چاپ و پەخشى سەرددەم كوردستان سليمانى، ۲۰۰۵، ل. ۱۳.

گۆتبۇو نابە تو وى سندۇقى ب رىدا قەكەي، لى ب رى دا ئى بىرا (بەندورا) چوو و سندۇق ب رى دا قەكر، تى زانىن ھەمۇو تشت ب رى دا بەرزەبۇون بىتەنەن يەك تشت ما ئەۋۇزى (ھېقىيە) ئى بەر قى يەكى مروققەنەن تەنگاسىدا بىت، لى پىشىتى هەر تەنگاسىدا بىت ما ئەۋۇزى (ھېقىيە) ئى بەر قى يەكى مروققەنەن تەنگاسىدا بىت، لى پىشىتى (بەندورا) ھاتىيە سەر روپىي دنى شهر ل ھەمۇو دوونيايىن بەلاڭ بويە كۆزى دەمىن و شۇندا خودا ھەر جار تۆفانان، يان تەھلۈكەكى دەدە سەر روپىي عەردى يان مۇنا بىگىتى وەبايى، يان ئى زى ھەنە جاران خودى ئەشكەنجى دەدە مروققان دا كۆزى دەدە سەر زال بىن ئەقۇزى ھەمۇو وەكە جەزا كۆزى (بەندورا) شىرەتا خودا بجە نە ئانى^(۱). وەكە تى زانىن د كولتورا ھىتىياندا ل دەستىپىكى ئىن بالاداست بۇو،

(۱) دكتور نبيل ابراهيم، الآسطورة، الموسوعة الصغيرة ۵۴، ص ۶۱، ۶۲.

هەموو ئازادىيەك هەبۇو، ڙن و مىر تەماماڭەرىن ھەقدو بۇون و خوهداوهندىن ناڭدارىن ڙن هەبۇون، لى د ھند قۆناغان دا زۆر ڙ خوهداوهندىن ڙن توخمى خوه گوھراند بۇ مىرى، ئەۋۇزى ب سەدەما مىتۇلۇزىيەن وى كولتورى كو د كولتور ئۆلىن دندە بەرچاڭە. ڙ بۇ وى يەكى ڙى وەكە شاشىيەكى يان گۈنەھەكى بىخنه سەر ملىئىن ڙنى ئەفۇزى تىشتك بالكىشە، مىناكى كو (ئىنارا) خوهداوهنداكە ڙنە د كولتورا ھېتىاندە، تى گۆتن كو وى ئالىكاريا (ئەزدەھايى) ى كرييە د دەمما شەر دنابىھەرا خوهداوهندى رەشەبا و ئەزدەھايىدە پەيدا بۇوى وى ب واتەيا نەپاکى د گەل مىرىدا كرييە د بەرزەوهندىا ھىزەكە بىيانى يان دۆزمن كرييە وەكە خوهيا دې كو ئەف خالە گوھارتەنەك بە د ڦيانا ڙنىن وى كولتورىدا كو رومەتا وى ياخىلىقى بى نەشرىن و نزم بېه^(١).

• ھەشتار و تەممۇز

د مىتۇلۇزىيەن سومەر، بابل و ئاشورىدا جەھەكى تايىبەت گرتىيە، وەكە تى زانىن كو (تەممۇز) ئەقىنداي ئەشتارى بۇو خوهداوهندى ئەشتار ب ھەموو رەوشتىن خوه ڙ ھەموو ڙنان جوودا بۇو، تى زانىن د دەمەكتىدا (ھەشتار) جىهانا خوهيا سەر عەردى دەھىلە و دچە جىهانا بن عەرد جەھى ترس و مرينى، بىيى كو سەددەمىن چونا وى بىيىنە زانىن، وى دزانى گەر ئەو بچە وىرىي وى ج ب سەرىي وى بىي، ڙ بەر كو بەرى ئەو بچە وى ڙ خوهداوهندىا خوهست بۇو كو ئالىكارا وى بىھن د جىهانا دندا. ھەشتار گەھەشت قەسىرى ل سەر چىايى (لازۇرت) لى پىويىست بۇو ئەو ل بەر

(١) مەباباد قەرەداغى، كوقارى كوردستانى ئيرۇز ژمارە ٨، ٢٠٠، ل ٣٦.

حهفت دهريان فهريان بجه بینه ڙ بو دانيينا تاج و کارووباري وئي بي خوهداونديي تا دهريي داومويي ئهو دمريت، لئ پشتى ئاڻا ڙيانى لئ رهشاندي و خوارنا ڙيانى بسهر لاشي وئي بهلافكري، ڙ بو جارهك دن ڙيان بکه^(١).

لئ ل ده ما ڦهگه رئ ڙيره گوتن پيويسه ئهم مرؤقه کي دن ل شونا ته

بيينين ڦي جيهانى، عهشتار هات ب ترس له رزا شهيتانان ڦه، تئي گوتن د ريدا چهند که سى كه تن د رئ يا واندا لئ عهشتارئ رئ نه ددائيي کو که سى بيهن، لئ ل داوييي ل با دارهکه سيقان (ته مؤز) ديت وان شهيتانان هه مووبيان (ته مؤز) گرت و بر بو جيهانا بن عه رد لئ عهشتارئ ڙ بو ته مؤزى ئه قينداري خوه بي هه لوبيست ما، ب ڦي يه کي ئهشتار تئ رهخنه کر و گونه هبار کرن و هکه ڙن ل هه مبهر ئه قينداري خوه^(٢). خوه^(٢).

(١) ماجد عبدالله الشمس، الحضارة و الميثولوجيا في العراق القديم، بحوث ودراسات الأسطوره اصل نوروز البستنه، دار علاء الدين للنشر والطبع الطبعة الأولى ٢٠٠٣، سوريا دمشق.

(٢) هه مان چاڪڪانى ل .٢٤

• باندورا ئۆلان

وهکه بەری نھا ژى مە ئانىھ زمان، پشى دەركەتنا ياسايىن حامورابى د ڦى قۇناغى و شوندا خوهداوەندىئن ژنیئن بەری ئىدى د مالدا وەكە ژنهكە گوھدار و خوھى ناموس بۇو، دگەل خوھداوەندا وەكھەق نىنە، كەفتىھ رەۋشەكى كو نكارە دەنگى خوھ بلند بکە و پېچا خوھ پاقىزە لى هىدى هىدى لى تى ئالاندن كو وەكە ملکى تايىبەتى مىرەكى ب ھىزە، وەها ب دېوارى و تايىبەتى ھاتىھ گرىدان. ديسان كەفنةشۈپىيەن ئىبراهيم و موسا ئەڭى رەۋشى زىداتر بەر ب پېش دېن، تاكو ئاستى بلند و ب باندورا كور يا كۆلەتىا ژنى د عەربەستانىدا، گرىدائى وى پېشداچونا دىرۆكى يە. ل گور كەفنةشۈپىيەن كەفن مەريەمما دايىكا عىسای خوھداوەندە، لى بەردهوام ژ دەستدانا ستاتويىا ژنى، ژ سەردهما ژ دايىكبونا عىسای ب تەمامى كەفتىھ و بۇويھ ئالاقەكى زىدابۇونى. ژ كەتنا دەستەلاتا سىياسى بۇ ئالىي مىرى پېشداچونەك بەر بچاڭ بۇو دەربارە بىندهستىرنا ژنى خوھيايە، كو دىرۆكا ژنى دىرۆكا نزمىرىن و بىندهست ترىن چىنە، ل گور كۆلەتىا مىران ب سەدەما تايىتمەندىيەن رەگەزى ژن دوچارى مەحكۆمى كۆلەتىھكە پىر دېوار بۇويھ. ھەرودەدا سەردهما موسايى ژى دا شەرەكى دېوار دگەل ماريا مروقا ويده پەيدا بۇويھ، ژ بەر كو وى ب ھىسانى خوھ ژ بۇ موسايى كىم نەكرييە و ل پەي وى نەھاتىھ^(۱).

(۱) عبدالله اوچلان، لە دەولەتى راهىبى سومەرەوە بەرو شارستانىيەتى ديموکراسى بەشى يەكەم مەزوپوتاميا، ئەلمانيا، ۲۰۰۲، ل ۲۳۶.

ووهکه تى زانين کو هر سى ئۆلەن ئاسمنى يىن پىرۇز چاڭكاني ژ مىتۆلۈژيان گرتىنە، ووهکه مىتۆلۈژيا ئادەم و حەوايى کو د ئۆلا جوھىاندا د تەوراتىدا ھاتىيە؛ کو ب چ ئاوايى حەوايى و مارى ل ھەق كرييە د خاپاندىن ئادەمەيدا. ئەقىرى ب شىيۆھىيەكى نزىك ھەقدو ل سەر ھەمان بىنگەد ئۆلا خristian و ئىسلامىدا ھاتىيە. رۇزھەلاتا ناقىن جەن ژ دايىك بونا هر سى ئۆلەيە يىن کو د دىرۈكى دە ب ئۆلەن ئاسمانى ھاتىن ناقىرن و رەوشت ل سەر وان پەيرەوين ئۆلى ھاتىنە ئاقاکرن و د پەرتىووكىن پىرۇزىن وان ئۆلاندا بىريار ژ بۆ ھاتىيە دايىن. خوھيايە کو تەورات چاڭكانيي ئىنجىلى يە و ھەردوويان بىنگەد ژ مىتۆلۈژيان گرتىيە و ئىلهاام دايىه قۆرانا پىرۇز. لەودەر ئەو داستانىن کو د يەكى ژ واندە دېبىن وەكەقىن لى بىتهنى شىيۆئى دارشتن و تەكىنكا نىقىسى جودايە، ئۆلەن ئاسمانى ھەموويان رۆلا مىرى دايىه پېش و ژن د ئالىيەكى و دەرى لى گرتىيە، دەستەلەتدارى گرتىيە دەستى مېزان، ئۆلەن خristian و مۆسۇلمان ئەق كولتورە ژ (ئىبراھىم ئەلخەلەل) گرتىيە کو ب چاڭەكى خاپاندىن و فتنى و فەسادى ل ژنلى تەماشە كرييە، ژن د چاخى رۇمانا كۆمار و ئىمپراتورييەتى دا باشى نە دىت لى پىشتى ئۆلا يەھوديان چاڭكانيا ژ ئىبراھىم پېغەمبەر گرتىيە و وىنەيەكە ژ ئۆلا يەھوديان تىزانىن کو ژن د ۋى ئۆلەيدە ژ ھەموو ئالىيافە بى رومەتە^(۱). لى بابەت و مەبەست خالىن بىنگەھىن ھەرييەكىن ژ بۆ ب ھەزكىنا دەستەلەتتا باپسالارى يى ھاتىنە ئاقاکرن کو پىشتى چەند ھەزار سالان، ب تايىبەت

(۱) الياس رفيق الخوري، المرأة في حضارات القديمة، مجلة الجسور الثقافية، من موقع www.josor.net

• ڙن د ئوپ جو فیاندا

ڙن ل با يهودان ڙ ههموو ئاليانٺه بي ماڻهه و ب چاڻهه کي بي روومهه تى لى ته ماشه دکهن، هند فهيله سو فيين وان ڙنی ب (العينه) دا ڀه، ناساندن، د گهله وئي يهکي کو ڙن د ههموو ڙيانا وان يا گشتى دا هه ڀه، لى د ديروکا يههودياندها خوهيا بوئه کو لعینه، ل با وان چ کارهکي خه راب ميڙ ئهنجام بدھت ڙ ڙنی ڀه، يههودي پيرفون نقيسانديه ڙن بتنهنی ڙ بو خوهشى يا لهشى ڀه، ههروهها د (تهلمودي) دا کو په رتووکا دووهمه ڙ په رتووکيin يههوديان پشتى (تهوراتي) خوهيا دكه؛ (ڪڻ ڙن بيي بنهنی ئيسرايل بتنهنی ساويلکه ڀه، گهر مرؤڻ ب چ شيوه رهفتار دگهله بکه گونههه نينه، ڙ به رکو ئهه و ڙ توخمی حهيوانائيه). ل با يههودان ڙ وئي بنگههه دهست پيدکه کو ڙن به رپرسياره د شاشيا يهکه مدا و نه خوهشى ڙ بو مرؤڻا ڀه تئيني تائيني.

ڙ ئالیهک دنڅه ڙ بو حیجابی میناکی ههري دڙوار و پاشقه رویه، زییدهتر ڙ ههموو ئولان حیجاب ههیه د جھاکی دا، ب شیوههیه کی کو تا

داویی ژیانا جفاکی ۋەشارتى يە، يى ۋىيەتكى بكار نەئىنە وى سزايمەكى گران بىدەنلى.

ل سەر ۋىيەتكى مۇزىقى ((وول دېۋرانت) دېبىزە؛ ژ بۇ مىرى يەھودى ھەيە گەر فەرماندا شەريعەتى يەھودىيان پىك نەئىنە وەكە حىجاب ڇنا خوھ بەردە، يان گەر دەگەل ھند كەسان باخفيت كۆ نە يەھودىينە يان دەنگى خوھ بلند بىكت. دىسان ل با يەھودىيان گەر خوينا ڇنا يامەھانە هات پىويستە ژ مالى دەركەن و خوارنى نەدەنلى، د ياسا و شەريعەتى واندا باب دكارىت كەچا خوھ بىرقۇشە گەر يامىچۇك ژى بە.

د تەوراتى دا ھاتىيە، (كۆ ژن فەرمانەكە ژ مرنى يى ب باوھر ئەوه ل با مە كۆ ژن چافكانيا ھەموو كارىن خەرابە ل با پادشا و سەرۆكان د جىهانى دا دىسان ئەو ھەقلالا شىتاتى يە د بۇوييەرى دا، دىسان گەر مىرى ژنى مر پىويستە ب برايى مىرىرا ب زھوچە و گەر زارۋىيە يەكەم ئانى پىويستە بناقى مىرى بەرى ب ناق بىكە داكو ناقى وى ژ يەھودىيان نەچە ژ ئۆلا ئىسرايل، دىسان تىشتى ھەرى سەير ئەوه ژ بۇ شەھەدىيىن (١٠٠) ژن ل ھەمبەر مىرىكى نە^(١).

د رۆزىن وانىن د پىرۆزترىن قۆناغىن ژنى دەمما زارۇ ئانىنى دا كۆ ژىرا دېبىزىن (سقستانى) مىر خوھ ژ لاشى ژنى دور دكە ب واتەيا پىسلىقى، گەر كور بە ٤٠ رۆزان و گەر كەچ بە ٨٠ رۆزان^(٢). ل گور ئۆلى جوھيان مىرى جوھى ب شانازى ل ھەمبەر خوھدى رادۇھىستە و دەستىن خوھ بلند دكە و سۆپاسىيا خوھدى دكە، كۆ ئەو نەدای كەچ. ل با ئۆلا جوھيان ژنى ج ماف نىنه ژن ل با ۋى ئۆلى بى رۆمىتە رەفتار ل ھەمبەر وى تى كىن وەكە زارۇ، يان مەرۇفەكى دىن، يان شاش، مافى مىرى ھەيە د مالدا ل

(١) اوركىش ابراهيم، مسيرة المرأة عبر التاريخ، ٣، ٨، ٢٠٠٦، من موقع www.rojavanet.com.

(٢) مهاباد قەرەداغى، كوفارى كوردستانى ئىمروز، ژمارە ٨، ٢٠٠٠، ل ٣٧.

سهر ههر تشتتی فه رمانی ل سهر بکه. ژ ئالیه ک دنگه دیاردا پر ژن ئانینی
هه یه و بی دهستوره و ل گوئر حه ز و شیانین میری دمینه، مالى ژنی ژ
بو میری یه و چ ناگهه ژنی بتنه نی مافی وی هه یه ده ما میر مر یان ژنی
هاته به ردان مه هرا وی یا دهستنیشانکری د به لگه نامه یین زه واجی دا
وه رگره. د په رتووکین پیروزین جوهیان دا هاتی یه ب تنه ژن ژ بو
خوه شیا لاشی میریه. دیسان تشتتی هه ری زه لال ئه وه کو (حیجاب) یان
خوه پیچانا ژنی د ڦی ئولی دا به ربچا ڦه و د چافکانین وان دا ژن ژ
هه مهو به شدارین ژیانی دور کریه، گه ر ژن وی بکار نه ینه دی هیته
سز ادان.

• ڙن ب ٿوڻا خرستيانياندا

د ئۇلا خristianاندا حەزىزەتى (عيسا)ى فەرمان دايىه كۆ رەفتارى ب باشى ل ھەمبەر ژنى بکەن، ھەروەها باوەرمەند و ئالىگىرىن عىسای ژى ب ھەمان شىيوھ بانگ كر، كۆ ب باشى رەفتارى ل ھەمبەر ژنى بکە، لى داخواز ژ ژنى هاتە كرن كۆ ئەۋۇزى پېڭىرىيى ب بىر و باوەرىن ئۆلى خوه بکە و ژ كارىئن خەراب دوربىكەفە. ب تەمامى عىسا ب زەلالى ل ھەمبەر لى د سەر قى يەكى را (پولص) ژنى ژ مىرى كىيم تر دېينە ئەو د بىزە ژنىن خوه ل دىرىي بى دەنگ بکەن ژ بەركو وان ماف نىنە باخفن لى بىتەنلىق فەرمان هاتىيە دايىن كۆ ھەر تەم ئەو د خزمەتا ئۆلى خۇهدى دا بن. د بىزە كۆ شەريعەتى ئەڭ فەرمانە ل ھەمبەر ژنى دانىيە، گەر ژن داخوازە تىشتەكى فيئر ببە پىويىستە ئەو ل مالى ژ مىرى خوه بېرسە، ژ بەر كۆ تىشتەكى دوورى شەريعەتى يە كۆ ژن ل دىرىي باخقە، دىسان دايىه خوه ياكىن، كۆ نابە ژن فيئر ببە يان ژى نابە دەستتە لاتدارىيە ژ مىرى

و هر بگره و ئه و دهستهه لاتدار به، لى ل سهه وئى پېۋىسته بتهنى ئه و بى دەنگ بىمینه، ڙبهه كو ل پىشىي ئادەم هاتىه ئافراندن پاشان حەوا دىسان ئادەم ب خوه نەهاتىه خاپاندن لى حەوايى ئه و خاپاندىه ئه و كرييە د پرسگەركىدا. ڙ بهه وئى يەكى ڙى پېۋىسته كەسايەتىا ڙنى هەر تم گرىدایى مىرى به و نابه ڙن خودى مالىيەتك بە يان تشتەك ل سهه ناڭى ڙنى به. تى زانىن كو تا سەدسالا (٥٨٦) ز نصرانىان د كۆنگەركى ليکولين ل سهه ڙنى پىك ئانىن كو ڙن ب تەنى لاش، روح و جان تىدە نىتە يانچى روح هەيە پاشان گەھەشتەنە وئى ئەنجامى كو خودى روحە لى ڙ روحَا دايىكا عيساى جودايه و ڙ ڙنان ب تەمامى ب تەنى دايىكا عيساى وئى ڙ ئاگىرى رزگار ببە. هەروەها ئانى زمان كو خودى ڙن بتهنى ڙ بق خزمەتا مىرى ئافراندىه^(١). دىسان ل سهه هەمان مۇزار د سەدسالا پىنجاندا د جەقىنەكە خristianada

(١) دكتورة، مها فاخوري، شبكة مجلة عربيات، اول مجلة الكترونية عربية، www.lebnihts.net . من موقع ٩،٣،٢٠٠٧

هاتیه گوتن؛ ڙن نینه کو گیانی وئ ڙ ئاگری جههنه می بیته پاراستن بتنهنی مهريه ما دايکا عيسای نه به، ههروهها ل با هند زانايين خريستيان زهوجين ب ڙنی ره تشهه کي پيسه پيوiste ميری خريستيان ڙ ڙنی دور بکهڻه، ههروهها ميری ڙنی نهينه بى پاكه و ل با خوهدي ڙی ب رومهت تره ڙ ميری کو ب زهوجه.

چهند ميناك ل سهه ڦی يهکي هنه. د سهلهmine کا ب چ ئاويي ئولان بنگه هي رهشتان کريه ئارمانجا سهه که يا خوه ڙ بو پاراستنا دهستهه لاتا بابسالاري، وهکه خوهيايه که سهه سهه ڙ وان رهشت و ياسايان بتنهنی دروستكينا کهساييه تيه که کوله يه ئه و ڙن بورو، د جيھانی دا نه ب ساناهي ميران خوه کريه خوهدي ئول، وهکه ئالاچه که بى دهنگ کرنا ڙنی و بى رومهتکرنا وئ ب کار ئانيه ڙ بو نه هيلا نا کهساييه تيا ڙنی، ڙ بھر وئ يهکي ڙی د ئولاندا مخاتبا ڙنی ناهي کون، لى گرانی خستي سهه لاشن ڙيني، نهک ئاقل و زانابونا وئ^(١). ئهڻ يهکه ڙی بهردهوام ما تاكو سالا ١٨٨٢ ل بهريتانيا بريار هاته دان کو پيوiste ڙن ڙ ڦي چارچوڻه ده بکهڻه. ههروهها ل سالا ١٨٨٣ دا بريار هاته دان کو ڙن ڙي دکاره ببه خوهدي ماليهت، ديسان ل ئيتاليا ل سالا ١٩١٩ ئهڻ يهکه پيڪ هات و ل ئهلمانيا و سويسرا ل دهستپيکا سهه سالا بيستاندا پيڪ هات و بريار هاته دايين کو مافی ميری چيھ ڙنی ڙي ئه و ماف هه يه،

(١) ئوركيش ابراهيم مسيره المراه عبره التاريخ، جريدة آلاتحاد يومية سياسية، الصحيفة المركزية لاتحاد الوطني الكوردستاني، الاثنين، ٢٠٠٥، ٢٩، www.alitthad.com

• ڙن د ئولڻ ئيسلام دا

ا د ئولا ئيسلامي دا ڙي هن دياردين بهر بجاف گرانى خستيه سه ر
کوله کرنا ڙنى و بي مافکرنا وئ د پر ئاليين ڙيانى دا، تاكو رادا يه کو
باوه رى ب خوه نه مينه، بتنه نى و هکه مرؤقه ک خوه دى رو و هه ڙ بُخ زمه تا
ميري. ديسان د هند ياسا يان دا و هکه ميناك، ئولا ئيسلامي د بېڙه؛ ” ڙن
يا کيم باوه رى يه ڙ بهر کو ده ما دکه ڦه د بینقېڙي دا نکاره رُوڙي و
نقمي زان بکه، ديسان د بېڙه، ڙن يا کيم عاقله لهوره شهاده تا دو ڙنان ل
هه مبهر يه ک ميري. ڙ بهر کو ڙن تشتنان ڙ بير دکه کيم يان زينده
پيوسيتى ب ڙنه که دن هه يه ڙ بُخ شه هده دانى. ڙ بُخ کاره کي، ديسان ميري
ڙ ڙنان بهي زترن و ب رومه ترن لهوره پيوسيتھ هر تم د خزمه تا ميري
دا بن. ديسان هند ياسا ل گوري به رژه و هند يا ميراندانه ل هه مبهر ڙنى
و هکه^(١).

(١) ناصح أمين، معنى نقص العقل والدين عند النساء، ٢٠٣، ٢٠٠٥، من موقع www.ruqya.net

- ۱- میزى موسولمان دكاره ئىنان بىنە (بىزهوجە)
- ۲- ژ بۆ شەھەدانى دوو ژن هەمبەر مىزەكى نە
- ۳- ژ بۆ ميراتى ژى دې يەكم جار بۆ كورى به
- ۴- مىز دكاره ژنى بەردە لى ژن نكاره مىزى بەردە، گەر مافى وى ژى بە
- ۵- مىزى موسولمان د بەھەشتىدا خودىيە ئەپەريانە، لى ژ بۆ ژنى ج
ھەيە؟
- ۶- كىيم كرن و بى نرخ كرنا ژنى گەر كۆر نەبن و ژ بۆ وى يەكى مىز
دكاره ژنەكە دن بىنە و بىنەنى ژن ژ قى يەكى بەرسىيارە.
- ۷- گرنگى پىينەدانا كەچى و فەرقق و جوداھيا دناۋېرا كەچ و كوراندا.
- ۸- هەرتم باب يان دايىك بناۋى كۆرى تىن بانگ كرن.

پەجاران كەقنةشۈپپەكە جڭاكى رەھىن خۇھ د گەل كەقنةشۈپپەكە ئۆلى دا تەڭلى ھەف دكە و د گەل بورىينا دەممى جڭاك وەكە رەوشىتەكە ئۆلى لى مىزە دكە. سەددەما ويىزى ئەو ئۆل وى رەوشىتا جڭاكى د بەرژەوەندى خودە دېبىنە و رەنگەكى ئۆلى دەدتى و جە دگەرە. ژ بۆ مىناك (حىجاب) يان خۇھ پىچانا ژنى، ل دەستپىكى رەوشىتەكە جڭاكا ئىرانىيەن كەقن بۇو لى ئۆلا ئىسلامى ئەف رەوشىت د بەرژەوەندىيا خودە دىت و رەنگەكى ئىسلامى دايى، د جىهاننا ئىسلامى دا وەكە رەوشىتەكە ئۆلى ھاتىيە ناسكىن و تا نها ژى ب وى شىۋىي ئۆلى بىنەجە بۇويە.

ل سەر قى مۇزارى (جەواھىر لال نەھرۇ) دېيىزە؛ " جەن داخى يە كو عەرەبان كەقنةشۈپپەكە پەغەربىپ بكار ئانىيە، باندور كە سەر ژنى د جڭاكى دا، دېيىزە ژنەن عەرەب ل دەستپىكى يان بەرى ھاتىن ئۆلا ئىسلامى چ جورە (عەبا) يان (حىجاب) نە دىانىن و قەدەغەزى نەبۇو كو د گەل مىيان تىكەل بن، بەلكو ل ھەموو جەن بەھەفرە دگەريان، دچونە پەرسىتكەھان. لى ب سەددەما سەركەفتىا عەرەبان ل پرانيا ھەرىمەن دەردىور و جىهانى باندور كە كەقنةشۈپپە خۇھ ب سەر خەلکى

ههردوو ئيمپراتوريه تىن شكه ستخوارى (ئيمپراتوريه تا رومانى رۆزهه لات و ئيمپراتوريه تا فارسى) بجه بکه.

ناقىرى دبىزه؛ سەدەما دووركىنا ڙنین عەرەب ڙ ئەنجامى باندورا قۆستەنتىنيه و فارس بwoo. سستەمىن حەرام كرنى هيىدى باوهرى پىكىر و ڙن ڙ تىكەل بونا مىران دور كەتن، ئەو ديارده ڙى بو يەك ڙ دياردىن جقاكا ئىسلامى، وەلاتى هندى ڙى دەما بۇويىنە ئىسلام ئەف ديارده ڙ وئ وەرگرت. لال نەھرۇ د درېزيا گۆتنا خۇدە دبىزه؛ تىتىن هەرى سەير ئەوه، كول هندى ڙى تا نەا هند كەس وان دياردان دپارىزىن. دبىزه هندى ئەز بىر ل ڙنان دكەم ل ڙىر حىجابى و دور ڙ جىهانى چ ناهى بىرا من ڙ بلى زىندانى يان باخچەيى گىانەوەران. دبىزه ب چ ئاوايى جقاكەك پىشاداچىت كو نىقا وي يا ۋەشارتى بە، دچارچوقةيىكى دا وەكە د زىندانى دا، هەروەها دبىزه؛ حىجاب كەقنه شۆپىيەك گران بwoo كوب سەر ڙيانى دا هاتىيە سەپاندن، يان فەرزىرن، وەلى كريي كو وەكە رەوشته كە ئۆلى لى بىتە مىزەكرن و بجه نە ئانىنا وي ل با كەسىن ئۆلدار وي نەفرەت لى بى كرن. دىسان ل سەر هەمان مژار و ئاقاكرنا ديوارى جوداھىي د ناقبەرا مىر و ڙناندا، د هەريمىن ئىسلامى دا. (ھىنى هەرۋلد هەنسىن) دبىزه؛ "ل وەلاتىن ئىسلامى جوداھيا سەرەكە د ناقبەرا هەزار و دەولەمەندان دا نىنە، بەلكو د ناقبەرا ڙن و مىران دايە جقاك دبه دوو بەش ڙن و مىر، مىر ڙ دەرقەي مالى دىزى و ڙن دنافا مال و حەوشاندا دىزى. " ناقبىرى بۆ وي يەكى دچىت كو ئىسلامى كەقنه شۆپىيەن جوداھيا دناقبەرا ڙن و مىراندا ڙ كولتورى گريكان گرتىيە، دەما حوكومداريا ئىسلامى بەلاف بwoo، گەھەشتە سورىيا، كو ڙينا ھيلينيان تىدا پىشدا چوبۇو، د وي ڙيانى دا كو ڙن و مىر ڙ هەف جودا بۇون، ب ۋى ئاوايى موسىمانان ئەف

کەفنةشۆپ يە ژ وان گرت ھەلین بەشەکە ژ یونانان کو ل رۆزھەلات بەلەن ببۇون. خۇھىا يە کو ئۆل ل گور بەرژەوەندىيەن دەستھالاتداريا خوه يَا جڭاڭى كەفنةشۆپپىيەن كولتوريىن دن ژى ب خوهقە دگە، ب رادەيەكى کو ئۆلى د رەشى دېيىجىن و بەنمایىيەن جڭاڭى ل سەر دەتىيەن دامەزراڭدىن^(۱).

• باندورا جڭاڭى و ئابوورا

ھەروەها مەرۆڤ دكارىت هند خالىن دن دەستنىشان بکە ژ بۇ ژ دەستدانا ستاتۆيا ژىنى و كىم بونا رۆلى وى و بەرپرسىياريا وى د ژيانا بازاراندا، بەرۋەقازىيا رۆل و بەرپرسىياريا وى يَا زۆر ل سەر چىايىن بلند و د ناڭا گۈنداندا.

گوھەرینا ژيانى ژ چىا و گوندان بۇ بازىران باندورەك نىگاتىف كرە سەر خەباتا ژنىن ل چىايىن بلند و پەرەرەدەكىرنا حەيوانان دك. ژبەر كو ژن د شەرت و مەرجىن پر زەممەت دا ژيانا خوه دەۋماند و فيئرى وى ژيانا سەخت و بەرپرسىاريى ببۇون، واتە ژنەكە ب ھىز بۇو و خوهدى لاشەكى تەندىروست بۇو ژ بەر كو ئەو د رەوشەكە پر زەممەتدا فيئرى ژيانى ببۇن لەورە ھەرتىم د كار و بەرپرسىاريى دا د چالاک بۇون، لى ب جەبۇونا ژيانى ل دەشتان ئەو قۆناغە يَا كو پرۇسىسا بەر ژىرېبۇنا دەستھەلاتا ژنى دەستپىكىر، ژنىن دەشتان پەيىن خوهىيەن جڭاڭى ژ بەر ۋان سەدەمان ژ دەست دان:

(۱) مەباباد قەرەداغى، كوقارى كوردىستانى ئىمروز، ژمارە ۸، ۲۰۰۰، ل ۳.

ڙن د قوٽاغا کۆچهراتي دا ب خودى كرنا حەيوانان بالادهست بعون، ڙبهر كو بهرهه مى وان حەيوانان يى وان بwoo، واته ڙ ئاليي ئابورى ڦه د قوٽاغىن حەيوان خودى كرنى دا ڙن ئازاد بعوو. د ڙيانا ب جهبوونا ل بازاران مىر ڙ ئاليي ئابورى ڦه ئازاد بwoo و ڙنى ئه و خال ڙ دهست دا، دې قوٽاغى دا ڙن مانه ب هيقىيا مىران ڦه و مىر بعونه خودبىين مالى و مالبات ب رىقهبر.

بونياتا لاشى ڙنى د قوٽاغىن کۆچهراتى دا و ڙيانا سەر چيان، گەرميانان و كويستانان ب هيئز بwoo، لى ل دەشتان يان بازاران بونياتا لاشى وى بەر ب بى هيئز ڦه چوو و نازك بwoo.

بهرفهه بwoo كولتورهك كو مىران وەكە دەستهه لات و سەپاندین د مالباتى دا سازكر و ل سەر ھەۋى خودى ڙن دا مەشاند و بى هيئز بؤ رەوشته كە بهر دەوااما ڙيانى^(۱).

(۱) مەباباد قەرەداغى، دەربارەي مىژۇوى ڙنان، ڙ مالپەرا ڙننامە www.dengemezopotamiya.com عبداللة اوجلان، www.jinname.org

$\wedge \xi$

بەشک چوارى

• دەوشا ئىنلىد جاخلى تارىكىھ دا ل وەلاتىن دۆزئاڭا

وەكە تى زانىن كو د دەمما سەدان سالاندا پاپا و شۇرایىن ئۆلى هند بىيار خستە ھۆلى، كو د شىوه يى ياسايىن دە بۇون، ڙ ئالىي دىرىي و بەرپرسىياپ و باوهەندىين (કاتۆلىك) ۋە د هاتن ب رېقەبرىن، وەكە تى زانىن مافىن خristianan ب كورراتى ڙ مافىن رۆمايىن چاڭكانى گرتبوو. لەورا ئەو وەلاتىن ب سەدەمما رۆما قە هاتبوون داگىر كرن، پاشتى هيڭى بەرى خوه دا ئۆلى خristian. دىرىي دەستەلەتەكى مەعنەوى يى بەربچاق برىقە د بر و پرسىگۈكىن گۈنگۈن مالباتى ڙى ڙ ئالىي دەستەلەتا ئۆلى ۋە كە ياسايىن خوه ب جە د كرن. و چارەسەرى ڙىرا د دىت، پاقىزى و خوه پارىزى ئارمانجا سەرەكەيە و پىويىستە كو مروف پىك بىنە، دىسان ڙ ئالىيەك دنفە رەبەنى ڙ زەواجى ل پىشتر بۇو، لى دەمما ڙن زەوجى دەستەلەتا مىرى ب سەردايە و زەواج يەكە ڙ مەراسىمەن كو دې جەن پىرۆزىيا ڙن و مىران. رېفورما ئۆلى كو دراستىي دا جورە مەعنەواياتەكە نۇويا ئۆلى بۇو، د سەر فېركىرنا دىرىي را و ڦەگەريان بۇ پەرتۇوکا پىرۆز كو شىرهتىن خوه پىشكىش دكىن، دىسان لېر بزاڭا ئۆلى پروتستانى دەركەت ھۆلى كو جەن راستىي بىتەنى د پەرتۇوکا پىرۆزدaiيە كو پىويىستە مروف ڇيانا خوه ل گور ئىنجىلى ب

ریغه ببه و ههر تم ل ڙیئر فهramaنا وئي به. ل سهرا ڦئي مڙاري (مارتن لوثر) د بیڙه، ”زهواج دهستوره که ئولى نينه، بهلکو کارهکي دونيايي يه ههروهها د پهرووکا خوهيا بنافى (گفت و گو ل سهرا ماسا نان خوارني) دا دبیڙه؛ پيوسيته ڙن ههر تم د مالده ب مينه^(۱). وکه خوهيايه ئهڻ چاخه نه بتنهنى ل سهرا رهوشما ڙن وها بوو لئي ڙيان ڙ ههموو ئاليانقه چارچوڻه کري بوو هونهه رئه دهبيات ههر تشت پيوسيت با د خزمه تا ديرى دا به بتاييheit هند رئيشه بهريين ديران زидеه تر ڙيان يان ئول چارچوڻه و تهنج دکر بوو. لهوما ئه و چهند سهده بوون پيش دا چوون نهبوو و مرؤف د تاريaticي دا دڙيا ههر تشت گريديايي ئولي بوو كه سين خوهدي شيان ڙي نه دكارين ئافراندڻي بکه.

• رهوشما ڙن ل ئهوروپا ڙ سهداپا ۱۲ تاكو روئنسانس

تى زانين د چاخى ۱۲. ز، ل ههموو ئهوروپا ئولا خristian سهرا دهست بوو، ڙ بهر ڦئي يهکي ڙي بريار هاته داين ڙ بو پاپايي روماييي كو تاعهت و دهستهه لاتا ئولي گريديايي وي به، هند جaran يا دونيايي ڙي. ل سهرا ڦئي مڙاري تى زانين کو (يېق سنتى) سينيهم ل سالا ۱۱۹۰ - ۱۲۵۴. ز ده خوهيا کر کو (ئهل - حبر ئهل - ئه عزم) دهستهه لاتا گشتى (گهنه رالس ئه گاتو) ل سهرا ههموو جيھانى هه به، ههروهها ڙيئرا تى گوٽن (مهليک ئه لملوک) واته خه ليفه بى مهسيحيي ل سهرا عهري. د ڦئي واري دا رومايي دهستي خوه داني سهرا ئيمپراتوريه تا بيزهنتى و ئهوروپا ڙ ئيسپانيا تاكو سويٽ و سنورين بيزهنتيا ل رؤژهه لات بو قاده که سهرتاسه ر ل ڙيئر دهسته لا پاپايان.

(۱) ناي بن سهعدون، مافقه کاني ڙن له دهستپيکه وه تا ئيمرو و هرگيئر کارزان محمد، سليماني، ۴، ۲۰۰۴، ۵۷.

ئەق دەستھەلاتا مەزن يا پاپايان ل روژئاقا، وەكە دەرفەت بۆشایەكە سیاسى ھەبوو، پیویست بwoo کو دىر وى بۆشایى پر ب كە.
 ئەق رەوشە ب سەدەما بەلەقبۇونا پادشا (ئەلکارو لىنجىن) د نىزاما درەبەگى (فەودالى) دەر كەت ھۆلى. ڙې بەر كە دەس نە دەكارى ۋى بەلاف بۇونى جار دن كۆم كە گەر دەستھەلاتا دىرە نەبە. د گەل وى يەكى دەستھەلاتىن دۇنياىي ب دەمەك كن و زوو ھاتن سەر شانۇيا سیاسى. كو وى ھەول ددا دەولەتىن مەركەزى يېن ب ھېز دامەزرىين. لى د ۋى دەمىن دا پیویست بwoo کو پېڭىرىتىن ب دىرئ را بکەن ڙې بەر كو كار د دەستىن وى دا بۇون. حۆكمداريا ئۆلى و دۇنياىي دكىر، كارى يەكەم ئەنچام دايى ۋەگەراندنا سۆلتانى خوه بۆ سەر سازىيەن وى (ئەلەكلىرۆس ئەلمەسىحى) كو ل دەستپىكى سەدسالا دوازدان دا رۆما ھەموو گرت. (سولتەت ئەل - حبر ئەل - ئەعزەم ئەلمەسىحى) يى نىمچە رەها. ل سەر رەوشَا ڙنى رەشبىنېك بwoo، كو دىرئ بى زەواجى ل سەر مىزان فەرز كر، دىسان كەسىن علمانى د وارى ئۆلى دا دەركىن. ئەو ب خوه بۆ دەستپىكەك ڙې بۆ كىم بۇونا ڙنان د جەھىن كارى دا و ھېدى ھېدى كىم كرنا رولا وان يا جڭاڭى، ڙخالىن ھەرى گرنگ ڙې بۆ دوورپېچىرنى رولا ڙنى و كىم كرنا باندورا وى يا مەزن، ۋەگوھاستنا فيربوون و زانىنا ڙنان بو فيرگەھ و زانىنگەھىن كاتۆلىكى، يېن كو دىرئ د وى وارى دا ئاڭاڭرىن. لى دىرئ ھېزى ئەق مۇار كۈور تر كر، ب نەھىشتىندا كەچ بچە وان سازىيەن بلند و فير ببن، لى بتهنە كەچ دكارن قۇناغىن دەستپىكى فير ببن.

د سەدسالا دوازدان دا پېشداچۇنەكە بازىغانى پەيدا بwoo، ئەق ڙى بۆ سەدەما پېشداچۇنَا بازاران و ھۆمارا (بىرۇيان و كەسىن كارى بىرۇقراتى) دكەن د ۋى وارى دا ڙەھر ئالى ھاو پەيمانى د گەل دىرىيەدا ڙ بۆ ھەموو كاروو خەباتان ھاتە پېتك ئانىن. لى ڙن ڙەھر قەقانى ما. ب ۋى ئاوابىي ھاو پەيمانىا (ئەرش، ھەيكل، دارابىي و سەربازى)

پیکهات ئەفچى بۇ سەدەمما وى يەكى كو هند ياسايدىن كەقىن ل دېزى ژنى بىن پىك ئانىن، ژ وان پەيوەند يىن مروقايەتىي ژ ئالىي دايىكى فە نابە ميرات گر، ديسان بى پاركرنا ژنى ژ ميراسى و سەربەستىا وى يَا ئابورى و مافىن دن يىن ژيانى. لى ل هەمبەر قىن هىرىشا مىرانە ژن ب بەرخودانا خوه بى دەنگ نەمان، ژ بۇ ۋى يەكىيىز ميناكىن پر خانمەن ھىزىا ھەنە كو د ناقبەرا سەدسالا دوازدان و چوارداندا بەرخودان ئەنجام دايىنە و ماف و دەستكەفتىن خوه پاراستىنە. ديسان رۆلا خوه د وارى جڭاڭى، سىياسى و ئابورى دا لستىيەنە.

ب ۋى ئاوايى ژنىن خوهدى كەد دەركەتن ھۆلى ميناڭى خانما (عەلیونور ئەلەكواتينىيە ل سالىن ۱۱۲۲ – ۱۲۰۴) ل فەرمىسا بەردەوامى د ئاڭاڭىن سازىيەن ئۆلى و پەروەردەبىي دا كر. ھەروەها خانما (جادفيخا ئەلپۆلەندىيە ل سالىن ۱۳۷۱ – ۱۳۹۹) وى زانىنگەها (كراڭو فى) ئاڭاڭى دا كو ببە سەرۈكەكە سىياسى و ھەم سەربازى وەكە ھاتىيە دەست نىشان كرن.

ب ۋى ئاوايى شەر ل هەمبەر ژنان بەردەوام بۇو، بازىرگانان دەست ب سەر ھەموو سازىيەن پىشەبىي دانى و رولا ژنى تىدا كىم كر. لى ژنان هند سازىيەن تايىبەت ژ خوەرە ئاڭاڭىن. د سەدسالا دوازدان دا بەرسقە ھاو پەيمانىيا (دىرىئى و دەرەبەگان) ل پارىسى ژ بۇ ۋى بەرخودانا ژنان دوو مەرج لسەر فەرز كرن وەكە:

ژن بتهنى د چارچۆقە يا مالى دا هيىشت.

ھند شەريعەتىن نوو ب كار ئانىن، كو ژن نەكارن وەكە ياسا ئەنجام بىدەن.

لى ميناكىن ژنىن شۇرەشكىر وەكە چاڭ لى كرن رۆز ب رۆز زىدە بۇون، د ئەنجامى دەا پرانيا وان ھاتن گونەھبار كرن، وەكە (ساحىرە، دېزى ئۆل و تىكىدەرىن جڭاڭى).

ل سه‌ر ڦي بـه رخوه دانا ڙنان ل هـه مـهـر مـافـين خـوه يـيـن مـروـقـاتـى بـ
هـهـزارـان ڙـنـ بـ حـوـكـمـى دـيـرـى هـاـفـيـتـهـ كـوـلـانـانـ وـ گـونـهـهـبـارـ كـرـنـ وـ نـاـفـكـرـنـ
بـ خـهـرـابـ كـهـرـيـنـ ئـولـىـ وـ زـوـرـىـ كـرـنـ لـ سـهـرـ هـيـزاـ مـيـرـانـ يـاـ رـهـگـهـزـىـ.
هـهـروـهـهاـ بـهـرـدـهـوـامـيـاـ گـرـتـنـاـ ڙـنـانـ لـ ئـهـورـوـپـاـ ڙـ سـهـدـسـالـاـ سـيـزـدانـ دـاـ
(١٢٥٨)ـ حـهـتـاـ سـهـدـسـالـاـ هـهـڙـدانـ بـهـرـدـهـوـامـ بـوـوـ،ـ پـرـ كـوـشـتـيـخـانـيـنـ تـرـسـنـاـكـ
هـاـتـنـ ئـهـنـجـامـ دـانـ.

ڙـ ئـالـيهـكـ دـنـقـهـ بـ ئـالـيـكـارـيـاـ دـ نـاـقـبـهـرـاـ دـيـرـىـ وـ دـهـرـهـبـهـگـانـداـ بـ هـنـدـ
رـيـيـنـ دـنـ ڙـنـ چـارـچـوـقـهـكـ،ـ وـهـكـهـ نـهـكـارـيـنـاـ ڙـنـانـ دـ كـارـيـنـ دـيـسـايـ دـاـ وـ بـ
ڦـيـ يـهـكـيـ مـافـيـ مـيـرـانـ لـ سـهـرـ يـيـ ڙـنـانـ زـيـدهـ كـرـ،ـ ڙـ ئـالـيهـكـ دـنـقـهـ بـيـ
پـارـكـرـنـاـ ڙـنـانـ ڙـ رـيـقـهـبـهـرـيـاـ ئـهـقـارـاتـيـنـ مـالـبـاتـيـ گـهـرـ ڙـ ئـالـيـيـ مـيـرـىـ ڦـيـ نـهـيـ
سـهـرـاستـ كـرـنـدـهـرـبـهـگـ وـ مـيـرـيـنـ ئـولـدارـ سـازـيـيـنـ يـاسـايـيـ يـيـنـ رـوـمـانـيـ بـ
جهـ ئـانـيـنـ وـ ڦـهـگـهـرـانـدـنـ ڙـ بـوـ ڙـيـانـيـ پـشتـيـ مـرـنـهـكـهـ درـيـڻـ^(١).

• ڙـنـ دـ رـيـنـوـسـانـسـ ڏـ دـ

دـ سـهـدـ سـالـيـنـ (١٥ـ ١٦ـ)ـ دـ گـورـانـكـارـيـهـكـهـ مـهـزـنـ دـ هـزـراـ جـيـهـانـيـ دـاـ هـاـتـهـ
ئـافـرـانـدـنـ،ـ ئـهـفـ گـورـانـكـارـيـهـ ڙـيـ رـيـنـوـسـانـسـ بـوـوـ،ـ دـ رـيـنـوـسـانـسـيـ دـاـ ڙـيـانـيـ
ڙـ هـمـوـوـ ئـالـيـانـقـهـ گـهـشـهـ كـرـ وـ پـيـشـ دـاـ چـوـوـ،ـ ڙـنـيـ ڙـيـ وـهـكـهـ ئـهـنـدـامـهـكـاـ وـيـ
جـقـاـكـيـ دـهـستـ بـ فـيـرـبـوـونـيـ كـرـ وـ خـوـاستـ ئـهـوـزـيـ وـهـكـهـ ئـهـنـدـامـهـكـاـ ڦـيـ
جـقـاـكـيـ خـوهـ بـبـيـنـهـ وـ دـ جـقـاـكـيـ دـاـ وـ جـهـيـ خـوهـ بـكـرـهـ،ـ لـيـ وـهـكـهـ تـيـ زـانـيـنـ دـ
ڦـيـ چـاخـيـ دـاـ هـاـوـپـهـيـمـانـيـاـ دـيـرـىـ وـ چـيـنـاـ دـهـرـهـبـهـگـانـ پـيـكـ هـاـتـ،ـ كـوـ زـيـدـهـتـرـ
دـهـسـتـهـلـاـتـاـ مـالـبـاتـيـ دـ هـمـوـوـ ڙـيـانـيـ دـاـ سـهـرـدـهـسـتـ بـوـوـ،ـ ڙـ بـهـرـ ڦـيـ يـهـكـيـ
ڙـيـ ڙـنـ زـيـدـهـتـرـ دـ نـاـقـاـ مـالـيـ دـاـ هـاـتـ زـنـجـيـرـكـرـنـ وـ ڙـ هـمـوـوـ مـافـيـنـ ڙـيـانـيـ

(١) الياس رفيق الخوري، وضع النساء في التاريخ، مجلة الجسور، الثقافية، المرأة في التاريخ، من موقع www.josor.net

هاته بى پار كرن. ل فەرەنسا مافناسان ياسا يا دەولەتى ژ شەريعەتنى (رۆما) گرت كو مالباتا (پەتريکى) دەستھەلاتا بابى يا رەها يان مۆتلهقە. ل سەر ۋى مۇزلىكىنەر (بىر بىتۇ) دېبىزە؛ "ڙن د چاخى شازدان دا وەكە ياسا ژ ھەموو مافى خوه بى پارە. " هەر تشت وەكە ماف گرىدایى مىرى بۇو، گەر ژ ئالىي مىرى قە نەھىيت ئەرەي كرن و سەراست كرن وى دەمى ڙن ژ ھەموو چالاكىين خوه بى پار دەمینە. ل (ئىنگلستانى) رەوشاشا ڙنى ژ فەرەنسا باشتر نە بۇو، ل گۆرى وى بىريارا كو ل سالا (1547) دا ژ ئالىي دادوھرىي دەركەتى دەربارەي ڙنى، تى دا هاتىيە خوهيا كرن كو نابە ڙن تەقلى جەقىنا بىبە و دەنگى وى دەر كەقە. داخواز ژ مىران هات كرن كو ڙننەن خوه د مال دا بەھىلەن، ئەقىزى باشترين ميناڭى دەستھەلاداريا (پەتريکى) يامىران ئا رەھايە.

تى زانىن ل ھەموو وەلاتىن ئەورۇپا ئەف رەوش سەرەدەست بۇو ۋى تارىيەن وەلات داگىر كربۇون. گەر رەوشاشا ياسايى و حۆكۈمىدارى ئەقبە، دىسان مەنھەجى زانسى يى پەر ژ مىراتىيا رەها يان مۆتلهق. ژ ئالىيەك دنفە ئەو سازىيەن پىشەيى يىبن ڙنان كو ژ دەمما بەرى دا چاقەرىتە، بى دەنگ مان و ھىدى سىتىرکا وان كز بۇو. ب ۋى يەكى ئەخلاقى موحافزىينا دەرەبەگان ژ نەھجى خوهە كرنە ناۋەند. واتە پىويىستە هەر تم ڙن د مال دا بەمینىن. ئەنجامى ۋى رەوشى ڙن د وارى كار و بەرھەمانىنى دا و ڇيانا ئابوورى بى پار ھىشت، ڙن د مال دا مان، خەباتا وى بەتەنی ژ تۆخ و پەروھەدەكىنا زارۋىيان تەرخان بۇو. جەڭ ب گىشتى بۇ جەڭا كە مىرانە وەكە خەلاتىرن لى تىكۈشىينا ڙنى ما ل پېشت پەردى و نەدىيار، د پىشىداچۇنا زانىنى، پىشەسازى، و ئافراندىن، دروست كرنا ئالاقيەن ھونەرى. هەر كارى وى ئەنجام ددا بناۋى مىران پىشىكىش دىرن، ميناڭى ڙنەكە رەسام نە دكارى تابلوبييەن خوه بناۋى خوه پىشىكىش بکە، ميناڭى ۋى يەكى ژى ئافراندىنا ڙنا رەسامە (مارى فان ئايىك) ل سالىن (1440-1390). ز دە هاتبوو زانىن كو ئەف كارى وى

يى هونهرى ب ناڭى برايى وى يى مىر د هاتن پىشىشىكىن. لى ڦن ب ڦى رهواشا ڙيانى رازى نهبوون و ئەف چاخه راستى بەرخودانا هند لەھەنگىن ڦن هات، كو باندورا ڦى بەرخودانى ڙى ل گۇرى جە و دەم و ئىمکانان دهات گۆھەريين ڙ جەھەكى بۆ جەھەك دن يان مرۆڤەكە بۆ مرۆڤى دن. وەكە بەرخودانا خانما (جاندارك ل سالىن ١٤١٢- ١٤٣٢) دا، ل فرهنسا يى كو د وى چاخى دا سىور د ناقبەرا ڦن و مىران دا شكاندىن و سەرۋاتىيا وى يى لەشكەرى و شەرى وى بۆ سەر ئىنگىزىان. تى زانىن كو ئەف تىكۈشىنە زىدەتر ڙ ئالىي ڙىن (شاڻن و مېرۋە) د هاتە ئەنجام دان. ڙ بەر كو جەنلىق دەستەلاتدارىي هند جاران د گەھەشتە حوكومداريا دەولەتان، ب ڦى يەكى ڙى مىناكىن وەكە (خانما عەلیزابىلا قشتاله) د سالىن (١٤٥١- ١٥٠٤) د، يى كو حوكومداريا ئىسپانيا دكىر بىي ئالىكاريا مىرى خوه. هەروەها خانما (عەلیزابىتا يەكەم) ل سالىن (١٥٣٣- ١٥٠٣) يى، كو د وى دەمى دا بەريتانيا مەزن ئاڭاڭى^(١). ديسان نېيىسىن ئەندا (لۆيز لابه) ل سالىن (١٥٣٦- ١٥٦٥). ز ڙنە هەلبەستقانكە سەردەما رېئوسانسى بۇو، وى چەند پەرەچەيەكىن نەمر دەربارەي ئەشقى ب جە هيلاينە.

وەكە تى زانىن ئافراندا چاپى باشترين ئالاڭ بۇو ڙ بۆ پىشداچونا رېئوسانسا ئەدەبى و زانستى. ئەف شۆرەشا رىاليتە د وارى ڙناندە ئافراند بۇو. ل ئىتاليا د سەر دەما (يەدلەساندا)، د وارى ئەدەبیات و هونەردا پىشداچونەكە بى مىناك ئافراند.

(مارگرېيت دوقالوا) (١٤٩٢- ١٥٤٩) ز. كو ب مارگرېيتا مارگرېيتان هاتبۇو بناف كرن، وى گرنگى دا بازرگانىي و ئەدەبیاتى د وەلاتى خوهدا و ديسان خودىيا چەندىن هەلبەستانە ڙى، هەروەها (مارگرېيت دوفرانس) ل سالىن (١٥٥٣- ١٦١٥) ز. د بىرەورىيەن خودا پىرسىگىكىن ئۆلى و هند

(١) نفس المصدر.

رەوشتىن پەيوەندىدار ب ژيانىقە شروقە كرينه. د پەيدا بۇونا رىئۇسانسى دا ھېقىيەك مەزن ۋ بۇ گەھەشتى خەلکى بەر ب ئازادىي بەر ب پىش بۇو، ئەو ھەستا كۆ ئازادىي ب پىويست دزانە، ئەف ھزرە دەركەت ھۆلى كۆ ئەنجامى ۋان كار و نىرىننان ب جەكىندا وەكەقىي يە زىدەتر د ناۋبەرا ڙن و مىران دا. لى د گەل ۋى ھەمووچى رەوشىا پىشىن گورانكارىيەك بەر بچاف ب سەردا نەھات، لى دووبارە چەندىن سەددەيىن دن درېز كىشا ل ئالىي ئورۇپا، ل روسيا يى ڙى ڙن د پلهىيەكى نزم و بىھىقىيەكە تەمامدا ڇيان دكر^(١).

• فىمینىست ناسىڭ و بزاقا سىاسىڭ - Feminism (فيمينيزم)

واته؛ زانستا ڙنناسى و ميكانىزم و ئەو فاكتەرى كۆ ب شىوهىيەكى زانستى خەباتى دكە بەر ب ئارمانجىن مافىن ڙنى، پەيغا فىمینىزم (پەيغەكە لاتينىيە ۋ پەيغا Feminia) هاتىه، واته ڙن، (Female) هەر ئەۋۇزى پەيغەكە ۋ بۇ مى تى ب كار ئانىن. لى دبە بىيىن فىمینىست درست ترە كۆ ڙ (Females liberation Movment) هاتىه، لى ھند بىيىن (Women Liberation Movmen) ئەڭىزى راستە كۆ ھەموو ل دەردۇرا واتەيا مى تى بكارئانىن، ئەۋۇزى رىزگار كرنا ڙنى و بەرەقانى كرنە ڙ مافى ڙنى.

سەرەلدان ل ھەمبەر ھەر كارەكى سەركەفتى بىگومان پىويىستى ب بەرخودانى ھەيءە، بەرخودان ڙى بىيى هيىز و هيىز ڙى بىيى پرسا سەردەم نايى ئەنجام دان. واتە فىمینىزم پرسا سەردەمەن ل ھەمبەر مافىن ڙنى و

(١) ناي بن سەعدون، مافەكانى ڙن لە دەستپېكەوە تا ئىمروٽ، وەرگىر كارزان محمد، سليمانى، ٤، ٢٠٠٤، ٥٠.

ههولدانه بو گههاندنا وان پرسان بو ئاستهکي بلند تر، داكو باندورى ل سەر گۆھىن وان مرۆڤ و فاكتەران بکە، كو نا خوازن گۆھداريا وان پرس و چارەنوسا ڙيانى بکەن. واته فيمینىزىم ئەو نافى بن دەسته يى كو د چارچوڤە يا گروپەكى دا خوه رىكخستى بو چارچوڤە يا پېقەكە زانستى، بو گههاندنا خواستەك و مافىن ڙنى ڙ كەنارى يان ئالى بو سەنتەر واته سەنتالىزما ڙنى د ڙيانى دا.

- فيمینىست كى يە؟

فيمینىست مرۆڤ ناسە، مرۆقى دروسته، ئەو مرۆقە يى دزانە كو پېيوىستى ب پەيمانەكە جڭاڭى يا نۇو ھەيە، د چارچوڤە يەكى زانستى، ئاشتى خوازانە و مرۆڤانەدا ڙ بو پېنناسىنەن خوه دگەرهىت، ئەو مرۆقە يى كو دزانىت حەتا ڙن د قادا ڙيانى دها خوه نەناس نەكەت و ديار نەبىت، نكاريت ئالىيەن جڭاڭى و سىياسى و روّشنبىرىيەن كەسىن دن دەست نىشان بکە. خوناسىن ڙ خوه دەست پېدكە و چاقكانيى ڙ خوه دەست پى دكەت وەكە مرۆقەك ب چ ئاوايى خوه دناسىت و چاوان دكاريت خوه بدهەت ناسكەن.

• رەوشە فيمینىزىملا ب گشتلىق

وەكە تى زانىن رەوشە ڙنى ل گور خواستەكىن خوه يىن وى دەمى د باش نەبون دنابېرا رەت كرن و پەۋاندىنى بwoo، حەتا دەركەفتنا بيرا سۆسیا لىزمى ب دەركەفتنا بира رۆنى يا سۆسیالىستان ل سالا (1891) دا، ڙنىن كاركەر ل پرانىا وەلاتىن جىهانى رىكخستنەن تايىبەت ڙ بو خوه دامەزراندىن. گافەكى هەرى مەزن بەر ب ماف و تايىھەندىيەن خوه ھاقييەن. ديسان سەرەلدانا شۇرەش فەنسا ٿى هيقىيەك دا ڙنى و ڙن شىيار بwoo، ئىدى نەما ڙيانەكە كۆلەتى قەبۈول بکە، لەوەرا ڙنى ب

هەموو ھىز و شىانىن خوه بەشدارى د شۇرەشى دا كر تا گەها ئاستى خوه يى رېبەرىي، لى مخابن چاخى شۇرەشى سەركەفتىن ب دەست ئانى، دەستەلاتدار ژ هەموو پەيمانىن خوه يىن ل هەمبەر مافى ژنى پەشىمان بۇو، ب تەنلى ئۆل ژ دەولەتى جودا كر، ژن ل ژىر دەستەلاتا نۇودا جار دن كەفتە بەر ھىرەشان و بى روومەت كرنى، ژ بەر كو دەستەلاتا نۇو ب شىۋەيەكى نۇو دىزوارى ل هەمبەر وى پېيك ئانى، لى ئەقىزى نايى وى واتەيى كو ژن جارىن قەگەريت سەر رەوشابەرى سەرەلدانا شۇرەشى، ژ بەر كو ئىدى ژن فيرپۇون و رەوش ئامادە بۇو كو ئىدى بى دەنگى چارەسەريا كېشەيىن ژنى ناكە. لى بەنلى ب خەبات و تىكۈوشانى بەرەوام دكارن مافىن خوه فەرز بکەن، ژ بەر وى يەكى ژى ژنى ھەر زۇ دەست ب ئاقاكرنا سازى و رېكھستىن جوور بە جوورىن ژنان كرن، ژ بۇ شىاركەن ل هەمبەر مافىن وى يىن رەوا ب رېيىن فيرگەن، خۇەندىن و زانىنى، ژ بەر كو فيرپۇون سەتونا پېشىنەن بۇونا شۇرەشا فەنسا ل هەمبەر هەموو وەكە تى زانىن پېشەمان بۇونا شۇرەشا فەنسا ل هەمبەر هەموو بەلەنلىن خوه، نەكارىن دەرىي بېرگەنلى و رەخنە گرتىن دابىخىن، لەورا چەندىن خوهدى بېرۇوباوهاران كارووبارىن دەستەلاتى رەخنە كرن ب سەدەما بن پېكىرنا بنگەھى ئازادىي، كو ئازادىيا ژنى ل پېشە، لى دەگەل پېشداچۇونا جڭاڭى چەندىن خوهدى بېرۇوباوهاران خەبات كرن ل سەر بنگەھى دېرى چەوساندىن مەۋقان و سەدەمەن وان ب تايىبەت يىن ژنى. ئىدى تېكۈشىنا ژنى رۆز ل پەرى رۆز بەر ب پېشدا چوو، ئەقىزى مل ب ملى تېكۈشىنا دېرى چەوساندىن جڭاڭى. ژ بەر وى يەكى ژى خەباتا ژنان بۇو خەباتەكە سەرتاسەرى و د شىيار بۇونا جڭاڭى دا رۆلى خوه لەيىستان و گەھەشتەن بەر ب رىزگارىي. ئەقىزى بۇو سەدەما وى يەكى ژن ب رېيىزەيەكى زۆر بەشدارى شۇرەشا كۆمۈونا پارىس بىن. ژبەر كو تېكۈشىنا ماركىزمى ئالا ھەلگرىن وى شۇرەشى بۇون، بىيى جوداھى دنابىخەرا ژن و مىران دا، نىرپەن و دەستەلات و شۇرەش و رابەرىن بىرا

مارکسی سه‌رکه‌فترین بهره‌قانی کرن بwoo د مافین ڙنی دا کو سه‌رکه‌فتنا شوره‌شی ب ئازادی یا ڙنی ٿه گریدا. میناک (Marx Englies) د پرانیا نفیسین خوددا وئی راستی خوهیا دکه ت؛ کو چ شوره‌ش نکارن سه‌رکه‌فتني ب دهست بینن گهر مافین ڙنی نه‌هینه په‌ژراندن. دیسان (ئه‌نگلس) دهرباره‌ی سیسته‌منی سه‌رمایه‌داری و بوجوونین وئی ڙ بو ڙنان دبیزه؛ ”د سیسته‌منی سه‌رمایه‌داری دا، ڙن پرولیتارن و میر بورڙوواز“. ڙ بهر کو ڙن د نیزاما سه‌رمایه‌داری دا دوو جاران تئ چه‌وساندن، یه‌که‌م؛ کو ڙنه، د نیزاما باپسالاری دا وکه ڙن، دووه‌م؛ وکه کارکه‌ر تئ چه‌وساندن، ڙبهر کو مافی کارکرنی ڙ بی میری کیمتره دیسان ڙن پیویسته کاری مالی ڙی بکه^(۱).

وکه تئ زانین کو بزاها مارکیزمی ب ریبه‌راتیا (Marx Englies) روله‌کی پیشنهنگی لیست، ڙ بو ر رئ خوه‌شکرنا بزاها ڙنان و خوهیاکرنا بنگه‌هین چه‌وساندن ڙنی، لهورا ب سه‌رهلداننا شوره‌شا کومونی دا، د یه‌که‌مین روڙین دهسته‌لاتیا کارکه‌ریی دا هه‌موو ئه‌و یاسایین کو بیهنا چه‌وساندنی ڙئ دهات هه‌لوه‌شاندن و ڙن و میر د هه‌موو واراندها وکه‌هڻ کرن دیسان هه‌موو مافین ڙنی ب فه‌رمی دانه ناسکرن.

وکه خوهیایه ب بزاها مارکسی ب بهردہ‌وامی ڙ بو ئازادیا ڙنی هه‌ول ددا، ڙ بو نه‌هیلانا زورداری ل سه‌ر تۆخمنی می. ڙبهر ٿئ یه‌کی ڙی چه‌ندین ریبه‌رین ڙن دناف ریکختن و پارتیین مارکسی دها سه‌ری هلدا و گه‌هانه به‌رزترین ئاستی به‌رپرسیاری. وکه کلارا زیتکین (Klara Zetkin) ئه‌می د ده‌می بیت دا ب دریزی ل سه‌ر که‌سایه‌تیا وئی راوه‌ستین. کلارا یه‌ک بwoo ڙ وان رابه‌رین مارکسی یین کو، ڙ بو پیشداچوونا تیکوشینا ڙنان روله‌کی گرنگ هه‌بوو. یه‌ک گرتن و دامه‌زراندن ریکختنیں ڙنان ل سه‌رتاسه‌ری جیهانی په‌یدا بwoo. دیاره کو کلارا کاری

(۱) سه‌وهر که‌ریم، کومه‌له ووتار دهرباره‌ی کیشے‌ی ڙن، سليمانی، ۲۰۰۲: ۱۲.

تا ئاستەکى باش رىكخستنىن ڙنان نىزى هەڤ بکەت و بەر ب پارەقەكى نا
كارى بىمەشىت د خەباتى دا. هەلبەت ئەنجامى ۋى كارى ھاوبەش ڙن د
پر وەلاتىن جىهانى دا كارىن بەرنامى ڙنان فرەھ تر بكمەن و باندۇورى ل
سەر دەستەلەتداران ڙى بکە. ڙ بەر ۋى يەكى ڙى دەستەلەتدار راستى
ترىسىكە مەزن ھاتن ل ھەمبەر تىكۈوشىنا ڙنان. لەورا دەستەلەتدار ب
شىوه يەكى هووقانە كەفتەن پىلانان. تى زانىن ل داۋويا سالا (١٨٥٧) دا،
ل بازارى (نيويورك) يى ئەمەريكى ڙنىن كارگەر ل كارگەها رسن و
چىنىن، ڙ بۆ داكەتنا سەعەتىن وان بىن كارى و مافى دەستى وان براستى
بىن دايىن، خواستن گرافەكى پېك بىن، ڙ بۆ كىم كرنا سەعەتىن وان و
زىدە كرنا مافى وان، ڙ بەر كو وان ڙ مىران زىدەتە كار دكەر و مافى وان
ڙ يى مىران كىم تر بۇو. د ئەنجامى ۋى چالاکىا ڙناندە كارگەھەنەتە
شەوتىن و نىزى (١٤٠) ڙن تىدا مرن كو پرانيا وان كۆچبەر بۇون، تى
زانىن ڙنان بىزاف كر كو ڙ دەرىيىن تايىبەت دا خۇھ رىزگار بکەن لى مخابن
ئەو دەرىيىن ىزى د گرتى بۇون^(١).

ڙ ئالىيەك دىنچە تى زانىن كول سالا (١٨٥٩) دا ڙنىن ئەمەريكى د
كارگەھەكە مەزندادەست ب گرافى كر

د ٢٥ يى مەھا ئادارى د د روژەكى دا كو كەچەكە تەمەنی وى ٢٦ سال ب
سەدەما ھەواين پىسى دناف كارگەھەنەتە دەرىيت. دىسان ل ٨ ئادارا سالا
(١٩٠٨) دا، ل بازارى ئەمەريكى نيوويورك ڙن ل دىزى كىم كرنا مافىن ڙنى د
سەعەتىن كارى دا (١٥) ھەزار ڙنان دەنگى نەرازبۇونى بلند كر و گۆت؛
بەلىن مە نان دەقىت مە جوانىا ڇيان و ڦيانى دەقىت ب ۋى ئاوايى بۇو
سروۇدا بناقى نان و ڇيان". ئەف دەنگە بۇو سروۇدا نىف نەتەوى كو ل
ھەموو بىرەوەرييىن (٨) ئادارى وەكە سۆمبۈلەك دەتە خواندن، وەكە تى
زانىن كو سالا پىشتى ۋى چالاکىي پارتىيا سۆسيالىيەت روژا ڙنان ب

(١) روژا ڙنىن جىهانى، مالپەرا ھىزىن پاراستانا گەل ياخىن فەرمى.
www.HPG-online@2003-2006.

فه‌رمى دا په‌ژراندن ل ئەمەريكا و د هەفتەيَا چوارم ژ مەها فېبرايەر (٢٦) ٢- (١٩٠٩) حەتا سالا (١٩١٠) ژنان ژ (١٧) دەولەتىن جىهانى ھەقدىتنلى دانىماركى چىكىن، ب رىبەرى ياخانما (كلارا زېتكن) و وئى پېشنىار كر كو روڭا شەوتينا كارگەها ژنان ل ئەمەريكا بىيت روڭەكە جىهانى ژ بۇ ھەموو ژنین جىهانى، ئەف پېشنىارە ژ ئالىي پرانيافە هات پەسەند كرن، بۇو روڭا ب جىهان بۇونا مافى ژنان، ديسان ل (١٩١١-٣) زىداتر ژ يەك مليون كەسان بەشدارى د روڭا ژنین جىهانى دا كر. ل ئۆستىرييا دانىمارك، ئەلمانيا و سويسرا وەلاتىن دن ل سالا (١٩١٣) دا بۇو يەكم جار ل روسيايى روڭا جىهانى ياخان ب ژنان ب فه‌رمى هاتە په‌ژراندن ديسان ل سالا ١٩٤٥ دا ل بازارى سان فرانسيسكو يى ئەمەريكي مافى ژنان وەكە مافى مرۆڤ ژ ئالىي نەته‌ۋىن يەگىرتى دا هاتە ئىمزا كرن^(١).

مرۆڤ دكاريت بىزىت كو (٨) ئى ئادارى بۇو پەرك دناقبەرا ژنин جىهانى دا ژ بۇ ھەقگىتن و گوھرينا بىر و راييان دەربارەي گەھەشتىن ژنا بەر ب ئارمانجىن خوه. لى پەيدابۇونا شەرى جىهانى يى يەكم باندوورەك نىگاتىق ل سەر روبي وئى خەباتى كر و ئاستەنگ د رى ياخازادى ياخىن دا پەيدا كرن. لى پىشى ب داوى هاتنا شەرى ھۆزمارەك دن ياخازادى ياخىن دا پەيدا كرن. لى پىشى ياخىن دا فىدرالا ژنinin زانىنگەھىن جىهانى ل سالا (١٩١٩) دا، ھەروەها رىخختىن ئۆممەمىت ژ بۇ ئازادى ياخازادى ياخىن دا پەيدا كرن. لى پىشى ب داوى هاتنا شەرى ھۆزمارەك دن ديسان يەكتى ياخازادى ياخىن دا پەيدا كرن. لى پىشى ب داوى هاتنا شەرى ھۆزمارەك دن دا، ئىدىي ل دەستپېتىكا سەدسالا نۇوزداندا بىزاقا فېمېنىستى ب ھىزەكى جوودا ژ ئالىي ئەدەبى سىياسى، جڭاكى و ياساى ۋە پېشىدا چوو^(٢).

(١) چەزو زند، روڭى ژنانى جىهانى، ژ مالپەرا، www.jinname.org.

(٢) كازىيە صالح، كوقارى كوردىستانى ئىمروٽ، ژمارە ٣٧، ل ٥٦.

• سهرهلدانما پروسەيا فىمېنېزەڭ

وەكە تى زانىن سەرھلدانما پروسەيا فىمېنېزەمى وەكە واتا و كارى ژنى، ۋەدگەريت بۇ داۋويا سەدىسالىن نافىن و سەرھلدانما كاپيتالىزمى و زىدەبۇونا خواستەك و ھېقىيەن مروقى، جۆشا ھەستىن مروقان ژ بۇ ب دەست ئانىنин زىدەتر، وەكە تى زانىن كو فىمېنېزەم ژ بۇ بزاڭا ژنان و ب دەست ئانىنا مافىن وەكەھەقىيەتىن، كو ۋى بزاڭى سەرى ھلدايە ژ بۇ بەرخودان و بەرەقانى كرن ژ مافىن تۆخمى مى. لى ب بۇورىتە دەمى ئەڭ رەوتە بۇ رەوتەكى سیاسى و هاتە د ناڭ قادا سیاسى دا، دىسان ھند گافىن پېشىن ھاتن ھاقىتن، ژ بۇ ۋى راستىيە ژى د رۆزىن شەرىن سەرخوبۇونا ئەمەرىكادا ل سالىن (١٧٧٥ - ١٧٨٣) دا يەكەم جار بۇ كو ژنى مافىن خوه يىن سیاسى و ئابوورى پېشەيى خستىنە رۆزەقى، دىسان داخوازا مافىن خوه يىن ھەلبىزارتىن كرن و ل ھەمبەر دەستەلاتا وئى سەر دەمى راوەستا.

وان ئارمانچ و خواستەكىن ژنىن ئەمەرىكا باندورا خوه گەھاندا ژنىن فەنسا، ل فەنسا (٨٠٠) ھەزار ژنىن كاركەر يىن كو سەوزەمى د فرۇشتىن ل سالا (١٧٨٩) دە ھېرىش بىرە سەر كۈچكە (قىرساىي) ژ بۇ ب دەست ئانىنا مافىن خوه ژ نان و ئازادىي، ل دەسىپىكا شۇرەشا فەنسا شۇرەشى بەلىن دابۇو كو ئەۋى مافى ژنان د ئەنجامى سەركەفتىنە ۋى شۇرەشى دا ب پارىزىن. ل ۋەر و شۇندا ھەستىرن ب ھەبۇونا گرۇپەكە فىمېنېزەمى ھاتە كرن، وەكە

يەك دەنگى و يەك ئارمانجى ھەر وئى واتەيى د گەھىنەت. ل سالا (١٧٩٢) ل لۇندۇنى بۇو يەكەم جار پەرتۇوكا بەرەقانى كرن ژ مافى ژنان، ژ ئالىي ژنا نېيسكار (Mari Weston Kraft) ۋەتەنەن، كو

د ڦئ په رتووکي دا پر ب توندي بهره ڦانو ڦنئ هاتبوو کرن^(١). لئي د وئ سه سالى دا ڙن نه کاري ب گه هيته خواسته ڪيin خوه. هه رزوو ئه و خه باتا کو پيوسيت بوو ڙ بو مافي نان و سياسي و ئازادي د واري بي رمه نديي دا بيئن ئه نجام دان، ل سالا (١٧٩٣) دا دهسته لاتاريin فه رهنسا ل وان دهسته ڦتيin ئازادي په شيمان بعون و بريارا گرتنا هه موو سهندika و ريختن ڦنان بيئنه گرتن^(٢).

لهورا ڙ بو به رسدانا ڦي کاري دڻي مرؤفاتي و وهكه ڦي هند ڙنئن پيشنهنگ بوونه قوربانين راستي و ڙ بو ته ڦايا خه باتا رزگاري خوازيين مرؤفاتي و بوونه به رسقا دهمي کو ئه و هه ر تم د مهڙووبي هه مرؤفه کي ئازادي خوازدا مانه، ميناک.

• ماريا جان رولاند Marei-Jeanne Roland

ڙنه که شوره شگير بوو ل ١٧ - ئادارا سالا ١٧٥٤ دا ل پاريسى ڙ دايک بوو يه. تى زانين کو ڙنه که زانا و خوهندا بوو ڙ مالباته که ناڅدار بوو ل پاريسى، هه ڙ بچووکاتي دايک و بابي وئي پر گرنگي ددائي، هه ڙ ته منه کي بچوک هه تشتى بالا وئي دکشاند و ئه و ل سهر ڙيانى دراو هستيا، هه تشتى کي خه راب باندورا خوه ل سهر وئي دکر. يا ڙ هه موويان گرنگ تر وئي

(١) ميري ابو زيد، چيروكا ڙنئن کو نافين خوه ل ئه نيا مرؤفاتي دانه، الحوار المتقدم، العدد، من موقع www.rezgar.com . ٩٧٢، ٣٠، ٩، ٢٠٠٤ .

(٢) كازيه صالح، فيمينست ناسي و بزونه وه سياسي، ڙمالپهرا، www.jinname.org

دخواست هر تم يا ئازاد و سهربهست بيت لهورا وي د ژيى ۲۵ سالىي دا
هەۋالى زيانا خوه ھەلبىزارت.

وي د چاخى خودها پر رەخنه ل دەستگەھەين حۆكۈمەتى دكر ژ بەر
قى يەكى حۆكۈمەتى ل سالا ۱۷۸۴ شاندە ليون،لى وي ل وور ژى هەر تم
ل سەر رەوشى دەستەلاتى نامە ژ ھەۋالىن خوھە داشاندىن. ل سالا ۱۷۹۱
قەگەريا قە پاريسى، وي هەر تم د گەل ھەۋالىن خوه دان و ستاندىن
دکرن ل سەر رەواشى وي دەمىن و دېتىن وئى ل با ھەۋالىن وي پر گرنگ
بۇون، بتابىيەت رولا ڙنان د شۆرەشا فەنسادەسا سالا (۱۷۸۹) دا د خوه
پېشاندانىن (۶) ئۆكتۆبەرى) ژ بۇ ئاقاکرنا كۆمارەكى و ئەنجام دانا
زيانەكە ئازاد^(۱).

ديسان تى زانىن كۆ ئەو خوهى سالۇنەكى بۇو ژ بۇ كۆمبونا كارىن
وان و ھەروەها جەپىنەن خوه ل وور ل داردەختىن. وي و ھەۋالىن خوه
حۆكۈمەت رەخنه دكر ل سەر پەشيمان بۇونا وان ل ھەمبەر مافىن ڙنا و
گرتنا سازىيەن وان. ئەڭ ژى بۇ سەدمەم كۆ خاتۇن رۆلاند تەقى ھەۋالىن
خوه بىنە زىندان كرن.لى ئەو هەر تم ل سەر بىر و باوەرىن خوه
بەرداوام بۇو، د زىندانى ژى دا وي د گەل ھەۋالىن خوه هەر
دانووستاندىن دکرن و تا (۵) مەھان ما د زىندانى دا.

د دەما دادەگەھە كرنا وي دا وي وەھا خوه نېھشانى خەلکى دا كۆ ئەو
ڙنەكە پر بەھىز و خوهى باوەرى يە، وي ب دەنگەكى بلند بانگ كر؛ ئەمى
پېڭازى لى بون لبەر خوه كربون، وي ب دەنگەكى بلند بانگ كر؛ ئەمى
ئازادى چەند گونەھ ب ناڭى تە تىن كرن ب ۋى ئاوايى ل سالا ۱۷۹۳ دا
خانما رۆلاند بۇ قولبانا ئازادىي و راستىي لى ما پەيغەكە نەمر د رۆمىن
پېشەنگان دا^(۲).

(۱) نجاد الموسوي، فرنسا والاستنجداد بتاريخ القديم، ۲۰۰۴، من موقع www.almenber.com

(۲) Die grossen Frauen 100 Leben Bilder RITA PETER, Kapl 46.

• ئولمپ دوگۇز Olimp Doguj

ھەروھا ل سەر ھەمان ھەلويىتى حۆكۈمىدارى يا فەنسا ل ھەمبەر مافىن ژنان ستىركەكە دن بۇويە رۇنىا ئەسمانى خەباتا وەكھەقى و مروقايەتىي. ئەۋۇرى خانىما نەمر ئۆلىمپ دوگۇز. كۆۋى د بزاڭا خەباتا ژنان دا رۆلەكى گرنگ لىستى يە نە ب تەنلى ڙ بۇ ژنلەن فەنسا بەلكو باندورا وئى ل سەر خەباتا تەڭەرا ژنلەن جىهانى بۇويە.

خانما ئۆلىمپ دوگۇز ل سالا ۱۷۹۸ دا ل فەنسايى پەيماننامەيا مافى ژنان بىر كۆمۈونا پاريس، كۆ د وئى پەيماننامى دا ھاتبوو نېقىسىن؛ “ئەگەر ژن بكارىت بىتە سىدەرە دان ژن دكارىت بىگەھىت كۆرسىيا پەرلەمانى ژى. لى دىسان خانما ئۆلىمپ نەگەھەشتە كۆرسىيا پەرلەمانى لى دىسان ئەۋۇرى بۇ قوربانا بىر و باوەر و راستىي. لى ئىرۇ ل تەقایا جىهانى تەڭەرا ژنان بناقى قەھرەمانىن مينا وئى و ھەقالىن وئى بانگا ئازادىي ددان^(۱).

وەكە تى زانىن رەوشىا وئى دەمى يا فەنسا خەباتا ژنلى ھاتبو خەتماندىن، ئىدى ژنا فەنسى چ دەستھەلات نەما و نەكارى ببىت خودى پەيرەو و پەرۇگرامەك كۆ تايىبەتمەندىيىن خوه ھەبن، حەتا سالا (۱۸۴۸) دا شۇرەشا مەزنا ئەورۇپا جار دن دىسان ژنلەن فەنسا دەست بخەباتا خوه كر ب رەنگەكى ب ھىز تر، ژ بەر كۆ شۇرەشا مەزنا فەنسا بۇ جارا يەكەم بىر و بۇچۇنلىن وەكھەقىي و مافى مروق ب شىوه يەكى بەربىچاڭ ئانى رۇزەقى^(۲).

(۱) رويا تەلوعى، ئۆلىمپ دوگۇز، ژننامە، www.jinname.org.

(۲) كازىيە صالح، دەربارەي بۇزۇوتتەوەي ژنان، كۇفارى كوردىستانى ئىمروز ژمارە ۳۷، ئادارى ۲۰۰۴، ۵۵ ل.

ل با هنهک ڙ بيرمهندان وايه کو شونا فه مينيزم ب بيڙن
في مينيزمه کان يان في مينيزمان. ڙ بهر کو رهوت يان گروپين جودا یيڻ
فه مينيزمي هند د بهر به لاقن مرؤُف نکاريٽ د یهک واتهدا کوم بکه، هه ر
چه نده مه به ستا وان هه مو و رو تان يان وان گروپان ڙي گه هه شتنا
وه که هه ڦيا ڙن و ميرانه د شيوه یيڻ جور به جوردا ڙ ئاليٽ جوداهيا د
ناقبه را ڙن و ميران دا.

• لیبرال فیمینیزم Liberal Feminism

فیمینزم (Liberal Feminism). وەکه تى زانىن فەلسەفە يىلىبرالىزمى د گەل پىشداچوونا سەرمایەدارىي سەھرى ھلدايە و ب باوهەریا وەكەھەقىيا مروۋان و خواستەكىن مروۋان ژ بۇ ديمۆكراسىي و وەكەھەقىيا مروۋان دەركەتىيە ھۆلى. شىۋەھېي ۋى بىر كرنى بۇ سەدەما گوھەرينى بىنگەھىن د ڦيانا مروۋان دا. ب ئاوايىھى وەها كۆئىقى گوھەرينە بىبە بزاڭەكە (جنسى) يان تۆخمى واتە ڙن و مىران دىگرىت و ڦيان نەچارى گوھەرينى كر.

ڙنین بورڙوواز دڻي دكتاتوريهتا ميران د مالباتي دا سهري هلدا، ووهکه ب چ ئاويي ميران رهخنه ل پيکاهاتهيا سياسيا وهلاتي دگرت و پيکاهاتهين ديكاتوريهتى ره دکر، هر ب وي ئاويي ول سالا ١٧٠٠. ز (Meri Astil) ئهڻ پرسياره خسته هولى، ئهگهر دهستهه لاتداريا (دكتاتوريهت) د وهلاتهکي دا پيوسيت نه به، لئي چما د مالباتي دا پيوسيت هئه؟ هئهگهر بچ مالباتي پيوسيت به چما بچ وهلات پيوسيت ننه؟

ههروههها نافبرى دېتىز؛ ”ئەگەر هەموو مروف ب ئازادانه ژ دايىك دىن، لى چما هەموو ژن كۆلە ژ دايىك دىن و هەبۈون و نەبۈونا وان ل گورى كۆلەتىي يە. ” لىبرالىين فىمنىزم ل دەستپىكى سەدسالا نۇوزدان دا هەولىيەن مەزن دان دا كو بسەلمىن كو ژن و مىز وەكھەقىن. دىسان ژن و مىز بۈون ل ژىئر سىبەرا ياسايىن وان دخواست، كول گۇورى مافى وەكھەقىا ژن و مىزان ب فەرمى بھىتە ناساندىن، ئەنجامى وئى ژى د سەدسالا بىستەم دا خواستەكتىن رېفۇرما جوربەجور ئا جڭاڭى دەركەتن ھۆلى، ژ بۇ مسوگەركرنا وەكھافىي د نافبەرا ژن و مىران دا، وەكە تى زانىن ئەف بوجونە ل سەر بنگەھى بىرا وەكھەقىا مروفان (ژن و مىرەن) هاتە دامەزراىدىن.

قى بوجونى هەول دا تا كو رەنگدانان بىر و رايىن خوه ب سەر ياسايىن و مافىن وئى دا فەرز بکە، ب شىۋەھەكى وەها كو هەولدانىن ڈې ژنى نەمەنە و ژن ژى خودى مافىن خوه بىن وەكھەقى بىن د گەل مىرىدا. ئەف سود وەرگرتنا ژ ياسايى بۇ سەدەما وئى يەكى كو بىرا وەكھەقى خوازى پىشدا بچىت و د ناڭ جڭاڭى دا رەنگ بىدەت، ئەنجامام قى رەنگدانى ژى بۇ سەدەما وئى يەكى كو ژن ژى وەكە مىران بىن خودى دەنگ، دىسان د هەموو واران دا د گەل مىرى وەكھەقى بىن و مافىن وان بىن ناساندىن. د قى بەشا فىمېنزمى دا پىۋىستە لىبرالىزم وەكە بنگەھى سەرەكى لى بىتىن. ژ بەر كو لىبرالىزما كلاسيك د سەدسالىن (16-17) دا، هەبۈو و ب دوو جوران ل ئازادىيە د نىتىن.

۱- ئازادىيا پۆزەتىف. كو د قى شىۋى ئازادىيە دا مروف خودى رومەت و ئىمتىازە.

۲- ئازادىيا نىڭەتىف - د قى شىۋەھەي ئازادىيە دا هەر شىۋەھەكى دەستەھەلاتدارىي تى رەت كرن. واتە پىۋىستە د دەستپىكى دا كەسى تاك ل ژىئر سىھوانە يا دىكتاتۆرەتى و دەستەھەلاتى رزگار و بې تاكەكى سەربخو بە، د وئى دەمى دا وى مافى دىيار كرنا چارەنۇوسى خوه هەيە.

ب ئاوايىهكى مرۆڤ دكاريت بىيزيت كو لىبرالىزم ئەنجامى وئى رهوش و مەرجى يە كو باندورا خوه ل سەر جڭاڭى كرى. وەكە د گۆتنىن مىرى ئاستىل دا خوهيايە دەمما دېيىزىت زالبۇونا لىبرالىزمى ب سەر جڭاڭى دا و رەد كرنا دەستھەلاتدارىي دېيت سەدەمما ئارامىي د ناڭ بەرا مرۇقان د و ڇيانەكە ب ئارام بۇ تاكە كەسىن جڭاڭى تى مسۇگەركرىن و ئەنجامى ۋان سلۇگانان وەكە سلۇگانىن سەرەكە سەرەلدان. وەكە مىناك:

مرۆڤ ھەموو وەكھەقۇن و جوداھى دنابېھەرا كەسىن دا نىنە.

ھەموو جورىن دەستھەلاتى تىنە رەد كرن و ئىمتىاز ب ناڭ ئازادىيە ل گور بىنەمايىن لىبرالىزمى ڇ ئالىي ھەمويان ۋە تى قەبۈول كرن. د ڦى رەواشى دا ئەف مافە ڙى، ڇ بۇ ڙنان رەوا تى زانىن و قەبۈول كرن.

خالا سيان يەكە ڇ بىنەمايىن سەرەلدانا تىۋىرى ئا لىبرال فىمېنىزمى. د راستىن دا مرۆڤ دكاريت بىيزيت لىبرالىزم تىۋىرەكە ل سەر بىنەمايىن گوھەرینى د رەوشى جڭاڭى دا هاتىيە دامەزراندىن. ل گور ڦى تىۋىرى بانگا ئازادىيە ڇ بۇ ھەموو تاكەكى مرۆقايدەتىي تى كرن. واتە ئەف بانگە ڙى وئى نىقا جڭاڭى ڙى دىگرىت، كو ڙننەن ب درېڭى يا دىرۇڭى ڇ ئالىي تۆخمى نىر ۋە هاتىيە چەوساندىن^(١).

• تىڭەھەل لىبرالىزم د دوو قوناغاندا پىشداچوو

- قوناغا يەكەم:

دەستكىرن ب كارى ل سەر بىنگەھى بجه ئانىندا وەكھەقىي، د رى يَا باشكىن رىاليتەيى جڭاڭى و ئابورى يَا ڙنى دا، كو تا نەن ڙى ئەف

(١) مصطفى زاهىدى، دەربارەي بزوتنەوەي فىمېنىزم، ڇ مالپەرى .www.Ms_zaidi@yahoo.com

رهوته ب رهوتى چاكسازى و راستكربنا جوداهيا ل هەمبەر ژنى تى ناسكرن.

د وارى ياسايى و خواستهكىن وئى يىن كەسايەتى دا، كۆ ژى هاتىه بى پار كرن، ئەۋۇزى ب رىيىن ۋەكىرى و باش، وەكە ياسايى و فيرپۇونى. هەروھا ئەف رهوتە بانگ دكەت ژ بۇ باشكربنا رىيالىتەيا ژنى، د رىيىن ئاقاھى و رېكخستنин د جڭاڭى دا. پاشان د داويا سەدسالا نۇوزدان دا پىيناسەيا وەكەھقىي كر، واتە وەكەھقىا ژن و مىران ل هەمبەر ياسايى هەى هەروھا نويىنراتيا وئى د سازيان دا. ستراتيژيا لېبرال فيمینزم ل سەر وئى بنگەھى هاتىه ئاقاکرن؛ كو دبىت ب رىيىن پيوەندىيىن جڭاڭى و رىيىن ياسايى و رەكخستنин سىاسى و ئابورى يىن د جڭاڭى دا هەين بىن پىك ئانىن. خواستهكىن ژ بۇ بجه ئانىنا وەكەھقىي دنافبەرا ژن و مىران دا، ژ ئاليى رېكخستنин ژنان ۋە سلۇگان هاتن داين ل هەمبەر جوداهيا دنافبەرا ئايدولۇزا و زەمينا رۆشىنېرى، جڭاڭى، سىاسى يىن كو ئەف رېكخستنە تىدا هەين. ب ۋى ئاوايى تىگەھى وەكەھقىي بەرفەھ بو و پىشدا چوو، پاشان ب تىگەھى وەكەھقىيا مۇتلەق يان رەها بناf كرن، ب وەكەھقىا رەها دنافبەرا ژن و مىراندا، ئەف رهوتە لسەر خوهشىكربنا رى راوهستا ژ بۇ كار كرنا ژنى و بەشداريا وئى د رېكخستنин جڭاڭى دا، هەروھا داخواز كرن ژ بۇ مافى دايىكىنى و ژ وان مافان بىيەن ۋە دانا ژنى ژ كار و زەمينا جڭاڭى و داخواز كرن ژ بۇ زىدەتەر ۋە كربنا نافەندىيىن چاۋدىرىيى ژ بۇ زارۋىيان، هەروھا مافى ژنى ھەيە بىريارا خوه بىدەت ژ بۇ زارۋ ئانىنى. ماف و ئەركىت تايىبەت ب ژنى ۋە كارىن دن ب داوى هات^(١).

(١) دكتورة عالية فرج الكوردي، الفيمينزم مين المساوات الى التمثيل، www.Islamonline.net، من موقع ٢٠٠٥، ٣، ٧.

- قوناغا دووبي:

ب باندورا رهوتىن راديكال و ماركسىيەتى تىگەھى وەكھەقىا ليبرال فيمینزم پېشداچوو، وان ب وەكھەقىا مۇتلەق د ناقبەرا ژن و مىران دا ژ دەستىپىكا نىقا دوويم د سەدسالا بىستان دا دەست پېكىر. پاشان گۆتارا سىاسى ژ بۇ چارچەسەرىي د چارچۇقەيى سازىيەن جودا جودا دە يىن د جڭاڭى دا بانگ كر و بتهنى گوھەرىن د وى وارىدەا پەيدا بۇو يى كو گرىدىايى ژنى. ئىدى گۆتارا رهوتى ليبرال فيمینزم بۇ بابهتىن تايىبەت و گشتى و باندورا وان ل سەر مافى ژنى خوهىا بۇو و رۆلا حکومەتان د ب جە ئانينا وەكھەقىا دنابەرا ژن و مىراندا ب گشتى، دىسان باندورا وى ل سەر ب جە ئانينا وەكھەقىي و هەروەها سەربەستىيا كەسايەتى ژ بۇ ژنى بى پەزىرلەنەن يى كو تايىبەت ب كەسايەتىا ژنى^(۱).

هەروەها تى زانىن كو رهوتى ليبرال فيمینزم، ل سەر بىر و باوهرىن وەكھەقىا ژن و مىران هاتە ئاڭاڭىن د وارى كرى و دەرفەتىن كارى دا و ل سەر دۆزىيەن مافىيەن سىاسىيەتىن كورت كرن. هەروەها ليبرالىزما رۆزآفا پېيوەندىيەن دنابەرا ژن و مىران دا شىرقە كرن، ل سەر وى بىنگەھى كو ژن يى بى هېيىزه ژ هېيىزا خوهىا ماسۇلکەيى و فىزىيەتى، لەورەها مىر ب هېيىزا خوه يى بەدەنى ب بىندەست كرن و كۆلە كرنا ژنى رادىبىت، وەك يەك ژ ئالىگىرىن ۋى رهوتى (Con Stiwart Mil) ژى فكرا زەواجى و ياساپا ئەحوالىن شەخسى رەددەكت^(۲).

(۱) هەمان چاڭكانى.

(۲) سهام القحطاني، كاتيبة و تربوية سعودية، الاصلاح هو مبدأ التأثير، هكذا يجيب أن نبدأ الطريق، مركز دراسات عمان من موقع www.amanjordan.org

• سوسيال فيمييزم (فيمييزما ماركسى)

ل با ماركس وايه کو ب ناسينا (چين) هەموو دياردين جڭاکى وى بىنە ناساندن. ئەف تىۋرەتى رەخنى ل رەوشادىرىكى و مادى و چەسەنەندا چىن و نەتهوھى و كىتمە نەتهوھى و تۆخمىن جور بە جور دكەت. هەروەها داخوازا گوھرينا بىنگەھىن ل سەر بىنە مايىن جڭاکى دا دكە و ھەول ددەت كو كەسايەتىا ژنى ژى ل گور تىۋرا ماركسى بىكەقىتە رۆزەقى. ل گور وى تىۋرى خودزايا مرۆڤى تىشىتەكى نەگور و بىنەجەه يان وەخۇھى نىنە. دېبىت ل گورى گۆتنىن ماركسى مرۆڤ ژى وەك هەموو تىشىتەن دن د گوھەرىنى دايىھ. ل با فيمييزما ماركسيان وايه کو جوداھيا تۆخمى (مى و نىئر)، ب سەدەما گوھارىنەن دىرۆكى پەيدا بىوویھ. وەكە مىناك، (فرىدىريش ئەنگلس) ل سەر وى باوهەرى يە كو ئەو گوھرينا دىرۆكى يا روودايى د جڭاکا دەستەھەلاتا دايىكى ژ بۇ دەستەھەلاتا باب مەزنى يان بابسالارى، بىنەن دەورانەكە مەزن نەبوو ژ بۇ تۆخمى مى، دېبىت دەستپىكەكە بە ژ بۇ پىشىدابىن خوددى بۇونا تاكە كەسى. ل گور باوهەرا ماركىزمى خوددىبۇنا تاكەكەسى رۆلەكى مەزن د چەسەنەندا مرۆڤان ب دەستىن مرۆڤاندا هەبۈویھ. هەرەوھا ل با ۋى تىۋرى وەھا تى زانىن كو ژن دكارىت ب سەرخودبۇنا ئابۇرلى گافىن مەزن پاقنى، ژ بۇ رىزگار بۇون ژ وى كۆلەتىا كۆ ئالىلىي جڭاکا بابسالارى و وى بىرا چەسەنەنەرا ب سەردا ھاتىھ سەپاندن. ئالىگەرین فيمييزما سۆسيالىست ب گشتى وەكە تاكەكى چەپ ھەولدىن ژ بۇ وەكەقىيا دوو تۆخمى واتە (نىئر و مى). سەرەنjam ئەوھ، ئالىگەرین فيمييزما ماركسى ل سەر وى باوهەرنە كو مالبات تىشىتەكى جوودا نىنە ژ پەيوەندىيەن كارى د جڭاکەكە فەرە تردا. ژ بەركو شىۋەيىن جووربەجوورىن زالبۇونا مىّزان و ژىز دەستىيا ژنان، ھەر د ھەمان شىۋەدايىھ كو د سىستەمى بەرھەم ئانىنى دا تى خودىيە كەن. واتە ب چ ئاوايى كو سىستەمى بەرھەم ئانىنى خوددى سەرمایە چەسەنەرە و كاركەر چەسەساو، هەروەسە د سىستەمى مالباتى ژى دا مىز.

چهوسینهره و ژن چهوساوه، ژ بهرکو پهیدابوونا چهوسینهره و چهوساوه
ب هر شیوه ئەنجامى وي گوھەرینا دیرۆكى يە كو د جڭاكا دايىك
سالارى دا يان دەستههلاتا دايىكى بەر ب جڭاكا باب مەزنى يان
دەستههلاتا بابى روودايى.

• فیمنیزم رادیکال (Radikal Separatis Feminism)

تى زانين كو بزاقا ڙنان ل داوليا سه دسالا نوزدان دا دهست پيکر و ب
دبستان راديڪالا تؤخ په رست دهست پيکر، ڙئنهنجامي شورهش ل دڙي
ديئر، پاشان بزاقيين رزگاري خواز ييin ڙنان پيشه هاتن گريدان.
پيئناسه يا فيمييزما راديڪال وهما تى ناس کرن؛ ”بزاقهه جفاکي،
فكري و سياسي يه، کو پر رهنگيا فكري و رهوان ب خوهه دگريت. ڙ
دهما دهركه فتنا رهوتى فيمييزما راديڪال، تاكو پار ڦه بوونا وئي ل سه
رهوتين دن د دوو قوناغان دا پيتشدا چوو:

- قوناغا په کهم :

ئەقۇناغى ژ دەستپىكا نىڭا دووپىم ژ سەدسالا بىستان دەست
پىكىر، بەزدەۋام بۇو تا سالىن ھەفتى يان ژ ئى سەدەبىي.
رادىكالىيان د ۋى تىيگەھى دا وەھا دا خۇھىا كىن، كۆپەيەندى ياد
ناقبەرا ژن و مىران دا پەيەندى يەكە ھېزى يە، كۆ د ماوھىن وى دا
ئىميتىزات بۇ مىرى نە ل سەر حساب و جەن ژنى و مافقىن وى. ئەف
رەوتە ل سەر جوداھىدا ناقبەرا ژن و مىران دا د وارى پەيەندىيەن ھېزى
راوەستا، دىسان گرنگى و دىتنىن وان پەيەندىيان و باندورا وان ل سەر
ژن و مىران، ل سەر ۋى مۇزارى پىرانيا سەركىش و چالاکىن ٿى رەوتى ل
سەر وى ل ھەف ھاتى نە كۆ كېشەپەكى چىنایەتى جنسى، دناقبەرا ژن و

میران دا هه يه، ل سهه وئ خهباتي راوهستان کو پیویسته ل سهه ڦن جوداهيا چينايهه تى زال ببن، گهه جفاک و رېکختن ڙي ڙ هه ڻ جودا بن. ب دېتنین راديکالان مير هژماره که بهه پرسن د چهوساندنا ڙن دا. هه رووهها د بین کو توندو توژيا فيزيکي ڙ دووراتيا بېيولوگي يا ميران ڦه دڙي ڙنان ئهه سهدهما ڙ بو گريданا ڙن ب ميري ڦه. ئه ڦن يه که کيشه يه ک ڙ بو فيمينستا راديکال پهيدا کر، ڙ بهه جوداهيا بېيولوگي د ناقبه را ڙن و ميران دا.

- قوناغا دوويم:

فيمينزما راديکال، زيده تر گرنگي دا ئاقاکرنا کاري سياسي و خوهياکر کو پيویسته گورانکاري ب سهه شهريعه تان دا بین کرن. ئه ڦي ٻو سهدهما چيکرنا به لگه نامه و ل هه ڦهاتنین نيف نه تووي، کو دهربيريني ڙ ستراتيژيا وئ دکه. ل سهه ڦن مزاری چارچوچه ک ديار کري ل سهه ڙيان و په ڀوهندۍين ڙن و ميران ل سهه هه موو گهه و مله تان فهرز کر.

وهکه ل هه ڦهاتنا (ئه لسيداو) و ڦن يه کي کار کر ڙ بو پالدانان دهولهت و حۆكمه تان ڙي ٻو سهه راسکرنا ڦن خهباتي ب شيوه يه کي ره زامه ندانه يان ڙ ئه نجامن باندورا نووينه رين نه توويين يه کبووبي، يان ئه و دهوله تين رهوتى راديکال د ناڻدا هه ي ب هه بونا خوه يا سياسي. هه رووهها ئه ڻ رهوتى تى ناس کرن کو ئه زمونه يين ڙنان ل سهه بنگه ها و هکه هه ڦي د ناقبه را ڙن و ميراندا بتاييهت مالبات و ب گشتى جفاک، ڙ بو ڦن يه کي ڙي سياسهت و هکه رئ يه کي بولو، ڙ بو به شدار بونا ڙنان د کاري دا و گووهرينا ريا ليته يا ڙن د جفاکين جوودا جوودادا. د گهه ده رکه تنا ڦي رهوتى هند زارا ڻه ده رکه تنا، داکو دهربيريني ڙ توندي و چهوساندنه بکه يا کو ڙ راستي ڙن تى. راديکال و هها دزانن کو مالبات و

جفاک سهدهمین سهرهکنه بین کیشەیین ژنان و زیندان کرن و توندی د
ھەموو جفاکین جوودا جوودادا^(۱).

ئەف بزاھە د داواویا سالین شیستان دا د سەدسالا نوزدان دھركەت. ۋى
رەوتى ژ بۇ گوھرینا جفاکى و رۆشنېرى ھەردوو توخمان تىكۆشىن ئەنجام دان. ئەو
پیوهندىيان دناف بەرا ھەردوو توخمان تىكۆشىن ئەنجام دان. ئەھەشتنە وى باوھەرئى كۆھەقىيا رەھا ئارمانجا وانا ستراتيۈزى يە.
ھەزرييەن وى توخم پەرسىتى و تشتىن نەدروست بخوھە گرتى و ھەقىرى و
ھەقىزىيا ھەردوو توخمان ئاقاکر. ئارمانچ ژى ئەبوبو كۆ ھەند تشتىن دن
يىن نوو ژ وانرا بخويىن ژ ئۆل و زمان، دىرۆك روشنبىرى و پەيووهندىيەن
جنسى. ب ۋى ئاوايى ل سالىن (۱۹۸۹) دا، پىشى رېيىن كارى بەر فەھ
بۈوەن، د وى دەمى دا داخواز كرن كۆ دەرفەتىن كارى و فيرپۇونى
ھەرودەها وەكھەقىيا ياسايى و مافىن دن بین ژنى ونداكىرىن بین ناسكەن.
رەوشاشا ژنى ب گىشتى ل رۆزئاڭا نەباش بۇو، لى د گەل پىشدا چۆنا
شۇرەشا پىشەسازى د جفاکىن رۆزئاڭادا، ل گۆرى دېتىن پېۋىستىا
فابريكان ب ھېزىيەن ژنى ھەبوبو، ل سەر ۋى بىنگەھى بىراقا رىزگارىخوازا
ژنان زىدەتر بير و باوھەرئى سەربەستىي ئاقاکرن، ب ۋى ئاوايى ھەموو
زنجىرەن ئەخلاقى، جىفاکى بین ژن چارچوقة كرى هاتن شكارىن^(۲).

ئەف رەوتە ھەول دەت ژ بۇ نەھىلان و ژ ناڭ بىندا پىك ھاتەيا ھەر
شىتەيەكى جوداھىيا توخمى، ھەرودەها ژ بۇ وى يەكى ھەول دەدت نەك
بتهنى جوداھىيا دوو توخمى د ياسا و كار و پەيووهندىيەن تاكە كەسى دا
نەھىلىت، بەلكو دخوازىت ھېرشى سەر وى باگراوندا ھزرى بکە يَا كو د
دوو توخمان دا ھەى. ئەف رەوتە ل سەر رەوشاشا بۆيۈلۈزىكى يَا ژنى

(۱) دكتوراة عالية فرج الکوردي،باحثة عراقية متخصصة قضايا الجندر و الأسرة،
www.ilkhawa-muslimon-syria.org .

(۲) ھەمان چاڭكەنلى.

رادوهستیت و رهوشما بؤیولژیک ب گافا یهکه ما چهوساندنا ڙنی دزانیت، ل با ٿی رهوتی وايه کو چهوساندنا بؤیولژیکی تشههکه ل بهري چهوساندنا چینایهٽی و تۆخمی یان نهڙادی ههبوویه. لهورا ل سهر وئی یهکی رادوهستیت کو جوداهیا بؤیولژیک یا سیکسی وہکه سهدهما چهوساندنا ڙنی ڙ ئالیٽ سسته‌منی بابسالاری یان دهسته‌لاتا میری ٿه هاتیه ب کار ئانین، دیسان دخوازیت ب شیوه‌یهکی دهروٽناسیی د رهوشما جوداهیا دنڅبهرا تۆخمی من و نیئر بزانیت، یان تئی بگههیت ل گوری ڦئی یهکی سیکسی په یوهندیهکه کوور د پیک هاته‌یا هوندری ڙنی ٿه ههیه کو ب یهکه‌مین دوڙمنی سهرهکی یئ ڙنی تئی ناسکرن. هه ریهک ڙ تیورین فیمینزما رادیکال و سوسيال فیمینزم مالباتئ ب مهزنترین ئالاڻی چهوساندنا ڙنی د رئ یا کونترول کرنا شیانین سیکسی دا دناسن.

• جهندهٽ فیمینیزم

ٿئف رهوته پیلا سئ یهمه ڙ بزاها فیمینزمی، د ٿی رهوتی دا هاتی یه زانین کو ههموو په یوهندی و روٽین جفاکی بیئن هاتین ئافاکرنا، شیبیانی گوھرینئ نه. د گهل داخویانیا وان دڙی ههموو جوداهیان د ناڅبهرا هه ردoo تۆخمان دا وہکه سلوگان ب کار ئانی (واته جوداهی دوڙمنه) (الا خلاف هو العدو).

ٿی رهوتی پروژه ئافا کرن ڙ بو ڙ نووٽه ئافاکرنا جفاکی، ڙ وان ئافاکرنا په یوهندیان و پارڻه کرنا ئهرك و کار و بهر پرسیاري، دیسان ڙنووٽه ئافاکرنا ههیکه لیئن سیاسی و جفاکی ل سهر بنگههی وہکهه ڦیا (جهندهٽ) و ڙنووٽه شروٽه کرنا دهقین پیروز ل سهر بنگههی (جهندهٽ) و پشت بهستن ب سهر ههبوونا وان د هوندری ههیکه ل و سازیئن سیاسی یئن نیئ ٺنههوي و ههريئی دا، ڙ بو زال بوون ب سهر ههبوونا

چینایه‌تی یا جنسی‌جهنده و پیک ئانینا وەکھەقیی د ناقبەرا هەردوو تۆخمان دا د هەموو وارین ژیانی دا. جەندەر فیمینیزم ل سەر دوو خالان راوه‌ستا:

۱- جەندەر ل سەر جوداھیبا دنقبەرا تۆخمى بايولۆژى و جورھىن جڭاڭى سنور شكاند، كۆ ئەف ھزره ڙ بىنگەھ ھزرا فیمینیزم رادیکالە كۆ باوھرى ب هەبوونا چ جوداھيان نىنە ب چ ئاوايى چ جڭاڭى يان بايولۆژى دنقبەرا هەردوو تۆخمان دا تا گەھەشتە وئى باوھرى كۆ هيپا فیزىكى يا مېرى ڙ بىنگەھ جڭاڭى يە. هەروھا جوداھييەن دن يېن دناقبەرا ڙن و مېران دا ھەين. پاشان وان داخۋۇيانىا ل هەمبەرەركەتنى دا ل هەمبەر ھەر تىشىتەكى پەيوەندى دار ب جوداھيا بويولۆژى د ناقبەرا ڙن و مېران دا.

۲ - گونەھبار كرنا جەندەر هەموو سازىيەن جڭاڭى، روشنېرى و يېن سیاسى د ھەر جڭاڭەكىكى دا، كۆ ئەو بەشدارىي د هەبوون و بەرددەۋامىا رەوشما جوداھىن د ناقبەرا هەردوو تۆخماندا دكەن. ئەف رەوتە دخوازىت ڙن و مېر ھەردوو كار بىكەن و د جە و چالاکى يان دا وەکھەف بن، ڙ بۆ ۋەگەراندنا ئاقاكرنا جىهانەكە چینايەتىا تۆخمى تى دا نەبىت.

ب واتەيا ووندا بۇونا جوداھييەن بويولۆژى د ناقبەرا ڙن و مېران دا. ڙ بەر كۆ هەبوونا جوداھىي دېيتە سەدەما نەوەكھەقىي و نەوەكھەقى ڙى دېيت سەدەما بن دەستىي. ل گۆرى ئەنجامى دخوازىن خەبات بى كرن ڙ بۆ نەھىلانا جوداھىي دنقبەرا ڙن و مېران دا ب رېيىن زۇرى لى كرنا مېران كۆ نىقا بەرپرسىياريا مالى بىگىن سەر خوھ، د گەل پەروەردە كرنا زارۋىيان ب ئاوايەكى دن گەر زارۋىيان بېم باخچەيى زارۋىيان پېۋىستە نىقا ئەۋىن پەروەردە دكەن مېرىن^(۱).

(۱) هەمان چاقكىنى.

• فیّمینیزمما پوست مودیرن (Post Modern Feminism)

وهکه تى زانين کو دهستپیکا بيرا پوست مودیرن ل دهستپیکا سالا (1940) دا د هونهرا بنيات سازى دا سهري هلدايى، لى ب بورينا دهمى و بتايىبەت پشتى سالىن (1960) دا ل سهري دهستى بيرمهندىن وهکه ميشيل فوكو و ليوتار (Mishil Foku Lyotar) بولو رهوتەكى گشتى کو د پرانيا ئاليين ڙيانا مرؤقى رؤژئاڭادا رەنگ دا، هەر ڙ هونهرا تا دگەھيت هزر و بيرىن سياسى، ئەف رهوتە ب رەخنه يال مۆدرىيىزمى دەركەت ھۆلى و پر زۇ كارى بىتە د قادا رۇشىبىرى ياجىهانى دا. باندورا قى رەخنه ل مۆدرىيىزىم كر و بولو سەدەما سەرەلدانا رهوتەكى پوست مۆدرىيىزىم د ناقا فیمینیزمى دا. ئالىگرین ۋى رەخنى ل سەر وى باوهەرنە كو ڙنى پېویستى ب مالباتى، هەقزىن و زارۇيان ھەيە. ب ۋى شىوهى ئالىگرین ۋى رەخنى ھەولدان ڙ بولو وەكەقىا دوو توخمى واتە نىڭ و مى، دىسان ئالىگرین ۋى بۇچۇنى شىوهى پەروھدى ب باندور دزانن ڙ بولو وەكەقىي و نەبوونا جوداھىيى دنابىھرا دوو توخمان دا. ئەف رهوتە رەخنى ل رەوتىن ل پىشى ياخوه دگرىت، ب تايىبەتى فیمینیزم سۆسيالىست و راديكال فیمینیزم، ڙ بەر کو ئەم مالباتى ب مەزنترىن ئالافى چەوساندىن ڙ ئاليى جقاكا بابسالارى ۋە دزانن.

• فیّمینیزمما ئولۇم

بىگومان پىلىن فیمینیزمى و بىركرىنن وەكەقىا ڙن و مىران د جىهانى دا وەك يەك بۇون، د سەر وى يەكى را كو ڙ ئاليى هزرا جقاكى ۋە دىزايىتى لى دهاته كرن، ب شىوهىيەكى پىشداچوو و جقاكا مرؤقايەتىنى خستە ڙىز باندورا خوه، بولو سەدەما وى يەكى كو ئۆلان ڙى خواست خوه دنابىا ۋى بىركرى دا بگۈونجىن رهوتەك دامەزراند ب ناقى فیمینیزم ئۆلى. ئالىگرین ۋى رەخنى دخوازن د چارچۇوھەيا ئۆلتىن جوودا جوودا دا

ههول بدهن ژ بۇ داناسينا هنهك ژ مافىن ڙنان د چارچووقةيى وان ئۆلان دا. ههروهها ئالىگرىن ۋى رهوتى ئاشت كرنا ئۆل و فيمینىزمى دخوازن و مالباتى ب بنگە دېينىن ههروهها رەختى ل تاكخوازىي دگرن، ههـر چەندە ۋى رهوتى ههـولدايە وـهـكـهـ رـهـوتـهـكـىـ بـ بـانـدـورـ بـهـ ژـىـ دـ وـارـىـ كـيـشـهـيـيـنـ ڙـنـانـ دـاـ بـاتـايـبـهـتـىـ ژـ وـانـ ڙـنـىـنـ كـوـ دـهـسـتـهـلـاتـاـ ئـۆـلـىـ هـهـيـهـ خـوهـ نـيـشـانـ بـدـهـنـ،ـ لـىـ ژـ ئـالـىـيـ رـهـوتـىـ دـنـفـهـ رـاستـىـ هـيـرـشـانـ تـىـ وـ رـەـخـنـهـ لـىـ تـيـكـرـنـ.ـ وـهـكـهـ مـيـنـاـكـ؛ـ فـيـمـينـىـزـماـ سـوـسـيـالـ ژـىـ فـاـكـتـهـرـيـنـ ئـابـوـورـىـ،ـ چـيـنـايـهـتـىـ وـ ئـۆـلـىـ وـهـكـهـ فـاـكـتـهـرـهـكـىـ گـرـنـگـ دـبـيـنـ،ـ كـوـ رـوـلـ دـ چـهـوـسـانـدـنـاـ ڙـنـىـ دـاـ هـهـبـوـوـيـهـ.ـ دـيـسـانـ رـهـوتـىـ مـارـكـسـيـاـنـ لـ سـهـرـ وـئـيـ باـوـهـرـىـ نـهـ كـوـ ئـۆـلـ يـهـكـىـ ژـىـ هـيـرـشـىـ سـهـرـ ۋـىـ رـهـوتـىـ ئـۆـلـىـ دـكـهـنـ وـ بـ رـهـوتـهـكـىـ چـهـوـسـيـنـهـرـ دـزاـنـنـ.ـ هـهـروـهـاـ رـهـوتـىـ رـادـيـكـالـ فـيـمـينـىـزـمـ ژـىـ هـهـولـ دـدـهـتـ ژـ بـوـ نـهـهـيـلـانـاـ هـهـرـ شـيـوـهـيـهـكـىـ جـوـوـدـاهـيـاـ بـيـوـلـوـزـىـ دـكـهـلـ فـيـمـينـىـزـماـ ئـۆـلـىـ.ـ ژـ بـهـرـ كـوـ بـنـهـمـايـيـنـ فـيـمـينـىـزـماـ ئـۆـلـىـ وـ هـمـوـ ئـۆـلـ بـگـشـتـىـ وـئـيـ جـوـوـدـاهـيـيـ بـ فـهـرمـىـ وـهـكـهـ خـالـهـكـهـ گـرـنـگـ دـزاـنـنـ،ـ دـ مـانـفـيـسـتـاـ خـوـهـداـ وـئـيـ جـوـوـدـاهـيـيـ بـ فـهـرمـىـ دـنـاسـنـ.ـ هـهـروـهـاـ ئـالـىـگـرـىـنـ ۋـىـ رـهـوتـىـ ژـ بـلـىـ وـئـيـ يـهـكـىـ ژـىـ ۋـىـ رـهـوتـىـ وـهـكـهـ رـىـ خـوـهـشـ كـهـرـكـ ژـ بـوـ ئـازـادـىـ يـاـ ڙـنـىـ نـابـيـنـ.ـ ژـ بـهـرـ كـوـ بـ بـيـرـوـوـبـاـوـهـرـيـنـ وـانـ مـاـفـيـنـ ڙـنـىـ لـ ژـيـرـ سـيـهـوـانـاـ ئـۆـلـىـ دـاـ مـسـوـگـهـرـ نـابـيـتـ^(١).

• بـزاـقاـ فـيـمـينـىـسـتـلـ لـ ئـهـمـهـرـيـكاـ

وـهـكـهـ تـىـ زـانـىـنـ پـشـتـىـ شـوـرـهـشاـ مـهـزـناـ ئـهـوـرـوـپـاـ لـ سـالـ (١٨٤٨)ـ دـاـ،ـ جـارـدـنـ ڙـنـىـنـ فـهـرـهـنـسـاـ دـهـسـتـ بـ خـهـبـاتـاـ خـوـهـ كـرـ وـ چـەـندـ سـازـىـ وـ سـهـنـدـيـكاـ ئـاـقـاـكـرـنـ وـ دـاخـواـزاـ وـهـكـهـ ژـ ئـالـىـيـ سـيـاسـىـ وـ ئـابـوـورـىـ ۋـىـ كـرـ.ـ دـيـسـانـ

(١) مـصـطـفـىـ زـاهـيـدىـ،ـ دـهـرـبـارـهـىـ فـيـمـينـىـزـ،ـ www.Ms-zaidi@yahoo.com

ل سالا (1867) دا، ڙنین بهريتانيا داخوازا ماقين خوه ييٽن ههلىٽارتنان کر. ل سالا (1869) دا، ڙنین ئهمهريكا ل نيوپورك رىكخستنه سهربخوه يا ڙنان دامه زراند، ب پيشنهنجي يا ڦان خانمان (ئالزالبتهه کادي ستنانون، سوزاني بي ئهنتونى، ماتيلدا جوسلين خيج و لوسرتيا موت و هڙمارههکه دن) Elizabeth Kadi Stinanon, Sozan Bi Entoni, Matilda Coslin xicu, Losrtya Mot دلفيا (Fila Dilfya) ڙ بو نه رازيبوونا وان ل ههمهبر دهستهه لاتي و بجه نه ئانيينا په يمانين هاتين داين ڙ بو سهربهستي يا ڙنى، تى زانين ڦان ڙنان دهست ب بهلگه نامه کومکرنى کرن، ڙ ههموو ئالىين وهلات پشتى خهباتا (10) سالان په رتووكا بنافى (The History of Wman Suffrage) واته ديروکا مافى ڙنى د دهنگانى دا هاته وهشاندن. ب سى جلدان ڙ (1000) روپه لان پيٽ دهات⁽¹⁾.

ئيٽىدى ڙفر شووندا حهتا سالا (1888) دا، بو روڙههکه نوو يا ڙنان و ل پر وهلاتان رىكخستن و سهندىكايىن ڙنان هاتن دامه زراند. ئهڻ خهباتا بهر بهلاف بwoo سهدهما وئي يهكى کو ڙنین ئهمهريكا ڙ بهرى هاوتؤخمين خوه ئهنجوومهنا وهلاتين يهكىگرتى يا ئهمهريكا و پاشان يهكىتى يا ڙنин جيهانى دا بمهزرىين⁽²⁾.

وهکه تى زانين بزقا فيمئيزمى ل ئهمهريكا زېدەتر ڙ ييٽن ئهوروپا ب باندوور تر بون. ئهڻ بزاقه ل داويا سهدسالا نووزداندا د شىوه ييٽن رىكخستن ڙنان دا فورمۇلە بwoo، د ڦان رىكخستان دا ڙن کارين هند دانووستاندنان دەربارهى كىشەييٽن ڙنان ييٽن سياسى و ئابووري ييٽن روڙانه بکەن. ئهنجامى وئي خهباتى ڙى، ئهڻ ئهنجوومهنه خوهدى

(1) الثورة الامريكية و الاحتفاء بشهر تاريخ المرأة .www.weezienman@Gol.comLoyz Bîrnîkwa, ٢٠٠٦، ٤، ٢٤.

(2) كازيوه صالح، كوقاري كوردىستانى ئىمروٽ، ڙماره ٢٠٠٤، ٥٥، ٣٧.

دەستھەلات بۇو. ل سالا (1890) دا، ئەمچۈرمەن مىلى يا مافى دەنگىانى ل سەر ئاستى نەتەوى ل دەردۇورا ھەقدو كۆمبۈون. ۋان ئەنجۇرمەن ل سالا (1914) دا، ب مەبەستا دانا مافى دەنگىانى ژ بۇ ڦنان، ل چەندىن وىلايەتىن رۆزئافا و ل سالا (1920) دا، ل سەرانسەرى وەلات ھېزىن خوه رېكخىتن و ژ وان ژى يەكتى يا ڦنین ئالىگىرىن قەدەغەكىدا ۋەخوارنا ئەلكەھۆلى بۇو. ھەروەها داناندا ياساپا قەدەغەكىدا ئەلكەھۆلى رۆلەكى مەزن لىست. ل سالا (1889) دا، ئەنجۇرمەن نىف نەتەوى يا ڦنان و ل سالا (1903) دا، يەكتى يا نىف نەتەويا ڦنان ژ بۇ ب دەست ئانينا مافى دەنگىانى ھەقگىرن. دىسان ڦنا بناقى مارى رىتەر بىردى (Mari Riter Berd) يەمەركى كۆفارەك بناقى ڦنinin ھەلبازارى وەشاند، كو وى پېوەندى يەكە باش دگەل رادىكالا بريتانى ئىملایم بانکھەرسەت (Imlaim Bankhirst) ھەبۇو، ھەروەها ۋە خانمى دگەل ھەردۇو خانمىن ئەمەرىكى جىن ئادىز و فلۆرانس كىلى (Cin Admiz Florans Kili) پلانەك ژ بۇ پېشىختى ڦنان دانى، ژ بۇ باش كىدا رەوشىا وان يا ئابورى و ژ بۇ ڦنا كاركەر⁽¹⁾.

ئەقى ھەقگىرنى ل سەر ئاستى جىهانى ئالىگىرى يەكە زۆر پەيداكر. ئاما گولدمان (Ama Guldman) د پەرتۇوكا خوهيا ب ناقى (ڦيانا من) كو ب دادىپەرەرانە دەربارە تىكۈشىنى ڦنinin ئەندامىن بىزاقا رزگارىدا ڦنان ئاخقى بۇ، كو ئەق ڦن ژ بۇ پەزىزەندا دىتتىن خوه چەند جاران ل راستى لەيىستكىن دىزايەتى يەكە توند هاتىيە⁽²⁾.

(١) الثورة الامريكية و الاحتفاء بشهر تاريخ المرأة . ٢٤، ٤، ٢٠٠٦ . www.weeziemman@Gol.com Loyz Birnıkwa,

(٢) ناي بن سعدون، مافەكانى ڦن لە دەستپىكە وە تا ئىمەر، وەرگىر كارزان محمد، ٤، ٢٠٠٤، ل ٧٧ سلىمانى.

• فیمینیزمما ئەدەبى

دەستپىكا سەرەلدانا فیمینیزمما ئەدەبى ۋەدگەرىت بۇ سەرەلدانا كۆمەلىئن ڙنین خودى بىر و نېيىسکارىن خودى شىان د وارى ئەدەبىات رۆژئاڭادا. وەكە تى زانين د وى دەمى دا گرنگى ب بەرھەمىن عاقل و بىر و رامانىن ڙنى نه ددا، ھەروەها گرنگى ب پەيىف و نىرەنин وى نه ددا، ڙ بەر ڦى يەكىزى هند ڙنان ل دەستپىكى ب خەم و ئازارىن ئەدەبى ۋە دەست پىكىر، ڙ بۇ بەرھەقانى كرن يان بەرگرى كرن ڙ بۇ ب دەست ئانىنا ماقىن خوه يىن رەوا. ب ڦى ئاوايى بەرخودان و بەرھەقانى ب يەك بىر و بۇوچوون و ب شىۋەيەكى وەها بۇو بنگەھەكى ب ھېزى (رەوتا فیمینىزمى) دەستپىكا ۋى روتو ۋەدگەرىت بۇ دەستپىكا سەدسالا بىستان كو خوهيا تىرىن مىناكى ۋى روتو و د ڦى وارى دا

خانما سيمۇن دىبۈۋار(Simon di Bovوار) دا سالا (1908) كول سالا دا ڙ دايىك بۇويە. ل دەستپىكا دەركەفتىن سيمۇن دىبۈۋار دا و ھاوبىرىن وى وەكە (ئەدىت وارتىن، فرجىنە ولف، كاترىن ماسفيلىد، ئەيرەس مەردۆخ، Edit Wartin Frcina Wlf، Katrin Masel، Eyres Merdox، Rabika Wist، Culya Kirstyana، Encila Karter ئەف خەبات بۇو بەرى بنگى ھېزى ئەدەبى يا سەدسالا بىستان ل ھەموو ئەورۆپا و ئەمەريكا و فەرەنسا. ڙ ئالىيەك دنقە وەكە خواندن بۇو ڙنین نېيىسکارىن كو د سەدسالا بىستان دا دەركەتىن ھۆلى، وەكە رىبەر و خودى باندۇور د وارى فیمینىزمى دا زىدەتىر ڙ ئالىي (سيمۇن دىبۈۋار، فرجىنە ولف، كاترىن ماسفيلىد، ئەيرەس مەردۆخ و ئەنجلە كارتەر) ۋە هاتە ناسىرن.

ئەف ڙنە ب مەبەستا شىار كرن و سەرەلدان ولى پرسىندا مافى وەكەھەقىي بانگا مەرقا يەتىي دىك. دىسان د نېيىسەن خوددا رەوشى بابسالارىي و بنگەھى وى د ئانى زمان. ئەف ڙنین پېشەنگ د رى يا

ئەدەبیاتا خوھە کارین روولى نىگەتىقىن بابسالارى د ناڭ جۇڭاڭى دا بەر بچاڭ بکەن، دىسان ئىش و ئازارىن ژنى د بابەتىن خوھدا بکەن نەينكا راستىيەن ھەروھسا رى يا تېكۆشىن و خەباتى د ۋى وارى دا خستە د روژھقا روژئاڭا يا وى دەمى دا. ئەم دكارىن دەربارەي ۋى پىشەنگىغا ژنى د وارى شىار كرنا ھەست و بىران و دەستنېشان كرنا ئەركى ۋى كارى ھېڭىز د وى دەمى دا بەر بچاڭ بکەين. واتە ئەف كۆمەلە ژننەن نېقىسکار وەكە ئەركى وان د ئەدەبىياتى دا، ژە هېلا رۆخساري ۋە گۇھاست بۇو ھېلا چاڭدىرى يا كەسايىتى و ژە وى ژى بۇ چاڭدىريا گشتى كەن وەكە گەوهەرەكى بنگەھىن د ژيانى دا وەكە ئەرك و ماف دىسان ئازارىن ژنان د وى سەردەمى دا د ئەدەبىاتا خوھە دەستنېشان كرن. ئەف ژى يەك بۇو ژە سىمايىن ژننەن نېقىسکارىن دەستپىكا سەدسالا بىستان كەن ناسىرىن. وەكە تى زانىن كەن ۋەزىيەتلىك بەر بچاڭ باندوورەكە پۆزەتىف وەكە ميراس ژ بۇ ژننەن ل پاش خوھ ھېشتن، كەن ۋەزىيەتلىك بەر بچاڭ باندوورەكە پۆزەتىف وەكە مەرگەقىن، دىسان ھەر ئەو شۇرەشىن ئەدەبى بۇون كەن بۇويىنە شۇرەشا فېمىنسىتى و تىۋرا نۇ د مەڙۋىيى ژنى چاندى، پاشان د ھند شەرت و مەرجان دا كارىن وەكە پراكتىك كرنا تەمام ژ بۇ ئافراندىن ژ تاكى بۇ گرۇپ و ژ گرۇپ بۇ كۆمەلى^(۱).

• بزاڭا فېمىنسىتەل بەريتانيا

وەكە تى زانىن كەن ۋەلاتىن ئەنگلۆساكسون، كەنەدا و فەرەنسا ل نېقا سەدساليا نۇزدان دا، بزاڭا فېمىنسىتى دەركەت ھۆلى، كەن خواستەكىن وان ئەف بۇون مافى دەنگىدانى ژ بۇ ژنى، مافى كاركرنى و مافى فيرېبۇونا ژنان. وەكە خوھىا يە كەن پېشىتى(مېرى ولىستن كرافت)، ماوهىيەك پى دېرىت شۇوندا د نېقا سەدسالا نۇزدان د ھن دەنگ دەركەقىن.

(۱) كازىوه صالح، كوقارى كوردىستانى ئىمروٽ ژمارە ۲۰۰۴، ۳۷، ۵۶.

جون ستیوارت میل(Con Stiwart Mil) ل سالین (1806-1863) فهیله‌سۆف و ئابوورى زان، ژ یەکەمین رىبېرین سیاسى بو كو ئالىكاريا خوه ژ بۇ خواسته‌كىن فيمینستان ئاشكرا كرى. وى دخواست حۆممەت ھەلوھشىت و ژن قازانچ بکەن.

ل بەريتانيا وەكە ھەموو ھەريمىن دن يىن جىهانى، بەرى ئەنجام دانا رىقورما ياسايا پىويست، د ناڭا وان مرۇغان دا، يىن ل ھەمبەر پرسگەرىكا ژنان و مافىن وئى يىن رەوا، چ ژ ئالىي مىران ۋە يان ژ ئالىي وان ژنان ۋە دەزايەتىا ۋان جورە هزران دىرن و ل ھەمبەر راوهستان. ب شىپوھىكى كو گوھەرىنەكە جڭاكى نەھىتە ئەنجام دان. تى زانىن ھۆمارەكە ژننەن جودا جودا، ئالىكارى يا ۋى رەوتى كر، ژننەن ئېسىكار مىناكى (جىن ئەستن)Cuec Alyt (Cin Estin)، جويەج ئالىيۇت (Gaskla) گاسكلا) يا ھەلبەستقان، ھەروھا ئەلىزابىت بەرت بروستىك. Elizabet Bert Brostik) مىناكىن وان. ئەف پىتشەنگىن رىقورمەرنا سىستەمى زىندانان بۇون، لى پىتەر سۇن (Piter Son) (1874) دا بەرى داناندا ياسايا سەندىكايىن تىكەل، وئى يەكىتى يا رىزىن ژنان دامەززاند. ھەروھا ژنا ھېڭىز ل سالا (1897) دا خانما مىلىسيان فاوست (Milisyan Fawst) يەكىتىا گەلەرى بۇ مافىن دەنگىدانان ژنان (N-W) ب سۆد وەرگرتىن دى مىتۇدا ياساىي و بى تووند و تۈزى دەرخست ھۆلى.

ل سالا (1908) دا ئاملىن گۆلدان پاھرست (Amlin Goldan Pahrst) - ژ سالىن (1858-1928) دا بزاڭا (يەكىتى يا جڭاكى و سیاسى) ئاڭاڭر وئى ھەر زۆ زانى گەھەشتىن ب ئەنجامەكى پۆزەتىق، لەورا وئى ب پىويست زانى كو زىدەتلى سەر كار و خەباتان رابوھستن. رۆزىناما (Dally Msil) ب ژننەن ئازادىخواز دا ناسكىن، كو ئەف ناقەزى د دېرۋۆكى دا ھاتىيە پاراستن. ۋان ژنان ب دەستەلاتەكى زۆرە داخوازيا مافى دەنگىدانى كىن،

ههروهها خوه ل گوري چالاکيي که مهزن و توند ئامادهکر، ئەف
چالاکي يه ژى ب شىّوهيي کى تەقاندن و شكاندىن شۆشەيىن فروشگەhan،
مېتىنگ و مانگرتنا خوارنى ههروهها، شەوتاندىن ئافاھىيىن دەولەتى
پىكھاتبۇو.

وەكە تى زانىن كۈخانما (Pakhrst) چەند جاران هاتە گونەھباركرن
ب گونەھدىن جودا جودا، دىسان چەندىن جارا هاتىھ زىندانى كرن، ل
سالا (١٨٥٠) دا، خانما باس (Bas) سەرۋوكا نۆرس لهندان كالج
ئاسكۆل) و (خانما بىل (Bel) سەرۋوكا (كالج شالىن ھۆم لىدىز)،
فېرگەھەك دامەززاند) ب تەنلى كەچىن مالباتىن بۆرۈواز وەردگەتن.
دىسان ب ھەولا خانما (كلاو) (Klaw) ڙن كارىن دەست ب خۇمندىن خوهيا
زانكۆيى بىكەن. تى زانىن ئەنجامى ۋى خەباتى (دكتورە. آليزابىت بلاوك
Dr.Elizabet Blawk) و دكتورە آليزابىت گارت ئەندىرسن
Dr.Sofya (DR.Elizabet Gart Endrsn) بىكەمین ڙننىن پىشىك بۇون كۈ دەرىيى ۋى پىشەي ل ھەمبەر ڙننىن
بەريتاني ۋەكىرى^(١).

• بزاڭا فييەننەستىل ئەلمانيا

پىتى بزاڭا فييەننەستى ل ھند وەلاتىن جىهانى رۆلەكى بەر ب چاڭ
دەرخستى ھۆلى، كۈ ل ھەر وەلاتەكى ھند پىشەنگىن ئازادىيى و وەكەھەقىيا
مروقان سەركىشىيا، ۋى رى يا پىرۆز دىكىر، وەكە مىناك كۈ مە ل بەرى
نە د ھند وەلاتاندا ب ناڭ كربوون كۈ بۇوينە قوربانىن راستى يا
مروقفاتىيى.

(١) ناي بن سەعدون، مافەكانى ڙن لە دەستپەكەوە تا ئىمرو، وەرگىر كارزان
محمد ئەسلامانى ٢٠٠٤، ٧٣.

– (کلارا زیتکن) Klara zetkin –

بیگومان وەلاتەکى وەکه ئەلمانيا ژى، وەکه وەلاتىن دن يىين ئەورۆپا، ژ ۋى ئالىي خەباتى بى پار نەبوونە. ب رېبەريا پېشەنگىن وەکه خانما (کلارا زیتکن) Klara zetkin (Klara zetkin) ، خانما كلارا ل ۵ - يولى . (Wiedarau) ۱۸۵۷ ل دايىك بۇويە، كلارا ھەر د تەممەنەكى زۆدا، هزرا وەكھەقى و سۆسيالى د سەرى دا بۇو، وى د خواست ئەو ۋى خەونى وەکه رىيالىتە د ژيانا مروقان دا پىك بىنە. ئەو ب سايا خەباتا خوهيا ب باوھر ل ئەلمانيا ود قادا نىق نەتەوى دا بۇو ژنەكە پېشەنگ. وى ھەر تم د خواست كۆ حۆمدارىيەك و سیاسەتكە دادپەرەر ھەبىت، ب ئاوايىھى مروقق ب تۆخمىن نىئر و مىڭە ب ئارامى و وەكھەقى ب ھەقرا بىزىن. خانما (كلارا) ل سالا (1878) دا بۇو مامۇستا سۆسيال ديمۆكرات، ديسان ل سالا (1889) دا دانووستاندن ل سەر بابەتىن ژنى و مافىن وى يىين رەوا دىكىر.

وى ھەر تم رۇلا سیاسەتى ل سەر ئاستى وەكھەقىي د مەشاند. ديسان يەك ژ ئەنجامى خەباتا وى يا بەردەوام ئەو بۇو ل سالىن (1917) دا رۆزىنامەكە سۆسيال ژ بۆ ژنان بناقى (Die Gleisheit) واتە وەكھەقىا مروقان وەشاند. ھەروەها وى دگەل ھەقلىن خوھ يىين خەباتكار (Karl Liebknecht, Roza Luxemburk) بەرخودان ل ھەمبەر شهر و ئىمپيرىالىزمى دىكىر، بەرەقانى ژ خەلكى ھەزار جونكارو چىنا پروليتار دىكىر. وى دگەل ھەقلىن خوھ يىين شۇرەشگىر پېرۆزباھيا شۇرەشا ئۆكتوبەرى دىكىر، كۆ رۆزەكە نۇويە ژبۇ مروقابەتىي و وەكھەقىا ھەموو چىنىن جڭاكى، ئەو ب دل و جان ل سەر خەباتا خوھ راوهستا ژ بۆ وەكھەقىي. ئەو دگەل شۇرەشگىر ئۆزىيا ب يەك دل و ئارمانج

بون، بتایبېت د گەل بېرۇوبَاوەرین (لینن) (Linin) د قادا نىڭ نەتەوی دا. تى زانىن كۆخانما كلارارى سالا (1921) بۇ ژنەكە جىهانى يا ناقدار د كار و خەباتى دا، ل سالا (1925) بۇ بەرپىسىارا ھەيّقا سۆر ژ بۇ ئالىكاريا جىهانى. خانما كلارارى بۇ ژنەكە خودى كەسايىھەتىيەكە ب باندور د پارتىا كۆمۈنىستا جىهانى دا و د ناقا سىاستى دا دىزى ئىمپېرىالىزمى و نەزىاد پەرسىتىي و شەرئ ل جىهانى بۇو. ژ بەر خەباتا وئى يى بەردەۋام و ب دلسۆزى وئى د سالىن بىستان دا د جەقاتا پەرلەمانى دا كارىن ھېئىغا ئەنجام دان ل سەر بىر و باوهەرین كۆمۈنىستى ژ بەر وئى يەكى ل سالا (1927) وئى خەلاتا لىينىن وەرگرت^(۱).

– رولا رۆزا لوکسومبورگ و خەباتا فىيمىنىستى

خودىيە د خەباتا ھەر گەلەكى دا، ھند كەس ھەنە بۇونە چرايى روونى ژ بۇ رۆنى كرنا ژيانەكە ب تەبايى و ئاشتى، حەتا ھند كەس بۇونە قۇوربان و گىيانى خوھ د رى يى راستىي دا دايى، ھەروەها ژ بۇ ژيانەكە خودى ھەموو ھېمىن بنگەھەن ژ بۇ ھەموو مەرۋەتىيە.

خانما (رۆزا) ژى، وەكە راستىيەكە دىرۋۆكى بۇويە بەرسقَا دەملى.

خانما (رۆزا) ل سالىن (1871 – 1919) دا يەكەمىن ژن بۇ خەبات دەستپېكىرى دىزى تۆخۆم پەرسىيى، ھەر د وئى دەملى دا خەبات دىرى ژ بۇ دەزگەھەكى (زمانى سىياسى يى دروست) (رۆزا لوکسومبورگ) خەلکا پۇلەندىايە، وئى پارتىا سۆسيالىيەتى پۇلەندى دامەززاند، ھەروەها يى چالاک بۇ د پارتىا سۆسيالىيەتى ديمۆكراٰتا ئەلمانى دا. رۆزايى ئېيىس ل سەر خەباتا ژنى و مافىن وئى ئېيىساندىنە، ژ بەر كۆ وئى د گوت جووداھى د ناقبەرا تۆخمان دا د وارى جەفاكى دا وەكە ئىھانە يان بى رۇومەتكىن تى دىتن، ژ بۇ ھەموو مەرۋەتىيە ب گشتى.

(۱) Porträts revolutionärer Dautscher arbeiter lâhrer ,
www.zetkin@yahoo.com.

د گوتار و نامه و په رتووکین وئ دا يېن کو هاتينه چاپ کرن، يه کەمین ژنه کو په يغا (بطلة، شاعيرة، كاتيبة) ب کار ئانى. د راستىي دا رۆزا نه بتەنى ل سەر ئاخفتى دما، لى ۋى خانمى تىكۈشىن ئەنجام ددا بۇ ب دەستختىن ماھىن ژنى د وارى پراكتىك دا، هەروهە پاشەرۆزىكە گەش ژ بۇ پروليتاريا جىهانى. رۆزايى ژ بەر رېزىمى خوه دەشارت، ژ بەر کو د وارى پۈلىتىكى دا ژنهكە چالاک زانابۇو، ل سالا (1889) چوو پۈلەندىا هەروهە چوو سويسرا ژ بۇ خواندىنى ل سالىن (1890-1897) دا ۋەگەريافە ئەلمانى د وئ سالى دا تەڭلى پارتىيا سۆسيالىستا ديمۆكرات بۇو، ژنهكە شۇرەشكىر بۇو ل ھەمبەر ئىمپيرىالىزمى. ل سالا (1913) دا د دېستانەكە حىزبى ل بەرلىنى بۇو مامۆستا.

دېسان خانما رۆزا ئالىكاريا وەشانا رۆزىنامەكى دىرى ب ناھى (Leipziger Volks Zeitung) دېسان ئالىكاريا ھەۋالىن شۇرەشكىر دىرى و ئالىكاريا كاركەرەن پۈلۈنى دىرى. رۆزا دگەل ھەۋالى خوه لىنىن چوو كۆنگرا نىف نەتهوى ل سالا (1907) ل شىقىدگارت. دا كو ھزرا ئىمپيرىالىستى نەھىيەت و بېرۋوباباوهرىن سۆسىال جىهانى دا بەلاف بکە. ژبەر چالاک بۇونا وئ بۇ سەرۆكا پارتىيا چەپ، هەروهە ئەو دىرى شەرى رادوھستا لەورا پەجاران ھاتىيە بنچاڭ كرن. لى خانما رۆزا كارى ل (1917-11-11) خوه ژ زىندانى ئازاد بکە. د گەل شۇرەشا سپارتاكوس (Spartakos) دېيىت؛ ”گەلى ھەۋالان ئىرۇ ئەركى سەر ملىين مەيە كو ئەم، لىكۈلىنى ل سەر پرۆگرامەكى بکەين و ئافا بکەين،

دېټېت وئى سەدەم ئەم پالدىن ئەوھى كۆل دوهى مە پارتىيەكە نۇو ئاڭاڭىر، ل سەر وئى پارتىيا نۇو پېۋىستە پرۆگرامەكى خوهىنى نۇو ب ئافرىينىت. بزاڭىن دېرۋۆكى يىتىن مەزن بۇونە سەدەم كۆئىرۇ ئەم ۋى كارى پىك بىىنلىك، نەھازى دەم ھاتىيە كۆئىم ب زەلالى پرۆپگرامەكى پرۆلىتاريا سۆسیالىستى ژەمەمو ئالىانقە و ل سەر بىنگەھەكى نۇو بەر بچاڭ بکەين. د بېئىت نەما ئەم ل ھەمبەرى وئى ھەلوىستىنە يَا كۆ (Marx Engliz) بەريا (٧٠) سالان بەيانا كۆمۇنستى ئېقىساندى. ”وەكە تى زانىن بەيانا كۆمۇنستى ئارمانجىن سۆسیالىستى وەكە گۈنگىيەك ژبۇ شۇرەشا پرۆلىتاريا ئانى زمان و ئەنجام دا. ئەف بۇون بېرۇوباوەرىن كۆ (Marx Engliz) نويىنەراتىيا وئى كرى د شۇرەشا (١٨٤٨)، بېنى ئاوايى بىنگەھەن كارى پرۆلىتاريا د قادا كارىدا دەستنىشان كر. ھەروھا (Engliz) د بېئىن؛ پرۆلىتاريا وئى دەستتەه لاتداريا خوه يَا سىياسى بكار بىىنلىت، ژبۇ نەھىلانا دەرەبەگاتىي بقۇ بۇرۇۋازىيەكە ھند ھندك، كۆ ناقەندىا ھەمۇ ئالاڭىن بەرھەم ئانىنى د دەستى دەولەتى دا دابىن. ئانكۇ دەستتى پرۆلىتاريا رېكخىستى دابىن، د چىنا حكۈمداردا. وەكە بەرى نەما دەستنىشان كر كۆ (رۆزا وەھەقالى خوه كارل) ھەردۇو دامەززىنەرىن پارتىيا كۆمۇنيست بۇون ل ئەلمانىا، يَا كۆ كۆنگرە خوهىنى ئاڭاڭىنى بناف كرى ل (٣٠ - كانۇنا يەكەم ١٩١٨) لى مخابن خانما رۆزا ل ھۆتىلا (ئەدەن) ل بەرلىنى ب دەستتىن لەشكەران گولە بەردىنى و ب زۇرى پالدا د سەيارەكە لەشكىرى دا، تى گوتىن كۆ پىشتى دەمژمۇرەكى مۇلۇزم ۋەگەرىان و گوتىن مە لاشى رۆزايە ھافىتە د روّبارى (سىبىرى دا)، ھەروھا د پشت را ھەقالى وئى كارل ڈى ھەر ب وئى ئاوايى، پىشتى سەرھىدا بەرلىنى ل سالا (١٩١٩) دا سەركەفتەن ب دەست نە ئانى^(١).

(١) سعدى يوسف، رېزگارى ارشيف الكتاب الماركسي دور روزا لوكسومبورگ من موقع www.rezgar.com

• مافيّن ڙنگا ل کنهدا

وهکه تى زانين ل ويلايهتا (كيبيك) Kebek سالين (١٦٢٧) رهوشتن
ڙنین پاريسي تى دا بهر ب چاف بوون، کو ڙنин شيار و ل سهروخه و
چالاك بوون، د واري فيربوون، تهندروستي و کاريں دن دا.

ئه و ڙن ڙي ڙ ڦان کهسان پيڪ هاتبوون (رهز ماري Rez Mari) و دو
ئه نكرناسيون (Du Enkrnasyon)، و جان مانس (Can mans)،
ماگريت بورڙووا (Margiret Burjwa) و ماگريت دنيويل (- Dnyoy).
نزويکي سى سه دسالان ڙنان د هه مو و واران دا خهباته که بهر ب
چاف دا مهشاندن، تى زانين کو ئه ڙنه بيڻن بوون يان بي مير بوو
ئانکو ڙ ميريin خوه قهتابوون يان ميريin وان مر بوون.
تى زانين کو سه دسالا بيستان بو دهمه که زيريin ڙ بو دوزا ڙنин
کنهدي، ودهکه هه مو و ههريميin دن ييin جيهانى، کو گوهورينه که
بهربچاف ل جيهانى خوهيا دکر.

(ئهنجومهنا ملي يا ڙنان) ب ئاليکاريا فيدراسيونا ميليا (جان
باتيست Can Batist) و ب ئاليکاريا ماري ڙورن لاڙوا (- Lajwa) و
کوڦارا وئي يا بنائي (لابون پارول Labon Parol) کو
يارمهتى دهره که بنگه هيin بوو ڙ بوونا في گورانکاري.

ل سالا (١٩٠٨) دا دهستورا خوهندنا بالا يا کهچان هاته داين، ديسان
ل (٢٨ي ته مؤزا ١٩١٦) دا ل پاريزگهها (مانى توپا Mani Topa)، کو
(مهک كلانگ) - (Mek Klang) دهستهه لاته کي باش تى دا هه بوو،
يهکه مين ياسايا کنهدي دانا کو تى دا مافى دهندگانا ڙنا هاته په ڙاندن
کرن. هه روھا ل سالا (١٩٢١) دا (ئهنيس مهک فايل) Enis Mek Fayl
يهکه مين ڙن بوو کو بو نويته راتيا ئهنجومهنه هاته هه ليڀارت. ديسان
ل سالا (١٩٢٩) دا يهکيتي يا ب مه بهستا باشكرينا رهوشما قه زايي يا ڙنان
و زهوجي ل كيبك هه مو و شييانين خوه خسته کار.

ژنین کهنهدا ل سالا (۱۹۴۰) دا، کارین مافی دهنگانی ب دهست بین،
ههروهها فهدراسیونا ژنین کېکىي داخوازا
مافى ژنان يى قەزايى بىن ژنین کېکىي كرو کارين د سالا ۱۹۶۴، پرانيا
دهنگان ب دهست بین، كو بىگەهنه ئارمانجا خوه.
ژ ئاليەك دنچە ل كەنهدا يى ئىنگىلىزدا، تا وئى دەمى ياسايا عوورفى
ھەر مابۇو.

ھەروهها ياسايا سالا (۱۹۵۱)، كو پەيوەندى دارە ب شهرت و مەرجىن
ڇيانا (سۆرە پىستانقە) و ئەسكىمۇيىن ل كەنهدا، ل با وان وايە كو ژنا
سۆرەپىست د گەل يەكى نە سۆرەپىست دا ب زەوچە، ئىدى ب سۆرە
پىست ناهى ناسكىن و ل ھەمبەر ياسايا كەنهدا ھەموو مافىن خوه يىن
پەيوەندىدار ب سۆرە پىستانقە ژ دەست دەد.

ھەروهها ئەو دى ژ دايىك و بابىن خوه جودا دبىت و ئىدى نكارىت ل
ۋى دەرى جەن خوه بىرىت و ھەموو مافىن خوه ل ھەرىمۇ ژ دەست
دەدت. ھەروهها زارۋىيىن وئى ژى ب سۆرە پىست ناهىن ناسكىن، وەكە ژ
جڭاكا خوهيا سۆرە پىستان دەركەۋىت و ھەموو نرخىن خوه يىن
كولتورى و جڭاكى د وئى جڭاكى دا دى ژ دەست دەدت، بەلكو نكارىت
جارەك دن بۇ وەلاتى باب و كالىن خوه ۋەگەرىت.

تى زانىن ژنин سۆرە پىست و نە سۆرەپىست د گەل ھەموو
ئەنجومەنلىن دن خەباتى دكەن، ژ بۇ گەھەشتىنا وەكەھەقىي دنالا
سۆرەپىستان دا ل ھەمبەر ياسىيائى.

دېسان كۆمىسيونەكە مافى مەرۆف ئۆرگان ئەولەكارى و ئەنجومەنلىن
ژنان خەباتەكە باش د مەشىين ژ بۇ باشىرنا رەوشىا ژنان ل كەنهدا و
خستى يە بەر باس و لېكۆلىنەن^(۱).

(۱) ناي بن سەعدون، ماۋەكانى ژن لە دەستپېكەوە تا ئىمروٽ، وەرگىر كارزان
محمد، سليمانى، ۲۰۰۴، ل. ۵۷.

• رهوشانل ئىسپانيا و ئىسپانيا ئەمەرىكىل

دەربارەي رهوشانل ئىسپانيا، وەكە هەر وەلاتەكى دن، دەمە وو قۇناغىن ژيانى دا هند گوھەرىيان ب خودقە دىرىت، دەربارەي بن پېكىرنا مافى ئىنان و دىسان بەرخودانا وان ژ بۆ ئازادىي و گوھەرىينا وئى رهوشانلىشىن.

تى زانىن (ئىزابېل ئاو دوكاستى) Izabel Aw Dukasti ل سالىن (1450-1504)، ھاوسمەرا تەممەن (19) سالى يا فەردىنانى پېنچەم پادشاھى ئەراكۈون بۇو، ئەقى شاشىنى گەشتا كريستوفر كۆلۈمبىس بۆ ئەمەرىكا دەستەك كر، ھەروەھا بىنگەھ دانەرا پىك ھاتەيەكى بۇو بناقى (برايمەتى يا پېرۋۆز)، كو بۆ ئالاقى دەستى رېخراوين شۆپاندىدا بىر و باوهەران ل يئىسپانيا. سەدسالا زېرىينا ئىسپانيا و دانووستاندىن رېكھستنلىن بىر و باوهەران، ژ بۆ مافىن ئىنى ھەلكەفت. ب شىۋەيەكى كو دوى دەمى دا ژيانا جڭاكى دنالا پەرسىگەھان دا د بۇراندىن. خويشقا (جوانا ئەنيس دۆلاكرۆز) Cwana Enis Dolakroz يا رۆحانى ئەنھە لېستقان و رو خوھش وەكە دوویەمین خوھداوهندا ھونھەرىن جوان (موسە) Muse دەراتە ناسىرن.

ژ بۆ خەباتا ئىنان وەكە خەباتا فيمېنىستى هند گاڭىن پېشىن هاتن ھاقيتن، تى خوھيا كرن ل سەر دەما (شارلى يى) سى يەم ل سالىن (1716-1788)، ژ بۆ خەبات كرنى دوارى چالاکىيەن ئابورى دا ئىن ئازاد كرن. ژىنن چىنن بala يىن جڭاكى سازىيەن خوھ دامزراىندن.

ل سالا (1786) دا، (زۆزنا ئەمار دۆبۈرۈن) Jozna Emar Doborbon، داخوازا چەسپاندىدا وەكەھېقىي دنالىپەرا ئىن و مېران دا كر و (ماريا گۈوزمن) Mariya Guzmin Dolgerdas چوو ئەكادەمى يا ئىسپانى.

ههروهها د ڦي واري دا (ماريا ڙرتروديس هور) (Mariya Jirtrodis) کو ب واتهيا کهچا رۆژئ تى ناسکرن ئاليكاري يا رۆژناما (ديارۆي دى مادرید)(Diyaroy Di Madrid).

ههروهها ل سالا (١٨٣٠) دا ماري كرستيان دوبوربون (Kiristyan Doborbon) (فردينانى) حهفتهم ههفسهري خوه پالدا ڙ بو پوچ کرنا ياسايا (سالينك) (Salink). کو ل سهربنگههی وئي ياسايى ڙن د جهگرتنا دهستهه لاتىي دا بي پار كربوو. ل سالا (١٤ى ئيلونا ١٩٢٦) دا، ل ئورجهنتين ب دانانا ياسايىه کي ڙنان ههموو مافين خوه ييڻ بازيرقاني يان مهدنه ب دهست ئانين.

ديسان ل سالا (١٩٣١) دا، ل ئيسپانيا ڙنان مافى دهندگانى ب دهست خست. ههروهها ل کهتلۇنيا و وهلاتين کاستيل و باسک، بزاها فيميئيزمى چالاك بwoo. کو ئەف بزاھه ڙ (ئەنجۇمەنا ڙننەن کاتھلۇنى، گرۇپا فيميئىستا ئۆتونومى، ياكى گىپۈزۈكوا، يەكىتى ياكى پرانيا كۆمارى خوازىن شۆرەشگىر پېيك هاتبۇون، ئەنجامى ڦي خەباتا ب تەھايى ياهه موو ئالىيان ل (لای تەمۇزا ١٩٨١) دا، ياسايا مافى تەلاقى ب دهست ئانى^(١).

(١) ههمان چافكانى، ل ٣٦.

بهشک پینجى

• روژا دایکین جیهانلی

وەکە مە د بابەتىن پېشدا رۆلا ژنى د ئاقاکرنا شارستانىيەتا مروۋقاتى دا خوهيا كرى، ب شىيەھەكى كۆ ژن پر پېرۇز بويھە و گەھەشتىيە ئاستا خوهداوهندان و پەرسىتى يە، بتايىبەت ژن وەکە ئافريئنەر دايىك، ل سەر پېرۇزى يَا دايىكى ل سەردەمما (بابل يَا كەقىن) دا نېيسىكارەكى ب ۋى ئاوايى ل دايىكا خوه مىيەز دكەت و د بىيىزىت" دايىكا من بارانا عەسمانايىھە، ئەو ئاقە يَا كۆ باشتىرين توڭى شىين دكەت، دروونەكا تۈزى يە يَا كۆ باشتىرين بەرھەمى پېشىكەشى مە دكەت، باخچەيەكى پرى خوهشىي يە، دارەكە ب خەمل و بەرھەم دارە، فېيقييى يەكەم و نوگەھا يە، دايىكا من ئەو چاقكاني يە يى كۆ ئاقەكا بۇش ژبۇ جويان ب خوهرا د ئىنېت، دايىكا من قەسپا تەلمونە يَا كە د وەرزىن خوهدا شرین^(۱).

تى زانىن يەك ژ وان وەلاتىن كۆ بۇوىنە دەرگۈشا شارستانىيەتى وەلاتى مىسرى يە، وەکە د وى قۇناغى دا خوهيا بۇوىيە كۆ د وى دەمى دا

(۱) دكتور عبدالوهاب حميد رشيد، حضارة وادي الرافدين ميزوپوتاميا العقيدة الدينية، الحياة الاجتماعية، الأفكار الفلسفية. الطبعه الاولى سنة ٢٠٠٤ بغداد مؤسسة المدى للاعلام و الثقافة و الفنون ص ١١٣.

هه ر تشت د ژيانى دها گريدى دا ژنى بورو، تاكو گهه شتبو ئاستى خوهداوهندىي، هه رووهدا د شارستانىيەتا ميسرا كەفnda هه ر ب ئاوايىهكى بەر بچاڭ ژن پر پيرۆز بورو، د هه مۇو ئالىيەن ژيانىدا و واتەيا دايىك پر ب نرخ بورو، لهورا د ميسرا كەفن دا رۆلەكى مەزن دابۇو ژنى وەكە دايىك، تى زانين ژ دەستپىكا مالباتىن فىرۇونان دا رۆزەك تايىبەت وەكە جەن ژ بۇ دايىكى تەرخان كربۇو وەكە پيرۆزىيا رۆلى وى يى مرۆڤايەتى و جەننا دايىكان بناف كرييە. ل با وان وى خوهدايى خوهداوهندان ئانىيە، كو وان دەربىرىن ژى دكىر (بنوبت و آلربە نووت) كو ئەو گەردۇنى رادگىرىت و دپارىزىيت ديسان وى خوهداوهندادا زېدەبۇونى و خېر بەرەكەتى دايىھ، ديسان د شۇنوارىن پەرسىنگەهاندا هەر تە زىندى ھىشىتى يە و د پىكھاتە يَا بۇون و ئاقاكرنى دا رۆلەكى گرنگ ھەيە ب شىپۇيەكى پيرۆز د بەردىيات و مىتۆلۈزىيان دا ھەيە، لهوما پرانىا وان خوهداوهندىي دايىك ژ خوهەرە لەلبىزىيەن.

ب ۋى يەكى مىسرىيىن كەفن يەكەمین وولاتە د دىرۆكى دا جەننا دايىكان ئافراندى وەكە رۆزەكە ئاھەنگ و سەما، تى زانين ل ميسرا كەفن هەمۇو سالان جەننا دايىكان دكىر تاكو ھاتنا بەتلىسيان. ئەق يەكە ژى د گورستانىن دەولەتا ميسرا نوودا ل سەر تابلو و نېسىن وان يىن چاف ليکەر ھاتنە دىتن، كو د رۆزى جەننا دايىكان دا دوعايان ژ بۇ دايىكان دكەن.

ئەق جەننە هەر سال ل داۋويا مەھىن لافاو يان لەھىيەن رووبارى نىل ل دار دخستن، ژ بەر كو وى دەمىزەقى ب پىتن و ئامادەنە ژ بۇ چاندىن تۆقى، واتە تۆقى ژيانى يى كو ژيانى ل سەر عەردى شىن دكە. د بىزىنە وى مەھى مەها حاتۆرە (Hathore – Hat – Hor) د سالنامەيا ميسرا كەفن د حاتۆر يان حاتۆر دەربىرىنى ژ خوهداوهندادا جوانىي دكە و واتەيا حات – حۆر خوهداوهندادايىن يان خوهدى كرنى، ژ بەر ۋى يەكى ژى

دایک و هکه رووباری نیل دیتی یه کو ژیانی، شین بیونی و خیر و خوهشیی د به خشینه.

ههروهها پهیکه رخوهداوندا ئیزیس (Is) یا کورئ خوه هورس (Hors) هه لگرتی و کریه سه مبول ژ بو جه زنا دایکن و دانیه د ژوره کی ژه کو دمردورا وی هه مهو گول و قوربان دیاری دایکن دکهن، مهاسیما فی جه زنی د گهل دمرکه فتنا رۆزى ئاهه نگان دهست پی دکهن و هکن دهربیرینی ژی دکهن کو روناهی و تیریزین وی نامه يه که ژ خوه دایی ئاسمان، داکو به شداری د پیروزی دا بکه ت، ژ ئالیه ک دنفه پر سرود و ستران ژ ئالیي زارو یانقہ تین ئاماده کرن کو د فی رۆزى دا پیشکیش بکهن. یه ک ژ وان (بهر دیاتا) کو میسرا که ڦن گرنگی پیدای (بهر دیاتین ته ل آلمارنه) نه، ئه ڦنی ب شیوی نامه يه کی یه زارو یه کی ژ بو جه زنا دایکان نفیساندیه. دبیزه؛ ”دایی ئیرو جه زنا ته یه تیریزین رۆزى ژ په نجه را هاتن، دا کو ئه نیا ته ماچی بکهن و جه زنا ته پیروز بکه ن، د جه زنا ته دا بالنده یین ناف گولستانان سبی زو ژ خه و رابوون دا کو د جه زنا ته دا بسترن. ئیرو جه زنا ته یه دایی ژ بیر نه که د گهل نفیزا خوه دواعی ژ خوه دی بو من بکه.“ دبیزه ئامون (Amon) گوتیه گه ر زارو دوعا بکهن ناگه هنه گوهین ئه سمانی بتنه نی ژ دهقی دایکن دهربکه ڦه.

”دایی ئیرو جه زنا ته یه و عه سمان ڪیف خوه شه کو خوهداوندا (ئیزیس) تیدا ڪیف خوه شه و ئه و به شداری د خوه شیا ته دا دکه ت.“

ل سه ر جه زنا دایکان پر هنه کو تی دا دایکن د جه زنا وی دا ب نه مری د ئین زمان و شیره تان ل زارو یان دکهن کو گوه داریا دایکان بکهن، هه رو هها پرانیا وان خوه دیا دکهن کو تاعه تی دایکن ژ تاعه تین خوه دی یه، هه رو هها ل سه ر ڦی بابه تی حه کیم سه نب حوت (Senib Hotib) دبیزیت؛ ”زیده گوه داریا وی بکه وی هه مهو دلو ڦانیا خوه دایه ته، خوارنی پر بدی وی ژ گفیشینا له شنی خوه ڦ خوارن دایه ته، د پیر

بوونا ویدا وی تو هـلگره وی تو ژ زاروکینی راکریه، هـر تم د دعوا و نـفیـزـین خـوـهـداـ ژ بـوـ خـوـهـدـایـ مـهـزـنـ نـافـیـ وـیـ بـیـنـهـ، تو چـهـنـدـ نـافـیـ وـیـ بـیـنـیـ وـیـ خـوـهـداـ ژـ تـهـ رـازـیـ بـیـتـ وـ گـهـرـ تـهـ ژـ بـیـرـ کـرـ دـیـ ئـهـوـژـیـ تـهـ ژـ بـیـرـ کـهـتـ دـهـمـاـ توـ هـهـوـجـهـ دـبـیـ وـ توـ نـابـیـنـیـ.

هـروـهـاـ حـهـکـیـمـ ئـانـیـ (Ani) دـبـیـزـیـتـ؛ " لـ سـهـرـ تـهـ پـیـوـیـسـتـهـ توـ دـایـکـاـ خـوـهـ ژـ بـیـرـ نـهـکـهـیـ، وـیـ هـهـرـ تـشـتـ ژـ بـوـ تـهـ کـرـیـهـ، توـ ژـ وـیـ زـیـدـهـتـرـ خـزـمـهـتـاـ وـیـ بـکـهـ، وـیـ هـهـلـگـرـهـ وـهـکـهـ وـیـ توـ هـهـلـگـرـتـیـ گـهـرـ تـهـ ژـ بـیـرـ کـرـ دـیـ خـوـهـدـیـ سـزـایـیـ بـدـهـتـ تـهـ، وـیـ (۹) مـهـهـاـنـ توـ هـهـلـگـرـتـیـ یـهـ دـیـسـانـ دـهـمـاـ توـ بـوـوـیـ جـارـ دـنـ وـیـ توـ لـسـهـرـ سـیـنـگـاـ خـوـهـ دـانـیـهـ، وـیـ بـ سـالـانـ شـیـرـ دـایـهـ تـهـ وـ ژـ تـهـ عـیـجـزـ نـهـبـوـوـیـهـ، بـ شـهـقـیـ نـهـرـازـایـهـ ژـ بـوـ تـهـنـدـرـوـسـتـیـاـ تـهـ، وـیـ هـهـرـ تـشـتـ دـایـهـ تـهـ وـ چـ ژـ تـهـ نـهـ خـوـاسـتـیـ یـهـ، ژـ بـوـ وـیـ توـ هـهـرـ تـشـتـیـ چـهـنـدـیـ توـ بـوـ بـکـهـیـ توـ دـهـینـدارـیـ وـیـیـیـ، ژـ دـهـینـ خـوـهـدـیـ وـ خـوـمـدـیـ دـیـ ژـ تـهـ بـخـازـیـتـ، گـهـرـ تـهـ دـایـکـاـ ئـینـکـارـ کـرـ وـیـ خـوـهـدـیـ تـهـ ژـیـ ئـینـکـارـ بـکـهـتـ (۱)ـ .
بـکـهـتـ (۱)ـ .

بـیـ گـوـمـانـ هـهـرـ بـیـرـهـوـرـیـهـ کـهـ دـیـرـوـکـیـ دـئـنـجـامـ تـیـکـوـشـیـنـاـ هـنـدـ کـهـسـانـ دـهـرـکـهـتـیـهـ هـوـلـیـ، بـ کـهـدـ وـ بـهـرـخـوـهـدـاـنـاـ هـنـدـ کـهـسـیـنـ کـوـ ژـ بـوـ مـرـوـقـاتـیـیـ خـزـمـهـتـ ئـنـجـامـ دـایـهـ. یـهـکـ ژـ ڦـانـ بـیـرـهـوـرـیـیـنـ دـیـرـوـکـیـ رـوـڙـاـ دـایـکـیـنـ جـیـهـانـیـ یـهـ، کـوـ دـ فـیـ رـوـڙـیـ دـاـ هـهـرـ کـهـسـ دـیـارـیـاـنـ ژـ بـوـ دـایـکـیـنـ خـوـهـ دـکـرـنـ وـ جـهـڙـناـ وـانـ پـیـرـوـزـ دـکـهـنـ. سـهـرـهـاتـیـاـ رـوـڙـاـ دـایـکـانـ ژـیـ وـهـاـ تـیـ زـانـیـنـ، کـوـ کـهـچـهـکـهـ ئـهـمـهـرـیـکـیـ لـ باـڙـارـیـ ڦـیـلـادـیـقـیـاـ (Viladivya) بـ نـافـیـ ئـانـ یـارـقـیـسـ (An Yarves) رـوـڙـاـ (۶ ـ ۵ ـ ۱۹۰۶) دـایـکـاـ وـیـ دـچـهـ بـهـرـ دـلـوـقـانـیـاـ خـوـهـدـیـ. تـیـ زـانـیـنـ کـوـ دـایـکـاـ وـیـ پـرـ مـالـ وـ سـامـانـ ژـ بـوـ بـ جـهـ هـیـشـتـ، لـیـ چـ تـشـتـانـ جـهـیـ دـلـوـقـانـیـاـ دـایـکـاـ وـیـ نـهـگـرتـ، فـیـ کـهـچـیـ پـشـتـیـ مـرـنـاـ دـایـکـاـ خـوـهـ هـهـسـتـ بـ خـهـمـهـکـهـ مـهـزـنـ کـرـ وـ چـ تـشـتـانـ جـهـیـ سـنـگـیـ دـایـکـاـ وـیـ نـهـگـرتـ، ژـ بـهـرـ فـیـ

(۱) دـکـتـورـ سـیدـ كـرـيمـ، لـوـغـزـ الـحـضـارـةـ الـمـصـرـيـةـ، الـهـيـئـةـ الـمـصـرـيـةـ الـعـامـةـ لـلـكـتابـ، ۱۹۹۶ـ جـلـ ۳۵۰ـ ۳۴۹ـ.

يەكى ژيان ل پىش چاڭىن ۋى كەچى رەش بۇو و ئىدى ھەست ب تاما ژيانى نەكىر، لى پشتى ئەف خانمە بى ھېقى بۇوى و گەھەشت وئى باوهەرى ئىدى دىا وئى نافەگەرىت، وئى د روڭىن تازى دا هزرەك كر و گۆت؛ ”پىويىستە ئەز تىشەكى بكم ڙ بۇ دايكان و ئىدى دايىك نەھىن ڙ بىر كرن.“ وئى ل روڭا سى يەم يا تازىن ل دىرى پەيغەكە سۆپاسىي ئاراستەمى گيانى دىا خوه كر و ل سەر رۆلا دايىكى د جەفاكى د راوهستا. ديسان ۋى خانمى د روڭا داۋویي يَا تازىن دا گۈولىن قەرەنفۇلىن سېپى پىشىكەشى بەھيداران كر. ئەف بۇيەر بۇو ئاخافتىنەر كەسى ل وى بازارى. ھەروەھا ل روڭا سالقەگەرا مىنا دايىكا خوه رىكەفتى (٩ - ماي ١٩٠٧) دە وئى خواتىت كە روڭەك ڙ بۇ دايكان بى تەرخان كرن و جەزنا وان بى پىرۇز كرن و گۈلىن قەرەنفۇلىن سېپى ببە سەمبۇل و نىشاناندا وانا ۋى جەزنى.

ڙ بۇ ۋى پىشىيارا خانما ئان يارقىس پر كەسان پشتەقانى كر، ئىدى ۋى خانمى خوه ڙ بۇ كارى دايكان ئامادەكىر و دەست ب نېسىينا نامەيان كر، ڙ بۇ ھەموو ئالىيەن بلند و فەرمى و كەسىن جىهانى يىتن ب ناف و دەنگ و دەستەلاتدار. د ۋان نامان دا خوهىدا كر بۇو پىويىستە روڭەك ڙ بۇ دايكان بى تەرخان كرن، پشتى ۋى خەباتى ل سالقا (١٩٠٩) دا ل ٤٥ بازارىن ئەمەريكا ئەف روڭەتە پىرۇز كرن.

ل داۋويا ۋى خەباتا بى راوهستاندا خانما ئان و ھەقالىيەن وئى، كۆنگرسىن ئەمەريكي ل (٨ى - ئادارا ١٩١٤) بىرياردا كو ل يەك شەمبا دووپىان ڙ مەها گۈولانى بېيت روڭا دايىكىن جىهانى. ل سوېدى ل سالا (١). ١٩١٧ - ئەلمانىا ١٩٢٢ - ١٩٢٣ - هاتە پىرۇز كرن.

(١) Muter tag, www.wikipedia.org.

• هند ژنین کو شون تليين وان لسهر ئهنيا مرؤفاتييڭ مانه

ئەو ژنین ترس و لۆمەكىن نە ناسكىرين و بۇويىنە سۆمبوللىن رىالييته يا جڭاڭى، ب تايىبەت ئەو ژنин كو نەكارىن د جىهانەكە تارى و توخم پەريسى يا مىران دا ڇيان بىكەن. بىگومان ئەف يەكەزى د دېرۋوكا بزاڭىن وەكەھەقىيا دناقىبەرا ڇن و مىران دا، هەرەوەها بەرەقانى كىن ڇ ماف و بەايىن مروقايەتىن د سىمايىن زەلال و بىرئانىن دېرۋوكى دا تىنە ناسكىرن. وەكە خانما مىرى ولستۇن كرافت (Meri Wilston Kraft) ل سالىن (1759 – 1797) سەرۋوك و خودى بىر و باوەر، ئەو يەكەمىن كەسە كو د دېرۋوكى دا مافى ژنى بكار ئانى، وەكە ژىيدەرەك يان زاراڭەيەكى سىياسى و نۇو د وى دەمى دا شۇرەشىگىرەن فەرەنسا يى ڇىرە د گۆت (مافى مروقى) ئەف يەكە ل سالا (1786) دا هات پىك ئانىن د وى دەمى دا خانما مىرى ناقدارىيەك باش قازانچ كى د گەل رىزىن راديكاللىن ئىنگىز وەكە مامۆستا وى پەرەردەيا نەشىن نۇو د نەقىس و كاربىن خوه يىين بنگەھىن دا د كر^(۱). ل سەر مافى ژنى ئەنچام دانە. پەرتۇوکا وى يا ل سەر بەرەقانى ڇ مافى ژنى ئەف پەرتۇوکە يەكەمىن پەرتۇوکا تىۋىرى يە كو ٿى خانما پىشەنگ، وەكە بنگەھەك ڇ بۆ هەموو بزاڭىن وەكەھەقىيا ژنى ئەنچام داي، د ناڭەرۋوكا ڦى پەرتۇوکى دا تى زانىن كو مافى ژنى و مافى مروقى يەكە ڇ ھەف نايىن جوداكرن. لى د وى دەمى دا ل سەر ڦى پەرتۇوکى پەرتۇوکى دىسان ڇ ئالىي دۆزىمنىن وى ڦە ب توندى هات رەخنە كىن، دىسان هند ناڭىن نە جوان لى كىن.

(۱) مىرىي ابازىد، چىروكى ژنин كو ناڭىن خوه لئەنیا مروقائىي دانە، الحوار المتقدم ۹۷۲، ۹، ۳۰، ۲۰۰۴ العدد.

لی د سه‌ر ڦی یه‌کن را خانما میری، د ماوهی کارین خوه یین هیزا و هه‌لویستا خوه پیشکیشی بزاها ڙنین جیهانی کر، ڙ بُو ب دهست ئانینا مافی ڙنی وهکه مرؤُف وئی ناقداریهک مهزن ل جیهانی ب دهست خست^(۱).

– سوزان ئانتون (Sozan Antoni) (۱۸۲۰ – ۱۹۰۶)

خانما سۆزان ئانتونی وهکه هه‌فالین خوه یین ئازادیخواز به‌رهقانی ڙ مافین ڙنی و وهکه‌ثیا مرؤُغان دکر، وئی ئانی زمان؛ گهر ڙن به‌شداری کیشہ‌یا سیاسی نهبن د گهله میری وهکه‌هف نابن، ل دهستپیکا سالا (۱۸۶۰) دا ڦی مامؤستایی ل ويلايەتا نیویورک د گهله هه‌قا لاخوه ئه‌لیزابیت ستینتون(Elizabet Stinton) کومه‌له‌یا دلسوزین ڙنین نیشتیمان په‌روهه ئاپاکر.

کو ئه‌و یه‌که‌مین ریکخستنا ڙنان بول جیهانی، هه‌موو ئه‌ندامین ڦی ریکخستنی دگهله حیزبا (لیکۆلن آلجمهوری یان کوماری) راوه‌ستان ڙ بُو رزگار کرنا کوله‌یان ل هه‌موو وهلاتین یه‌کگرتیین ئه‌مه‌ریکا، ب هیٺی یا کو حیزبا کوماری ڦی هه‌لویستی ل بھر چاف بگریت، ڙ ئالیئ ڙنانقه و مافی وان د هه‌لبزارتنان دا هه‌بیت، لی یه‌کسه‌ر ئه‌هف هیٺی یه ووندا بولو، ڙ سالا (۱۸۶۹ – ۱۹۰۶) دا.

(۱) ممدوح الصغیر، المرأة في التاريخ في عيون العالم ريم محمد ۱۷، فيبرايير، ۲۰۰۴.

ژ بو بەردەوامى كرن د خەباتا خوددا خانما سۆزان هەموو سالان ل
ھەمەر كۆنگرسى رادوهستا و گوتارا خوه پىشكيش دك، ژ بو كو ژن
مافي دەنگدانى د ھەلبۈزارتنان دا ب دەست بىينىن.

لى ئەف خەباتە بى ئەنجام بۇو ژ بەر كو كۆنگرسى ھەموو سالان
ئەف خواتىتەكە نە د پەزراند . وەكە تى زانىن يەكەمین سەرکەفتنا خانما
سۆزان ب دەست ئانى ئەو بۇو د سالا (١٨٦٩) دا ئانى زمان مافي ژنى د
ھەلبۈزارتنى دا د ھەر جڭاكەكى دا ھەيە، ژ وان ژى ويلايەتا (وايۆمېنخ)
ب دەست خست. پاشان دوروشمى وى پشتى فەرمىبۈونى دا
ئەو بۇو كو (ھەموو د وايۆمېنخ) دا وەكەهقىن. خانما سۆزان ژ ھەموو
ويلايەتان زىدەتر حەز ژ ۋىلايەتى دك ب ژن و مېرۇھە،لى مخابن
بھايىن وى نەهاتە زانىن،لى ب تەنلى پشتى مىرنا وى و سەرسات كرنا
دەستورى ل سالا (١٩٢٠) دا ژ بو زىدە كرنا دەنگدانەكە دن يا نۇو كو
مافي ژنى يى دەنگدانى بى پاراستن، لەوما گۆتە ۋى سەراست كرنى
(سەراست كرنا خانما (سۆزان ئانتۇنى)^(١).

• مافگۇنلۇك وەلاتىن يەكگۈرتىيەن ئەمەريكا دا

وەكە تى زانىن كو يەكەمین كۆنقاشىونا مافقىن ژنى ل ١٩ مەھا
تەمۇوزا سالا ١٨٤٨ دا ل ھەرىپما سەنىكا فالىز(Senika Faliz) ل سەر
رووبارى سەنىكا، كو دكەۋىتە ويلايەتا نیویورك ژ ئالىي خۇوشكىن وەكە
(سارا ئەنجليكا گميك، لۆكەر سىامۆت ئەلىزابىت) Sara Engilika, Elizabet
Loker Siyamot, Elizabet ٤٠ ژن و

(١) ھەمان چاقكىانى.

میر تیدا بەشدار بیوون جار نامه‌یا سەنکا فالز (Senka Faliz) بwoo کو وەکھەقیا مافین ژنی و بەخشینا مافی دەنگدانی ژ بۆ ژنی هاتیه پەزراندن، ژ ئەنجامى ۋى كۆنقاشىيونى خوهيا بwoo کو میر بتهنى نكارن بىي ئالىكارى يا ژنی كاروانى ژيانا مروقاپايەتىي بەر ب پېش بېن^(۱). ديسان ژ ئەنجامىن خەباتا ژنی ل روژا ۲۶ ئابا ۱۹۲۰دا، نۇوزدەھەمین ريفورما دەستورى وەلاتىن يەكىرىتىن ئەمەريکى ل سەر بەنەمايى دانا مافى دەنگدانى ژ بۆ ژنان ھاتە ناسىرن. ب ۋى شىوهى يەكەمین ئارمانجا بزاڭا فىيمىنىتى ھاتە پېك ئانىن.

ل سالىن (۱۸۸۰ - ۱۹۷۰) جۆنت رايکەن (Cont Rayken) يەكەم ژن بwoo کو بۇويە ئەنداما كۆنگرسى ئەمەريکى. ژنەكە ئاشتىخواز بwoo، دەنگى نا ژ بۆ دەست تى وەرداна لەشكەرئ ئەمەريکى دا د شەرى جىهانى يى يەكەم دا. ديسان خانما جىمز ئادامز (Cimz Adamz) ل سالىن (۱۸۶۰ - ۱۹۳۰) خەلاتى ئاشتىي نووبىل ل سالا (۱۹۳۱) دا ب دەست ئانى، ديسان بو سەرۆكا يەكىتى يا ژنین نىڭ نەتهوى ژ بۆ ئاشتى و ئازادىي. ھەروەها خانما (پەرل باكى) ل سالا (۱۹۳۸) دا خەلاتى ئەدەبى يى نووبىل وەرگرت، ب بەلاقىرنا رۆمانا وى يا بناقى (روەشا رۇزىھەلات -بایىن رۇزئاڭا) ل سالا (۱۹۲۲) دا يەكەمین سەرکەفتىندا خوه ب دەست ئانى، ل سالا (۱۹۱۷) دا خانما مارگىيت سۆرجە يەكەمین رىكىختىندا مالباتى ل بازارى نیویورک دامەزراشد. ديسان ستىركىن ھۆلىۋدى ژى ژ گۈندىن دوور ژى كۆمەلە فيلم پېشىكەش كرن ئەقثى بى سەددەما قىانا وان ژ ئالىي خەلكى چە. كەسىن مينا مارى پىكفۆرد، جىن ھارلۇ (Mari Pikford, Cin Haro) و ھەقالىن وان ل ئەسمانى ھونەرى د بىرىكىن. ژ ئالىيەك دىنگە د

(۱) ناي بن سەعدون، مافەكانى ژن لە دەستپېكەوه تا ئىمروٽ، وەرگىر كارزان محمد وەزارەتى روشنىبرى كوردستان، ۷۲، ۴، ۲۰۰۴.

دەمما شەرى جەھانى يى دووپەم دا بۇو يەكەمین جار ژنین ئەمەرىكى بەشدارى د سۆپایى ژنان (WAC) دا كرى و يەكەم جار بۇو د دىرۆكى دا ب باندورر د شەردا رۆلەلەكى گرنگ خستىيە سەر ملىن خوه^(۱).

– فېرا فيگنەر – Fera Figner – ۱۸۴۲-۱۹۱۷

وەكە تى زانىن حەتا شۆرەشا مەزنا (۱۹۱۷) ژنین روس كۆلەيىن مىران بۇون. ژنى نە دكارى بىيى دەستورا مىرى كارەكى ئەنجام بدهت، روودانىن دىرۆكى شايەدىن ۋى يەكى نە كۆ ژن ناچار بۇو د خوھشى و نەخوھشى دا بەشدارى يَا مىرى بکەت، دىسان رېقەبرنا فېربوونى ژى د دەست قەشەياندا بۇو و كەچ ژ ۋى يەكى د بى پار بۇون. كاترينا يەكەم ۱۶۷۲- (۱۷۱۷) دا خزمەتكارەكە باش بۇو، پشتى مىرنا مىرى خوه پەتروسى مەزن بو پادشا روسىيا دىسان كاترينا دووپەم (۱۷۹۲- ۱۷۷۲۹) مىرى خوه پەتروسى سى يەم ژ دەستەلاتدارىي راڭر و وى ب تەنا خوه حۆكمدارى دك. ل سالا (۱۸۶۱) ئەلكىسەندەرى دووپەم، ل مافىستى نېمىسى و ل (۱۹) ئى شۆباتى ئازادىيا كۆلەيان راڭەهاند دىسان دەرفەت دا ژ بۇ فېركرنا ژنان، لى ياسايا بازىرۇغانى يَا روسىيا ئاماڭە ب وى يەكى دك كۆ پېۋىستە ژن ملکەچا مىرى بىت، مىرى سەرۆكى مالباتى يە پېۋىستە رېزى لى بىگرىت. دىسان پېۋىستە عەشق و ۋىيانا خوه ل هەمبەر دىيار بکەت، ل سەر ۋى مژارى خانما فېرا وەكە ژنهكە روس ئەڭ رەوشە شۆپاند و

(۱) مدوح الصغير، ريم محمد، المرأة في التاريخ، في عيون العالم، ۱۷ فېبرايير، ۱۲۳ ل ۲۰۰۴

وھکه کەسايەتى باندۇورل سەر وى كر، ئەف خانمە ژ مالباتەكە روس بۇو، د دەستپېكا ژيانى دا ئەف خانمە د مالباتەكى دا ژيان دكر، بابى وى نەيى باش بۇو و ھەر تم د مالباتى دا پرسگەك دە رەخستن، لەورا وى نەخواست ژيانا خوه ب وى ئاوايى بېھەتە سەر، وى دخواست زۇ ژ وى مالباتى رزگار بېيت د تەمەنلى (11) سالى دا، چوو دېستانى ھەر زۇ ماھۆستايىن وى و خەلكى ل دەردۇورا وى زانين كو كەچەكە زىرىھەكە. پېشتى دەمەكى وى شوکر چوو يۈنۋەرسىنى ل سويسرا، پاشان وى دەرمانسازى خواند و د قادا نىف نەتهوى دا خەبات كر ژ بۇ ب دەست ئانىنا مافى مرۆڤ ل جىهانى، دەما ۋەگەريا روسيايى ئالىكاريا خەلكى ھەزار كر. د دەما شەرى روسيايى و سويسرا دا ئەلكىسىنەدرى دووپەم ھاتە كۆشتىن. خەلكى شۇرەش كرى ھاتن كۆشتىن و زىندان كرن، ئەو ب تەنلى د قادا خەباتى دا ما، پاشان دىسان ۋەگەريا سويسرا و ل وور پى حەسيان و ئەو ب زىندانى ھاتە حۆكۈم كرن، وەكە تى زانين ل وور گەلەك ئەشكەنجهدان ھەبۇو و خەلك دەرن، ئەو (٢٠) سالان ما د زىندانى دا ژ بەر كو د خەباتا خۇدا ڙنەكە چالاك بۇو، ل سالا (١٩٠٤) ھاتە ئازاد كرن، لى ژ بۇ وى جىهانەكە دن بۇو، دىسان د سالا (١٩٠٦) دا ئەو بىتەنلى چوو پاريس و خوه ئامادە كر ژ بۇ ئالىكاريا وان كەسىن زىندانى. دىسان ل سالا (١٩١٨) ۋەگەريا روسيايى لى وى نەكارى ل وور كارەكى ئەنجم بىدەت، بىتەنلىنىن خوه نېقىسىن تى زانين كو د جىهاندا خۇدا نېقىسکارەكە باش بۇو. ل سالا (١٩٤٢) دا د ژىيىن (٩٥) سالى دا ل مۆسکوا چوو بەر دلغانىا خۇهدى (١).

(1)Vera Figner, www.wikipedia.org , Die Grossen Frauen-100 Lebensbilder.

• کەفنه شووپېيىن شورەشا پىشەسازى ل فەنسا

وەكە تى زانين جاخى شۇرەشا پىشەسازى ل فەنسا سەرى ھلداي، د دەمەكى دا پىويستىيەكە زۆر ب كاركەران ھەبۇو، ڙ بۇ كارگەھېن نوو دروست كرينى، ڙ بەر وى يەكى ڙى خوه جەھىن بازاران رۆز ب رۆز بەر ب زىدە بۇونى دچوون، لى، ڙ بۇ ليگەرينا دەرفەتىن كاري ل گوندان كىم د بۇون.

د ۋى كۆچبەرى يا ڙ گوندان بەر ب بازاران نە بتەنلى مىر بەلكو ڙن ڙى د بۇون كۆچبەر، ڙ بەر كو وان نەدكارى ب تەنلى دوور ڙ مالباتىن خوه دوور بکەن، بەلكو ئەف كۆچەكە گشتى بۇو. چاخى كۆمپانىايىن بازرگانى و فروشىگەھېن مەزن ئافراندىن، ڙ پىويستىيا كارى ڙن ڙ بۇ كارىن رىيغەبەرى و فروشىيارى ب كرى د گرتىن. لى تا رادەيەكى د گەل مىرى ل پلهىيىن رىيغەبەرى مىرى ل چىنا سەرى بۇون.

ڙنى نە بتەنلى د مالى دا لى رۆزىن يەكشەمبىيان ھەروەها د بىرەوەرىيىن دن دا مىھقانىا مىران دكىر، بەلكو ھەموو رۆزان د دەما كاركىنى ڙى دا، ھەموو چىننىن جڭاكى يېئن جوودا جوودا دگەل سەرمایەداران، كريكار و گوندىشىنان ئەف كاره ئەنجام ددا.

پەيوەندىيىن نىڭ نەتهوى پىشىدا چوون، نووجە ب دەمەكى كن ڙ وەلاتەكى بولى دن دچوو و گوھارتىن پەيدا بۇون. وەكە تى زانى كو شەرى سەرخوھبۇونا ئەمەريكا ل سالىن (1775-1783) دا وەكە بەرى نەما دەستىشان كرى، مەژۇمىي مەۋلان شىيار كر. ئەگەر د وەلاتەكى دا ياساىيەكە پىشىكەفتى هاتبا دانىن وەلاتىن دراوسى ڙى چاڭ لى دكىر.

ڙبەر ۋى يەكى بزاڭىن جوربەجور ڙ بۇ بەرەقانى كرن ڙ بۇ مافىن ڙنى د وەلاتىن جوودادا د گەل ھەقپىران بىر و رايىن خوه ب ھەقرا گوھارتىن و بەرنامى چالاكيان ڙ خوهرا دانى. ئەنجامى ۋى بزاڭى يەكەمین يانە يا ڙنان د شۇرەشا (1789) دا هاتە مەيدانى. د وى دەمى دا كوشىتىن ب وى جورەي نەبۇو، كۆندۈرەسە (Kondorese) د سالىن (1743-1794)

دا د په رتووکا خوهیا ب ناقې (په یامه ک ژ بو بهر ب پیشداچوونا روڅا مرؤټۍ)، ب میهرهبانی هزرین خوه دهربارهی پیویستیین بې سنورین مرؤټ و مافین ڦنی خسته هولی. دیسان خانما سانسیمون (Sansimon) ۱۷۶۰-۱۸۲۵ دا پهنا بره بهر ئالاقيين زانستي و پيشه‌سازی، داخوازا وي باش کرنا چاره‌نووسی مرؤټان بولو، بهره‌هف کرنا وهکه‌هفيا مافین ڙن و میران دکر. تى زانين ڙنین ناقدارين فرهنسی کو ناقدار بوون د وارئ ئه‌دهبیات و هونه‌ردا هاتن ناسکرن، میناکي جورج ساند (Curc sand) دسالین (۱۸۰۴-۱۸۷۶) دا د رومانا خوهدا ههست و توندين شروقه کرن و گرنگي ددا ٿيانا جفاکي، مهعنوي و سیاسي.

هه‌روهها خانما کنتیس دوسکور (Kintis Dusgur) ۱۸۰۰-۱۸۷۵ دا وي چيروک ژ بو جوانان دنځیسين، هه‌روهها سوړین (۱۸۵۵-۱۸۷۵) دا وهکه رؤژنامه‌نووسه‌کي که‌فتنه کاري چالاکيین سیاسي.

ئه‌نجامي ڦي خه‌باتي هند دهستکه‌فتین پیشين د هه‌موو واراندا ده‌ركه‌فتنه هولی. وهکه ل سالا (۱۵-ئادارا-۱۸۵۰) دا یاسایا فالوکس (Faloks) ژ بو ئازاد فيرکرن و په‌روه‌رده‌يا ڙنان ل فرهنسا هاته په‌زراندن و دامه‌زرا. کو فيرگه‌ههکه تايیبهت ژ بو که‌چین کو پیویستان ل هه‌موو گوند و هه‌ريمهين کو هڙمارا دانيشتواني وان ژ (۸۰۰) که‌سان زيده‌تر به بي ڦه‌کرن، دیسان ل سالا (۱۸۶۳) دا ڦيكتوريا دورووی (Vitorya Duroy) وهزيرا فيرکرنا گشتی، دبستانه‌کي که‌چان دامه‌زراند تى زانين تا وي ده‌می ئهو ده‌ری نه‌هاتبوو ڦه‌کرن، ل گور نيرينين سوфи ژرمن (Sofi jirmn) ۱۷۳۱-۱۷۷۶ دا دهربارهی پرهنسبيين تيوري پیشداچونا داريون و دهستکه‌فتین مارکوري (Markori) (۱۸۶۴-۱۹۳۴) ب دهست ئانينا خه‌لاتي نوبلي يې فيزيائي ل سالا (۱۹۰۳) ب دهست ئانى هه‌روهها يې كيميايى ژي ل سالا (۱۹۱۱) دا ئه‌ڦئي وي دگه‌هينيت وهکه به‌رسقه‌ک کو ئيدي زانست ل ژيئر باندوورا میران نينه. گورانکاري په‌يدا بولو و یاسا ژي ل گورى ڦي گورانکاري د مه‌شيان. دیسان وهکه ټوناغين

کاری، ئۆگۆست کۆنەت و ئۆگۆست تىرى (Ogost Kont,OgostTiri) ھەردوو لايەنگرىن فيئرگەها سان سىمۇن (Sansimon) بۇون، ل ژىز ناھى بى رېزكىن د رەوشىتىن گىشتى دا، تى زانىن ھەردوو خانم ژ بۇ دادگەھى خواتىن، بتهنى گونەها وان ئەوبۇو كۆ وەكەھەقىا د ناقبەرا ژن و مىراندا د خواتىن، و ياسايدىن زەواجى و راكرنا ياسايدا ميرات گرى. ژ ئالىيەك دنفە رۇزىنامەيىن فيمىينىتى د هاتنە مەيدانى لى سەركەفتىن وان شانسىكى دەمى بۇو. بەلاقۇكىن ژنان ب ئالىكاريا ماريا درم (Mariya Dirm) د هاتنە ئەنجام دان، ھەروەها بزاڭىن دن ب كارىن دەستهەلاتا مىرەكى مينا ليون ريشتەر (Lyon Rishter) كۆ بنىيات نەرى ئەنجۇمەنا پىشىداجۇونا چارەنفيسى ژنى و ھەروەها ۋەگەريانا ژبو مافىيەن وى خەبات دك. ل سالا (1877) دا كامىسە ژ بۇ فيئركرنا كەچان پىشىيارەك پىشىكىش كر.

ئەف پىشىيازە ل (21)، ئى كانۇنا دوييم - سالا (1880) دا بۇو ياسايدىك ھاتە پەزىزاندىن، ژ بۇ وان كەچىن دخوازن ل دېستانى بخويىن. پېۋىست بو د رى يى حكۆمەتى دا، ھەرىم يان ژى گوند بجه بىكەن. مامۆستايىن ۋان دېستانان ژ ژنان ھەلبىزارتىن. ژ بۇ ۋى يەكى ژى دوو نامە ل رۇزىن (5-6) ئى، كانۇنا دووپەم سالا (1884) دا بەلاف كرن. ژ بۇ تاقىكىرنا خۆلا دووپەم ئا دېستانا ئاماھىيى يى كەچان، شهرت و مەرجىن ب دەست ئانىينا باوهەرناامە و دەستەلەلاتا وانه گوتىنى، د قۆناغا ناقەندى يى دېستانى ھاتە بىنەجە كرن. ژ بۇ ۋى يەكى ژى، ئەو ژىنин پرانيا دەما خۇ د ئاقاھىيىن فيئركرنىن تايىبەت دا د بوراندىن، ھىدى ھىدى ل زانكۆيان ھاتن قەبۈول كرن.

ل سەر ھەمان مۇاري خانما لىزا كەنۇنیز (Liza Kmoniz) - 1805 - 1865 دا يەك بۇو ژ ئالىگىرلىن سان سىمۇن كۆ ل سالا (1856) دا ئەنجۇومەنەك ژ بۇ فيئركرنا پىشەيى يى ژنان ئاقاڭىر. ھەروەها وى ل سالا (1862) يەكەمین فيئرگەها پىشەيى ل پاريسىن ۋەكىر، تا نەما ژى ناھى وى ل سەر دەرگەھى ۋى دېستانى بەربچاھە. ھەروەها ژۆلى دووبىيە 50J

(Dubye) يهکه مین ڙن بوو کو ل سالا (1861) دا دبلوم و هرگرتی هه رووهها ل سالا (1908) دا ماري پيرس (Mari Pers) يهکه مین ڙن بوو بورویه پزيشك ل فرهنسا. ڙان شوين (Jan Shoyn) جيگرا به رگري يا داداوهري يا پاريسى، ب يهکه مين ڙنا پاريزهر هات ناسكرن. ل سه ران سه رى ئه وروپا. ڙنان هند کار گرتنه دهستين خوه کو تا وي دهمني قده دخه بون. ميناکه ک ڙڙنин پيشنهنگ ل فرهنسا.

- سيمون ديبوچوار (Simon Dibowar)

سيمون ديبوچوار و په رتووکا وي (الجنس الآخر) ئهنجامي سه دان ساليں خهبات و قوربانيان هند ڙنن چاف نه ترس و خوهدي باوهري هاتن ئافراندن، ميناکي (سيمون ديبوچوار)، خانما سيمون ديبوچوار ناما خوه ب ربيا ئه ده بيياتي، وهکه روله کي پيشنهنگ د بزاها رزگاري خوازا ڙنن و هه مو مو مرؤفاتيا جيهانى گهه اندие.

ئه ڦ خانمه ڙ (1908 - 1986) دا ڙيايه، وهکه ڙنه که نقيسکار و روشنبيريا فرهنسى، وي ديبلوم د فهله سه فني دا ل سالا (1929) دا ب سه رکه فتى ب دهست ئانيه.

هه ر تم وي خوه ڙ ب پاشه روڙا خوه وهکه دايکه ک و ڙنه ک کووله ره د دکر، هه ڦيتنا وي د گهل نقيسکار جان بول سارتھر (Can Bol Sarter) ل گور گوتنا وي بورویه ره که سه ره کي بون د هه بونا وي دا.

خانما سيمون ئه ڦيندارا خهباتي بون د هزرا خوهدا، کو ئه و ئه ڦينداري ڙي سه ربھستي بون بتايي هت سه ربھستي ڙنن. ديسان هه ر د هه مان رئ دا سه ربھستي هه مو مو مرؤفاتي ب گشتى. نقيسا وي يا بنائي آجنس آخر) ل

سالا (۱۹۴۹) دا هاتیه وەشاندن، گرنگترین و ناقدارترین نقیسا وئى بۇو د فرهەنسادا و ژ دەرۋەھى فەھەنسا.

وئى د ناقەروكا ۋى پەرتوكى دا دەربىرىن ژ ھند كىشەيىن ژنى كر بۇو د ماوهىيەكى دىياركى دا. ۋى خانمى رەوشىا دېرۈكى و ياخاکى و ھوندرى تى دا دەستىشان كر بۇو، دىسان چارەسەرە ژىرا دانابۇو، ھەرۇھا د ھەموو واراندا ل سەر رۆشنبىريما ژنى راوهستا بۇو.

خانما سيمۇن بەشدارى د بزاڭا رۆشنبىرى ياخا فەنسى دا كرييە، د ماوهىيەن سەرەتاتى و سەرەبۈرۈن خوه د ژيانى دا و ب كوراتى ل سەر راوهستىا بۇو. وەكە تۆخەمەكە مىن و ژن، ژ دەستپېكى ئەقىسىن وئى (قوة آلسن ۱۹۶۰ - قوة آلاشىاء ۱۹۶۳ - آلموت السهل ۱۹۶۴ - آلكل يەم فعلا ۱۹۷۲ - احتفال الويداع ۱۹۸۱ - ذاكيرة فتاة صغيرة ل سالا ۱۹۸۵) دا.

تى زانىن د (قوة آلاشىاء) دا، ل سەر خواستەكىن خوه ئاخفى يە ژ بۇ دىياركىنا بابەتىن ل سەر رەوشىا ژنى، وەكە ئەو ب خوه بېزىت ئەز دخوازم ل سەر خوه باخقىم، ژ بەركو پىيويسىتە ل سەر من كو ئەز وەكە ژنەك، ل سەر رەوشىا خوه و رەوشىا گشتى ياخا ژنى راوهستىم. خانما سيمۇن ئەقىسىن خوه ژ رەوشىا ژنى دەستپېكىر و پرسكىرىن وان ئانىن زمان وەكە لى پرسىن؟ ژن كىيە؟ ژ بۇ دەستىشان كرنا ناسناما وئى وەكە مەرۆف كو ناسنامەك وندايە بتەنلى ژ بۇ مىرانە؟.

د ۋى خەباتى دا خانما سيمۇن خوهيا كر، كو ئەو بى دەنگىيا رەوشىا ژنا فەنسى تى دا، د سەرسالا بىستاندا، گرېدaiي مىناكىن بى روومەتىا داۋىتىن مەزھەبى (آلقدىس تۆماس). ژنا فەنسى ل با سيمۇنى بن دەستتا تىۋرىيە، د سەر وئى يەكى را كو ئەو وەكە پراكىتىك د فەزايىا رۆناھىيى دا د قەكرينە. ھەرۇھا ل دووكان و بازارىن ژنان ژ بۇ لى گەرینا خوداوهنەتكى، ب چاۋىن ئىيانا مىرى. خانما سيمۇن د بېزىت، ”ئەف تەڭلى ھەقىيە ل با پرانىا ژنان د ناقېبرا مىر و خوداوهنەدا پەيدا دېيت“. ل ۋەن دەستىشان دەكتە

- ئەرئ ب راستى مىرى ديمۆكرات دكارىت ژ زاتى خوه دوور بکەفیت و ،
دەربارەي كىشەيىن ژنى ب شىۋەيەكى بابەتى هند تشتان دەستىشان
بکە؟

- ئايا سنۇرىن وى بابەتى ل كۈونە؟ د وى دەمى دا يَا كۆ ئەم د زانىن
پېيىن ژنى، ب وان بەندىن دەستەلاتا سىاسى گىريدانە، يَا كۆ
(لاھوت-فەلسەفى و ياسايى) ژ بۆ بەرژەوەندىيەن خوه چىكرين.

تى زانىن چارەسەركىندا كىشەيىا ژنان نە بابەتكى نۇويە، د گەل وى
يەكى ژى خانما سىمۇن د دەمەكى درېزدا يَا دوو دل بۇو ژ بۆ نېسىندا
پەرتۇوکەكى دەربارەي ژنان. ل ۋە هند پرس تىن كرن:

- ئەرئ دودلىا خانما سىمۇن ب سەدەما ب ھېزىيا جڭاكا مىران بۇو؟ كۆ
ناخوازىن دەنگى ژنى بلند بېھيزن؟ يانزى ب سەدەما ب كار ئانىندا
ناقى ژنى حەساسىيەتكە ل با مىرىن پاشقەرو پەيدابىت؟

- ئەرئ ژن تشتەكى نە جوان ل با مىران پەيدا دكەت؟ كۆ ترسا وان ژ
بۆ جەن وان و رومەتا وان تىدا بىتە شكاندىن؟

- ئەرئ ژنا نېسىكار بەتكەنلىكەن دەنگى ژنى دەنۋىسىت؟
ب ۋى يەكى ئەو بىدەنگىيا ژنى دەنۋىسىت، نەزانىندا ژنى و گريانا وى
دىسان مرن لېھى وى يە.

- ئەرئ ھونەرا نېسىنى بەرى ئازادىي تى يان ل پاش وى؟

- ئەرئ دودلىا سىمۇنلى تى وى واتەيى، كۆ هيىشتا ئازادى يَا وى نە
گەھەشت بۇو، پىشى بۇويە سەربەستىيەكە بەرداوام؟ بىيى كۆ
باندۇورى ل سەر خواستەك و شىيانىن وى بکەت ژ بۆ چالاكيا
ئازادبۇونا وى، ھەرودەها ژ بۆ ب دەست ئانىندا ھاوسەنگىيا ھوندرى و
ھەقىكىبا د ناقبەرا وى و مىران دا، ژ بۆ ۋەگەراندىندا كەسايەتىا وى
يان ھەبۇونا وى د رى يَا شكاندىندا پەيكەراندا. خانما سىمۇن خوه يَا
دكەت ژن د خەباتا ژنى يَا بەرداوام دا، ژ بۆ زالبۇونا وى ل سەر
ئەفسانەيَا وى يَا ژنانى و كۆلەتىا وى، خوه يَا دېيت كۆ ئەفسانەيَا

میران ب کووراتی د هووندری وی دا هاتیه چاندن. ههروهها خانما سیمۆن دبیزیت؛ ”سیحرا میران تا نها باندوروهکه مهزن ل سه رڙنان هیشتی يه، کو ل سهربنگه هین ئابوری و جفاکی ئاقا بوویه.“ سهربهستیا ڙنی گریدایی شیانین وی يه ڙ بو گوهه رینا وی وینی کو میر لئن ته ماشه دکهن، ڙ بھر ڦی يه کی ڙی ئهڻ روله که تیه سه رملین ڙنین نقیسکار کو ب زمانی خوه ههست و رامانین دن ئاگه هدار بکه. ل هه مبهر وان که سان (بیین ب ئالیه ک دن ل ڙنی دنیرن).

– ئه لکسنهندراء کولونتای (ntay Alexandra Kollo) رزگار کرنا ڙنا کارکه ر و رو لا ئه لکسنهندراء کولونتای.. ئه لکسنهندراء کی یه؟

ئه لکسنهندراء کولونتای ناقدارترین ڙنا کومونیسته ل روسيایي د بزاڤا رگاري خوازي دا. ل سه ر ڦی مزاری مهکسيم گورگى ل سه ر زمانی مارتؤف دبیزیت؛ (ل روسيایي بتنهنی دوو کومونیست هنه ئه وژى مه دام کولونتایي و لينين). تى زانين ئه لکسنهندراء يه کەم ڙن بوو د جيھانی دا کو د وزاره تى د جي گرتى. وی روله کي هه رى گرنگ د پارتىي و دهوله تى دا هه بوو، د ماوهېي سالين يه کان د شوره شا ئوكتوبه رى دا.

پاشان وی کاري خوه ڙ بو دهوله تا سوچي هت د رېيین دېبلوماتيک دا، ماوهېي چواري هکا سه دسالى ب سه رکه فتى ئه نجام دا.

به شداريا وی يا مه زن خه باتا وی بوو يا
کو ڙيانا خوه هه موو دايى، وهکه نقیسکار و

شۆرەشگىرەكە كۆمۈنىست، ڦ بۇ رزگاركىن ئىنى باتايىبەت ئىندا كاركەر. وەكە تى زانىن ئەلكىسىندرا دۆمۈن توقۇشتىش د مالباتەكى ڦ سەركىدە يى لەشكەرى رۆسادا ل (سان بەترسبورخ) ل سالا (1872) دا ڦ دايىك بۇويە، وئى شو ب مرۆڤەكى خوه يى نىزىك كر بناقى ئەندازىيار ۋلايمىر كۆلۈنتاي،

ھەر ڦ تەمهەنەكى بچووك بىر و باوهەرەن شۆرەشگىرى باندوورا خوه ل سەر كربوو، د ماوهەيى بىرددۆزەيا داربىون يا پېشکەفتى. ديسان وئى گرنگى ددا وارى پەرەردى و دەرۋىنناسى يا زارۋيان.

دگەل پېشداچوونا زۇ يى چىنا كاركەرىن رۆس، رۆلا كۆمۈنىستى زىدەتىر خوهيا دكى د گەل پارتىا كاركەرىن سۆسيالىيستا ديموكراتا رۆسى. ل سالا (1898) دا كۆلۈنتاي د سالىن يەكم دا تەڭلى خەباتا كاركەران بۇو.

ڦېھر كۆ دەما وئى سەرەداندا كارگەها مەزنا رىستن و چىنىتى كر (12000) كاركەرىن ڙن و مىر ب خوهقە گرتبوون، ئەقى يەكى باندوورەك پې مەزن ل وئى كر، پىشتى وئى يەكى بىريار دا كو چارەنۇوسى وئى دگەل يى چىنا شۆرەشگىرىن نۇو هاتى بىت. وەكە تى زانىن خەمخۆرى يى وئى د كارى وئى بىن سىاسى دا باندوورەك نىڭەتىڭ ل سەر ڦيانا وئى يى مالباتى ھىشت، ڦ بەر ڦى يەكى ڦ مىرى خوه جودا دېيت، تى زانىن ئەو خوهدى كەچەكى بۇو د وئى دەمى دا، لى وئى خەباتا خوهيا سىاسى ل رىزا يەكان دانى. وئى ڦيانا خەباتا خوهيا سەركەفتى دانى سەر ڦيانا مالباتى و قىيانى.

ھەلبىزارتىنا وئى ڦ بۇ ڦى كارى نە كارەكى ھىسان بۇو د وئى دەمى دا، دگەل كەچ و مالباتا خوه، وەكە ويىزى د بىرئانىن ئەزىز زمان. د بىزىت تا نەھاڻى ئەز خوه يەك ڦ نەھاڻى ئەز خوه دېيىم يېن كو د دېرۆكى دا، قىيان ب ھەموو بىن ئۇومىيەت خوه يېن دووباره و نەخوهشى و خەباتا بەرداوام ل پەي خوهشىيا تەمام د گەرم، تا نەھاڻى رۆلەكى مەزن د ڦيانا

من دا دلهیزیت، روّلهکی مه زنتر کو پیویست بwoo دهمهک پر ب بها و هیزهکه مه زن مه ئهنجام دا، کو مرؤّف دکاریت بیزیت بى هه مپایه د شروقہ کرنا وئی دهمنی دا. ئه م ودکه ڙنین نفشنی به ری ڙ بو ئازادکرنے کا راسته قینه مه ری نه دیت، چهندی ئه کارین مه هیزین خوه ب کار ڻانین، مه هیزین خوه یین د واری پراکتیک دا ڙ بو سهربوورین دلوڻانی بن پی کرن بیگومان ئاز و ڙنین ودکه من ڙ شوره شگیر و که دکاران، مه زانی کو ڦیان نه ئارمانجا بنگه هینه د ڙیانی دا، لئی ئه م کارین کاری ڙ خوهرا بکهین خالا هه ری گرنگ د ڙیانی دا. هه روهها د بیزیت؛ ”گهر ئه م هیزین خوه ڙ بو هه فرکیا به رده وام دگه ل حه زین خوه ل هه مبهر که سین دن بکار نه ئینین، ئه م نکارین هیزین زیده تر ب ئافرینین. ریالیتی یه ئه ڦیه شه ره کی به رده وام دڙی دهست تیوه ردانا میران د کارین مهدا کو هه ر تم خوه ل سه ر مه فه رز بکه ن، هه فرکیا ل ده ردوورا کیشہ یئی ڦه دکه ریت بو کار یان ڦیان و زه واجی، ئه م ڙنین نفشنی که فن، ئه م وئی نزانین یا کو جوانین رو ڙا ئیرو ڏزانن، پیویسته ئه و هاو سه نگی د ناقبہ را کاری و لیگه رینا ل پهی ڦیانی پهیدا بکه ن، ب مه رجه کی کو کار هه ر بمینیت خالا گرنگا د هه بونا ڙیانی دا، میر هه ر تم به رده وام کار دکه ن دا کو خوه ل سه ر که سایه تیا مه فه رز بکه ن و ل گوئی حه زین خوه ب کار بین، لئی د بیزیت شوره شنی ئه م فیئر کرین و باندورو ل هوندووری مه کر د سه ر هه ر تشتی را، کو دووباره ڦیان مه گری نه دهت ب هند ڦه یدان ڦه. مه خه بات کر ڙ بو رز گارکرنی ڙ ڦه یدين ڦینی. دیسان کولونتای د بیزیت پشتی تیکوشینه که به رده وام دگه ل خوه شتھی خوه، ئه م گه هایین وئی با وه ری کو ئه م پیشدا چووین بہر ب ئازادی، لئی جاردن دئی بکه ڦه جیئی به ری ل سه ر ده رد و ئازارین خوه و بتھنی دمینی، لئی ئه م خوه شنی ڙ سه ربھ ستی د بینین و ل پهی په هلھ وانی خوه نین خوه دگه رین کو کاره.

پشتی خانما کۆلۆنتای سەربەستیا خوه ب دەست ئانى ژ رۆسیاين دەركەفت و چوو ئەلمانيا، ل وور وئى ئابوورى يا سیاسى خواند و بەشدارى د بزاڭا سۆسيال ديموکراتا ئەلمانى دا كر. وئى د وئى دەمى دا پەيوەندى د گەل ناڭدارتىرين كەس و مەزنەرىن سەرۆك پەيدا كرن، بتايىھەتى رۆزا لۆكسۆمبۆرك و كلارا زيتکىن.

کۆلۆنتای د گەل دەستىپىكا شۇرەشا يەكم سالا (1905) دا ۋەگەريما رۆسيا وئى دەما خوه ھەممو ژ بۇ خەباتى تەرخان كر، د دەما بەرى شەرىي جىهانى يى يەكم يى جىهانى دا بزاڭا ژنین رۆس دامەززاند، ب ماوهىي شەرىي يەكم يى جىهانى دا بزاڭا ژنین رۆس دامەززاند، ب سەرۆكاتىيا بزاڭا ژنین سەرمایەدار يان بۇرۇۋاز، ژ بۇ خواستەكىن وان وەكھەقى دناقبەرا ژن و مىغان دا وەكە تى زانىن د كۆنگەريي ژنا يى يەكم دا ل ھەممو رۆسياين ل سالا (1908) دا ژنا كاركەر كارى بېيت نويىنەر و ھەممو خواستەكىن خوه بىتىنىت زمان د گەل گرۇپەكى ژ ژنین سۆسيالىيست كو ژ (30) ژنان پىك هاتبۇون و پرانيا وان ژنین نە خوندەوار بۇون^(۱).

(۱) فواز ترابلوسى و طلال الحوسيني، تحرير المرأة العاملة، الكسندرى كولونتاي، دار الطليعة للطبع و النشر بيروت الطبعة الثالثة آيار 1978، من موقع الحوار المتقدم، www.rezgar.com

بەشە شەشى

• سەرھەلدانا بزاڭا فىمىنىستە د ناڭا عەرەبان دا

وەكە تى زانىن كۈ دەستىپىكا سەرھەلدانا فىمىنىستى د ناڭ عەرەبا ندا يەكەم جار ل مصرى سەرەرى هەلدا، وەكە هزى و تىۋىر قەدگەريت بۇ داوى يا سەدسالا ھەڙدان و دەستىپىكا سەدسالا نۇوزدان، لى عەرەب ل گورى لىكۆلىن و بوجۇونىن خۇھ سەرھەلدانا ئى بزاڭى د ناڭا خۇھە ب تەنلىقى دەگىرىن بۇ ئەقلى رۆزئاڭا، دېيىن بەلكو ب ئالىكارى يَا رۆزئاڭا ئى خەباتى سەرەرى هەلدايە.

دىسان ل گورى نىرىيەن وان پىرانيا گوھرىن كارېيىن كۈ د ڇيانا عەرەبان دا ھاتىنە ئەنجام دان، ڇ سەدسالا نۇوزدا و بىستان دا قەدگەريت بۇ پلانىن رۆزئاڭا دېلى كولتۇر و كەفنهشۇپىيەن ئۆلىن عەرەبان.

وەكە مىناك ڇ بۇ ئى مەبەستى ڇى پەرتۇوکا نېسىكارى فەرەنسى (ئەلکۆنت داركۆر) كۈ ل سالا (1894) دا ھاتىه چاپ كرن، ب بەلگە نېسىكار د چى پەرتۇوکى دا بەرەقانىنى ڇ ڇىننەن عەرەب دەكت، ڇ ئالىيەك دىنگە ھېرىش دكە سەر داپۆشىينا (حىجانابا) ڇنا ئىسلام و بى مافيا وئى ل (مىصرى). ھەروەها بى دەنگىيا رۇناكىبىران ل ھەمبەر ئى دىياردى وەكە گوناھەكە مەزن ئانىيە زمان.

پاشان ل سه‌ر هه‌مان مزار پیش به‌شدار بوونا ژنان سی په‌رتووک تین
وهشان، کو هه‌ر يه‌ک ژ وان شوره‌شهک بولو ژ بو ژنئ ئه‌و په‌رتووک ژی
ئه‌ف بون:

۱- (آلمراة فی آلشرق) ژ نیقیسینا (مرقص فهمی آلمحامي)، کو سالا
وهشانی نه خوه‌بایه، لى چاڭكاني ۋەدگىرىين ژ پیش په‌رتووکا (قاسم
آمین).

۲- ل سالا (1899) دا، په‌رتووکا (قاسم ئه‌مین) بناقى (تحریر آلمراة) ل
سه‌ر ره‌شا ژنا هاته چاپكىن. ژ بونا قى يه‌كى ژى نقیسکار راستى
ھىرشه‌کە مەزن هات، ژ بەر وئى يه‌كى وان د گوتىن، کو ئه‌و پشتكىرى
يا رۆزئاقا و (سعد زغلول و شيخ محمد عبده) و هند سومبۇولىيەن دن
يىن سیاسى يىن وئى سه‌ردەمى دكەت، ب واتەيا ئه‌و پشتگرى يا بيرا
پیشکەفتى خواز و ئازادىا ژنئ دكەن.

ژ بەركو (قاسم ئه‌مین) ژى هه‌مان بولوچوون و پیشنىيارىن (داركۆرى)
ئانى بولو زمان.

وهكە تى زانىن کو په‌رتووکا (قاسم ئه‌مین) مەزنترىين مەملانى د وى
سەردامى دا پەيدا كر، هەر ب سەددەما وئى گومانى کو داخوازا مافىن ژنئ
د ناڭ عەرەبان دا ب ئالىكارى يا رۆزئاقا تى ئەنجام دان. ژ بەر وئى
يه‌كى پرانىا چالاكىيەن ژنان ل مصرى ب ئالىكارى و پشتگريا بالىۆزى
ئەمەريکى و ئىنگلەيز د هاتن پېك ئانىن، هەروەها په‌رتووکا (آلمراة فی
آلشرق) ژ ئالىي (مرقص فهمي آلمحامي) ۋە هاته چاپ كرن، ناڭەرەووکا
وئى ژى ل سه‌ر نەھىيلانا (حىجابى) بولو، دىسان ئانىندا زىدەتىر ژ يەك ژن
و هەروەها حەلالكىنا زەواجى دنابىھەرا مۇسلمان و كرستيانان) دا.
ل گور ليكۈلىيەن تىورى و ھزرى يىن فيمبىنیزما عەرەبى، مروف
دكارىت ل دەستپېكى بکەت چار قۇناغ كول قۇناغا چارى ژنا عەرەب
وهكە پراكىتىك هاتىيە د قادا خەباتى دا و ژ بو مافىن خوه كار كرې.

هند چاڭكانى دېيىن (لېلى فواز) ل پېشى يا (قاسىم ئەمین) ل سەر ژنى نېمىسىنى يە لى ھەر تەن ژ بەر كۆ د دىرۋۆكى دا خەباتا ژنى ھاتىھ ژپىرى كەرن، لەورا تا نەها چوو چاڭكانى ل سەر ۋى مۇزارى ب دەست نەكەفتىنە. تى زانىن پاش ئاماڭەكىندا قۇناغا تىۋىرى كۆ بەرى ژن بەشدار بىن بىتەنلى سى پەرتۇوک دەست پى دكەن ئەو پەرتۇوک ژى ئەقىن:

۱- پەرتۇوکا (آلمرآة في آلتشرق) ژ نېمىسىنا (مرقص فهمي آلمحامي) فە كۆ سالا وئى نە خوھيايە.

۲- پەرتۇوکا (تحریر آلمرآة) ژ نېمىسىنا قاسىم ئەمین ل سالا (1899) دا، ھاتىھ وەشان.

۳- پەرتۇوکا (آلمرآة آلجديدة) ژ نېمىسىنا (قاسىم ئەمین) ل سالا (1900) ھاتىھ وەشان، د ناقھەروكى ۋى پەرۈكى دا پېشىگەرلىك دەكتەن ژ بۆ ماف و ئازادىيا ژنى، و دىتنىن وان ل ھەمبەر كەقىن شۇپىيەن ئۆلا ئىسلامى.

د ۋى قۇناغى دا ژن كەته د قادا بېركىنە دا و ب شىيەھەكى پراكتىك كەته د خەباتى دا، ب ۋى پېشىداچوونى گۈپەك ب سەرپەرسەتىيا (ھدى آلسەعراوى) كۆ ناڭى وئى (نورالھدى محمد سلطان) بۇو كەچا مۇخەممەد سولتانى پادشا و خىزانى (علي آلسەعراوى) بۇو وان كۆفارەك وەشاند بىنافى (آلسفورە).

وەكە تى زانىن ۋى خانمى و ھەقالىن وئى ب ئالىكارى يا ۋى گرۇپپى و مىرەن پېشىكەفتىخواز و ھەروەھا ب ئالىكارى يا (سعد زغلول) باندۇورەك مەزن ل سەر ژنا مصرى بتايىھەت و ياخى عەرەب بىڭىتى كر. دىسان ھەر ئەو پېشەنگ بۇون بۇويىنە سەددەما يەكەم ژ بۆ بىزافا نەھىلانا (حىجانى) ل ناڭ عەرەبان و مصرىان.

وەكە خوھيايە كۆ ۋى بىرۇسى ل مصرى ژ دەستتەلاتى دەست پېتكىرى يە، كۆ ژ سەرەت بۆ ژىر بەرەقازى وەلاتىن دن كۆ ھاتىھ ئەنجام دان. ئەڭ يەكەنلىك ب بەشداربۇونا راستەمۇخۇ يا (سعد زغلول) ھاتە پېك

ئانين. يەكەم قۆناغا قى كارى ئى وەها دەستت پېكىر؛ چاخى (سعد زغلول)ى گوتار خواندى وى ئەو حىجاب ژ سەر روپى وان ژنین ئامادە يىن كو هاتىن گوهدارى يا وى بکەن ھەلاند، بىگۆمان ژ بۇ وەلاتەكى عەرەبى مينا مىرى ئەف گاڭەكى ھەرى گرنگ بۇو و ب قى ئاوايى دەرى ژ بۇ قى مژارى ۋەكىر. تى گوتىن ھەر وى ب خوھ حىجابا (ھدى آللشەراوى) ب دەستتىن خوھ راڭىز، دەما چۆيە پېشوازيا وى ل ئەسکەندەرەيە پېشى ژ دوور كىنى ۋەگەريايى.

پاشان ھەۋالىن ھوودايى چاخى ئەو دېتى كو وى حىجاب راڭرىيە وانلىرى راڭىز. پېشى ۋان گاۋىن ھاتىن ھاۋىتن (ھدى آللشەراوى) ل ۱۲، ۱۹ سالا (۱۹۲۳) دا، چوو رۆمایى ژ بۇ تەڭلى بونا وى د كۆنگەرىيە يەكىتى يَا ژنین نېق نەتەوى، پېشى ۋەگەرا وى ل ئادارا سالا (۱۹۲۳) دا، يەكەم يەكىتى يَا ژنان ل (مصر) ئ دامەزراڭ^(۱) ھەروھا ھەموو داخوازى داخوازى و پېشىيارىن (مرقص آلمحامي و قاسم آمين) كىنە ئارمانچ و پەيرەو و پروگرامى خوھ.

مرۇف دكارىيت بېزىت؛ بىڭەھى ھەرى دىيار و ب ھېز د وى دەمى دا ژبو بزاڭا فىيمىنسى د ناڭ عەرەباندا كو بۇونە سۆمبۈلتىن فىيمىنسى ئەقەنە:

۱ - شىيخ محمد عبەد ناڭى وى شىيخ محمد عبدالوهابە ل سالا (۱۸۴۹) دا، ژ دايىك بويە، يەكەم كەس بۇ كو بانگا دادوھرى يَا جڭاكى و چاكسازى يَا سىياسى د دەما نوودا د ناڭ عەرەباندا كرى.

ھەروھا يەك بۇ ژ پېشەنگىن ھزرا رىيىسانسا ئىسلامى و ھزرا عەرەبى، پېشى كو باوھرى يَا وى ب دەستەلەتا سىياسى و چاكسازىي نەمايى، ئەو ب خوھ حزبەك بناڭى (حزبا نىشىتىمانى يَا ئازاد) دامەزراڭ.

(۱) مذکرات ھدى الشعراوی، دار المادة للثقافة والنشر طبع الاولى ۱۹۸۱ ص. ۲۰۸.

هه رووهها ل گور شيانين خوه هه ركارهکي ژ بو پيشداجوونا جفاکي بايه
وي ئەنجام ددا، ل سەر بنگەھەکى ژ بو شروقەكىن و بەلاق كرنا
ئۆلەكى سەردهم كو د گەل خواستەكىن خەلكى بگونجيت.

ب چ ئاويي بيت ئەف كەسى ئۆلدار يەكە ژ بنگەھى ب هيىزكىن
بزاڭا فېمىنېستى د ناڭ عەرەبان دا. تى زانين كو چەند جاران ل سەر
ئازادى يَا بير و رامانىن وى ھاتىيە زىندان كرن و دوور كرن، لى ل
داویي وى ل سەر بير و رامانىن خوه يىن ب هيىز بەرخودان كر حەتا
سالا (١٩٠٥) دا، چوو بەر دلۇغانىا خوهدى.

پىشەنگىن بزاڭا فېمىنېستى دنالا عەرەباندا ئەقىن:

٢ - سعد زغلول، سەرۆكى حزبا وەفد يَا مصرى

٣ - صفية سعد زغلول، خانما سعد زغلولى

٤ - لطفي السيد

٥ - هدى آللشراوى

٦ - زينب محمد مراد

٧ - دورىيە شفيق: ئەف خانمه شاگردا (لطفي آلسيد) بۇو، تى زانين د
وئى دەمى دا قەدەغە بۇو كو ژن ب تەنا خوه سەفەرى بۇو جىيەكى
بىھت لى ئى خانمى سەفەر كرە فەرەنسا ژ بو خواندىنى و ل وور
باوهەناما دكتورا ئانى پاشان، چوو بەريتانيا و چەند سالان ل وور
ما تاكو سالا (١٩٤٥) دا، ۋەگەريما مصرى و ب ئالىكارى يَا بالىۆزى
بەريتانيا حزبا كەچا نىل (بنت آلنيل) دامەزراىند.

٨ - آمينه آلسيد: يەك بۇو ژ شاگردىن نفييىكارى مەزن (طە حسين)، و
خوهدى بير و باوهەرین رۇنى بۇ دەربارە كېشىيەن ئىنان و
سەرنقىيەرە (كۆڭارا الحواء) بۇو.

٩ - نوال آلسعداوي: پىشتى ئى خەباتى نەوال ئەل - سەعداوي بۇو
ستىركەكە گەش د ناڭا بزاڭا فېمىنېزما عەرەبان دا ب تايىبەت.

هه رووهها ئەف خانمه سکرتىرا ئىكەتيا ڙنین مصرى بwoo، ديسان سه رئيسيه را كۆقارا (نوون) بwoo كو كۆقاره كه فيمينستي بwoo. وەكە تى زانين نقىسىن نه وال ئەل - سەعداوى پشتى (قاسىم ئەمین) كارين باندوروه کى باش ل ناھەندا عەرەبى بکە، چى ڙ ئالىي ئۆلى و چى ڙ ئالىي سياسى و جڭاکى قە ئەم دكارين بىزىن ئەو خەباتا ڙنین مصرى پىكا ئانى، د وارى زانستى، ئەدەبى، هوونەرى و جڭاکى دا، ل سەرددەستى وان كۆمەلە ڙنین مصرى و مىرەن پەشكەفتى خواز بwoo سەدەما هىيېنى دروست بونا بزاڭا فيمينستى د ناڭ عەرەبان دا^(۱).

• ھند كەسا يەتىيىن ناقدار د ناڭا عەرەباندا

وەكە ئەركەكى مرۆڤايەتى و ۋەدانى پىويىستە مرۆڤ وان ڙنین پىشەنگ ڙ بير نەكەت، يىن بۇوینە مۆمەن رىيىن تارى و شەرى ئازادىي د قۇناغىن دياركى دا مەشاندى. ڙ بۇ ئازاديا ڙنلى وەكە مرۆڤ ڙ هەموو ئاليانغە و ھەرييەك ل گۆرى شىيانىن خوه و وان دەمان. گەر ل گۆرى رىزىكىن دىروكى بىرەن ڙ بۇومە خوهيا دېيت كو گرنگىرىن سۆمبۈلىن ڙن د دىرۆكا نوو يا عەرەبان دا ئەف ھەردوو خانمەن نەمن:

- ۱ - زىنب فواز ل سالىن (۱۸۶۰- ۱۹۱۴) تى زانين ئەف خانمه ڙ لۆبنانى يە لى ل مصرى ژيايە.
- ۲ - ملک حنفي ناصف ل سالى (۱۸۸۶- ۱۹۱۲) دا ھەر چەندە خانما زەينەب فەواز ل گۆر مەلەك حەنەفى ناقدار نەبwoo، لى ديسان وى باندوروه کى باش ھەبwoo ل سەر بابەتىن جوودا جوودا ل سەر رەوشان ڙنلى د دەمەكى گرنگ دا. كو بەرى نقىسکارى ھىزىا قاسىم ئەمین پەيدا

(۱) كازيوه صالح، كوقارى كوردىستانى ئىمروٽ، ژماره ۳۷، ۲۰۰۴، ل ۵۷.

ببیت ل سالى (١٨٦٣-١٩٠٨)، بى ناقدار ب هەردوو بەرهەمین خوه يىن فيمنستى (تحرير المرأة - ١٨٩٩) و (المراة الحديثة - ١٩٠٠) دا. ڙكارىن نفسكى يىن خانما زهينه ب فەواز پەرتووكا وئى يَا يەكم يَا بنافى (آدار المنصور في ربات آلخدور) ل سالا (١٨٩٢) دا وئى هن بابەتىن گريدى اى ڙنى تىدا داستنىشان كربوون. هەروهە ئەف خانمه خودىيا يەكمىن رۆمانا عەرەبى يَا هەقچەرخە بنافى (حسن العاوب).

لى خانما مەلهك ناصف يەكم كەچ بۇو دبلوم ڙ زانىنگەھىن مصرى يىن حکومى وەرگرتى.

هەروهە وئى پەرتووكەك ناڭدار هەيە بنافى (آلنيسائيات) ناڤەرۇوكا وئى ل سەر چارەسەركرىنا پرسگۈكىن ڙنان بۇو، هەروهە بەشدارى د نېيسانا رۆژنامە و كۆڤاران دا كرييە، دىسان ل هند جەھىن ناقدار و رېكخستان دا سەمينار پېشكتىش كرييە. تى زانىن خواتىتكىن ڙنى د وئى دەمى دا نە ڙ بۇ وئى يەكى بۇو كو ڙن ڙ ئۆلا ئىسلامى و شەريعەتى وئى دوور بکەقىن، لى وان د خواست ڙ ئالىيى جقاڭى ڦە هند كەقىنەشۋىپى كو بۇونە ئاستەنگ د رى يَا تىكۈشىنا ڙنى د جقاڭى دا، پېيوىستە ئەو پەرسىگەك بىن چارەسەر كرن ڙ بەر كو ئەو رى ل مافى ڙنى د گرن.

تى زانىن كو هەر يەك ڙ خانمەن زهينه ب فەواز و مەلهك ناصف ل سەر دەستى زانايىتن شەريعەتى و زمانى عەرەبى ل جەم شىخان خواندینە.

ئەف ڙى وئى يەكى خوهىدا دكە كو چ باندۇورەك رۆژئاڭا ل سەر ڦى بزاڭى نەبوويم، وەكە ل جەم هند كەسىن ل پاش وان هاتىن، تى زانىن ل پاش ڦان هەردوو خانمان ھېڭىزەك يان گرۇپەكە نۇو ڙ ڙنان دەركەفتىن سەر سەحنا خەباتى كو ئىرۇ بۇونە سۆمبولىن ڙنىن عەرەب، وەكە (نبويە سعيد ل سالا ١٨٨٦-١٩٤٢، هدى آللشراوى ل سالىن ١٨٧٩-

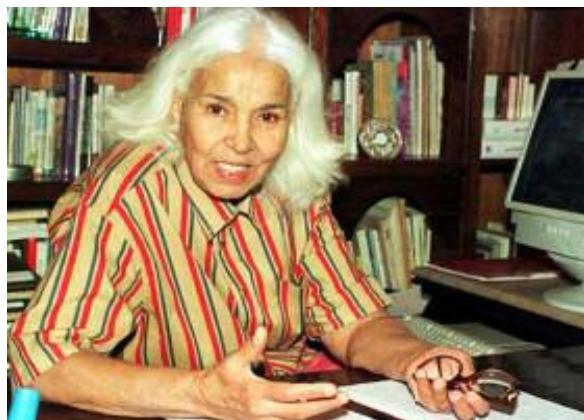
١٩٤٧ - سیزا نبراوی، صفیة زغلول سالین ١٨٧٨ - ١٩٤٦. ههروهها دوریه شفیق، منیرة ثابت، سهیر آلقلاوی، آمینة سعید ل سالین ١٩١٠ - ١٩٩٥ و لطیفة آلزیات - و نوال السعداوی .

ئەف ژنیئن ناقدار ھەموو ل گۆر شیانیئن خوه بۇونە بەرسقًا دەمى د قادا خەباتا ژ بۇ ئازادى و وەكھەقیا ژنى دگەل مىرى، وەكە مروق خوهدى ماف. ئەو بۇونە پۆست ھەلگرین نامەكە پېرۋىز ژ بۇ رزگاربۇون ژ كەقىنەشپىيەن جڭاكا عەرەبى و ئىسلامى، وەكە بانگەك ژ بۇ دانانَا حىجابى ل سەر ژنى و نەھىلانا ئانىنا زىدەتىر ژ يەك ژنى.

بانگا ژنى ھاتە كرن ژ بۇ دەركەفتىن مەيدانا كارى، ژ بۇ وەكھەقىي دگەل مىرى، زىدەت بېرۇوباواھرىن لىبرال ل مصرى بتايىبەت باندۇورەك پر مەزن كر، ڦېرکو پرانى شاگىرىدەن مامۆستايىن پېشەنگ بۇون. ژ لەھەنگىن علمانى لىبرالى د جىهاننا عەرەبى دا وەكە (احمد لطفى السید) يى ناقدار ب مامۆستايى دەمى، هەروهها قاسىم ئەمین، شېلى شەمیل، سەعد زەغلۇل، عەلى مۆبارەك و سەلام مۇوسا. لى خانما (ھودا ئەلشەعرابى) يەكمەن كەس بۇو ل سالین (١٨٧٨ - ١٩٤٧)، ناقدارتىرين سۆمبۇلا ژنیئن عەرەب بۇو ل جىهانى. ئەو يەكمەمین ژن بۇو كو حىجاب ھاقىتى ل بەر چاقىن ھەموويان ھەروهها ھەقاليئن وئى (سیزا نەبراوی و نەبەويە مۇوسا) ب پىان چۈونە سەر حىجابى، د وئى دەمى دا كو ژ كۆنگرى ژنیئن جىهانى ل سالا (١٩٢٣) ۋەگەريا بۇون، ھەروهها بەردەۋام پەيوەندىيەن وان وەكە ژنیئن عەرەب د گەل رۆئىتە د بەردەۋام بۇون. تى زانىن ئەو ل پرانىيا كۆنگرىن ژنیئن نىف نەتەوى ل ھەموو جىهانى ئامادە دبۇون.

مروق دكارىت بىزىيت، ئەف ژنه وەكە دايىكەك ژ بۇ بزاڭا ئازادىخوازا ژنیئن جىهاننا عەرەبى تى دىتن وئى (١٥)، رېكخىستىن ژنان بىتەنى ل مصرى ئاڭاكرن، ھەروهها يەكمەمین سەرۋىكا ژنیئن مصرى بۇو دوو

کۆفارین ژنان وەشاندینە يەك ب عەرەبى يَا دن ب فەرەنسى. ژ ئالىيەك دنگە بىر و باوەرين وى باندور ل ھەموو ژنین جىهانا عەرەبى كر. لى ژ سۆمبولىن ژنین عەرەب يىن ژ ئەورۇپا يان رۆئىتاقا ب باندور ژ بۇ بىزاقا رىزگارىخوازيا ژنى دكتوره (نوال السعداوي) يە ئەوتا نەا بەردەوام بانگا وەكەھقىي د ناۋىھرا مىر و ژنان دكەت د ھەموو واران دا، ئەو ناخوازىت كو دەستھەلاتا مىرى ل سەر جڭاڭى ھەبىت وى ھېزمارەك پەرتۇووك وەشاندینە و وەركىراندىنە سەر چەند زمانىن بىيانى، دىسان وى پى سنۇورىن جڭاڭى قوت كرينه، وەكە پەرتوكا وى يابناقى (آلرجل و آلجنس) د گەل ھند بابەتىن دن وەكە تىشتەكى پى دېۋار ل جەم وەلاتىن عەرەبى تى دىتن ب واتەيا كۆ ئەو ب ئاشكەرا بەرخودانى ل ھەمبەر ھەموو رەوشت و كەقنةشۇپىيەن جڭاڭى دكەت، ھەروەرەها سازىيەك بناقى (تضامن آلمراة آلعربية) ئاقاڪرىيە كۆ ژ ھەموو رەكخستىن ژنین وەلاتىن عەرەبى ناڭدارترە^(١).

دكتورة نوال السعداوي

(١) الشيخ جراح، شخصيات في مسيرة الحركة النسائية العربية عن مجلة منار اوكتوبر ٢٠٠٠، مجلة أسبوعية المكتب القدس .S.B 20172 email info@manar.ps, www.manar.com.

دیسان ژ ژنین پیشنهنگ و سه‌رکیش د واری فیمینزمی دا ل وهلاتین عهربی(ندیرة زیندین) و په‌رتووکا وی (آلسفوره و آلحباب) تی زانین ژ بو خهباتی د رئ یا ئازادیا ژنی دا پر بابه‌تین جوودا و وهلاتین جوودا د ڦی پیغایزوبی دا بوورینه، ووهکه سه‌رکیش ژ بو ئازادیا ژنی کو ئازادیا مرۆقاپایه‌تیی یه، د ڦی واری دا پر شهر ل هه‌مبه‌ر بیرین فه‌وال و جیهانا نه‌زانینی ئه‌نجام داینه. ل هر وهلاته‌کی هند که‌س بوونه سه‌رکه‌شین ڦی دۆزی و بووینه قووربان و قه‌هره‌مانی ئافراندینه، له‌ورا وهلاتین عهربی ژی ژ ڦی خهباتی د بی پار نه‌بووینه.

خانما هیزا (ندیرة زیندین) و په‌رتوکا وی یا بنافی (آلسفوره و آلحباب)، کو ل دهستپیکا سه‌دسالا بووری دا ل سالا ۱۹۲۸ لسهر ژنی و حیجابی وہشاندیه، ئه‌و ب سه‌رئ خوه شوره‌شک بو د قادا جقاکی و سیاسی دا، هیز ته‌مه‌نی وی نه گه‌هابوو (۳۰) سالان.

تی زانین د سالین سیهان دا ژ سه‌دسالا بووری ڦی خانمی گوتاره‌ک نفیسی کو قه‌هره‌مانیهک مه‌زن بوو ژ چه‌لنهنگی و زانینی، هه‌روه‌ها شوّره‌شک بوو ژ بو گوّهارتنا جقاکا عهربی وی ئه‌نجامدای. نفیسین ڦی خانمی باندوور ل هه‌موو وهلاتین عهربی کر، ئارمانچ ژ ڦی په‌رتووکن ئه‌و بوو، کو ژن ئیدی نه‌مینت کوله و و جفاک د جیهانا عهربی و ئیسلامیدا بی گوهه‌رین.

ئه‌ث خانمه که‌جا (سعید زیندین) یه، کو بابی وی د وی ده‌من دا سه‌رؤکن یه‌که‌م بوو د دادگه‌ها ئیستینافی د کومارا لوبنانی دا وی ئه‌و په‌رتووک پیشکه‌شی بابی خوه کر.

ژ بو زیده‌تر پیزانین ل سه‌ر بیر و باوه‌رین خانما (ندیرة) و هزر و رامانین وی ل سه‌ر ڦی مزاری پیویسته زیده‌تر چینه د ناف بابه‌تی دا. ئه‌ث خانمه د بیزیت؛ گه‌ر ب دیتنین هند که‌سان میر ب هیز بن ووهکه له‌ش و ماده ئه‌ث ب ته‌نی نه د به‌رژه‌وهندیا ژن و میراندایه، لئ زیانی د

گههینیت ههردوو تۆخمان، ب شیوه‌یه کی هه رمیره ک بی حورمه‌تیی ل
هه مبهر دایکا خوه و کهچا خوه و ژنا خوه، خويشکا خوه دکهت. ب
سەدەما کیم لى نېرینا ژنان يا بهرده‌واام، بى ئەخلاقى ل سەر تى
ئاقاکرن. وەکه پىشەنگى فىمېنیزما عەرەبى (قاسىم ئەمین) د بىزىت؛
“نەزانىنى ئاقلى هەللى لى بىيى وان كىيماسىيىن تىدا، دېبىزىت ژ بۇ مېران
رۇنى بەرفەھى لى ژ بۇ يېن دن تارى و زىندان، ژ بۇ وان فەرمان و بى
روومەتى، لى ژ بۇ ژنان ئارامى و تاعەت ژ بۇ وى هەمۇو تشت د
جىهانى دا، لى ئەو ژى بەشەكىن ژ وان هەمۇوان يېن كو وان دەست
دانايىنە سەر.”

هەروەها ناقبىرى د بىزىت؛ “گەر سەدەما حىجابى ئەوبىت كو ژن
نكارىت بىيى وى خوه ب پارىزىت، ژ بۇ ۋى يەكى دەستتىشان كرنهك دن
ھەيە، كو چەندى مېر خودى ئەخلاق بىت دگەل ب هيىزيا وى، لى
خاينە و نزى ناموسى يە و نابىت مەرۆف باومرىيى ب شەرى وى بىنیت،
لى ل سەر ژنى يە كو ژن تا داوىيى ژ وى بەھقىت.”
هەروەها خانما نەزىرە ل سەر حىجابى دېبىزىت حىجاب ئىهانە يە ژ
بۇ مېر و ژنان.

دىسان خوهيا دکەت تو يى مېر يى سەربەستى د رى يا كەمال و
ئەخلاقى دا د مەشى و ۋى ئىهانى د هەلگرى يا كو ژ ئالىيەكى ۋە ژ تەزى
دگرىت، ژ دایكا تە، كەچا تە، ژناتە و خويشکا تە ژ ئالىيە دنقە. ئەرى
راستە كو ژن ژ تە درەقىت، يانزى ل هەمبەر راوهستانا تە حىجابى ب
رويى خوه دا دکەت، لى توپى وى دزقەرىنى و پىشا وى دەدەيە خوه، ل
سەر ۋى مزارى (آمير آللشەراء) د بىزىت؛ “بى حىجابى رومەت و سەر
بلندى يە گەر مېرىن وەکه هووقان ل پەى نەبن”. هەروەها بانگ ل جقاڭا
خوه يَا وى دەمى دکەت و دېبىزىت؛ “يَا خويشك و برايان يَا جوانىن نەا
پىويسىتە، ئەم ۋى قەدەرا رەش ل سەر خوه راكەين، ئەف يەكە مە ب
خوه نېسىساندە كەسى ژ بلى مە نەنېسىساندە، هەروەها بانگ دکە ت نەا

وەلاتىن رۆزئاڭا د رۆنىي دا د نېزىن. لى تا نها ئەم ب چاقى خوه د بىنин كو ھەرۋىز كەچ ل ژىير سۆلىن وە تىن پەرچقاندىن، بىتەنى ئەو ل زورى و سەتەما وە مىزە دكەن. پىويىستە ئەم ژ بۇ خوه فير ببىن". تى زانىن د وى دەمىن دا خەباتەكە بەر ب چاف ژ بۇ جىهانا عەرەبى ھەمووپى ئاتە مەشاندىن، دىسان زەنگلا شىيار بۇونى ژ بۇ تەقاييا ژنان ھاتە لى خىتن، كو ئەو چاقىن خوه قەكەن و ئىدى نەمىن كۆلە، پىويىستە پىش دا بچن دا جەڭاڭ پىش دا بچىت ژ بەر كو ڦن بنگەھى ئاقاكرنا ھەر جەڭاڭ يە^(۱).

يە^(۱).

• ھند ڙىن پىشەنگ د وەلاتىن عەرەبى دا

- فاطيمة يوسف ۋ مسىرى

تى زانىن خانما فاتىما يوسف ڙنەكە ھونەر مەندە ژ مصرى، ئەو ل ژىير چاقدىرى يا پىشەنگى زارقەكىنى و دەرھەينەر و تىكۈشەرىن وەلات (عزىز عبدة) دا ھاتىيە پەروھىردى كرن، وى ب دلۇقانى وەكە كەچا خوه ب خوهدى كريي، ژ بەر كو ئەو كەچەكە بى باب بۇو. وى ئالىكاريا وى دكىر دا كو بىبىت لەيىستكىان و د شانۋيا مصرى يا نىشتىمانى د وى دەمىن دا كار بىكت. تاكو ئەف كەچە بۇو لەيىستكىانەكە ناقدار د دەما خوهدا. وى د ڙيانا خوددا بەردىوام تىكۈشىن كرى يە و ھەممۇ شىيانىن خوه ب كار ئانىنە ژ بۇ بەرخوهدانى ل ھەمبەر خەزانى و نەبۇونى دا كو

(۱) مريم نجمة، من الرائيدات، نذيرة زين الدين، السفورة والحجاب، المركز التقدمي للدراسات وابحاث مساوات المرأة الحوار المتقدم، ٢٠٠٥، ٩، ١٣، www.rezgar.com

که سایه‌تیا خوه ئاقا بکهت و گهه مرۆقه‌که
زاندا و رۆشنبیر و سه‌رکه‌فتی د کاری خوه
یی هونه‌ری دا.

هه‌روهه‌ها وئی د پر واران دا کار کری یه
بتابیه‌ت دهرباره‌ی وەلات و گه‌لئ وئی دا ژ بۆ
رزگار بۇونى، ژبه‌رکو د وئی دەمئى دا مصرا ژ
ئالىي ئنگىلىزان ۋە ھاتبو داگىر كرن .
ب ئاوايىه‌کى كو د وئی دەمئى دا خەباتا
ھونه‌ر بەشەك بۇو ژ ڇيانا گه‌لئ وان يى بن
دەست و ژ ھەف جوودا نەدبوون، ژ بەر كو
سەربەستىا وان ژى ھاتبوو وەرگىتن.

دەمما مصر ل ژىئر دەستى ئىنگىلىزان د سالىن (1919) دا، خەلکى مصرى
ھەموويان دەست ب سەرھەدانان كر و دوكانىن خوه د گىتن و رېتىن هاتن
و چوونى ل ھەموو جادان دهاتن قوتىرن ديسان دېستانان سلۇگانىن
شورەشكىرى ژ بۆ رزگارىي و د ئانين زمان و گۆتنىن شورەشكىرى و دېرى
ئىنگىلىزان ل سەر دەرى و دیوارىن خوه د نېقىساندن، ژ ئالىيەك دەنفە
لەشكەرئ ئىنگىلىز ب چەكان ھېرىشى سەر ھەموو خەلکى سقىل كرن و ل
ھەموو تاخان دەنگى گۈولە رەشاشان بلند د بۇو، د وئی دەمئى دا
ھونه‌رمەند ل سەر شانۋىيى د لەيىستن و وان دەنگى گۈولەيان بەھىست لى
ديسان ئەو ل سەر كارى خوه بەرداوام بۇون و ھەر ھونه‌رمەندەكى رۆلا
خوه د لەيىست و ل دەر دووران گۈولە ل وانا د باراندىن، وان ژ نشکەكى
ۋە دىت كو جوانەكى شورەشكىرى ژ بەر گۈولەيىن ئىنگىلىزان درەقىت پېشت
پەردا شانۋىيى دا كو خوه ب ۋەشىرىت لەيىتكەنان ئەو جوان پاراست و
ژ عەشكەران را گۆت مە كەس نەدىتى يە.

پشتى وئى بۇويەرى ھونەرمەندان ھەموو يان ب تەقايى بىريار گىتن كو ئەو د رۆزەكە دىياركىرى دا مىتىنگەكى مەزن ل دار بىخن، ڙ ھەموو چىنىن گەل بىتە رىكخستن دېلى وئى زۆريا ل سەر وان ھاتىيە كرن.

تى زانىن كو مەش و مىتىنگ د قەدەغەبۇون لەورا بەرسىف ب گوولەيان ھاته دان، لى دىسان وان ب ھەقرايى دەست پىكىر ل مەيدانا ئۆپەرايى و د وئى مىتىنگى دا ئۆتۈمۈبىلەك ئامادە كربۇو دو لەيسىتكىان تى دا بۇون ئەو لەيسىتكىان ڙى ئەف بۇون (مارى ئىبراھىم و لەيسىتكىان نۇو گەھاي فاتىما يوسف) بۇون كو وان ئالايى ئازادىيە هلدا بۇو.

وەكە تى زانىن كو يەكەمین مىتىنگە ب ۋى جۇورى ل وەلاتىن عەرەبى بىن ل دار خىستن، د ۋى چالاكىي دا خەلكەكى زۆر كۆم ببۇو، د وئى دەمى دا سەربازەكى ئىنگلىز گوولەيەك بەردا سىنگى خانما فاتىما يوسف و ئەو و ئالايى خوه يى ئازادىي و د ناف خوينى وەربۇون ھەروەك و ئالا ل سەر سىنگى وئى ھاتىيە چاندىن.

لى ئەف سەركەفتەك ب سەرى خوه بۇو كو باندوورەك پر مەزن ل گەلى مصرى كر.

خانما فاتىما د بىزىت؛ "ئەقان بۇويەران بەرى من دا سىياسەتى". و ل داوىيى وئى ھونەرا خوه هيلا و ئىتى كەفتە د ناشا مەيدانا رۆزىنامەگەرىي دا.

وئى د كارى خوه يى رۆزىنامەگەرى دا سەركەفتەك مەزن ب دەست ئانى، ڙ كارىن وئى رۆزىنامەك ب ناشى (رۆزا يوسف) يا ھونەرى وەشاند پاشان (رۆزا يوسف و آلسىياسە).

تى زانىن پىنۇوسى وئى ما بلند و خودى ھەلوىست و نەمر. چەند جاران نەرازىبۇون ل سەر نېيىسىن وئى ھاتىن كرن ھەروەها پر جاران د خواستن پىنۇوسى وئى ب پارە بىرەن لى دىسان ئەف خانمە ما خودى روومەت و ھەلوىست و شانازى ب ژيان و ھەزاريا خوه دىك، تا داوىيى ڦى خانمى دېلى ئىنگلىزان بەرەقانى ڙ ئاخا خوه كريي، ل سەر ۋى

هه لویستا وئى چەند جاران رۆژنامە و نقیسین وئى ھاتىنە قەدەغە كرن.
تى زانىن ۋى خانمى تشتىن خوه يىن تايىبەت فرۇتىنە ڙ بۆ بەرداوامى
كىرنا كارى خوه و گەھاندىن نامەيا خوه يا پىرۆز.

رووپەلىن وئى پارچەيەك بۇون ڙ گىانى وئى و ھەر پەيغەك وئى ب
خويينا خوه ئافراندىيە، وئى ھەست دكر كو ئەوا پەروەردەكا نىشىتىمانى ڙ
بۆ فيداكارىي درى يا وەلاتى خوهى دكەت. بى گۆمان ئەف خانمە وەكە
پىرامىدىن مصرى دى ھەر بلند و نەمر مىنىت^(۱).

• چەند مىناك ڙ بۇ نەھەپىلانا حىجاب ل وەلاتىن ئىسلام

وەكە مە د بەشىن دن يىن ۋى خىسىن دا خوهىا كر، كو چاوان ڙن ڙ
دەستىپەكى ڙييانا مرۆڤاتى دا مرۆقەكە بەرھەمدار و ئەكتىق بۇو، د ھەموو
واران دا، دىسان د پىرۆز بۇون، كول چەندىن وەلاتان دا وەكە
خوهداوهند دهاتن ناسكىن، لى پىشتى هند گوھارتىنин بنگەھىن د دېرۆكى
دا ھاتنە رودان و هند سەدەمىن وئى دەمى ئالىكار بۇون كو ھىدى ھىدى
ڙن وئى ھىز و پىرۆزىي ڙ دەست بدهت و ببىت خوهى رۆحەكە بى رومەت
و بى باندوور، بەلكو رۆز ب رۆز بارگارانى و بى رومەتى و ئەشكەنجه
بۇونە پارا وئى، ل ھەموو جىهانى و ھەر وەلاتەك ل گورى
تايىبەتمەندىيەن خوه و شەرت و مەرجىن خوه. ئەق باندورا نىكەتىق ب
سەدان سالان دەۋام كر ل هند وەلاتان كىم ل هندان زىدە، لى تا جارەك
دن ڙنى خوه ئامادەك ڙ بۆ ۋەگەريانا مافى وئى وەكە مرۆق، پر قوربانى
ھاتنە دان تا كو ھىدى ھىدى ل هند وەلاتان ب خەباتا خوه يا بى
راوەستان هند ماف ب دەست خستن. لى دىسان ل هند وەلاتان ب تايىبەت
وەلاتىن ئىسلامى چ گوھارتىن ب سەردا نەھاتن، بتايىبەت ڙ ئالىي

(۱) من موقع، مريم نجمة، الرائيدة، فاطمة يوسف، من مصر، الحوار المتقدم، www.rezgar.com

حیجابی ڦه داپوٽسینا رویي ڙنچ ڦه ل هند وہلاتان نابیت کهس چافین ڙنچ ببینیت و نابیت کهس ڙ مالباتی پیچه سیمايی وی ببینیت. لئی ل داویا سه دسالا نوزدان و دهستپیکا سه دسالا بیستان ل هند وہلاتان فکریں پیشکفتی هه بیون و هند که سیایه تی ل هند وہلاتین ئیسلامی کارین گوھرینی بکهنه.

نها هند میناکین نه هیلانا حیجابی ل هند وہلاتین ئیسلامی میناک ل وہلاتی (یوگسلافیا و بوسنا و هیروزیگووینا) ڙ بُو نه هیلانا ڦنی دیاردی (تیتو) ل سالا ۱۹۵۲دا ڙ بُو نه هیلانا حیجاب و خوه داپوٽشیت، دئی ب دا کو هه ر ڙنا عهبا و پیچه ل بهر خوه بکهت یان خوه داپوٽشیت، دئی ب ماوهین (۳) مههان هیته زیندان کرن، لهورا تیتو ل سهٽ ڦنی مزاری د بیزیت؛ “گهر ئهڻ بیریاره نه بایه ڙ بُو رزگار کرنا ڙنچ پر زه حمهت بوو کو ڙن ب گه رمی و هیسانی ڦنی سه ربھستی و هر بگریت”.

دیسان ل سهٽ هه مان مزار تی زانین ل (ئیرانی رهزا شاهی ل کانؤنا دوووم یا سالا ۱۹۳۶) ب (۳) هه فتی یان حیجاب یان خوه داپوٽشین نه هیلانا، هه ر هه فتی ئالیه کی بازار هه بیوو کو ڙن دکاریت ب عهبا و پیچه ل بهر خوه بکهنه، د هه مان دھمنی دا مودیلین چاکه تین ئه وروپایی د

خستنە دنالا پىشەنگەھىن بازارى دا، ڙ بەر وى يەكى كو شۇنا ڙن عەبا و پىچەيان بىرن ڙ خودره چاكەتان بىرن وەكە رويءەكى شارستانىيەت، هەروەها قۆماش ئەرزان كر ڙ بۇ نەھىلانا كنجى ئىسلامى، ڙنین مالباتا شاهى ب خوه پىشەنگىن ڦى حەركەتى بۇون كو وان بەرى هەموويان عەبا و پىچە هافىيەن.

هەروەها ل تۈركىيا ل سالىس (١٩٢٥) كەمال ئەتا تۈرك عەبا و پىچە نەھىلان، ل ڦر گوھەرينا ڙنى ل ھەمبەر وى ھېرشا دچۇ سەر كو رەگەزى عەرەبى دنالا شارستانىيەتا تۈركى دا جە دگرت، ئەم خەلاقەتا سالىن (١٥٤٧) دا ڙ دەست عەرەبىن مصرى كەتىھ دەستى عۆسمانىليان، لى نە بتەنى ڙ ئالىي سەرەستىا ڙنى ڦە كەمال ئەتا تۈرك گوھەرين د جڭاڭى دا پىك ئانىن، بەلكو ڙ ھەموو ئالىانقە رويءەكى دن و نۇو دا جڭاڭى، ل سالا (١٩٢٨) دا ئىسلام وەكە ئۆلەكى فەرمى نەما، ئۆل و دەولەت ڙ ھەف جودا كرن، ل شۇنا دەستورى ئۆلى ياسا دانى كو ڙ ياسا ياسا رۆمانى و سويسىرى وەرگەرت بۇو، قۆرئان كرە تۈركى و تىپىن لاتىنى جەن تىپىن عەرەبى گرت، دەم بۇ دەمى تىپىن عەرەبى و ئىسلامى كېم كرن. وەكە ياسا يەكى ڙيانى رى ڙ بۇ ڙنا تۈركىا خوهش كر كو بەر ب روژئالا بچىت.

دىسان تى زانىن (٣٠) سالان بەرى وى دەمى ڙى خەباتەك و دەنگەك بلند د نالا ڙنان دا ھەبۇو، بىزاف دكىر كو شارستانىيەتا سەدەھا سالان گوھەرين ب سەردا بىت، دنابىھەرا سالىن (١٨٨٠- ١٨٨٩) دا (فاتىمە ئەلچىھە) كەچا جەودەت پاشايى كو ئەنداماما پارتى يا لاۋىن تۈرك بۇو، وى پەرتۈوكەك بناقىن (ڙنا مۆسلمان) بەلاڻ كر، د ڦى پەرتۈوكى دا وى داخواز ڙ ڙنان كر، كو ڙ چارچۈقەيا دەستورى ئىسلامى دەر بکەقىت ب خويىيت و پىشىدەچۈن ب گىانەكى مەزنتر ب دەست بىنىت^(١).

(١) ھىنلى ھارولد ھىنلىن، وەرگىر عەزىز گەردى چاپخانەي كورى زانىارى كورد عراق بغداد ١٩٨٣ مەnzىر ٤٠٢، ٤٠٠.

بهشک حه فنی

• لیکولینین رۆزگەلاتناسان ل سهربازی کورد

تى زانىن يەك ژ گەرۆکىن پېشەنگىن ئەورۆپى ل رۆزگەلات ب ناھى پەترو دەلا فالا (Pietro Della Valla)، ل دەستپەكى سەدسالا ھەقدان، ل داوى يا گەشتا خوديا ل سالا (1650) دا، ل رۆما ل ژىر ناف و نىشانىن (گەشتەك بۇ رۆزگەلات) بىزىت؛ "ل رى ياد ناھبەرا بەغدا و كەرمانشان دا، ل كانۇنا دوويم ياسالا (1617) دا، د قى رى دا كورد ناس كرن. ناھبىرى ب قى ئاوايى قالا ژانىن كورد دكەت، ژن ل با كوردان سەربەست هاتن و چونى دكەن و سىمایى خوه نا ۋەشىرىن، ھەروھا ب مىران را چ كورد يان بىانى د ئاخفن و خوه نادەنە پاش. " گەرۆكى ئەورۆپى دىلا ۋالىيە (Dila Valeye) ل سەر قى مۇارى دىتنىن خوه د ئانىنە زمان و د بىزىت؛ " ژنا كورد سەربەست ترە ژ ھەموو ۋەلاتىن ئىسلامى يىن دەردوور. " ھەروھا ئىدمۇندز (Idmondz) كو ئەو چاخى ئىنگلىز ل عىراقى كورد ناسىرن و چويم دناف چقاڭا كوردى دا، د بىزىت؛ " ژنا كورد پر حەز ژ بېشىداجۇنى دكەت، ناھبىرى بىزىت چاخى مە خواست دېستانا ل سلىمانىي و دەر دورا وئى ۋەكەين، كوردان ب دل گەرمى پېشوازى كر، نە ب تەنلىكى ل بازاران بەلكو ل گۈندان ژى، كو

کەسین تەمەنی وان مەزن ژى كەچىن ٢٥- ٢٥ سالىي دهاتن دېستانى و
وان د خواست فير بىن، ديسان ميناكلەك بالكىش ددەت و دېيىزىت، چاخى
مە خواست دېستانى ل بازارى كۆيى قەكەين ل سالا ١٩٢٥دا مەلايى مەزنى
كۆيى قەبول كر كو كەچا وي تەڭلى كۆران ب چىتە دېستانى". بەلكو ژ
بۇ ئىرۇ تىشتەكى هيپانە لى ژ بۇ وى دەمى، ب سەرى خوه شۇرەشەك
جڭاكى بۇو، هەرومەھامو گەريدەيىن ئەورۇپى قى يەكى خوهيا دەن
كە جڭاكا كوردى جڭاكەكە قەكىرىيە و دخوازىت پېشدا بچىت.

ل سەر قى مۇارى وەكە لېڭۈلىن ژ ئالىي گەرۆك و كەسین بىيانى قە د
جڭاكا كوردى دا، هاتىيە سەلماندن كە جڭاكا كوردى ل گورى جڭاكىن وان
وەلاتىن كورد تى دا هاتىيە پارقەكىن، جوداھىيەك مەزن ھەيە.

ژ بەركو ئەنجامى لېڭۈلىنىن ل سەر جڭاكا كوردى هاتىيە كىن، ژ
ئالىي جڭاكناسان قە هاتىيە سەلماندن كە جڭاكا كوردى و وەكە بنگەھ
ژن جڭاكەكى قەكىرىيە، ل گورى ژننەن فارس، عەرەب و توورك.

بىگومان ھەر تىشتى بەرى نەا ل سەر ژنی هاتىيە نېسىن، ژ ئالىي
مېرمان قە و ب پېتۇسى مېرمان هاتىيە نېسىن. ژ بۇ ميناڭ
فرىزەر(Firezer) ل سالا ١٩٤٠ (زىاب قى ئاوايى ژنا عەرەب ل بازارى
بەغدا ئانىيە زمان. دېيىزىت؛ "ل قى بازارى ژن ب قۆماشەكى رەش و شىن
هاتىيە پېچان كو ژىرلا د بىزىن عەبا، ب ئاوايىكى چاخى ل بەر تەدا
دەمەشىت مروق د بىزىت دنالا كەڭلىكى دا پېچايىنە، پاشان (فرىزەر) تى
سەر بەحسا ژننەن كورد و د بىزىت ژنا كورد خوه وەكە ژنا فارس
ناداپوشىت، ب تەنلى پەرچەيەك قۆماش ل سەر سەرى خوه دانايى كو
ژىرە دېيىن (دەرسۆك)".

ديسان بلايېترو(Bilayet) ل سالا ١٨٩٤دا ل سەر رەوش و جەن ژنا
كورد ل وەلاتىن فارس نېسىي يە و دېيىزىت؛ "ژنا كورد خوه ب عەبائى
ناداپوشىت، هەوەها ژ پارانيا ژننەن وەلاتىن رۆزھەلات سەربىست ترن. "

ههروهها رامپو(Rampo) ل سالا (۱۹۴۷)ز دا د ههمان دیتینی دایه دهربارهی ژنا کورد ئانیه زمان و د بیژیت "ژن ل با کوردان وەکه میرایه و زۆری لى ناهى كرن كو خوه نا داپوشن".

ل سەر ههمان مزار سون(Son) د چەسپینه کو کورد نزانن عەبا چى يە و ژنى سەربەستىيەك تەمام ھەيە و ژنین کورد مينا ژنین ھەر وەلاتەكى ئەورقۇپى سەربەستىن.

ههروهها د بیژیت " کوردىن کوردىستان باشدور و ناڭەراست ب شىۋەيەكى ئازاد رەفتارى د گەل ژنى دىمەن. زىدەتر ژ وان نەتەوين دن يىن ئىسلامى. ههروهها ل سەر ۋى بابهتى خوهيا دكەت کو کورد ژ پرانيا نەتەوين موحەممەدى زىدەتر رومەتى ل ژنى دگەن^(۱).

ئىدموندز(Edmondz) ئىقىسى يە ژ ئالىي پى گەرۆكان ۋە ھاتىخ خوهيا كرن بەرى سالا (۱۹۱۴)ز ب شىۋەيەكى گشتى، ژنا کورد ژ ژنا عەرەب، تۈرك و فارس ئازاد ترە.

ديسان ل سەر ژن ئانىنى و فره ژن ئىيى ژى گۆتىيە کو ئۆلا ئىسلامى د قۆرئانى دا رى لېر مىرى قەكىريە کو زىدەتر ژ يەك بىتىت.

سون(Son) دهربارهی ۋى مزارى ل سەر کوردان دېتىزىت ژ باکوور تا باشدور مىرى کورد بەتكىن يەك ژن ھەيە. ههروهها تىكەلى يَا كەچ و كوران ھەيە دەستورە، ژ بەر ۋى يەكى زەواج ب ئەقىنى د ناڭا جقاكا كورداندا زۆرە. ديسان ژنا کورد وەك دياردەكە راستى د وان دەمەن کو كورد تى دا كەتىنە د تەنگاسيان دا، ژنا کورد ب تەڭاي ژ چىنا ھەزار تا چىنا بلند، دنالا جقاكا كوردىدا ھەلوىست ناڭداريا خوه دايە خوهيا كرن د ھەر وارى دا، ئەقۇزى بەرروۋاشى وى يەكى يە كو د ناڭا وەلاتىن ئىسلام، وەها تى دېتن کو ژنى شىيانىن كار و دەركەفتىن و بەرپرسىاريىن نىنە، د بىت ئەق يەكە ژى وەكە جەكى بلند د مالباتى دا تى دېتن.

(۱) ھىنى هارۆلد، ژيانى ئافرەتى كورد چاپخانەي كورى زانىارى كورد بەغدا، وەرگىر عەزىز گەردى ۱۹۸۳۲۴، ۲۶ ل.

• ھند ڙنین ناڤداریں کورد ل باکو ورلڈ کوردستان

وھکه هاتیه زانین کو دیرۆکا دھستھلات و بیر و رامان و زانست خوازی یا ڙنا کورد، ڙ ئالیئ دیرۆکی ڦه ل پیشی یا ڙنین عهربه. لئ ڙ بهرکو کوردان چ گرنگی نهایه دیرۆکا ڙنی، ئیرو ڙ بُو لیکولینه که زانستی پر زھمھتی ھهیه ڙ بھر نهبوونا چاڻکانیان. لئ دیسان ئەم دکارین بیڙین د گھل دروستبونا بزاڻا جڻاکی و زانستی و سیاسی، خهباتا فیمینیستی ل پیش شھری جیهانی یئ یەکھم و پاش شھری جیهانی یئ یەکھم، ئھو کار و خهباتین ڙنا کورد ئەنجام داین جھن شاناڙی نه، کو د ناڻا جڻاکه کی نه خویندھوار، فهودال وھکه په رده یەکی رهش خوه ب سهر ھهموو ئالیئ ڙیانی دا گرتیوو. لئ د سهر وان ھهموو سهدهمان را ڙنا کورد کاری یه خودی هیزا خوه و کھسایه تیا خوه بیت، دیسان بووینه میناکین ب رومھت ل با گھرۆکین بیانی. ههروهها بووینه سهدهما چهندین لیکولین و شوپاندنا ل سهر ڙنا کورد و جڻاکا کورد ب ته ڦایی، ڙ ھهموو ئالیانغه و ئەنجام ب شیوه یەکی ب رومھت و بلند ئانینه زمان. ئیرۆزی دیرۆکا گھلئ کورد چهندین ڙنین شوره شگیر و خودی ههلویست و روشنیبر و زانا د ھهموو واران دا د ناڻا خودا همبیڙ کرینه.

میناک پرن ب کورتاھی (فاتیما کوردی، عصمهت ئهیوبی، ربیعہ و ست ئه لشام، خویشکا صهلاھدین ئهیوبی، وہلیه خانما ئه رده لانی، فاتیما رهواندووزی، عصمهت قازی، سهرا خانما دیاریه کری، هه پساخانا نه قیب، فاتیما هه کاری، میھرہ بانا بھرواری، مھستوره کوردستانی لئ ئه ز د بیژم ئه ڦ هندکن ل گوور ڙنین کورد یین خزمہ تا مرۆڤایه تیئی د ھه موو وار و دھمان دا کری.

وھکه خوه یایه ڙنا کورد هه ر تم خواستیه وھکه مرۆڤ د ڙیانی دا خودی دھستھلات و کارووبار و هیڙ و هزارا خوه یا تابهت بیت.

وی خواستیه‌هزا خوه وەکه مروڤ بدهت کار ژ بەر ڦی یەکن ژی پر ژنین کورد هەبونه کو بعونه خوه‌دی دەسته‌لات و حکومداری کریه.
دیسان هند ژنین پیشنهگ وەک بنگەھەک ژ بو پیشداجونا جقاکی بتایبەت، پیشداپرنا ژنی ژ ئالی زانین و رامانان ڦه بعونه مؤمین گەش ل پیشیا ژنی، وەکه هەردوو مامۆستایین زانستا ژن کو نایین ژ بیر کرن (خاتۆن فاتیما محيیه‌دین) یەکەم مامۆستا ژنان بول سلیمانی کو ل سالا (۱۹۲۵)، ئەحمدە بهگى تەوفيق بهگى هەۋزىنى وی دېستانەک ب ناقى خوه ژ بو ژنان دامەزراند -ھەرودە میناکى (گوزىدە خانمی) کو زىدەتر ژ (۲۵) سالان وی خزمەتا ژنین کورد کریه ل سلیمانی.

وەکه دیرۆک خوه‌یاچە کو ژنین کورد ل گۇور بزاڭا ژنین جیهانى دا، بەریا ژنین عەرەب خوه‌دی ریکخستن و خەباتین فیمینیستى بعونه، تى زانین پشتى شەرئ جیهانى یى یەکەم ژ بو جارا یەکەم ل سالا (۱۹۱۹) دا، ژ بو زانین و چاڭكانييەک دیرۆکى یەکەم ریکخستا ژنین کورد ل (ستەمبۇل) هاتە دامەزراندن^(۱). ھەرودە کۆمەلەک ژ ھەۋزىنىن میرىن ناقدار و روشنبىرىن کورد، ل بھارا سالا (۱۹۱۹) دا کۆمەلا پیشخستنا کورد ھەر ل وی بازارى دامەزراند.

وەکه تى زانین کو ئەف کۆمەلە ژى ل بەری کۆمەلا پیشخستنا کوردىستان (کوردىستان تىعالي جمعيەت) ھاتبۇو دامەزراند ڦى کۆمەلى پرانىيا سەركەدىن ناقدار و روشنبىرىن وى چاخى د ناڭا خوهدا ھمبىز كر بعون. ئەف سازىيە هاتە ئاڭا كرن و دەست ب كارى خوه كر. لى ھېزايى گۆتنىيە، کو مروڤ بېبىزىت تا دیرۆکا دامەزراندنا ڦى ریکخستنى چ چاڭكانييەن دن ل سەر خەباتا ژنین کورد بتایبەت خەباتا ریکخستنى ب دەس نەكەفتىنە^(۲).

(۱) دكتور جەبار قادر، ژنانى کورد لە مىژۇودا، مالپەرى ژننامە www.jinname.org

(۲) كازىيە صالح، ژن لە دەروازەي ھەزارى سىيەمدا سلیمانى، ۲۰۰۲ ل ۶۱.

بى گوومان ل گوورى شەرت و مەرجىن جەڭاڭا كوردى كو خاكا كوردىستانى پارچە بۇويە، خەباتا ھەر پارچەيەكى ل گوورى تايىبەتمەندىيەن وئى پارچەيى دەركەتنە ھۆلى، وەكە بەرى نهازى مە دايىخوه ياكىن كو ڙنا كورد ل ھەر جى و هەريمى ھەر تم ل پەمى وەلات پاريزى يَا خوه بۇويە، دىسان د ھەممو رەوشىن دۇوار كو دېرۋەكى دا راستى كوردان هاتىنە، بى گوومان ڙنا كورد وەكە ئەندامەك ڙ وئى جەڭاڭى ئەركى خوه وەكە مرۇقەك خوهدى ھەست و بىر ئەنجام دايىھەممو وارىن ڦيانى دا. لەورا ھند ڙن بۇونە سەمبولىن دېرۋەكى و روپەلىن دېرۋەكى ڙ خەباتا خوه بى پار نەكرييە مىناكى.

• قەرە فاتما (فاتما رەش)

قەرە فاتما يان "فاتما رەش" دېيت ئەف ناقىھە ھند ل با كوردان نەھاتىبىت ناسىكىن، ڙ بەر كو ھەر تم خەلکى بىانى دېرۋەكا مە نېسىسایە، بتايىبەت ل سەر ڙنى چاڭكانى ھندكىنلى دىسەر ھندى را، ئەو كەسىن تىن دېتن ل ھەرجەھى بىت پېيويسەتە مەرۆف وانا و رولى وانى دېرۋەكى بىدەت خوهيا كرنى.

قەرە فاتىما ناقىھى ڦنا كورد د چاڭكانىان دا ھاتىيە فاتما رەش، ھەروەھا ھاتىيە خويا كرن كو فاتما رەش د سەدسالا (19) دا ڇيابىيە، تى زانىن د چەند رۆزىنامە و كۆفارىن بىانى بىن د سەدسالا نۇوزىدان دا جى دايىھە وىنە و تىكىستىن ڦنا كورد، وەكە رۆزىنامەنوس فلۇرانس نايىتىنگەل(Florans Naitingel) قالا زىرەكى يَا وئى كرييە، ھەروەھا رۆزىناما مصرى يَا بناقى (آلوقائىع) د ھېزمارا (730) ل 4 ئى نۆقەمبەر سالا (1877) دا، ناقىھى شازادەيەكە كورد ب چەلەنگى تىت كو قەرە فاتمايە، دېبىزىت" ئەقى خانمى كارى ب ھەزاران لەشكەران ل دەردۇرا خوه كۆم بىكەت. تى زانىن كو د دەمەكى دا مىرىي وئى ب دەستتىن عۆسمانلىيان زىندانى كرييپوو، وئى بىزاف د كر دنابېردا خوه و مىريدا دا پېيوەندىيان

خوهش بکهت ژ بوق رزگارکرنا میئری خوه، ل سهر ڤی مزاری دیسان روڙناما لهندنی (The London Illustrated News) دا قالا شهري ڤی خانمی کري يه. تي زانين د ههموو شهران دا براي وئ رهشو یي نافدار ب (رهشويي نيشان شكين) د گهلا بوو^(۱).

(ههروهها دند په رتووکيئن ڤی سه دسالني دا قالا ڤی خانمی کري يه و هند ويئنه ييئن وئ ب دهست کيئشانه. ژبهر کو د وئ دهمني دا کامييره نهبوون. تي زانين ئهڻ جارا پيئشينه ژنه که کورد بنائي فاتما رهش تي نيقيسين، پشتی چهند سالان کو فاتما رهش هاتبوبو ژ بيرکرن ب تاييهت ب کوردي مرؤڻي نافي وئ نه بهسيتيه، تي زانين ئهڻ کارهڙي ب سايا ماموستا در. جه مال نه بهز، کو د سالا (۱۹۸۵) دا جارا پيئشين جه مال نه بهز د په رتووکه که خوهدا نافي وئ تينه و مه ژ ههبوونا ڤی ژنه ئاگه هدار دكهت، پاشان د کوڦاره که کوردي دا نقيسه کي بنائي فاتما رهش وهکه و هرگيئر تيت ديتن، ب ڤی يهکي خه لکي کورد ژي ژ ڤی خانمی هايدار بولو، د چاقکانيئن ههري پيئشين دا تي گوتون فاتما رهش د ده ما شهري (کرمي)، د سالا (۱۸۵۴) دا، ئهڻ خانمه ب (۳۰۰) سواران ڦه ب ته قائي د چنه پايته ختا ئيمپراتوريه تا عوسمانليان ل سته مبول، تي گوتون کو فاطما خان چوویه ديدارا پادشاهي، پادشاهي ژي حورمه تيئن خوه ژيره ئانينه زمان، ژ ئاليه ک دنه د ڤي ديداري دا فاطما خان ب سوارين خوه ڦه د ژي ئورديين ئورسان ئاماذه بولونا خوه ژ بولو پادشاهي ديار دكهن. پاشان رئ دگريت بازاری باب و كالين خوه (مه رهش) ئه و ريفنگي يا فاته رهش د وئ چاخه دا بولو سته مبولی بالا پر روڙنامه فانين ئه و رهش پي کشانديه سهه خوه. کو ئه و ل سهه هه سپه کي ب چهک و سيله حه کي بالکيش، سهه و چاهين وئ د ڦه کري. کنجين ميران ل بهر و ب سهه دان

(۱) عهقيله رهواندو زى، ياد و ئافهرين، چاپخانه په رهه ده، ههولين، چاپي ئه كهه، ۲۰۰۵، ۳۲، ل.

میز د بن دهستورا وی دا بعون وکه ژنه که ب خوه باوهر و تیکوشەر. ژنە کورد بالا ئەورۆپیان کشاندیه، لهورا د کۆفارەکه ئەلمانی دا ئەو ب شیرا کوردستانی ل سته مبولی هاتیه ناساندن. تى گۆتن کو میزی وی ژ ئالیی حکومەتى قه تى گرتن و دشیین گرتیگەھکى، جەمال نەبەز د پەرتووکا خوهدا بیزیت" فاتە رەش تەقلى شەرى ئورس و عۆسمانلیان بیوویه، د سالین (١٨٧٧ - ١٨٧٨) دا و ب قاسى (٥٠٠) لهشکەری خوه شاندیه دەردوورا قەرس و ئەزمیرى. هند ئاگاهیین پیشین ژ روژناما ب ناقى (The London Illustrated News) ياكو د سالا (١٨٥٤) هاتیه وەشان پشتى دەمەکى دریز دنگ ژى نەهاتى. لى پشتى چەند پەرتووک دەركەتىن بتايىت پشتى سالا (١٨٨١) د ئەم ناقى فاتما رەشنى نوو دېيىن لى دەما مرۆف نېيسىن جەمال نەبەز دېيىت و نووجەيىن سالین (١٨٨٠) دا بىدەت بەرھەف مرۆف دكارىت بیزیت فاتە رەش نە ب تەنی تەقلى شەرى (کرم، قرم) بیوویه ل سالا (١٨٥٣) دا وەسا خوهيا دېيت ئەو ب تەقایا لهشکەر و عەشیرا خوه تەقلى شەرى (١٨٧٧ - ١٨٧٨) بويه لهورا سەفەرا وی بۇ سته مبولى چى بیوویه و بیوویه بابەتىن چەند نووجەيىا^(١). لى ئەگەر روژنافانىن ئەورۆپى راستىا وی نە زانىبايە و نووجەيىن وی بەلاف نە كربانە ناقى وی وندا دبوو مينا پر لهەنگىن مينا وی كو ئىرۇ بى ناف و ديرۆك ماينە. دىسان دەربارە فى خانمى و رولا وی يا چالاک دكتور. جەبار قادر ژى د پەرتووکا خوهيا" ژنانى كورد لە میزودا" ، بەحس دكەت ود بیزیت ئەو ل هەمبەر ئورسان ب تەقلى لهشکەری خوه شهر كرييە^(٢).

(١) دكتور جەبار قادر، ژنانى كورد لە میزودا، مالپەرى ژننامە www.jnname.org

(٢) روهات ئالاکوم، ژننەن كورد، چاپا يەكم، ستوكهولم، ١٩٩٥، APES.

• شازاده و باله‌رینا کورد لهیلا بهدرخان

لهیلا بهدرخان یه‌که‌مین که‌چا کورده، کو د وارئ هونهرا بالی دا ده‌رکه‌فتی. هه‌روه‌ها یه‌که‌مین که‌چه ل سه‌ر ئاستی رۆژه‌لاتا ناڤین د هونهرا (بالی) دا سه‌رکه‌فتی. دیسان یه‌که ژ ڙنین سه‌ماکه‌رین ناڤدارین جیهانی ل سالا (۱۹۳۰).

تى زانين لهیلا ژ مالباتا ناڤدارا کورد ئا مالباتا بهدرخانیانه، که‌چا) عبدالرزاق بهدرخانه) لهیلا ل سالا (۱۹۰۸)، ل سته‌مبولی ژ دایک بوویه، ل سالا (۱۹۱۳) پشتی ده‌رچوونا بريارا قرکرنا مالباتا بهدرخانیان، لهیلا هیڙ بچووک بوو نه‌چار بوو د گه‌ل دیا خوه ژ ڙير ده‌سته‌لاتا ئوسمانیان کوچ بکه‌ن و به‌رئ خوه بدنه (مصری)، ڦی خانمی ته‌مه‌نی خوه یي بچووکاتی ل مصری ب سه‌ر بريه. پشتی شه‌ری جیهانی یي

سه‌ماکه‌را بالی (لهیلا بهدرخان)

يه‌که‌م (۱۹۱۴ – ۱۹۱۸) لهیلا بهدرخان ژ مصری ده‌رکه‌فتی یه و چوویه ئه‌ورؤپا، دیا لهیلا بهدرخان ل ڦیه‌نا ڦیا یه و ل ور هاتیه په‌روه‌رده کرن، ئه‌و ڙنه‌که نه‌مساوی بوو، لهیلایی دیستانا بالی ل ل ئه‌لمانیا ته‌واو کريه، کچه‌ک ب ناڻی (نه‌ڦین سوچ) هه‌یه^(۱).

د هونهرا لهیلایی دا پر تشنین بالکیش هه‌بوونه کو ببنه سه‌ده‌مین سه‌رکه‌فتون و ناڤداریا وئ، ب بهیستنا موّزیکی یا ژ دورقه، ل

(۱) www.wikipedia.org

دەستپىكى سىبەرا زەندىن وئى يېن وەكە ستۆيى قازىن بھارى خۇدۇن، باسكتىن وئى يېن وەكى ماران د رەقسىن، ماقوليا خۇد را دخست بەرچاقان، د پشت را ل گەل روپى لەيلايى يى شەرمۇكە بەدەنا وئى يَا نازك و بەدەو خۇد يا د بۇو، ل سەر بەدەنا وئى تۆلەكى تەنك ھەبو كو نەخشىن وئى بەدەنا وئى نە د ۋەشارت و د برقى، ل سەر دكى كۆمەكە رۇناھىيان بەلاف د بون، د ناڭا رۇناھىي دا ڦنەك سقك سقك د زېرى، لەيلا ب بەدەنا خۇد و ھونەرا خۇد چىرۇكەك رۈزھەلاتى بو چىرۇكَا بى داوى يَا مەمى كول زىينا خۇد دگەريا ھەر تم ڙ بۇ وئى درەقسى، دەما رۆپى خۇد د بەرخودا د تەواند و زەندىن خۇد د گەھاندەن ھەف سالۇن ب چەپكان د ھەڙيا. لەيلايى ب خۇشك بۇنا بەدەنا خۇد بala ھەركەسى د كشاند، ئەو ب خۇشك بۇنا بەدەنا خۇد حەسيما بو لەوما ھەر ڙ تەمەنەكى بچۆك ب دىزىقە د لەيزى، ھەر چەند مالباتا وئى خواتى رىلى بىگن، لى نەكارىن رى ل بەر ئەقىنا وئى ڙ بۇ رەقسى بکۆزىن، دەستپىكى وئى يَا ھونەرى ل قاھيرە پاشان ل سويسرا و ۋېھنا دەست ب خۇهندىن رەقسى كر، جارا يەكم ل قاھيرە پاشان رەخنەگرېن ھونەرى و رۇزىنامەقانان لەيلا كەشف كر بو، پاشان ڙ قاھيرە ئۇ سەتمبۇلى گەف بو تىن كو ئەو كار نە ل گۆرى كەچا بەگەكى يە، لى ئەو ب خۇد باوھر بو وئى گوھ نەدا وان گەفان، تى زانىن ناڭى لەيلايى د دىرۇكە رەقسى دا وەكە يەكمىن بالەرينا كورد دەرباز دېيت ل ھەمو جىهانى، وئى خەم و خەيلائىن خۇد يېن ۋەشارتى ب باسكتىن خۇد يېن سقك بەلاف دىكىن، لەيلايى د رى يَا ھونەرا خۇدە وەكە خۇدداوەندىن مەزۇپوتاميا رەقسىن رۇزھەلات ڙ بۇ گەلەن جىهانى پېشکىش دىكىن، د دەما وئى دا سەماكە را جىهانى (ئىزادرە دونجان) ھەبۇو، د گەل وئى ل سەر ھەمان دكى دانص نەدەكى لى جىلەن وئى ڙ هەيلا ھەمان كەسى قە د ھاتن دورىن و بېيون

ستيركىن هەمان دەمى خوه وەكە پەينىسىسەكە رۆزھەلات و وەكە سەماکەرەكە كورد دهات ناساند كو ستيركا وى ل ئەورۆپا گەش بۆيە^(١). ژ سالىن (١٩٣٠ - ١٩٦٠) مروقى ژ ج كەسى ئەورۆپى يى ب ھونەرى مژۇل دبو پرسىبا يەكسەر هند پارچەيىن ھونەرا وى، وەكە شەڭ كورد، گۆفەند، دىلان، و دانسا مار دهاتە بىرى، بالەرينا كورد نە ب تەنلى ئەورۆپا ناقدار بو لى ل پى وەلاتىن رۆزھەلاتا ناقين ژ وەلاتىن عەربەبان و تۈركىيا ناقدار بو. گەر مروق ل رۆزئامە و كۆفارىن ئەورۆپى يى وى دەمى بىنېرىت مروق دېيىت كا چەند د ناڭا ھونەرمەندىن ئەورۆپى دا ناقدار بۇو، لەيلايىن ل دەستپىكى پەروەردا بالى ل (قىن) دەستپىكىر پاشان د سالا ١٩٢٥ ل ئەلمانىا دېستانا بالى تەواوكر. پاشان ل فەنسا، بەلچىكا، ئىسپانىا، سويسرا و هند وەلاتىن عەربەبان دەركەفت سەر سەھنى، تى زانىن وى ب ھونەرا خوه بالا ھەمو ھونەرمەندان دىكشاند، ژ رۆزئامە و كۆفارىن وى دەمى دا خوھىا دېيت كو ژ دەرقەي كەسىن ھونەرمەند ژ د ناڭ پەھنسىس و جڭاكا ئەورۆپى و د ھاتە ناسىرن.

ل سالا (١٩٣٥) دا ل بازارى سالىبىرلىكى فيستە، قالا بالەيى چى دېيت، لەيلا بەدرخان ژى بەشدار دېيت و بالا پى كەسان دىكشىنىت، يى ژ ھەمويان گۈنگەن پروگراما وى يا (٤٤ - حوزەيرانا ١٩٣٥- ١٩٣٥) دا كو بناقى (گالا دانس و دۆرىيەنت) ل پارىسى ل (گرانە سالە) بۇو، ل گۆرى بروشۇرا وى دەمى ھاتىيە بەلاڭىن كو پروگرامەكى پى دەولەمەند بۇ، هند ژ ناقين دانسىن وى ئەقىن (رادا خوه د خەملىنە، دىلان، گۆفەندا

کوردى، ديلانا هندى، دانسا دورزيان، قهralيچه يا سابايى بهلقيس و بهلهدى).

هونه رمهند و رەخنه گريين وئى دەمى پر ل سەر ھونهرا وئى نېيسىن، لەيالىنى كولتورا گەلى خوه ب بەدنا خوه يا جوان و ئاليى ھەرى باش و بالكىشى ۋى دانسا روژھەلات دانى سەر سەھنى، د چاف و دەست و ملىئىن ۋى ھونه رمهندى دا واتايىك ھەبو بتايىبەت د لىستكا مار دا، لەيلا ب خوه باوهر و سەركەفتى بۇو، تى زانين حەتا سالا (١٩٦٠) ھونه رەبەدھام كرييە،

وەكە مىناك د (١٦ - ٥ - ١٩٣٥) دا ل سەتمبۈلىق د روژناما (Son Saat) دا نېيسى بۇو، بالەرينا كورد لەيلا بەدرخان پاريس ھەڙاند^(١).

تى زانين گۆڤەند - رەقس و داوهتان ھەر ژ زارۆكى بالا لەيالىنى كىشاند بۇو، ۋى خانمى ھەر ژ تەممەنەكى بچووك بالا خوه ددا سەر گۆڤەندان و ب شىۋەيەكى خوزايى گۆڤەند دكىر و خوه فيئر دكىر، بتايىبەت پىشتى ل ئەورۆپا بنەجە بۇوى، ھەموو حەز و ھېقىيەن وئى گۆڤەند و رەقس و لېكۈلىن ل سەر رەقسا بالى بۇون. لەيلا خانم ل سالا (١٩٣٠ - ١٩٤٠) سەماكەرەكە بالكىش و پر ب جەماوهر بۇو، ل وەلاتىن (نەمسا، ئەلمانيا، سویسرا، فەرەنسا، بەلجيکا و ئيتاليا چالاکىيەن خوه پىشىكىش كرييە). خانما لەيلا بەدرخان كەچە كوردىكە ب باندور بۇويە د پىشىكىش كرنا ھونهرا بالى دا، ب تايىبەتى د ناڭ خەلكى دا ب شاهزادا كوردا دهاته ناسكىرن. پر جاران ژبو ئەممەريكا و كەنەدا ھاتى يە ۋەخاندىن، لەيلا خانم ھەر تم ب شانازى خوه وەكە كەچەكە كورد و ژ

کوردستانی زانی يه د ناڤ ههموو خهلكي دا، بىگومان دهركه فتنا لهيلا خانمی د ناڤ مالباته که ناڤدار و خهباتکاردا کارهکي ههري بلند بو ژ بو جڤاکا کوردى، بابى وئى باندووره که مهزن ل سهـر وئى هيتشتبوو. تى زانين (عبدالرزاق) بهدرخان يەكەمین رېبھرى کورده کو ئامىرى پيانو(Pyanu) د مال دا ههبوو. لهيلا بهدرخان ڙنهکه کوردا رۇناكىبىر و ديرۆكزان بwoo و پر حەز ژ خواندنا ديرۆكى دكر. وئى ليکولين ل سهـر مەراسيمىن ئولا زەرادەشتى، ئولىن كەقنىن ئيران و ميسىر و هندى و سەمايىن روئىزەلاتا ناڤىن ئەنجام دايىنە، لهيلا بهدرخان وەكە ڙنهکه کورد ئا ھونەرمەند ب ناسنامە يا نەتهوا خوه دچىتە دنაڤ روپەلىن ديرۆكا جىهانى دا و د ئارشىفىن جىهانى دا. لهيلا تا داوى يا ڙيانا خوه بهردەوام بwoo ل سهـر ھونەرا خوه و بهردەوامى د ههموو کاران دا تا كو سالا (١٩٨٦)، ل پاريسى پايتەختا فەرەنسا ڙيانا وئى ب داوى بwoo^(١).

(١) رىتاس نەوروزى، لهيلا بدرخان، www.newrozi.com

تى زانين د جقاکا کوردى دا هەر تم ژن وەکه ئەندامەک و بەشەک گرنگ ژ وى جقاکى تى ناسىرن، د ھەموو دەم و جهان دا ل ھەمبەر ھەر روودانەكا تراڙيىدى بۇويە بەرسقًا دەمى. لەورا د دېرۆکا گەلى كورد دا گەر ب گیماسى ژى بە لى دىسان هند ناقىن نەمر بونە سەمبولىن سەرفرازيا ژنین كورد. ل سەر قى مۇزارى (نورى دېرسىمى)، وەكە شاھد د هند بويەران دا، هند ميناکىن قەھرمانى ژ دېرۆكى را پاراستىنە، ناقىرى دېبىزىت؛ "د دەما سەرھلەدانان دا، وەكە بەرخوەدان ل ھەمبەر لىستن". ھەروەها د ۋان سەرھلەدانان دا، وەكە بەرخوەدان ل ھەمبەر حکۆمەتا توورك پر قۆربانى ھاتنە دايىن، بتايىبەت پشتى سالا (۱۹۲۵) و سەرھلەدانان (شىيخ سەعىدى پىران) و (ئاگرى داخ - ۱۹۳۰) تا سەرھلەدان دېرسىمى سالا (۱۹۳۸) ب ھەزاران كەچ و ژنین كورد ژ بۇ خوه ژ لەشكەرى تووركان بپارىزنى، خوه د كەفران دا ھافىتى نە هندا ژى خوه ھافىتى نە د ناقا رووباران دا دا نەكەقىن دەستىن دۆزمنان.

نەمر (حەسەن شىيار) وەكە شاھدى دەمى د بىرئانىنин خوه دا قالا، قەھرمانى يا ژنهكى دكەت دېبىزىت؛ "د شەقەكى دا كو (۱۸) گرتىين كورد ھەبوون حکۆمەتى د خواست د شەقى دا بېھن جەن ب دارداكىنى، د وى دەمى دا يەكى ژ وان گرتى يان كو شەق تارى بۇو، دەرفەتا رەقىنى دىت، ئەو كەسى رەقىيى، چوو كەته ناقا مالەكە كورددا، ژنا خوەديا مالى رابيوو چەكۆچ ئانى داكو (كەلامچا) ژ دەستى وي بشكىنەت، د وى دەمى دا مالەكا توورك جيرانىن وان ھاتنە، داخوازا تىشەكى ژى وى مالى بکەن، وان دىت كو ئەو ژنا كورد يا (كەلامچىن) وي كەسى رەقىيى ۋە دكەت، پاشان عەسکران ھېرىشى سەر مala وان كر و ھندى زۆرى ل ژنكى كرن لى وى ژنى ئىنكار كر و بەرسقًا وان نەدا، ل داوىيى عەسکەران ئەو ژن گرت و بىرە دادگەھى، ل داوىيى حكمى ب دارداكىنى دانى سەر وى ژنى ل شۇونا وي مىرى رەقىيى. لى پاشان وان دىت كو ژن دو جانە (ب حەملەيە)، لەورا جەزايى ھەتاهەتايى دايى و بىرە گرتىگەھەكە ل

ئانادولى و ب قى ئاوايى ژن ما ل سەر ھەلويستا خوهيا قەھرەمان و د زيندانى دا حەتا عەفوويا گشتى ياسالا (١٩٢٨) ھاتە ئازاد كرن”^(١). ھەروهە ل سەر ھەلويستا ژنا كورد ھند ميناکىن بىر بالكىش ھەنە، ديسان تى زانىن كو پشتى سەرھلدانى شىخ سەعىدى پېران، ل دەفەرا (مۆشى)، ھند وەلات پارىز ژ ئالىي حکومەتى ۋە تىن كۆشتن ب ناڭى (عزەت بەگ و كورى خويشكا وى گولنازى) و پاشان سەرىن وان ژى دكەنلى ئەن نزانن كىچان سەرى عزەت بەگى يە و كىچان يى دەنە، پاشان ژ بەر قى يەكى هيپىن دەولەتى دەچن (گولناز خاتۇنى) ژ دادگەھى دەردىن، داكو نىشان بىدەت ھەر سەرەك ژ وان يىن كىنە؟ ئەن ب سەرفرازى د بىزىت” ئەقە سەرى برايى منه عزەت بەگى، پاشان نىزى سەرى خورى خوه دېيت و دەستى خوه درېزى وى دكەت، ب قىرييەكە كۈور بانگ دكەت؛ ”ئەقە سەرى خورى منه من ژ بۇ رۆزەكە وەها شىر دايىھ وى”. ديسان د سەرھلدانى دېرسىمى دا ب سەدان كەچ و ژنان خوه ھاقىتن چەمى (مونزور)، دا نەكەقەن دەستىن دۆزمنان، لى ژ وان ژنەن كو زىدە ناڭ دايى (زەريفايدە) خانما (عەلى شىر)، ئەقە خانمە ھەموو هيپىن خوه د خەباتا سیاسى دا ب كار ئانىنە، قى خانمى ھەر تم مىرى خوه وەكە ھەقال دىتى يە و ھەر تم ژىترا دەگوت ھەقال، ب قى ئاوايى پەيوەندىيەن ژن و مىرىنى نەمابۇون ژ بەر كو وان خەباتا پۆلىتك فەرتە دزانى، لەورا ھەر تم مينا ھەقلان ل سەر رەوشى سیاسى رادۇھەستان، لى د قى خەباتا پېرۆزدا كو ئەن ب مىرى خورا سالا (١٩٣٧) شەر دكەت، ئەن دېيىت مىرى وى ھات كۆشتن، لەورا وى ژى بەرخوه دا و لەشكەرەكى توورك دكۆزىت، ل داوىي ئەن ژى ب دەستىن وان ھات

(١) روھات ئالاکوم، ژنەن كورد، چاپا يەكان، ستوكهولم، ١٩٩٥، ل ٥٠، APES.

کوشتن، (زهربه خانم) یه که م که س ب و و ا ته یا په یقا هه چال ئانی زمان^(۱).

ڙ به رکو پشتی سه ره لدان شیخ سه عید د سالا ۱۹۴۵، تاکو سالین ۱۹۳۸) سه ره لدان به رده وام بون، هر ڙ سه ره لدان (ساسوں - دیرسم تا یا ئاگری داخ)، لهورا هر تم قوربانی ڙی به رده وام بون، تی گوتن د سه ره لدان چیایین (ساسوں) دا، د ئه نجامی شه رین ناقدارین (هه ڦسار) ل هریما (کارملح محيي دين) کوري سه روکی سه ره لدانی ڙ مالباتا عه لی یونس مه مه مه ئاغا) تی بريندار کرن، ڙ بهر ڦی یه کی وي نه دکاري ئيدی ب رئ بچیت، وان باشتر دیت کو ئه و دگه ل دیا خوه (رندي خاني و مهتا وي و زاريا خانم که چا ئاپي وي) د شكه فته کي دا مان، دا کو هنه کي برينا وي ب سه رخوه ڦه بیت، لئن مخابن پشتی ده مه کي ئه ڦ شكه فته ڙ ئالي هند خوه فروشانقه تی ئه شكه را کرن، ئه و شكه فت بوبو ئارمانجا هيريشين له شكه رين توور كان، لئن د سه ر بريندائي را محيي دين نيزى دو ده مژ ميران به رخوه دا، لئن د داويي گوله يين وي نه مان، ئيدی مه جبور و ما هاته گرتن، له شكه ران محيي دين برن ليوايي و هر سئ ڙن، ل سه ر پره کي دا د برن ل سه ر رووباري (کوسکيت - سورکي) تی گيرن وان ڙنا خوه هافيت ه ناڻ رووباري، لئن له شكه ران گووله باران کرن د ئه نجامی دا رندي خان دايکا محيي دين هاته کوشين و سه رئ وي ڙي کرن و لاشي وي هافيت ه د رووباري دا، له شكه ران خانما زاريا و مهتا وي رهقيا برن ليوايي، (روشان به گ) وي ودها دزانى کو ئه رمهن ئاليكاري شوره شا ساسوں دکهن، لهورا روشنان به گئي ئه ڦ پرس ڙ فان هه ردو ڙنان کرن، لئن هه ردوو مان خوه دی هه لوبيست و یه ک گوتن ده رباري ڦي بابه تى نه گوتن، پاشان روشنان به گ بانگا له شكه ران دکهت و ڙيرا دبیزیت وان کيسين ب خوين بيمن ڦالا بکهن، کو سه رئ رند خاني و کوري وي

۱۱) ههمان چافکانی، ل ۵۷.

محیه‌دین تیدا بwoo، د وئى دەمى دا مەتا رۆقىا ژ زاريايى را گۆت؛ ”ل سەر خوھبە عاتفى هزرنەكە و يەك روئىندا ژ چاھىن تە نەھىن خار ل بەر چاھىن دۆزمنان، خانما زاريا بەرسى دا و گۆت مەتى ما تو چاوا من د بىنى، كو ئەز ل بەر چاھى دۆزمنان بگرىم ئەز كەچا برايى تەمە“. وان خوه راگرت ژى هات پرسىن ھون ۋان كەسان دناسن، زاريا چوو ئالىي سەرى محىيەدىنى و گۆت؛ ”ئەز دزانم كو ئەف سەر يى كىزان بەرانى يە، پاشان وى دەست دايى و هند روتبە و نىشانىن هند ئەفسەران ھاڻىتىن پېش چاھىن وان و گۆت وى تو لا خوھيا ھلادىي بەرى بىتە كۆشتەن“^(۱).

دېسان ژ وان ڙنۇن د ۋان سەرھلەدانىن داوى دا بۇويىنە قۆربان و بۇويىنە خوھدى ھەلوېستەكە نەمر، د سەرھلەدانا دېرسىمى ب سەرۋۆكتىا نەمر سەيد رەزا، خانما بەسى كو سەتىا سەعىد رەزايە، ۋى خانمى د سەرھلەدانا دېرسىمى دا رۆلەكى ب جەسارەت لىست، وەكە ڙنەكە قەھرەمان، تى زانىن سەتىا بەس ل ھەمبەر لەشكەرى توورکان ب چەكان شهر كرييە و ل بەرخوھدايى، تى گۆتن خانما بەسى د قادا شەرى دا شهر دكەت، لى د دەمەكى دا فيشەكتىن وى دقاھتن، لەشكەرى توورك دخوازن وى دىل بگەن، لى بەسى ب چ ئاوىي خوه نەدا دەست دۆزمن و ئەو خوه د كەنالەكى دا د ھاقىزىت، لەورا بەسا دېرسىمى دېيت سەمبۇلا ڙنۇن كورد و ب گىانى بەرخوھدانى تى ناسىن. سەيد رەزا دوو ژن ھەبوون يا بچۆك بەسى بwoo و يا دوان ئەلېف خانم بwoo^(۲).

ھەروھە ڙنەكە دن ھەيە كو جەن روومەتى يە د جڭاكا كوردى دا ئەۋۇزى خانما پەريخانە ھاوسەرا ئەحمد ئاغايىھ سەرۋۆكتى عەشىرەتا رامانە ل باکوورى كوردىستانى، دېسان دايىكا ئەمین ئاخايى بwoo.

(۱) كونى رەش، سەرھلەدانا ساسون، ئال عەلى يۇنس، ۱۹۳۶/۱۹۲۵، ل ۷۸.

(۲) روھات ئالاکوم، ڙنۇن كورد، چاپا يەكم ستوكھولم، APES ۱۹۹۵، L ۵۸.

د دهمني دا کو ئەحمدە ئاغايىن ھاوسمەرى وى د شەرەكى دا دېزى عۆسمانىليان شەھيد دبىت، خانما پەريخان ڙ بۇ جارا دوووهم دبىت ھاوسمەرا ئىبراھيم لى ديسان ئىبراھيم ڙى ب دەستىن جەندەرمىن تۈورك تى شەھيد كرن، ڙ بەركو ھېزى ئەمېنى كورى وى بچۆك بۇو، وى ب دل و جان ب ھەموو ھېزىن خوه كارى سەركىشى ياخەشىرەتا خوه بگەيت دەست و دېزى ھېزىن عۆسمانى شەر بکەت.

ھەر د وى دەمى دا ئەف خانمه زۆر ناقدار دبىت تاكو كورى وى بناقى وى ناقدار دبىت ئەمېن ئەحمدەدى پەريخانى. ب ٿى خەباتى ناقى وى دكەۋىت ناف روپەلىن دېرۇكى و دبىت ستران ل سەر دەقى ھەموو دەنگبىزىن كوردان و شانازىن پى دكەن. پاشان ئەف خانمه ڙ ئالىي هېزىن تۈورك ڦە ل ئامەدى تى زىيىدان كرن، پشتى شۆرەشا شىيخ سەعىد ئەو و كورى خوه دچنە كوردىستان رۆزئاۋا و دەمەكى ل وور ڙيانا خوه دبەنە سەر، پشتى دەمەكى دن ڦەدگەرن باكىورى كوردىستانى، لى ٿى جارى كورى وى ئەمېن ب دەستىن جەندەرمىن تۈوركان تى شەھيد كرن ھەروەها ھەموو كورىن وى يىن دن ب دەستىن ٿى دەولەتى تىن كۆشتىن^(١). ديسان ھەر ل كوردىستان باكىور خانمهك دن ھەيە ب ناقى (فەسلا خانم) كو دبىت دەيىكا كەسايەتى و نقىسكارى كوردى نەمر (موسى عەنتەرە). تى زانىن ڙ (٤٠ - ٦٠) سالان دەستەلەتداريا ئامەدى كريه، ئەف خانمه ل ھەموو گوند و عەشىرەتىن دەردور ب رۆمەت بۇو، ل مىردىن و دەردورا وى يەكەمېن ڙنا كورده وەكە مۆختارى خزمەتا جڭاڭى ئەنجام دايە، تا ل سالا (١٩٦٣)، ڙيانا وى ب داوى هاتىه^(٢).

(١) عەقىلا رەواندوزى، ياد و ئافەرين، چاپخانەي پەروەردە، ھەولىر، چاپى يەكەم، ٢٠٠٥ء. ٢٠٠٥ء.

(٢) ھەمان چافكانى، ل ٣٢.

• روناکبیر و روژنامه‌فانا کورد روشنگری به درخان

روشنگری به درخان که چا میر مه‌مه‌د سالح به درخانه د روژا ۱۱ - ۷ - ۱۹۰۹ - دادا ل بازاری قهیسه‌ری ل تورکیا ژ دایک بوویه.

روشنگری به درخان دهمنی د سالا (۱۹۱۳) دا عۆسمانلیان بريارا قرکرن و کووشتنا مالباتا به درخانیان دا، روشنگری هیئز د ته‌مه‌نی (۴) سالاندا بوو د سالا (۱۹۱۵) دا ته‌قی مالباتا خوه ژ ست‌میولى ژ بو دیمه‌شقى کۆچپر بون.

روشنگری خانم دبستان ل دیمه‌شقى دهست پیکر، د سالا (۱۹۲۴) دا په‌یمانگه‌ها مامۆستایان ب داوی ئانی. هەروهه د سالا ۱۹۲۵ دادا وەکه مامۆستا زمانی عه‌رهبی ل بازاری (که‌رهکی ئەردونی هاته قه‌بیول کرن. د هەمان دهمنی دا خوه فیئری زمانیین (تورکی-ئینگلیزی و فەرەنسى) کر. ل سالین (۱۹۳۲ - ۱۹۳۴) ل دیمه‌شقى بوو مامۆستا.

ل سالا (۱۹۳۴) ل دیمه‌شقى یەکیتى يا ژنان و ل سالا (۱۹۴۴) ئى، پشته کۆنگرئ (قاھیره) دهستى خوه ژ ئەندامەتىا یەکیتى يا ژنان قەکیشا. ل سالا (۱۹۴۶)، وەکه ریقه‌بەر ل دبستانى هاته قه‌بیول لکرن، روشنگری به درخان د ژيانا خودا دوو جاران شوکريي، يەکەم جار ل سالا

(۱۹۴۹)، پاشان ل سالا (۱۹۳۱) ئەو و میره خوه ژ هەف قه‌تیان، بته‌نی کەچەک ژى هەبوویه ب نافى (وھسیما) کو نە ل قاھیره پايتەختى میسرى دېزىت، ژ بو جارا دوویەم ل سالا (۱۹۳۵)، شو ب پسمامنى خوه جەلادەت به درخانى كر، تى زانين خانما روشنگری دوو زارق ژ جەلادەتى بون، کەچەک ب نافى سینەم ل سالا (۱۹۳۸) دا، کورەك ب نافى جەمشید ل سالا (۱۹۳۹) دا،

تى خوهياكىن كو رهوشەن خانم و تەقى زارۇ و مىرى خوه د رهوشەكە پر گران دا ژيان كرى يە. ژ بەر وى يەكى ژى رهوشەن خانم د سالا ۱۹۴۷دا، درېزى ب كارى خوه يى مامۆستاتى دا، قى جارى ل ديمەشقى ئەركى پەروھەكىن زارۋىيان گرتە سەر ملىن خوه. رهوشەن خانم پشتى مىن مىرى خوه جەلادەت بەدرخان ل بازارى (بانياس نىزىك دەريا سېي جهوار دبىت. رهوشەن بەدرخان د پرانيا وان كۆنەرانسىن نىف نەتەوى دا، وەكە نويىنەرا ژنىن كورد ئامادە بۇويە، ب تايىبەتى كۆنەرانسىن (دېرى كۆلۈنىالىزم) ل سالا (۱۹۵۷) دا، كول وەلاتى يونانستانى ل دارخست بۇ وەكە نويىنەرا كوردىستانى رۆلا خوه لىست.

رهوشەن بەدرخان وەكە ن菲سكار و رۆزئىنەقان

رهوشەن خانم هەر ژ دەستپىيکا وەشانا كۆفارا (هاوار) پر ئالىكاريا جەلادەتى كرييە، هېز ژ نۇو شو پى كر بۇو، د ژيانا ھاوسەرىي دا وى وەكە مامۆستا رۆلەكى گرن دىت ژ بۇ وەشانا قى كۆفارى، پر جاران ژى وەكە ن菲س بەشدارى قى كۆفارى بۇويە و بانگا ژنا كورد كرييە، ژ بۇ پەروھەدا زارۋىيان و ئالىكاريا مالباتى د ناقبەرا ژن و مىران دا، هەروھە خەبات كر د گەل مىران ژ بۇ وەلات وەكە ژن كو يەكە ژ ھيمىن گرنگىن جڭاڭى. ديسان قى خانمى د هند كۆفارىن عەرەبى ژى دا هند گۆتار بەلاق كرييە. رهوشەنى ل سالا (۱۹۵۱) دا پەرتۇووكەك ب ناقى (بىرەوەرييىن ژنەكى) ژ زمانى توركى وەرگىرایە سەر زمانى عەرەبى. ل سالا (۱۹۵۴) دا نامىلەكەيەك بناقى (رۇوپەلەك ژ وېزەيا كوردى) ب زمانى عەرەبى چاپ كرييە. ل سالا (۱۹۹۰) دا پەرتۇووكەك جەلادەت بەدرخان بناقى (نامە) وەرگىرایە سەر زمانى عەرەبى، كول د دەما خوه دا، نەمر جەلادەت بەدرخان ب توركى بۇ مىستەفا كەمال ن菲ىسى بۇو. د سالا (۱۹۹۱) دا پەرتۇووكەكە مير مەھەممەد سالىح بەدرخانى بابى وى ب ناقى (بىرەوەرييىن من) پىشتى ژ تۈوركى وەرگىرایە سەر زمانى عەرەبى بەلاق

• زہکا ئالکان

ب بهردەوامی یا توند و توژیا ل ھەمبەر گەلی کورد ل تورکیا ژ
ھەموو ئالیان ۋە، رۆز ب رۆز رەوش بەر ب خەرابى دچوو، نە بتىنى ل
ھەمبەر مېران ھەرۇھا ژن ژى كرن ئارمانجىن ھېرىشىن خوه يىن دېزى
ھەموو واتەيىن مروقايەتىي، ۋى رەوشى بىكۈمان رى ل بەر رەوشەكە دن
قەكىر ژ ئالىي گەلە كوردىقە و ئەۋىزى تىكۈشىنە ب ھەموو چىنин جەڭلى
قە ژ بۇ خۇمەشكىن زەمینەيەكە نەتەوى، ئەۋىزى ب ھەلبوونا ئاگرى
شۇرەشا باکور بۇويە، بىن گومان ۋى شۇرەشى ھەموو چىنин جەڭلى
دەنافا خۇدا ھەمبىيز كرن، ب ۋى ئاوايى سازى
ھاتن ئاڭا كرن دىسان سازىيىن ژنان ژى جەنى
خوه دناف دا كر، هند ژننەن نەم بۇونە
قۆربان و سەمبۇلا ئازادىيا ژنلى و مروقايەتىي،
د ئەنجامى دا بلاتفورما ھەموو ژننەن تورکيا د
پېرسا رەوشىا ژننەن كوردا دىت بابەتكە گەنگ
د مەديا توركان ژى دا جەھەكى فەرە ددان ۋى
بلاتفورما ژنان، ژ بەر ۋان كار و خەباتىن ژنا
کورد كو مافىن خوه يىن مروقايەتى و
کوردايەتى دخوازن، د ئەنجامى د دكتورە

(۱۱) ریناس نوروزی، برکسیل، دهرباره‌ی روزنامه‌قان روهشان بهدرخان، www.newrozi@journalist.com

(نوريه ئۆزكان) ژ ئاليي دادگه‌ها لەشكه‌رى يا ئەنقه‌ره هات گرتن، د ۋى ماوهى دا ئەشكه‌نجەكە زۆر دېبىنە د وئى دەمى دا ئەو (٧) مەھ بۇون يا بەھملە يان دووجان بۇو، لى د سالىن نۇوتان دا ژنىن كورد زىدەت ناڭچى خوه ددا ناساندىن، بىگۇمان ژنىن كورد سالا (١٩٩٠) ژ خوهره وەكە سالا تىكۈشىن و ئازادى هەلبزارت، ھەروەها بەرخوهدانان ژنىن چەند بازارىن كوردىستانى، وەكە بەرخوهدانان ژنىن بازارى (كەربۇرانى) د تەقكەرا ژنىن كوردىستانى دا روپەللىن نوو ۋەكىن. خانما زەكىيا ژى وەكە ژنهكە لەھەنگ ئەڭ رەوشە قەبۇول نەكىر لەورا وئى ب سەرئ خوه شۇرەشەك ئافراند. زەكىيا خانم ل بازارى (گۇومۇشى). ھاتىيە دەنى پاشان مالباتا وئى ل چەند بازارىن تۈركىيا د گەرييىن ل داوىيى پېشى (زەكىيا) خوهندنا خوه يا ليسى د قەتىن، پاشان مالباتا وان ل دياربەكى جەوار دىن، زەكىيا خوهندنا (ئونقەرسى) ل دياربەكى بەشا پېشىكىي تەمام دكەت.

تى زانىن خانما زەكىيا د ناڭا ھە فالىن خوهدا كەچەكە پېشىفەرۇ روشىبىر و سۆسیال دهات ناساندىن. د ۋى بازارى دا بىر و باوهرىن وەلات پارىزى ل جەم وئى زىدەت خۆرت دىن. ئەو دېيت خۇدى يا ناسىنەكە نوو جارا پېشىن ناسىنە خوه د رەوشَا كوردان دا و زۆرەستىي و لىدانىن ل سەر گەلى كورد. خانما زەكىيا، كۆ ئەو ب بىر و باوهرىن خوه ۋى زۆلم و سەرما ل سەر گەلى خوه پېرۇتەستۇ دكەت، د رۆزىن نەورۆزى دا رۆزا (٢٣ - ٣ - ١٩٩٠) ل سەر كەلا دىرۆكى يا دياربەكى ئاگر بەردا جانى خوه^(١). ل رۆزا (٢٩ - ٣ - ١٩٩٠) دا گىيانى خوه ژ دەست دەدت و دېيت شەھيدا ھەر تم زىندى ل با ھەموو گەلىن ئازادىخواز و ب تايىھەت گەلى كورد. ئىدى ژنا كورد ژ ۋى چالاکىي ھىزەك بىنگەھىن گرت كۆ ئىدى ژن ژ ھەموو چىننەن گەل رابۇون سەر پىان د ھەموو واران دا وەكە درېزى پېدان ب خەباتا خوه يا ئازادىي^(٢).

(١) ژير دلوغان، ئادار ھەم شاهىيە ھەم ئىش ئازار، www.rojavanet.com

(٢) روھات ئالاکوم، ژنىن كورد، ستوكھولم، ١٩٩٥، چاپا يەكان، ل ٦٦ . APES

کو ئىدى ژن ژ هەموو چىنىن گەل رابۇون سەر پىان د هەموو واران دا
وەكە درېزى پىدان ب خەباتا خوه يا ئازادىي^(۱).

• زىلان (زەينەب گنجالى)

قەھەمانا گەلى كورد (زىلان) د سالا (۱۹۷۲) دا ل گوندى (ئەلحالى) يى سەر ب مەلاتىي قەل باکورى كوردىستانى هاتى يە دنى. ئەو وەكە هەر زارۋىيەك كورد د مالباتەكە نۆرملا دا هاتە پەروھرده كرن، ژ زانىنگەها (ئىنۇنۇ) يا مەلاتىي بەشا رەھبەرى و دەرەونناسىي مەزن بىبو، بەرى تەڭلى ناڭ رەفيئ گەريلا ببىت، ل نەخوھشخانە يا دەولەتى يا ل مەلاتىي كار دىكىر. تى زانىن تىكۈشەرا گەلى كورد (زىلان)

دەمما ل لىسەيى د خواند، بۇو خوھدىا نىرىنلىن چەپ و پەيوەندىيا وى ل سەر دۆزا كورد زىدە بۇو، ژ بەر تايىبەتمەندىيەن مالباتا خوه ب باندۇور بۇو. د سالا (۱۹۹۴) دا ل ئەدەنە دەست ب مەشاندىن خەباتىن گرسەمى كر، ل سالا (۱۹۹۵) دا تەڭلى ناڭ رەفيئ گەريلا بۇو، زىلانا قەھەمان د (۳۰) حوزەيرانا (۱۹۹۶) دا ل مەيداندا كۆمارى يا ل دېرسىمى ل ھەمبەر لەشكەرى تۈرك كو ب مەراسىما ئالى دىكىن، وى چالاكىيەك جانگورى ل ھەمبەر وان پىك ئانى، ب ۋى چالاكىا خوه بۇ خوھدىا دېرۋىكەك مەزن ژ بۇ كوردىستانى ھەروھا بۇ قۇناغەكە دېرۋىكى و ھېز و باومرىيەك مۆكۆكم ژ بۇ گەلى كورد ھەموويى، بتايىبەت ژ بۇ ژانىن كورد، بىاستى وەكە پراكىتك ئەق باندۇورە ل پاش ۋى چالاكىيەت خومىا كرن، ژ ھىلا خەباتا ژنان ۋە تا گەها وى ئاستى ژنان پارتى ب بىر و باور و

(۲) روھات ئالاکوم، ژانىن كورد، ستوكهولم، ۱۹۹۵، چاپا يەكان، ل ۶۶ . APES

ئيرادهيا خوه ئاقاکرن وەكە (پارتىا ژنیئن ئازاد) كو نە بتهنى كورد تەقلى بۇونە، لى ژ پر نەتمە و وەلاتىن جودا جودا تەقلى ۋى پارتىي بۇونە^(۱).

• ژنیئن كورد ل باشۇورىڭ كوردىستانلۇ

وەكە بەرى نەدا د پارچەيا باكۈرئ كوردىستانى دا چەلەنگىيا ژنا كورد هاتىيە ناسانىد، بىگۈومان ل ھەر پارچەيەكە دن ژ كوردىستانا مەزن مىناكىن ژنیئن نەمر ھەنە كو ئىرۇ جەن رومەتى نە مىناكى:

• خانزادا مېرىڭ سوران

خانزادا مېرى سوران يەكە ژ ژنیئن ناڭدارىن كورد، لى مخابن تا نەدا وەكە ھەموو ژنیئن دن يېن كورد چ لېكۆلين ل سەر نەھاتنە ئەنجام دان. ئەو تىشتى ل سەر ژى ھەي بتهنى د ھند گۆتار و نامىلەكەيان دا ل سەر ھند ئالىيەن ژيانا وى ھەنە، ھەروەها د ھند پەرتۇوكان دا ب كورتى ناڭى خانزادى تى دا دەرباز بۇويە، دىسان چەند شانۇڭەرى ژى ل سەر ناڭى خانزادى پىشىش كرينى، دىسان ھند ھەلبەستىن فۇلكلۇرى ژى ناڭى وى تى دا دەرباز بۇويە. وەكە گرنگى پېدان ژ بۇ خانمەكە وەها ژيان و تېكۈشىنا خانزاد خانمى كو تا ئىرۇ كەل و شۇنوارىن وى يېن دېرىن ل كوردىستانى ماينى، پىۋىستە لېكۆلينەكە بەر فەھ و زانسى ل سەر بىت ئەنجام دان.

خانزاد خانم كەچا (شاقولى بەگى سۆلەيمان بەگى میر سەعىدى بەگى سورانە)، د سالىن ناڭھەراستا سەدسالا شازدان دا ژ دايىك بۇويە، ل داوايا ۋى سەدسالى ل سالا (1597) دا ژيانا وى ب دواى هاتىيە. پىستى سۆلەيمان بەگى برايى وى ل سالا (1590) ب پىلانەكە رېقىنگى دا ل سەر رى يَا بەغدا ھاتە كۆشتن. د وى دەمى دا خاتۇون خانزادى فەرماندارى

(۱) www.wikipedia/zeyneb_kinaci

يا ميرتيا سوران خسته سهر ملين خوه و کارووباري ميريتيي ب
رينهبر^(۱).

خانزاد خانمی د ماوهیی ههفت سالین دهستهه لاتداری يدا تا کو کۆجا
داوى کرى، چەندىن كەل و مزگەفت و دېستان ل سهر بريارا وئى هاتنه
ئاشاکرن. كو تا نهاثى شۇنوارىن هند تشتان ژ وان ماينه، ژ هەموو يا
ديار تر كەقنه ديوار و وينهېي چيابىن حەريرى هەروهە جەھىن سۆپايى ل
ھەرېما حەريرى و كەلا خانزادى د ناقبەرا پېرمام و بازارى ھەولىرى دا
(وينهېيەكە) كو ڇيان و سەرپى هاتبا خانزادا سوران ئەفسانە نىنە،
بەلكوو راستىيەكە دېروكى يە، لى ۋەگىرانا دېروكى ل ھەمبەر وئى ڇنا
سەركىدە يا كورد تا ئىرۇ زۇر گوھەرتىن ب سەر ئالىيin ڇيانا وئى دا
هاتنه ئەنجام دان. تى گۆتن پشتى كو (لهشکەرى) كارى مير سۆلەيمان ژ
ناف بېت و سۆپايى سوران بەر ب ھەولىرى بېت چەند كەسەك
نووچەيى پىلانا (لهشکەرى) دېرى ميرى سوران د گەھىن خاتۇون
خانزادى، ژ ترسا خاتۇون خانزادى و خەلکى حەريرى (لهشکەرى)
ناقەگەريت حەريرى د گەل گۈرۈپا خوه بەر ب شەنگالى دچن. لى قى
يەكى باندۇرەكە مەزن ل خاتۇون خانزادى كر، ژ بەر وئى يەكى وئى
دخواست ب ھەر شىۋىدەك بىت (لهشکەرى) ۋەگەرينىت ۋە حەريرى تاكو
تۆلا كۆشتىن مير سۆلەيمان بەگى برايى خوه ژى ۋەكت، تى زانىن د وئى
دەمى دا خاتۇون خانزادى و سۆپايى سوران شىانىن هندى نەبوون كول
ھەرېما شنگالى ھېرىشى سەر لهشکەرى بکەن. ل سەر قىن مۇزارى تى گۆتن
خانما خانزاد بانگا مەلايى حەريرى دكەت و نامەيەكى بۆ (لهشکەرى)
دنقىسىت و تى دا خوهىدا دكەت؛ "حەرير و سۆپايى سوران بىي تە
شەپرزمەيە و ئەز نكارم مريتىيا سوران بکەم، ژ بەر قى يەكى ئەز داخواز
ژ تە دكەم ب زۆترىن دەم ۋەگەرە ھەريرى و ڇىرە گۆت وەرە خواستەكا

(۱) دكتور جەبار قادر، ڇنانى كورد لە مىزۇودا، ژ مالپەرا www.jnname.org

ته يا به رئ ڦي ڦه ز ڙ بو ته بجي ببنم، براستي تا نها من که سه کي مينا
 ته نه ديتیه کو هيڙايي من بيت و ببيت هه ڦيزيني من". ده ما ئه ڦ نامه يه
 دگه هيت دهستي (له شکه رى) هه رچه نده هه ڦالين وي ڦيرا گوت ئه ڦ
 نامه يه فيله، لى (له شکه رى) ب په ڦا ميريٽيا سوران و هه ڦيزينيا
 خانزادئ باندورو ل سه ر، له روا (له شکه رى) د گه ل سه د سوارچاکين
 خوه به ر ب هه رير که تنه رئ. ده ما خانزاد نووچه يا هاتنا له شکه رى و
 هه ڦالين وي دبه هيزيت، ئه و دگه ل سه د ما ڦولين هه ريرئ دچن پيشوازيا
 وان و هه ريه ک ڙ وان سه رئ هه سپي سواره کي له شکه رى دگرن و خانزاد
 ڙي سه ره هه ڦسارئ هه سپي (له شکه رى) دگريت و دچنه مال، ب رويء کي
 ڦه کري ب کهن ب خيرهاتنا وان کرن و خانزاد و له شکه رى ب جوت دچن
 ديوانخانا هه ريرئ، پاشان خانزاد بانگا مهلايي هه ريرئ دکه ت و ب
 دهستورا ئولي ئيسلامي خوه لى ماره دکه ت و فه رمان دا ڙوره کي ڙ بو
 له شکه رى ب خه مليبن. پشتی ديوانخانا ڦالا دمي نيت، له شکه رى دهستي
 خوه ڙ بو خانزادئ دريڙ دکه ت ب مه بستا چونا ڙورا خوه يا تابه ت،
 خانما خانزاد بھرسقا وي دده ت و ڦيرا دبې ڦيت؛ ته خواسته کا من بجي
 کر، لى ڙ به ر خه لکي هه ريرئ شه رمه هيڙ ڦه ز يا بشينم ئيشه ڦ ده ره تي
 بدھ من، سو به ڦه ز دگه ل خويشكين خوه بھه ڦرا دچينه گه رماڻي و جلڻ
 خوه ييٽن ره شووشين بھا ڦي ڦم پاشي شه ڦه که دن ئه مي بکه ڦينه که يف و
 حه نه کان ئاهه نگ و جه ڙنان دگيرين.

دبیت سو به خانزاد جلین غه زه بی ل به ر خوه دکه ت و ل گوري پيلانا
 خوه يا ئاما ده کري، له شکه رى گري ڦدھت و ل هه مبه ر كورسيا خانزادئ ل
 سه ر چوکان داني و هه ر يه ک ڙ وان سه د پياو ما ڦولين هه ريرئ سه رئ
 خوه ل هه مبه ر خانزاد خاتوني ته وان، ب ڦي ئا وابي (له شکه ر) دزانيت
 کو ئيرڙ روڙا توله هل دانی يه، پشتی داد گه ه کرن که سه رپي هه مبه ر
 گه لى هه ريرئ (له شکه رى) دگه هيته جه زايي وي تاوانا خوه يا مه زن. ڙ
 ئاليه ک دن ڦه تي گوت ن کو برايي وي سليمان به گ ڙ ئاليي واليي به غدا

قە هات بۇو كۆشتن. خانزاد خانم ژنهكە چاڭ نەترس بۇو سوارچاڭ و تىرهاشىزدەك باش بۇو كەچەكە زانا و ھۆشمەند ژىرىا د گۆتن خانزادا سولتان، ھەروەها وى رىيغەبەريا لەشكەرلى سۆران ژى دكر كو نىيىزى (١٣٠٠) لەشكەرلىن پىيادە و چەكدار ديسان (١٠٠٠) لەشكەرلى ساوارلىن تىرهاشىز ھەبۈون. د دەما شەردا پر زىرىھك بۇو ھەموو دەمان روبي خوه د پىچا ب چارۋەكەك رەش، تى گۆتن چند جاران ھېرىشى سەر ئىراني كرييە و حەتا ھەمدان چۆيە. ژ ئالىيەك دنقە ھەرىيما سۆران ژ دۆزمنان د پاراست، ھند جاران ب شەقىن كنجى مېرلان ل خوه دكر و ل ناقا بازارى د گەريا تاكو ھايىا وى ژ ھەرتىشتى ھەبە. خانما خانزاد ل ھەرىيما شەقللاردا پرانيا ھاقىنگەھىن خوه ل وور د بۇوراند، ئەو ب خوه دچۆ سەر ئاف و كانيان. تى زانىن جل و بەرگىن وى ژ ئاقرېشمى دروست دىكىن ژ بۇ جوانيا وى يىا بىن مىناك عەجەمان وىنەيىن وى ل سەر مافۇران چى دىكىن^(١). ئەفە كورتىيەك بۇو ژ ئازايىتى و چەلەنگىا خاتۇون خانزادى كو ھاتىيە نقيىسىن بىيگۈومان ئەف جەن سەرفرازىيى كو نىيىزىك (٤٠٠) سالان ئەف رۆلى كەچەكە كورد بىت^(٢).

• عادىلە خانم

ل كوردىستان عيراقى ژنهكە پر ناقدار بنافي عادىلە خانم تى ناسكىن. عادىلە خانم ژنهكە زىرىھك و چاڭ نەترس بۇو، زانا و خوهدى كەسايىتى بۇويە، ناف دەنگىيا عادىلە خانمىي باندورەك مەزن ل سەر جقاڭا وى دەمىي هيتشتى يە، نقيىscarى ئىنگلىز ئەدموندس (Edmondz)

(١) عەقىلا رەواندوزى، ياد و ئافەرين، چاپخانە ٢٣، ٢٠٠٥.

(٢) رىتاس نەورۇزى، رۆلى خانزاد خانم، www.newrozi@journalist.com

د بهره‌هه میئن خوه دا ب دوور و درېژی ل سه‌ر ټی خانمی نفسی يه و رومه‌تک مهزن دایی. ټی یه کی ژی به لاف بونا ناقداریا عادیله خانمی زیده‌تر کريه.

گه مرؤف ل سه‌ر رهوش ڇنا کورد راوه‌ستيت ل پیشیئ ناڻی عادیله خانمی جهه‌کی تایبہت گرتیه.

عادیله خانم ل سالا (۱۸۵۹) دا هاتیه جیهانی و ل سالا (۱۹۲۴) دا د ته‌مه‌نی (۶۵) سالیئ دا کوچا داوی کريه. عادیله خانم ل به‌شه‌کی کوردستانا ئیرانی، ل هه‌ریما ئه‌رده‌لان مهزن بوویه مریتی یا ئه‌رده‌لان و پایته‌ختا وئی سنه، کو د ده‌مه‌کی دا بوویه جهی ناقداریا ئه‌دھبیاتا کوردی بابی وئی ئه‌فسه‌رده‌کی ناقدار بوویه ل ته‌هرانی. کورئ وئی تاهر به‌گئ جاف هه‌لبه‌ستقان بوویه. ب کورتی عادیله خانم ڙ مالباته‌کی ناقدار بوویه.

ل سالا (۱۸۹۵) دا، بوویه سه‌رؤکا عه‌شیرا جاف ل ده‌ر دورا حه‌لبه‌بچه کو حه‌لبه‌بچه وکه ناقده‌ندکه ټی عه‌شیری بوو. پشتی ده‌مه‌کی (عوسمان پاشا) قایمه‌قامی ده‌قهرا شاره‌زور بوو، ئه‌ق ده‌قه‌رده‌که فرهه بوو و د ناڻ ئاخا کوردستانا عیراقی دا دمینیت. هه‌روه‌ها جهی سه‌رؤکاتیا حه‌لبه‌بچه بوویه. حکومداریا عادیله خانمی نه بتنه‌نی پشتی مرنا میری وئی بوویه، لئی به‌ری مرنا عوسمان پاشای ژی ټی خانمی هند ئه‌رک و کاریئن میری خوه هلدايرون سه‌ر ملیئن خوه^(۱) عادیله خانم ڙ میری خوه زیده‌تر د ناڻ عه‌شیره‌تا جاف دا هاتیه ناسکرن و حه‌زکرن. دیسان بازرگانیئن کو ریا وان د حه‌لبه‌بچه دا دهرباز د بون عادیله خانم وکه ئاغا ژنه‌کی د هاته ناسکرن و حه‌زکرن و سه‌رهدانا وئی دکرن.

(۱) رۆژناما ئازادیا وهلات، ۱۵، ئاپریل، ۲۰۰۴.

پشتي سالا (١٩٠٩) عۆسمان پاشا دمریت ئىدى هەموو کار و بار دكەۋىته سەر ملىن وئى^(١)، ل حەلەبچە ب قاسى (١٥) سالان حۆمداريا ۋى ۋى بازىرى كى يە، عادىلە خانم ۋى بازىرى جوان دكەت و سۆكەكى ئاقادكەت، ئىدى هاتن و چۆنا بازىگانان زىيەت دېيت، هەروەھا رەوشان ئابورى ژى پېش دكەۋىت، ژ بەر كو ل سەر سنۇرئ عىراق و ئيرانى دەيىنەت، ژ ئالىيەك دنقە باخچە و ئاقاهىيەن جوان ل حەلەبچە ئاقادكەت، ديسان عادىلە خانمى ل ۋى بازىرى دادگەھەك ژى ئاقاکر و ئەو دېيت سەرۆكا دادگەھى، هەروەھا گرتىگەھەك ژى ئاقاکر ژ بۆ كەسىن گونەھبار، ل سەر كەسايەتىا وئى ناڭى وئى ب عەدالەت و وەكەۋى بەلاف بوويە. ناڭى عادىلە خانمى ل با ئىنگليزان وەكە شاھبانۆيا بى تاج يا شارەزۆر تى بناڭ كىن. چاخى ئىنگليز ل عىراقى پايەيەكى وەكە (خان) ب بەدادار دابوويى، كو جەنپەتىن دەنگەنەن دەربارەي عادىلە سۆن (Son) يەكەمین كەسە كو پىزازىنىن دەولەمەند دەربارەي عادىلە خانمى پىشكەش كرینە، كو د دەمەكى دا دگەل (تاهر بەگى) كورى عادىلە خانمى چۆيە سەرەداندا عادىلە خانمى، ئەو وەكە كاتبەك ل با عادىلە خانمى كار دكەت، پاشان ئەو گەريان و بىرئانىنىن خوه چاپ دكەت. د نېمىن خودا جەھەكى تايىبەت دايە ۋى خانمى، تى زانىن شاھاتىا عادىلە خانمى چۆ جاران جوداھى د ناۋىھەرا ڙن و مىران دا نەكربى، وئى پر كارىن مىران ھلدىينە سەر ملىن خوه و ب سەركەفتى ئەنجام دايىنە، تى گۆتن

(٢) Halabjas past splen dor as reported, for example at length in to mesopotamia and kurdistan by Soanad hte start of 1900s by Jonroy (Newyork) November, 2002

ههـر تم دیوانا وـی پـر بـوو ژـن و مـیران هـهـروـهـهـا دـهـسـتـور دـدا گـهـرـوـکـیـن
بـیـانـیـ کـو وـینـهـیـینـ وـیـ بـکـیـشـنـ^(۱).

• مـهـیـانـ خـاتـونـا ئـیـزـدـگـیـ

د دـیرـوـکـا گـهـلـیـ کـوـرـدـ دـا تـیـ زـانـیـنـ دـهـرـ جـهـ وـ دـهـمـیـ دـاـ، ژـنـاـ کـوـرـدـ
وـهـکـهـ مـرـوـقـهـکـهـ خـوـهـدـیـ هـهـسـتـ و~ رـوـمـهـتـ دـهـرـ دـهـمـیـ دـاـ پـارـاـ خـوـهـ دـایـهـ
ژـیـانـیـ، ژـهـمـوـوـ ئـالـیـانـقـهـ دـیـسـانـ دـهـرـ رـهـوـشـهـکـیـ دـاـ بـهـرـسـقـاـ دـهـمـیـ دـایـهـ،
نـهـاـزـیـ خـانـمـهـکـهـ دـنـ ژـ ژـنـیـنـ کـوـ دـیرـوـکـاـ مـهـ پـیـ سـهـرـفـرـازـهـ ژـنـهـکـهـ ئـیـزـدـیـهـ بـ
نـاـقـیـ (مـهـیـانـ خـاتـونـ ۱۸۷۳ـ ۱۹۵۴ـ) ژـیـانـ کـرـیـهـ. مـهـیـانـ خـاتـونـ وـهـکـهـ ژـنـهـکـهـ
بـ خـوـهـ باـوـهـ کـارـیـهـ دـهـرـبـارـهـ ژـیـانـاـ ئـیـزـدـیـاتـیـ رـوـلـهـکـیـ سـهـرـکـهـ فـتـیـ
بلـهـیـزـیـتـ، ژـهـمـوـوـ ئـالـیـانـقـهـ، رـوـلاـ وـیـ کـیـمـتـرـ نـهـبـوـوـیـهـ ژـ وـانـ کـهـسـیـنـ بـهـرـیـ
وـیـ ئـهـقـ کـارـهـ هـلـدـایـهـ سـهـرـ مـلـیـنـ خـوـهـ، بـلـکـوـ هـیـزـیـ باـشـتـرـ بـوـوـیـهـ.

مـهـیـانـ خـاتـونـ کـیـهـ؟ مـهـیـانـ کـهـچـاـ عـهـبـدـیـ بـهـگـیـ کـوـرـیـ عـهـلـیـ بـهـگـیـ کـوـرـیـ
حـهـسـهـنـ بـهـگـیـ کـوـرـیـ چـوـلـیـ بـهـگـیـ يـهـ، دـیـاـ وـیـ (خـهـمـیـ) کـهـچـاـ جـاسـمـ بـهـگـیـ
کـوـرـیـ سـالـحـ بـهـگـیـ کـوـرـیـ عـهـلـیـ بـهـگـیـ يـهـ، وـاتـهـ مـهـیـانـ خـاتـونـ ژـ ئـالـیـيـ
دـایـکـ و~ بـابـیـنـ خـوـهـقـهـ ژـ مـالـبـاتـهـکـهـ مـیـرـیـنـ ئـیـزـدـیـانـهـ. مـهـیـانـ خـاتـونـ لـ
گـونـدـیـ (بـاعـهـدـرـیـ) کـوـ گـرـیـدـایـ قـهـزاـ شـیـخـانـهـ
دـ کـهـقـیـتـ پـارـیـزـگـهـاـ (نـهـینـهـواـ) لـ عـیـرـاقـیـ.
مـهـیـانـ خـاتـونـ لـ هـهـمـبـیـزـاـ مـالـبـاتـ خـوـهـیـاـ مـیـرـ
داـ هـاتـهـ پـهـرـوـهـرـدـ کـرـنـ، ئـهـوـ هـیـدـیـ هـیـدـیـ
فـیـرـیـ بـیـرـ و~ بـاـوـهـرـیـنـ ئـوـلاـ ئـیـزـدـیـ بـوـوـ
هـهـرـوـهـهـاـ فـیـرـیـ کـهـقـنـهـشـوـپـیـیـنـ مـیـرـیـتـیـ بـوـوـ،

. APES ۸۴، لـ ۱۹۹۶ـ دـ، چـاـپـاـ یـهـکـمـ، سـتوـکـهـولـمـ

مـهـیـانـ خـاتـونـ و~ کـچـاـ وـیـ
وـهـسـمـهـ سـالـاـ ۱۹۳۵ـ

پاشان ئەو ب کورئ ئاپىن خوهرا زەوجى مىر عەلى بەگى كورئ حۆوسىيەن بەگى، مىرى ئە د دەستپېكى ژيانا خوهدا دەربارەي پەتستان پرس ژى دىكىن و نىرىنەن وئى وەردگرت.

تى گۆتن دەمما سەرۆكى عەسکەرئ عۆسمانلى فەرىق ئۆمىر وەھبى، ل سالا (1894) دا، زۇرى ل مىر عەلى بەگە كرى، كو بېيت مۆسۇلمان عەلى بەگى ژىرا گۆت؛ " گەر هوون من بکۈزۈن ئەز ب قاسى مۆيەكى ژ ئۆلى خوه دور ناكەقىم ". ژ بەر قى يەكى ئەڭ مالباتە دور كر بۇو (سىۋاسى) ۳۰ سالا ل دوورە وەلاتى مان پاشان ب سەرفرانى ۋەگەريان وەلاتى خوه. مەيان خاتۇن رۆز ب رۆز د كار و بارى مىرىيەتى دا چالاک بۇو د گەل مىرى خوه بۇو ھەفپارا بەرپرسىياريا خەلکى وان. تى زانىن كو نەسكارا بەرىتانى كەرتىرۇد بىل(Kertod Bell) ل ئەيارا سالا (1909) دا، سەرەدانا مالباتا وان كر ل گۇندى باعەدرى عەلى بەگى ب خېرھاتنەكە باش لى كر و پاشان بىر ئالىي ژنان ل با مەيان خاتۇن، ئەو دېبىزىت" كو مەيان خاتۇن ژنەكە پە بهدەو بۇو كراسەكى پەمبۇ يى ئەرجوانى ل بەر بۇو، ھەروەها ل سەر سەرئ وئى وەكە تاجەكى ب رەنگى رەش مەخەمەلى و ل ژىرا كۆفيەكە ھەرىر يا سېلى سەر سنگ و بەرىن وئى بۇو بىيى كو روپى خوه ۋەشىرىت، ھەروەها ل دەستىن وئى و پېيىن وئى بازنىن زېرى يېن بەا بۇون، بىنەن ب زمانى كوردى د پەيىقى".

مىرى مەيان خاتۇنلى ل سالا (1913) دا هاتە كۆشتىن و كورەك ب ناقى (سەعىد بەگ) ل پاش خوه ھىتلا كو ھېيىتەمەنلى وئى (12) سال بۇو. وەكە تى زانىن كو ئەڭ تەمەنە نەيى رەوايە ژ بۆ وەرگەتنا بەرپرسىياريا مىرىيەتى، ژ ئالىيەك دىنە پېيىستە ئەو كەسى دېيت مىر ژ ئالىي پرانىيا كەسايەتىيەن ئىزدى ۋە بىتە پەزىراندىن. د وئى دەمى دا پە كەسايەتىيەن ئىزدى دخواست كو بىن مىر، لى مەيان خاتۇنلى ب سايا پەيوەندىيەن خوه د گەل حۆممەتا عىراقى، دىسان ب ژىرتىيا خوه د گەل

کەسايەتىين ئىزدى كارى كورى خوه (سەعىد بەگ) بىھەت ميرى ئىزدىان، ب ۋى ئاوايى ئەو بۇو بەرپرس ژ كورى خوه يى مير را. وى ب ۋى رەنگى گاڭەكە سەركەفتى د كارى رېقەبەريا خودە هاۋىت ب دىتنىن ئىزدىان و ھەروەها بىانىان. لى نەرازىبۇونا خەلکى ژ رەفتارىن كورى وى سەعىد بەگى رى، ل بەر ھند كەسايەتىين ئىزدى ۋەكىر كو جەن ميريتىي بىگرن دەست خوه. كو دوو ژ وان كەسان ھەر ژ مالباتا وان بۇون وەكە (سەعىدو بەگ و ئىسمايىل بەگ) دىسان يەكى دن ژ دەرۋەھى مالباتا وان بناقى (حەموو شەرۆ) ژ ھەرىما شىڭالى بۇو. ۋان كسان پر پىسگەرەك ژ بۇ سەعىد بەگى و دايىكا وى مەيان خاتۆنى چىكىن. لى دىسان مەيان خاتۆنى ب زمانى خوه يى شرین و ۋىرىتىيا خوه، ھەروەها ب پەيوەندىيەن خوه يىن بەرفەھ، كارى وان پىسگەرەك چارەسەر بکە و ميريتىي بەھىلىت ۋېر فەرمانداريا خوه. رەوشاش ميريتىي ب ۋى ئاوايى ما تاكو سالا (١٩٤٤). سەعىد بەگى كورى وى مر، كورى وى (٦) زارۇ ل پاش خوه ھىشتن، لى ۋىن جارى مەيان خاتۆنى نەقىي خوه (تەحسىن بەگ) دانى جەن ميريتىي ژ بەر كو دايىكا وى ژى ژ مالباتا میران بۇو^(١). تى زانىن كو تەمەنلىقى وى د وى دەمى دا نەگەها بۇو (١٣) سالىيى، جار دن مەيان خاتۆنى نەقىي خوه بىر و چۈ بەغدايى ژ بۇ پەزىراندنا نەقىي وى ژ ئالىيى مەلىكى عىراقى قە، ب ۋى ئاوايى مەيان خاتۆن بۇو بەرپرسا ميريتىي تاكو نەقىي وى تەحسىن بەگ گەھايدە تەمەنلىقى بەرپرسىاريى. تى زانىن مەيان خاتۆن دنالا گەلە خودا پر ب رومەت بۇويە دىسان ل با حکومەتا عىراقى يا وى دەمیئى. مەيان خاتۆنى نامەيەكە ژ بۇ خودە ئى رازى (شاكر فەتاح) ل ٦ - ١٩٥٠ - نېمىسى دەربارە دەستەلەتلىرىنى دەشىنىت. ژ ئالىيەك دنفە مەيان خاتۆنى وەكە ژنەكە

(١) حسین سینو، اليزديه عبر العصور، دراسات في تاريخية الديانة اليزدية، المانيا الن فستفالن، ل ١٣١.

خودی ههلویست ژ بو نهتهوا کورد، وئى نههیلا خەلکى وئى ل هەمبەر شۆرەشا بارزانیان ل سالا (۱۹۴۵) دا ب كەفنه شەرى. لى ب پىچەوانە وئى هەر تم پەيوهندى دگەل بارزانى ھەبۈويە، ب ئالىكاريا شەھيدى نەمر مەلا (ئەنۇھەر مایى) ژ بەركو ئەو نەدكارى راستەو خوھ پىوهندىي پى بکەت، ژ بەركو ب تەمەن بۇو تەمەنلىقىنى وئى د (۷۰) سالىي دا بۇو ژ ئالىيەك دەنەك د وئى دەمى دا نەدكارى كارەكى وەھا ئەنجام بدهت. ئەنۇھەر مایى د نامەيا خوھ دە خوھيا دە كە د وئى دەمى دە نىزىكى (۶۰. ۰۰۰) ھېزمارا يەزىديان ل ژىير باندوورا ويئە پېۋىستە ئەم قى فۆرسەتى ژ دەست نەدەين، ژ بەر باندورا وئى يا ئۆلى و دونيايى ل سەر گەلى ئىزىدى ھەيە. ئەق پېزازىنە ژ نامەيا (ئەنۇھەر مایى) بۇو بارزان يى نەمر د (۲۲ - ۶ - ۱۹۴۵) دا.

(دەملوجى) ل سەر مەيان خاتۆنى دېلىزە؛ " من ئەق خانىمە دىت كۆ ئەو د تەمەنلىقى (۷۵) سالى دا بۇو، لى دىسان ژنەكە بەدەو و ژىھاتى بۇو، ھەروھا خودى ئاقل و ھزرىن جوان بۇ ژنەكە دووربىن بۇو. ناڭبرى دېلىزە چاخى ل دىوانى ئامادە دبۇو پې ب ھەيپەت گران بۇو، ژ ئالىيەك دەنەكە رەشبين بۇو و باوهرا وئى ب چ كەسان نەدەھات، دىسان ژنەكە دەست گرتى بۇو ژ ئالىيە دارىيى ۋە، د سەر وئى يەكىرا كۆ رەھۋاشا وئى يا دارايى پې باش بۇو باوهرى ب كەسى نەبۇو كەسى كەتبا د رى يَا وئى دا، وئى ئەو كەس تا داوىيى كىم دكەر. "

نەمر (شاكر فتاح) ب ۋى ئاوايى پەسنا ۋى خانىمە دەكت ؛ " ژنەكە پې ژىھاتىيە ژ مالباتا میرىتىي يە، چالاک و شىيارە و ئاقلمەندە، ئىزىدى پې حورمەتا وئى دگرن. نىشانىن ژىرىتىي لى خوھيانە، سەرۋۆكايدەتى پې ژىتى و د ھەموو رەھۋاشان دا دكارىت پىرىگەنچان چارەسەر بکەت ھەر تىشت ل بىرى دىمەنەت لى گرنگى نە ددا جوانى و تەندىروستىيا خوھ.

ل سه‌ر ڦي خانمي (ميرى به‌سرى) دبیزیت" پشتو مارنا ميرى وي ڦي
خانمي دهسته‌لاتداري خسته دهستي خوه و ئه و ڙنه‌که ئاقلمهند و
چالاک بوو، ناقبرى دبیزیت گه رمهيان خاتون ل ديوانه‌کي ئاماده ببا،
ديوان هه‌موو ل پيشيا وي رادبوونه سه‌ر پبيان ووه رومهت گرتن، ديسان
پر كه‌سایه‌تیان سه‌رداانا وي دك ڙ سه‌ر وکین عه‌شيرین کورد و عه‌رهب
ديسان كه‌سایه‌تیان حکومه‌تا عيراقني ووه و وزير و به‌پرسان، د گه‌ل
وان د روئشت و دانوو ستاندن دکرن، لئ وي خوارن د گه‌ل می‌هفانان نه
دخوار داكو هه رکه‌س بی سه‌ربه‌ست بيت و شه‌رم نه‌که‌ن، وي جگاره
دکیشان، پر حه ز ڙ ستراين کوردي دکر بتايیه‌ت ستراين سه‌رپیهاتي
تیدا، وي نه دهیلا د سترينى دا که‌س‌که په‌سنی وي بکه‌ت، ڙنه‌که خير
خواز بوو دهستي هه‌زاران دگرت، د روئین خه‌لابي دا ڦي ڙنی ب دهان
پارچه قوئماش کريين و ل سه‌ر خه‌لكي هه‌زار دا پارچه‌کرن، روئه‌کي ڦي
خانمي خوارن ڙ بوو فه‌وجيin عه‌سکه‌ری بی مه‌ليکي ئاماده کر کو
هاتبوونه مه‌شقدانى ل هه‌ريما شيخان. ڦي خاتونى هه رمی‌هفانه‌کي خوه
دياريکه ل گورى جهی وي بی جفاکي پيشکيš دکرن. ئه‌ف ڙي به‌روقازى
ديتنين ده‌مه‌لوجى نه کو ئاني بوو زمان" ئه و پر دهست گرتیه، تئي
زانين مه‌يان خاتون ڙنه‌که نه خوه‌ندا بوو لئ ديسان وي حه ز ڙ
باژيریقاني دکر، مه‌يان خاتون بتنه‌نى د مالدا نه‌دما، لئ وي سه‌رداانا
گوند و بازارين ده‌دوور دکر، هه‌روه‌ها پيشوارى ل شاندین به‌پرس و
كه‌سایه‌تیان ناڈدار دکر، ديسان وي هه‌ول دا مامؤستايه‌کي ڙ بو نه‌قیي
خوه (ته‌حسین به‌گئي) بگريت داكو زانا و روشنبيه بيت، مه‌يان خاتون
پيچه‌وانه‌ي ميرين وي ده‌مى، دیتنین خوه ئانين زمان کو هيزا
ئه‌له‌كتريکي ببه‌نه لاله‌شا نووراني و هه‌موو هه‌ريما شيخان ب
ئه‌له‌كتريک بکه‌قیت، ديسان ئه و نه‌بوو رېگر ڙ بو ڦه‌کرنا دبستانان ل ڦي
هه‌ريمى.

مهیان خاتونی پر حهز ژ ستران و هلهبەستین ئۆلا ئیزدی دکر، هند جارنا کەسیئن ئۆلدار داخواز دکرن ژ بۇ خواندنا ۋان تشتین پیوهندیدار ب ئۆلیقە، دیسان بەرى مىنا خوه ژى ئەف يەكە پىك ئانى كو مرنەكە دەملەست بۇو ل رۆزەكە زېستان ل سالا (۱۹۵۴) دا، ل باعەدرى كۆچا داوى كر، ژ بۇ شىتا ۋى خاتونى خەلكەكى زۆر ئامادە بۇو و د گورستانى مىرىتىي يا باعەدرى هاتە ۋەشارتن. ژ ئالىيە دنڭە كو تى زانىن ئەف خانمە خودى پیوهندى بۇو ل سەر ئاستى دەولەتا عىراقى، لەمەرا ژ بۇ شىتا وئى ژ ھەمو جەھىن پەيوهندى دار بۇو مىناكى پارىزگارى مۆسىلى ئامادە بۇو، جارا دووپەم ب برۆسکا مەلىكى عىراقى ۋە بۇو، میر تەحسىن بەگى ئامادە بۇو^(۱).

• حەپساخانى نەقىب

حەپساخان كەچا مەعرفى بەرزنجى يە، نەقىبا كاك شىيخ ئەحمدە دوتىاما شىيخ مەحمودى مەلىكى كوردىستانى يە و خانما شىيخ ئەبدۇلقار حەفيىدە. ئەف خانمە تى ناسىرىن ب (حەپساخانى نەقىب) ل سالا (۱۸۹۱) دا ل بازارى سليمانىي ل كوردىستان باشدور ھاتىيە دونىايى. حەپسەخانى نەقىب ژ وئى مالباتا مەزنا ئۆلدار و زانست پەرومە، د ناقا مالبات و جڭاڭا كوردى دا بۇويە يەك ژ ڙىنن ئاڭارىن كورد و ناق دەنگى وئى ل كوردىستانى بەلاف بۇويە. ژ بەركو ڙنەكە چاڭ تىر، خېرخواز، زمان شيرىن و دلىپاڭ بۇويە، ديوانخانا وئى ھەر تم پر

(۱) عىدو بابە شىيخ، ميان خاتون و السلطنة، مالپەرا تىرىز، www.tirej.com

بوو ژ ژنین سلیمانی و دهدوور، تئ زانین هه ژنه کا د وئ دهمن دا توشی کیشەیەکی جفاکی یان ئابورى بايە يەكسەر ھېقىيەن خوه د بىرنە بەر حەپساخانى و ب دلهکى پاک ئەو كىشە چارەسر دكرن. د وارى ئابورى دا ژى ئالىكاريا وان دكىر، ۋى خانمى رومەتەك مەزن ھەبۇو د ناڭ ھەمۇو كوردىستانى دا و مala وئ ببۇو فيرگەھەكى جفاکى كوردى و ژن ل وور فيرى رووشتىن بەرز دكرن. ژ ئالىيەك دىنە وەكە مەلبەندەكى نىشتىمان پەروھرىي كورد بۇو، كۆ ھەستا نەتواتىيەتى و بير و رامانىن رامىيارى فير دكرن ۋى خانمى ل سالا (١٩٣٠) دا، نامىيەكە سىياسى و دىرۋىكى بۇو رىيختىنا (كۆمەلەن نەتەوان) ل (جىنچىف) شاند، كۆ ب زەلالى قالا مافىن گەلەن كورد تئ دا كر بۇو، ۋى نامى دەنگەكى مەزن دا ب تايىبەت وئ دەما تارىكا كۆ كوردان تئ د ژيان دكىر. ھەروەها دەما كۆمارا كوردىستان ب سەرۋەتلىقا پىشەوا قازى موحەممەد ل (١٩٤٦- ٢٢) دا، ل مەھابادى هاتە دامەزراىدىن، حەپساخانى ب ھەمۇو شىيانىن خوه يىن دارايى پشتگىرى يا ۋى كۆمارا ساقا كر، ئەنجامى وئ نامەيىن پىشەوا قازى نامەيەكە سۆپاسى ژىرا شاند، ۋى خانمى ژ ئالىيە رەوشى روشنبىر، زانسىتى و بەلاق بۇونا خوهەندىكارىيە د ناڭ ژنин كورد دا رۆلەكى باش ھەبۇو، دىسان رۆلا وئ ژ بۇ ۋەكىندا دېستانەكى ژ بۇ ژنان و نەھىيەتىنا نەزانىنى د ناڭ جفاکى دا، ژ بەر كۆ د وئ دەمنى دا نەزانىن دەردەكى ھەرى مەزنى جفاكا كورد بۇو، ژ بۇ ۋى ئارمانچى ژى مala خوه ژ بۇ ژنان كرە دېستان داكو ژن بكارن ل ئىقشاران بىن فىرى خوهەندىن و نېمىيەن بىن، ئەق يەكەمەن دېستانان ژنا بۇو ل بازارى سلیمانىي. ئەق شىريه ژنا كورد د تەمەنلى (٦٢) سالىيە دا ل رۆژا چوارشەمبى رىيەفتى (١٢- نىسانا - ١٩٥٣) دا ب نەخوهشىا شىرىھەنچە ژيانا خوه ژ دەست دا لى ناڭەكى ھەر تە زىندى ل پاش خوه ھىشت^(١).

(١) www.info@nawxo.org

تى زانين ل دهستپيکا سه‌دسا لا بىستان ل باشورى كوردىستانى وەكە پارچەيىن دن يىن كوردىستانى گەر ب كىماسى ژى بە لى دىسان ژ ئالىي ژنانڭە خەباتەك ل گورى دەمىنەت مەشاندىن، و د وى دەمىندا هند ژنان موھرا خوه ل دېروكى خىتن، هند ژ سەدەمەن ۋى بوشايى يان ۋى كىماسىي كو ژن ب رېزەيدە كە كىم تەقلى ژيانا گشتى بىن ئەقنى:

- 1- روشا جقاكا كوردى يا وى دەمىن
- 2- كىم بونا رېزەيدە يى ژنان خويىندەوار
- 3- نەبونا رىكخىستىن ژنان يىن خورت

ھەروەها سەردەستىيا حوكومداريا جقاكى ژ ئالىي مىران ۋە كو د وى دەمىندا هەر تىشت مىربوو، دىسان پاسىق بونا رولا ژنى د ژيانا گشتى دا.

لى د سەر ۋان ھەموو پرسىگركارا ژنا كورد ل گورى شىيانىن خوه ژ خەباتى بى پار نەما، و د بورىنا دەمىندا ھەولدا ب ئاوايىەكى رىكخىستى خوه ئاقا بىكەن، ب ۋان پىشىداچۇنان ل سالا (1952) ز يەكەمین رىكخىستى ژنان ژ ئالىي پارتى ديموکراتى كوردىستان ھاتھ ئاقاكرن ب ناقى يەكىتى ئافرەتانى كوردىستان، لى ژ سالىن 1960 شوندا ب خوهيا بونا هند ژنان خوهدى ھزر و خويىندەوار، ئەقنى سازىيى وەكە كار و خەبات خوه د ناقا شورەشى دا دا ناسىكىن.

زېھرکو ژ سالىن 1960 شوندا شورەشا كوردى ب رېبەراتىيا مەلا مۇستەفا بارزانى ل باشۇورى كوردىستانى دەست پېتىرى، ئەقنى يەكى ژى باندۇرەك نەتەوی ل سەر ھەموو جقاكا كورد نە بتەنلى ل باشۇور بەلكو ل ھەموو پارچەيىن كوردىستانى كر. ئىدى ژنان كورد ژى ل گورى شىيانىن خوه ژ هەر ئالى د ناقا ۋى شورەشى دا ئالىكاري و ئامادەبونا خوه ديار

کر^(۱)، کو ئەق يەکه وەکه پراکتیک ژی هاتە سەلماندن، ژنین خویندەوار ب ھزوو ھەستین خوه ھە روەها، ژنین دن بدلی خوه يى مەزن ب كەدا خوه ھەستین خوه يىن پیروز ب نانى خوه و جەگەرا خوه يا شرین بەشدارى د ۋى شورەشى دا كر، د رەوشىن ئاوارتەدا گيانى بەرخوەدانى پېشکىيىشى شورەشى كريه، ژنا كورد ھەر تەم ب شەھيد بونا برايى خوه مېرى خوه جەگەرا خوه سەربلند بۇويه، ئەو ب شەھيد بونى بى مورال نەبونە، بەلكو دەما بە رسقا شەھيد بونا خوشتقىيەكى وئى دەھات وئى سرودىن بەرخوەدانى د ئانين زمان و د گوت لاوى من جەگەرا من ديارى ژيو ئازادبونا كوردىستانى، مە ھەميا ئەق ميناکەنە زىندى ب چاقىن خوه دىتىنە، ميناکەك ژ دلى دايىكا كورد و ب ھىزبونا ھەستا وئى يا نەتەوى، دېيىن "ل دەستپىكى شورەشا باشۇور مەلامستەفا بارزانى چوو ھەریما بەروارى بالا گوندى (ئورمانى) ژنهك چوو پېشىا بارزانى و ژىرا گوت قوربان دەست ب شورەشى بکەن بلا بەرى سالەكى يى ھەر ژنهك كورد بۇ شورەشى بيت، ھە روەها وان دزانى ئازادى بى قوربانى ناھىت ئەنجامدان، وان دزانى چ تشت ژ جەگەرە شرین تر نىنە بىتەنى وەلات نەبە، لەوما چاخى بەسقا شەھيدا بونا جوان وان دەھات وان دگوت بلا ديارى ۋى شورەشى بن و دايىك لېھر خوه نەدەكتەن ميناک ب ھەزارانه ژوان ژى ميناکى (دايىكا حەلەمە پېشىرى) تى زانين كۆسى كورىن وئى ل ب پەمى ھەقدۇ شەھيد دېن و ھەر جارى ژ يى دن ب مورال تربوو وىزى مينا ھەموو ژنین كورد دگوت بلا ئەقە دياريا من بيت ژ كوردىستانى را ميناک لسەر ھەستا نەتەوى لبا ژنا كورد د دېرۈكى دا پىن، لى مخابن خەبات و تىكۈشىنا دايىكىن مە ژ نەبونا ئېلىپىشىنە چاڭكانيان هاتنە ووندا كرن، ھەروەها پېتۈيىتە نەھى ژېير كرن كو ئەق ئازادىا نەلا ل باشۇورى كوردىستانى ئەنجامى يېش و ئازارىن ۋان

(۱) روھات ئالاکوم، ژنین كورد، چاپا يەکەم، ستوكهولم، ۱۹۹۵ج. ۹۰، APES

دایکانه، لەوما پیویسته ھەر يەك ژ ۋان میناكان پەيکەر ژىرا بىن چى كىرن وەكە شاھد ژبۇ دېرىوکى، تا نەھازى ب ھەزاران ژنىن زانا د سازىيەن كوردىستانى دا جەھىن گرنگ گرتىنە وەكە وزىزىھە پەرلەمانتار روشنېير و هەتد، نەھازى سازىيەن ژنان وەكە يەكتى ئافرەتانى كوردىستان و يەكتى ژنانى كوردىستان، و ب سەدان سازىيەن دن يىن سەربەخوه يىن ژنان هاتنە ئافرەندن .

• مارگەرىت گۈرگىس (پېشىمەرگە و قەھرەمان)

بى گومان د ھەموو قۆناغىن دېرىوکا شۇرەشىن كوردى دا، ژنا كورد وەكە مروققەك خۇەدى ھەست و ماف بۇويە بەرسقا دەمى ئىرۇڭى د ناڭا روپەلىتن دېرىوکا جىهانى ژى ئەم پى سەرفەرازىن، میناكا (مارگەرىت گۈرگىس) مارگەرىت د تەڭگەرا ژنىن كورد ل عىراقى كەچەكە ئاسۆرى پر ھېئىزا بۇو، ئەف خانىمە د شۇرەشا كوردىستان باشۇور دا ل سالا (1962) دا چاخى لەشكەرى رېزىما عىراقى هېرشان دېن سەر گوندىن كوردان، ئەف كەچا ئاسۇورى د دەمەكى وەها دا جەڭاكا كوردى فەودال و پاشقەرۇ تەڭلى شۇوورەشى دېيت، پى ل كەقەنەشۇپىن جەڭاكى يىن خراب دنىت و ل پەمى ھەستا خوه يا نەتەوى دكەقىت ھەستەكە وەكە مروققە كۆ زۆرى و سەتمى قەبۇول نەكەت. لەورا ئەف كەچا ھېئىزا خوه ژ ھەموو كەس و كار و پىسامىن خوه كر و دىگەل بابى خوه جلىن پېشىمەرگايەتىي و چەكتىن رومەتى ل بەر خوه كرن و تەڭلى رېزىن پېشىمەرگان بۇو، د وى دەمى دا نە دناف كوردىانى بىتەنە دا، بەلكو ل رۇزىھەلاتا ناقىن ھەمووپى میناكەكى وەها نە بۇو، تەڭلى بۇونا ۋى خانمى دەنگ دەدت و ھېئىز و باوھرى دەدت ژنىن كورد، وىنەيىن

وئى ل هەموو ھەريمىن كوردىستانى بەلاف بۇون، لى قى كەچى جەسارەت دا ڙىنن كورد و ھەر كەسى ناۋى وى بىھىستى مەرەقا دېتىندا وى دكىر، لى مخابن رى يى پە كورت بۇو، ل سالا (١٩٦٨) و دەندەك كاودانىن ئالۆز و نەديار دا ڙيانا وى ب دويماھى ھاتىيە^(١).

• لهىلا قاسم جڭاڭناسى و شوورەشگىردا كورد (١٩٥٢-١٩٧٤)

كەچا تىكۆشەر (لهىلا قاسم) ل سالا ١٩٥٢دا، ل گۈندى (باميلى) گرىيدايى بازارى خانەقىن ڙ دايىك بۇويە، لهىلا نەمر د مالباتەكى خەزان و نىشتىمان پەرورەن دا ڙيان كرييە. قاسم حەسەن بابى لهىلائى ل كۆمپانيا نەفطى يى (ئەلوەند) كاركەر بۇو، د سالا (١٩٧١) دا، مالباتا وان كۆچ كر بۇو بەغدا. د وئى دەمىن دا خويىشك و برايىن لهىلائى (سەبىحە - سەلام - سەفا و سەلام) شاگىرىن دېستانى بۇون و ڙ خۇەندەكارىن چالاكىن كورد بۇون، ھەر يەك ڙ وان ڙ بەر سەددەمەن ئابوروى كار دكىر، كو مالباتا لهىلائى دناف رەوشەكى ئابوروى نەباش دا بۇو، لى دىسان مالباتەكە بەختەوەر بۇون. شەھىدا نەمر لهىلا يەكمە جار ل بازارى خانەقىن ل سالا (١٩٥٨) دا چۆيە بەر خۇەندىنى و قۇناغىن سەرەتايى و ناۋىن ل ڦى بازارى بدواي ئانىيە، ل سالا (١٩٧١) دا، ل بەشا جڭاڭناسى يى زانىنگەها وىزەيى يى بەغدا ھاتە وەرگىتن.

لهىلا وەكە رەوشَا ھەر زارقۇيەكى كورد، د ڙيانى دا ڙ ئالىيەكە خەزانى و ڙ ئالىيە دىنگە زۆرى و سەتەما سىستەمەن داگىر كەر، كو باندورەكە پە مەزن ھىزى زارق ل سەر ڙيانا وان يى زارقۇكتىي كرييە، كو ھەست ب زارقۇكتىيا خوه نەكىريي ھىزى زارق ب ھەستىن مەزنان ڙيان دكىر و ھىزى ب وى شىۋەھى ڙيان دكەن.

لەورا قەھەرەمانا مە لهىلا قاسم ڙى ڙ ڦى يەكى بى پار نەمايە، د دەستىپىكا جوانىا خوه

دا باري گرانى وەلات خستى يه سەر ملىئن خوه وەكە مرۆفەك خوهدى بەرپرسىيار ژ دۆزا خوهرا ديرۆكەك نەمر ئافراند. خانما لەيلا ھىز زۇ عاشقا تىكۈشىنى بwoo د رىيا وەلاتى خوهدا، ژ بەر قى يەكى ژى ل سالىئن (1970) دا، ب رى يا برايى خوه (سەلام قاسىم) ي پىوهندى ب بزاڭا سىياسى يا نەتەوا كورد كر، د ناڭ رىزىن (يەكىتى قۆتابيانى كوردىستان) خەبات و تىكۈشان ئەنجام دا. لەيلا يى ل زانكۆيا بەغدا د ناڭ رىزىن شاڭىرىدا باندۇرەكە مەزن ھەبwoo ژ بۇ شىار كرنا هەستا نەتەوى و رېكخىستنا شاڭىرىدا، د دەممەكى دا كو دگۇتن ژىن نكارىت د گەل مىران ل چىا و د بازىاران دا كار بکەت، د وى دەممى دا ب پىچەوانە خانما لەيلايى مل ب ملىئن شاڭىرىدىن كورد خەبات و تىكۈشىن ب بىر و باودرىن وەك ھەقى د ناڭ جەڭاكا كوردى دا، ژ بەر كو ئەوى د بەشا جەڭاكناسى دا د خواند و ئەو شارەزايى راستى يا جەڭاكا كورد ببۇ.

تى زانىن كو لەيلايى د گەل ھەقالەكى خوه ب نافى (جەۋاد ھەممەوندى) چالاکى د رىبيا خەباتى دا ئەنجام ددان، ھەردۇويان پر حەز ژ ھەقدو دكر، د سەر وى يەكى را كو لەيلا شاڭىدا زانكۆيى بwoo و جەۋادى ھەقالى وى كاركەر بwoo ل كارگەھەكە بەغدا دا كار دكر، لى قىيانەكە بىن سنۇر د ناقبەرا وان دا ھەبwoo، لەيلايى ھەر ب رىبيا وى ژ بۇ دەممەكى ل ھەرىمەن كوردىستان باشۇور چۆ د ناڭ رىزىن پېشىمەرگەھان دا، مەبەستا لەيلايى د قى يەكى دا ئەو بwoo كو زىدەتر شارەزايى رەوشى سىياسى يا كوردان ببىت و ب شىيۆھىيەكى باشتىر فىرى ب رېڭەبرنا خەبات رېكخىستنى يا دناف بازىاران دا ببىت. خانما نەمر لەيلا و ھەقالى وى جەۋاد ھەممەوندى ھەقېير بۇون د پرسىن خوه دا ژ بۇ سەركەفتى دۆزا مەزنا گەلى وان، لەيلايى و ھەقالى وى جەۋادى قىيانا خوه تەڭلى قىيانا كوردىستانى كر بwoo، نەمر لەيلايى ب خەبات و فيداكارى يا خوه ژ بۇ ھەموو ژنان سەلماند كو ژىن ژى دكارن تەڭلى مىران بەشدارىيى د ئەركى خوه يى نەتەوى دا بکەن.

ل دهستپیکا سالین ۱۹۷۰ دا گەلنى كورد د قۆناغەكى هەستىيار دا دەرباز بۇو، لەيلايى و ھەۋالى خوه جەواو ھەممەوەندى و ھەمۇو ھەۋالىن وان يىئن دن باوەرى ب وى يەكى ھەبۇو كو سىستەما بەعس گەلنى كورد داگىر كرييە، لەورا ئەو بەردەوام بۇون ل سەر كار و خەباتىن خوه ژ بۇ ب دەست ئانينا مافىيەن گەلنى وان يىئن رەوا. ل دهستپیکا سالا (۱۹۷۴) دا لەيلا و ھاقالى خوه جەوادى ب ھەۋرا لېكۆلينەك زانسىتى ل سەر جقاكا كوردى ئەنجام دا و ل دەرفەتكى د گەريان دا كو بەلاق بکەن. لى ب سەدەما تېكچۈنە دانووستانىدا دنაقىبەرا سەركىرىدىن كورد و رېزىما بەغدا دا و دەستپىكىرنا شەرى ھەرەمەها بن چاڭ كرنا لەيلا قاسىم و جەواو و ھەۋالىن وان يىئن دن ئەو دەستنەقىسىن وان ژ ئالىيى رېزىما بەعس ۋەھاتە ووندا كرن.

ل ئادارا سالا (۱۹۷۴) دا پېشىتى دەستپىكىرنا شەرى و ھېرىشىن رېزمى بۇو سەر ھەرىمەن كوردىستانى، دىسان رېزمى دەست ب كۆچبەر كرنا كوردان كر و ھەردوو بازارى (قەلادزى و حەلەبچە) وېران كرن، دىسان بن چاڭىرنا گەلنى كورد بتابىيەت شاگىرىدىن دېستانان، ئەو ژى بۇ سەدەما وى يەكى كو ب ھەزاران شاگىرىدىن كورد بەرى خوه دا چىا يىئن كوردىستانى و دىزى ۋى رېزىمى چەك ھەلگىتن ژ بۇ ب دەست ئانينا مافى گەلنى كورد. د وى دەمى دا لەيلا قاسىم و ھەۋالى وى جەواو و ھەۋالىن وان يىئن دن، گەھەستبۇون وى باوەرى كو شۇرەش ب تەنلى ل چىا تىير ناكەت، لى پېيوىستە دناف بازاران ژى دا د ناڭ كەزەبا دۆزمن دا پېيوىستىيەك گرنگە ژ بۇ وى قۆناغى ژ بەر ۋى يەكى ژى ئەو نەچۈنە چىا و د بازاران دا مان ل بەغدا پايتەختى عىراقى ژ بۇ درېزى دان ب تېكۆشىنا وەلاتى خوه. د گەل فرەھ بۇونا شەرى ل سالا (۱۹۷۴) ئى رېكخستىن رېزىما بەعس بەردەوام بۇون ل سەر چاڭدىرى كرنا شاگىرىدىن كورد يەك ب يەك.

لى هند پى نهچو د رۆژا (٢٨ - ١٩٧٤) دا لهيلا قاسم و چار
ههقالىن وئى (جهواد هەممەوندى، نەريمان فۋاد مەستى حەسەن
حەمەرەش و ئازاد سليمان ميرانى) د رۆزەك پى دىوار دا كۆھىزىن رېيىمى
ھەر جە كۆنترۆل دىرىپ ب دەستى سەرباز و ئاسايىشا ۋى رېيىمى هاتن بن
چاڭ كرن. روڙناما (آلثۇرە) زمان حالى رېيىما بەعسا دستھەلاتدارو،
راديو و تەلهقىزىونا ناقخوھى ل عىراقى، لهيلا قاسم و ههقالىن وئى وەكە
كەسىن تىكىدەر و ئاڻاوهچى تىرۇرست ب ناڭ كرن، لى د سەر ھەموو
جورەيىن ئەشكەنجەدانى يەك پەيىف ب دەستت رېيىمى ۋە بەرنەدا و بۇونە
سەمبولىين بەرخودانى، لهيلا كەچەكا جاڭنەترس بۇو د دادگەھى دا
وەكە قەھەرەمان د دەستىن دۆزمنان دا بانگ كر و گۆت؛ "ب كۆشتنا من ب
ھەزاران كورد ڙ خەوى شىيار د بن و ئەز پە خوش حالم و سەربىلندىم كۆ
جانى خوه فیدايى رزگار كرنا كوردىستانى بکەم". ب ھەموو جورىن
ئەشكەنجەدانى رېيىم نەكارى يەك پەيىغا پىشىيمانىي ڙ لهيلايى بېھيزن.
ڙ بۇ ترسانىدا چىنا رۆناكبىرىن جوانىن كورد بىيى دادگەھ كرن برىيارا
سىدارەدانى لهيلايى و ههقالىن وئى دا. ڙ بەر كو رېيىما بەعس ڙ باندۇورا
قان ھەقلان دترسان، لهورا ھېئ ھەفتەيەك تەمام نەبووى برىيارا
سىدارەدانى وان دا، ل دەمزمىر (لای بەيانى ل رۆژا ١٢ - ٥ - ١٩٧٤) دا،
لهيلا قاسم و ههقالىن وئى بۇونە سەمبولىين تىكۈشىنا تەڭگەرا گەلى
كورد بېگومان ل پاش وان ب ھەزاران لهيلا و ههقالىن لهيلايى بناقى وان
تى د كۆشن و رىيَا وان دشۆپىين. ل ئالىي كوردىستاندا مەزن، دىسان
دەمەك د بۇرۇت برايى لهيلايى (سەلام قاسمى) ڙ ئالىي وئى رېيىمى ۋە
ھاتە بن چاڭ كرن ل داۋىي شەھيد كر، ب سەددەما كۆ وىنەيىن لهيلايى ڙ
بۇ شاگىرىدىن كورد ل كوردىستانى و دەرۋەھى كوردىستانى د شاندىن. لى
دەنگى لهيلايى ل ھەرجەن كورد لى ڦيان دكەن بەلاف بۇو، ب ھەزاران

ناقین لهیلا ژن ل خوه دکه‌ن و لهیلا و هه‌فالین خوه چیروک و داستان و
هه‌لبه‌ستین هه‌لبه‌ستقانی کورد جه‌گه‌رخوین^(۱).

(۱) ریتاس نه‌وروزی، لهیلا قاسم، www.newrozi@journalist.com

• هیرو خان

هیرو تالهبانی پشت و پهنايا چه لال
تالهبانی يه و د وارى مهدياين ده ئەو دو-سى
دەزگەهان ب رى ۋە دې. هیرو تالهبانى
دېيىت: "دايىكا من نىف زاخوى يه و نىف ژى
وانى يه و بابى من ژ سليمانىي يه، داپىرا من ژ
ھەرىما وانى يه ژ كورستانى باكور خەلکا
(باشقەلا) يه، ژوپىرى ھاتىھ شەمىزىنان و موسىل و
زاخو، هىرو د چەند كونفەرانسىن كورستانى و
نىف نەتهوى دا خودى رولەك گرنگ بۇويھ و وەكە ژنەك چالاک
بەشدارى كريھ. ھەرودە د ھەقپەيقىنەكا خوه يا دگەل عارف زىرەقانى د
مالپەرا nefel دالسەر رەوشاش ژنان دېيىت: "دې كۆ فەرقەكا سليمانىي ژ
بازارىن مە يىن دى ھەبە. ل سليمانىي ژنەك ھەبو كۆ ناقى وئى
ھەبسەخانا نەقىب بۇو. ئەو ل ۋى بازارى پىشەنگا ژنان بۇو. ئەو
خەبات و گوھورينا كۆ وئى كر ھەتا نەۋ ژى بانورا خوه ل رەوشاش ژنان ل
ۋى بازارى كريھ. ژ بەر ھندى ژى ھنەك تشت ل سليمانىي پر نۆرمەل
بۇونە. ئەز دېيىم قەى بەرى بەغدايى ل سليمانىي ژنان ئۆتۈمۆبىل
ئاڭۇتىھ و ئەو قەت ل من نە خەریب بۇو. ھەبسەخانا نەقىب ژنەك
گەلەك مەزن و خودانرۇل بۇو، رېيىا كۆ وئى ۋەكەر ھەتا نەۋ ژى ۋەكەريھ و
ژ بەرى ۋە ھەرتىم ل دايىھىيەن رەسمى ژنان كار كريھ^(۱).

ھەرودە لسەر كوشتنا كەچا ئىزىدى (دوعا) يى دېيىت: "ئەم يەك ب
يەك بەھسى بىن چىتە. مەسەلە يا دوايى بۇويھەكە ھەتا كۆ تو بېيىزى

(۱) ھەقپەيقىنا عارف زىرەقان، سليمانى. www.nefel.com، 10.05.2007.

نەخوەش بۇو ئۇو ھەتا كۆ تو بىبىزى كريت بۇو لى بەلى دېقىت ئەم بئاوايىھى رەاليست ل ۋى مەسىھلەيى بنىرن. ل گۇر قەناھتا من ئەف مەسىھلە ڙ بۇويەرەكا جقاکى پىتر مەسىھلەيەكا سىاسى يە چىكى د دىنى ئىزدایەتىي دە رەفتارەكا وها نىنە. ئەف دىاردەيەكا نۇو يە ئۇو د ئىزدىياتىي دە رەفتارەكا وھانىنە. ئىزدى بەشەكا ھرى گرنگ ئۇو ھەرى دىرۇكى يَا كوردان ئە كۆ زۆردارى لى ھاتىه كرن ئۇو ٧٢ فەرمان لى رابۇويە ئۇو جاردى ئە و مانە و ل بەر خوھ دانە. ئەز باوھر دكم كۆ چ قەومى دى بۇويَا نەھە ما باسو لى بەلى ئىزدىيان مقاوهەمەت كر ئۇو مان. بۇويەرا دوايى پلانەكا نۇو يە و يى كۆ ئە و تاوان كريه دېقىت بىت جەزا كرن. دېقىت ئەم بىزانن كۆ ھەمى ئىزدىيان ئەف كار نەكriيە. دېمنىن كوردان خوھست ۋى پرۆبلاھى بىن ناكۆكىيەك د نىقىبەرا كوردىن مسلمان ئۇو كوردىن ئىزدى دە. تاوانىن ب ۋى رەنگى نە تەنلى د نىقى ئىزدىيان دە ل گەلەك بازار ئۇو جەھىن دى ھاتنە كرن ئۇو پرس ئە و ئە ئايا چما ل بازارىن دى پرۆبلاھى مىن وەكى ۋى وەنە مەزن ناكن.

ھنەك جاران ئەم بەرى بىيارەكى ل سەر مەسىھلەيەكى داخفن و نە شەرتە كۆ رايىا مە وەكى ھەق بە. گەلەك جاران رايىا مە نە وەكى ھەقە و ھنەك جاران ژى وەكى ھەقە. ھنەك مەسىھلە ژى ھەنە كۆ قەت نە پىيوسٹە مام جەلال پرسى ڙ من بکە. د كارى تەلەقىزىونى و كارىن دى يىن كۆ ئەز دكم دا گەلەك جاران هايىا مام جەلالى ژى چىنابە كا ئەز چ ژى دكم. پاشى دېيىزە هېرۆ وە ئەف كار كرييە؟ و ئەز دېيىزم ئەرئى مە كرييە. يانى ئەم ھەردو د بىيارىن خوھ دا ب راستى ئازاد ن.

هیرو خان د دهما پیشمه‌رگاتیی دا ل نیقی دایه

هیرو خان کونفرانسا ژنین سهروک ل فیينا ۲۰۰۷

۰ بەرخوەدانا ڏينهن پرادوست ل دۆزکەلاتگی کوردستان

ژ بۆ بهردهوامی ب ژیانی، بەرخودانا ژنین کورد ژی ب درێژی یا
دیرۆکى ل هەر جە و دەمی دا بەردهوام بەوویه، ژنا کورد وەکه مروقەک
خوھى هەست و رومەت ب هەزاران سالان ل هەمبەر دۆزمنین کوردستانى
بەرخودایه و بۇونە قۆربانىن دۆزا خوھ، تى گۆتن ل روژھەلاتى
کوردستانى چاخى (شاھ عەبا س) ھېرشى سەر (کەلا دەمد) دەكت، پشتى
بەرخودانەکە مەزن ژ ئالىي ھەموو گەلنى كەلنى قە، ل ھەمبەر ھېرشنىن
شاھ عەباس ھاتىيە ئەنجام دان، لى ل داوىي دۆزمانان كەل داگير كر و
سەركەدى وى (خانى لەپ زىرىن) و كورىن وى ھەموو كۆشتن، پاشان
خانما خانى لەپ زىرىن (ئاسىما خان) دچىت ناڭ جەبەخانا چەكان و د
تەقىنه پاشان دۆزمن تىن و ژنین کوردان د رەقىين و ھند دەرن، پشتى
ئەف خانمە بى ھىقى دەمەنەت، ئەمەن پشتى (خانى لەپ زىرىن و كورىن)
خوھ كۆم دەكت و ژىرا دېيىت؛ ئەمەن پشتى (خانى لەپ زىرىن و كورىن)
وى ب چ ئاوايى بىن فارس؟ لى ۋى خانما ب رومەت ب دەنگەكى بلند
بانگ كر و گۆت، نا نا ئەف يەكە نەبۈويه و نابىت، لى بىتەنلى وى كارى
قەھرمانىي ئەنجام بىدەت، چۆ ل ژىرى كەلنى ئاگر بەردا بارۇتى د
ئەنجامى دا كەل ھەموو ب ھەموو خەلکى وى قە ب سەرەھەقدو دا
ھەلوھشىيا و ھەموو كەسىن د كەلنى دا دەرن، ب ۋى ئاوايى ژ دەستىن
دۆزمانان رزگار بۇون وەکه رومەتا گەلەكى سەر بلند ھەر تم زىندى
دەستىن^(١).

(۱۱) روهات ئالاکوم، ژنین کورد چاپا يەكان، ستوكهولم، APES ۳۴، ۱۹۹۵،

• مهستوره کوردستانی

مهستوره کوردستانی ژنه‌که کورده، ل دهستپیکا سه‌دسالا نووزدان دا ل کوردستا رۆژه‌لات ل ئیرانی ل سالین (۱۸۰۵- ۱۸۴۷) دا ژیایه و ماھشەرەف خانم کوردستانی ناقدار بwooیه ب کۆرتاھى ژیرا دبیژن مهستوره و وەسا هاتیه ناسکرن.

مهستوره د دەما خوھ دا نە وەکه هەلبەستقان بتهنى لى وەکه ديرۆكىنيس ژى هاتیه ناساندن. واتە ژنه‌که هەم هەلبەستقان و هەم ديرۆك نقيس بwooیه، کو د وئى دەمنى دا ل رۆژه‌لاتا نافىن دا ژنه‌که وەها زانا نەبwooیه.

مهستوره خانم د سالا (۱۸۰۵) دا، ل پايتهختا ميرييتسا ئەردەلان سەنه‌ندەج (سننە) هاتیه دنى، د دەما ۋى ميرييتسى دا چاند و ھونەر و ويڭە پېش دكەفت، كەسىن ناقدار دگەن مالباتا مهستورى خانمى، کو مالباتەکە ب رومەت و ئارستوکرات بwooیه، دىيا وئى كەچا وەزيران بwoo، بابى وئى ژ مالباتا قادرى بwooیه، كالكى وئى مەحەممەد ئاغايىه وەکه كەسەكى ناقدار و حکومدار تى ناس كرن. (ئادۇل حەسەن بەگە)، كەسەكى زانا بwoo، تم ب پەروەردا كرنا زارۋىي خودقە مژۇل بwoo، مهستوره نوبەرا وئى بwoo و پر حەز ژى دكر، ئەو ل بەر دەستى بابى خوھ مەزن بwooیه، مهستوره خانم ھەر تم ب دانس و مۆزىك و ھازۇتنى ھەسپان و كارى دەستان مژۇل بwooیه، ژ خواندىندا پەرتۈوكا پر حەز دكر، ۋى يەكى باندورەك مەزن ل سەر نىقىسىنا وئى هيىشتى يە و ب ۋى ئاوايى نىقىسىنا ھەلبەست و ديرۆكى ژ بۆ وئى دىن بابەتىن بنگەھىن. بابى مهستوره خانم ھەر تم ئەو ل بازار و كەلىن بازارى د گىراند و نيشانى وئى ددان، ب ۋى يەكى ۋىيەتىن ديرۆكى زىدەتر د بwoo و وئى پر حەز ژ خواندىندا ديرۆكى دكر، مهستوره خانم ب خوھ دبىزىت؛ "رۆژه‌كى چاقى من ب نقيسەكى كەفت دەربارەي کوردستانى نقيساند بwoo، هەرقەندە ب

دورو و کوویر نقیسی بwoo لى دیسان ژ پر ئالیان قە کیماسى تى دا
ھەبۈن، مەستۆرە خانم دېبۈزىت وئى دەمى كەتە سەرى من كو ئەز ل
گۆرى شىانىن خوه دەست بەدم دېرۆكى و وان كیماسىان تەمام بکەم
وەكە ئەركەكى نەتەوى و دیسان تىشەكى ل سەر دېرۆكە ئەردەلان بنقىسىم
وەكە ئەركى من وئى گەلى من رۆزەكى بناقى من شا بىن". ژ بۇ فى كارى
دېرۆكى ژى من پر پەرتۇوک ل سەر دېرۆكى خواندن و پرس ژ مرۆڤىن ب

مەستورە خانما ئەردەلانى

تەمەن كرن و ئەڭ دېرۆكە من ئامادەك
و مەستۆرە ل سەر قى يەكى دېبۈزىت،
(تىامە لە خوينەران بە نزا لە بىرم
نەكەن) و دىيىتە سەر دېرۆكە ئەردەلان.
كو مەستۆرە خانمى ب (خسرو خان) را
شۆ كر بwoo، لى زارۋىيە وئى چى نەبۈن
و مىرىي وئى ل سالا (1834) دا دەرىت،
مەستۆرە خانم ل سەر شينا وى
ھەلبەستەك شىنى دەنقىسىت، پاشان
مەستورە خانم كۆچ دكەت بwoo مەيتىيا
(بابان) و ل سالا (1847) دا ڇيانا وئى ب

داوى دېيت. تى زانىن ھەلبەستىن مەستورە خانمى ژ بۇ يەكەم جار ژ
ئالىي (يەحىا مەعرىفەت) ۋە دەستەنقىسىن تىن كىشى كەن، پاشان ۋان
ھەلبەستان ل سالا (1926) دا وەكە ديوان چاپ دكەت، ھەروەھا پەرتۇوکا
دېرۆكە ئەردەلان ژى ل سالا (1946) دا د ئاقاكرنا كۆمارا مەباباد دا تى
ساز كرن و بناقى (ناسىر ئازاد پۇر) ۋە ب ناقى دېرۆكە ئەردەلان تى

وهشان^(۱). تى زانين ديوانا وئ ياهه لبستان (۲۰) ههزار بهيتن ب ناقى ماھ شەرفخانم هاتىھ وەشان، ديسان پەرتۇوکا مەستورە خانم ياخ ديرۆكا ئەرددەلان ب گۆتنا ڙنا رۆزھەلاتناسا رۆس (فاسيليتقا) كو جەھى تايىھەت د هيستورييگرافيا ئەرددەلان ل رۆزھەلاتى كوردىستانى هەيە، ل سالا (۱۹۹۰) دا هەر وئ رۆزھەلاتناسى ئەو پەرتۇوکا ديرۆكى وەرگىراندې سەر زمانى رۆسى و ل رۆسيا بەلاف كرييە^(۲).

• قەدەم خىر •

قەدەم خىر يەكىن، از زنان دەپەيدە ئەللىخانى

قەدەم خىر ڙنهكە كوردە، ل دەسپىكا سەدسالا بىستان د سالا (۱۹۲۶)، ل دەۋەرا (لۇرىستانى) ل باكورى رۆزھەلاتى كەرمانشان ڙ دايىك بۇويە. هەر ڙ زارۆكىنى فيرى هونەرا تىرهاقىزىنى بۇويە، هەستا نەتمەوايەتى پې بلند بۇو ل سەر ڦى مزارى ڙ بۇ پېشىگىرى كرنا شۇرەشا شىخ مەحمود نامەيەكى دشىنىت و د بىزىت؛ ”ئەي شىخى مەزن ئەز ل ڦر ل ڦى پارچە ياخەلاتى خوه خەباتى دەكەم ڙ بۇ نەھىللانا زۆردىستىن ل سەر گەلى كورد لى تو ڙى تىكۈشەركى چاڭ نەترسى ڙ بۇ هەمان مەبەستى دا ئەمۇزى هەموو ھىزىن خوه بىھەين يەك ڙ بۇ بەرهنگاريا دۆزمنان.“ د بەرسقى دا،

(۱) هەزار موکرياني، مەستورە كوردىستانى، مىزۇوى ئەرددەلان بلاو كردنەوە چاپى ئاراس ھەولىر ۲۰۰۲، ل ۱۴.

(۲) دكتور جەبار قادر، ژنانى كورد لە مىزۇودا، www.jinnname.org.

شیخ مه‌حمود دبیزیت؛ "خاتون قه‌دهم خیر تو ژی ئازادترین و بجه‌رگترین ژنا کوردی ئەم هەموو شانازیی ب تە دکەین. لى نە ئەز دروشەکی تایبەت دامە، ئەز نەچارم کو بیئەم ب هیزین خوه نکارم ئالیکاریا تە بکەم؛^(۱). ۋى خانمۇ پىشەنگىا سەرھلدانەكى كرييە، پېشىنى كۆشتىنا برايى وئى بناقى (يۈوسف) کو وى ل دېرى هیزین شاهى ئېراني مىرخاسىيەك مەزن نىشان دايى، ھەفت سالان ل بەرخودايىه. هیزین شاهى ل ھەمبەر ۋى لەنگى مەجبۇر مان کو لەشكەرەكى مەزن دشىنن کو ۋى سەرھلدانى ژ ھۆلى راكەن، ب سەرۋەتكەندا سەرھەنگى سەفەوى و عۆمەر خانى شاكاڭ، ھېرىشەك مەزن ل دېرى ۋى سەرھلدانى دەست پى دکەن، ل ھەریما چىايى (كەوركۇ)، ب ۋى يەكى دەردوور ل خانما قه‌دهم خیر تى گرتى لى ئەق لەھەنگا ژن ب ھەموو كاس و كارىن خوهقە ب قاسى (۳۹) مەھان ل بەرخودەن، چەندى وان چەك و هېز ھەى ب كار ئانى لى ل داوىيى قه‌دهم خير دكەۋىت دەستىن دۆزمنان، پاشان هیزین لەشكەرەن قه‌دهم خير دېبەنە تەھران و قه‌دهم خير ل وور (۳) سالان د زىندانى دا دەمینىت حەتا ب نەخوھشىا وەرمى ژيانا خوه ژ دەست دەت. لى مخابىن د چاقكانيان دا ئەو قاس ناقى وئى دەرباز نەبووې ژ بۆ خەباتا ۋى شىرە ژنى لى ئەۋۇرى وەكە ب ھەزاران ژىنن قەھرەمان ناقىن وان د دېرۋىكى دا نە ھاتىيە دەرباز كرن ژېھر كو ئەم ھەر تم بندەست بۇوينە و بىيانىان دېرۋۆكا مە نېيساندىيە^(۲).

(۱) عقيلة رەواندوزى، ئاد و ئافەرين، چاپخانەي پەروەردە، ھەولىر، چاپى يەكەم، ۲۰۰۵، ل ۵۳.

(۲) روھات ئالاکوم، ژىنن كورد، چاپا يەكەم ستوكھولم، ۲۰۰۵، ل ۹۹. ApES .

• روپا ژنان د کومارا مهاباد دا

حیزبا دیمۆکرات ل کوردستانی د پەیرەوی خوه دا، کو د مەها دوازدان دا واتە دوو مەھان بەری دامەزراندنا کۆماری راگەھاند، ل کوردستانی و جهین دن یىن ئیرانی کو کورد لى دژین پیویستە بەرژەوەندیبىن جڭاڭى ل سەر بىنگەھى دیمۆکراسى بىنە ئاقاڭىن، ھەروەها هاتە راگەھاندن پیویستە پېشداچۇنا حیزبى ڙ بۆ ھەر مروقەكى ل سەر بىنگەھى دیمۆکراسى بىت، دیسان د خالا پېنجان دا وەكەھقىا د ناقبەرا ڙن و مىران دا هاتە راگەھاندن، کو پیویستە ڙن د ھەموو وارىن سیاسى ئابۇرى و جڭاڭى دا ماھى ل ھەمبەر مىرى ھەبىت، ڙنى د ڙيانا پايتەختى دا گرنگى پى هاتە دان، د دەما ب رىقەچۇنا ئاھەنگا سەربخوھيا کوردستانی دا ل (١٩٤٦ - ٢٢) دا کو د چەندىن ھەزمارىن رۆژنامەيا کوردستانی دا ھاتىھ خوهيا كرن، ڙ ئالىي ٢٣ كەسان ڙ كەسايەتىيەن سەرەكە یىن کۆمارى گۆتار پېشکىش كرن، ڙ وانزى دوو ڙئ ڙن بۇون تى زانىن ھەردوو ڙن مامۆستايىن دېستانا كەچان بۇون، ھەردوويان ڙ بۆ ۋى رۆز دېرۋىكى رېز و حورمەتىيەن خوه ئانىن زمان و گرنگىا وى دەستكەفتى دېرۋىكى نرخاند، وەكە بىنگەھەك ڙ بۆ نەتەوا كورد، ھەروەها پېرۋىز باھيا ھەموو گەلى كورد كر، دیسان ل سەر گرنگىا رۆلا ڙنى ئاخافتى كرن وەكە پیویستىيەك ڙ بۆ پېشداچۇنا جڭاڭا كوردى ل سەر ۋى مۇاري يەك ڙ مامۆستايىن ڙن بناقى (خەديجە مەجدى) ئاخى و گۆت؛ (ئەي خويشكىن برىز نە رۆزماھات پیویستە ئەمۇرى وەكە ڙن چاڭ ل برايىن خوه بکەين و دەستى يەكگرتنى ڙ بۆ يەك دوو درېز بکەين، چاوان نە دايىكا نىشتىمان چاڭ ل رىتىا كەچىن خوهى، ڙ بۆ خوه ئامادە كرن د چالاکيان دا، دەستى برايىن خوه بگرىن ڙ بەر كو رۆز دېرۋى پیویستى ب كەچ و كوران ھەيە، وەرن وەكە خويشك و برا دەست بدهىن

ههـق ژ بـو رـزـگـارـكـرـنـا دـايـكا نـيـشـتـيمـانـ). پـشتـيـ دـوـو هـفـتـيـانـ مـامـؤـسـتـايـيـنـ دـبـسـتـانـاـ كـهـچـانـ ژـ بـوـ دـهـرـبـرـيـنـا دـلـشـادـيـاـ خـوهـ دـ سـهـرـخـوهـبـوـونـيـ دـاـ وـ نـاسـانـدـنـاـ رـيـبـهـرـئـيـ كـورـدـسـتـانـيـ كـوـمـبـوـونـهـ كـ رـيـكـحـستـ، كـوـ هـزـمـارـهـكـهـ زـورـ ژـ ژـنـانـ وـ ئـهـنـدـامـيـنـ (ـهـ -ـ دـ -ـ كـ)ـ وـ ژـ هـمـوـ چـيـنـيـنـ جـفـاكـيـ دـ قـنـيـ كـورـيـ دـاـ بـهـشـدارـ بـوـونـ، خـانـماـ يـهـكـهـمـ ژـ كـورـدـسـتـانـيـ دـهـرـبـارـهـيـ پـيـشـداـجـوـنـاـ ژـنـانـ ئـاخـقـيـ وـ ئـانـيـ زـمانـ؛ دـهـمـ هـاتـيـهـ پـيـوـيـسـتـهـ ژـنـيـنـ كـورـدـ ژـ مـيـنـاـ وـهـلـاتـيـنـ بـيـانـيـ خـوهـ بـبـيـنـ وـ چـافـيـنـ خـوهـ قـهـكـهـنـ، هـهـرـتـمـ لـ بـهـنـدـاـ مـيـرـيـ نـهـمـيـنـ كـوـ پـارـهـ وـ زـيـرـ وـ جـلـ وـ بـهـرـگـانـ ژـيـراـ بـ خـواـزـنـ، هـوـونـ دـ هـمـوـ وـارـانـ دـاـ چـالـاـكـ بـنـ، ژـ ئـالـيـهـكـ دـنـهـ زـارـوـيـيـنـ خـوهـ نـهـهـيـلـنـ دـ چـارـچـوـقـهـيـاـ مـالـيـ دـاـ بـشـيـنـهـ دـبـسـتـانـيـ ژـ بـوـ زـيـدـهـترـ خـزـمـهـتـ كـرـنـاـ ژـيـ نـيـشـتـيمـانـ).

نـافـقـيـ قـيـ رـيـكـحـستـنـيـ دـ هـزـمـارـيـنـ جـورـ بـهـ جـورـيـنـ رـوـزـنـامـيـ دـاـ ژـ بـوـ مـيـنـاـكـ، يـهـكـيـتـيـ ژـنـانـيـ دـيـمـوـكـرـاتـيـ كـورـدـسـتـانـ، هـهـرـوـهـاـ حـيـزـبـيـ ژـنـانـ، تـىـ زـانـيـنـ ئـهـقـ رـيـكـحـستـنـ وـاتـهـ حـيـزـبـاـ ژـنـانـ بـ چـ شـيـوـهـيـهـكـيـ بـهـرـهـمـيـ بـزاـفـاـ فـيـمـيـنـنـيـسـتـيـ نـهـبـوـ، لـىـ ژـ ئـالـيـيـ رـيـكـحـستـنـهـ كـهـ سـيـاسـيـهـ هـاتـهـ دـامـهـزـرـانـدـنـ كـوـ دـهـسـتـهـلـاتـاـ مـيـرـانـ بـ سـهـرـداـ زـالـ بـوـ وـ سـيـمـاـيـيـ رـيـقـهـبـهـرـيـ ژـيـ (ـمـيـنـاـ)ـ هـفـالـبـهـنـداـ پـيـشـهـوـاـ قـازـيـ بـوـ سـهـرـهـكـ كـوـمـارـيـ كـورـدـسـتـانـيـ، نـافـقـيـ هـنـدـ ژـنـانـ دـ قـنـيـ رـيـكـحـستـنـيـ دـاـ كـوـ ژـ (ـ10ـ)ـ تـاـخـيـنـ مـهـابـادـيـ بـوـونـ ئـهـقـنـ:ـ (ـكـهـلـسـوـ سـوـلـتـانـيـانـ -ـخـورـشـيدـ شـاتـيرـيـ -ـخـهـدـيـجـهـ قـازـيـ -ـسـهـيـدـ ئـايـشـهـ شـاتـيرـيـ -ـسـهـدـيقـهـ وـهـلـيـزـادـهـ -ـزـيـباـ خـانـمـ -ـئـامـيـنـهـ دـاوـدـيـ -ـزارـايـ موـهـلـهـوـيـ -ـ پـيـرـوـزـهـ مـؤـبـرـيـ -ـماـوزـهـرـ بـلـهـزـادـهـ).

يـهـكـهـمـيـنـ ئـارـمـانـجـاـ حـيـزـبـيـ ژـنـانـ دـهـرـيـخـستـنـاـ پـيـشـ يـاـ ژـنـيـنـ بـ تـهـمـهـنـ بـوـ ژـ بـوـ پـشتـگـيرـيـاـ كـوـمـارـاـ كـورـدـسـتـانـ، ژـ بـهـرـ كـوـ پـرـانـيـاـ ڭـانـ ژـنـانـ نـهـخـوـهـنـداـ بـوـونـ، حـيـزـبـيـ كـلاـسـيـنـ فـيـرـكـرنـيـ هـهـرـوـهـاـ كـوـرـ وـ كـوـمـهـلـيـنـ نـهـ فـهـرـمـيـ بـوـ رـيـكـحـستـنـ، چـالـاـكـيـيـنـ دـنـ كـوـمـكـنـ وـ ئـالـيـكـارـيـاـ دـارـايـيـ بـوـ هـهـرـوـهـاـ

بەشداری کرن د خودپیشاندان و مەشاندا و هەروەها نقیسن د رۆژناماندا، ژ ئالیهک دنڤە ئالیکاریا لەشكەری گەلەری، وەکه ئامادەکرنا جل و بەرگان ژ بو پیشەرگان، ریکھستنا ژنان د کۆمارى دا سیمایی حکومەتهکه مۆدیرن نیشان ددا گریدايی پیشداچوٽنا ژنان بwoo^(۱). بwoo^(۱).

• مینا قازى

وەکه بەرى نەھاتىه خوهيا کرن، د دەما دامەزراندنا کۆمارا كوردىستان دا، هەر چەندە ماوەيەكى پى كىم بwoo، لى ديسا ھند تشتىن بنگەھين ژ بwoo پیشداچوٽنا جڭاڭى ھاتنە دەستنىشان کرن، يەك ژ وان ژى خالا ھەرى گرنگ و بنگەھين د جڭاڭى دا كىشەيا ژنان ھاتە بەربچاڭ

مینا قازى

(۱) احمد اسکندرى، ژن و ناسيونالىزم لە كومارى كوردىستان، مالپەرا ژننامە www.jinname.oerg

کرن، ههروههها مافی وەکھەقیا ژن و میران د هەموو وارین ژیانی دا خوهیا کرن.

ئەم دکارین خانما مینا قازی وەکە درېزى پیدان ب خەباتا خوه د ۋى
وارى دا بەر چاڭ بکەين.

- مینا قازی و رۆلا وئ د يەكىتى يا ژنین كوردىستانى دا

خانما كورد (مینا قازى) ل سالا (1908) ئى ل بازىارى (مهابادى) ھاتىيە دنى. ناڤى بابى وى ئەحمدە و ناڤى دىا وئ گول ئەندامە. ئەو ژ مالباتا (ھەجى حەسەن خانى حەجى) يە، كو يەكە ژ مالباتىن مەزن ل ھەرىما مووكريان. بەرى كو مینا ب پېشەوا قازى را بىزەوجىت، پاشناڤى وئ ئىسکەندەرى بۇويە. د (19) سالىيى دا، دىبىت ھەفلا ژيانا (قازى مەھەد)، مینا ل سەر رەوشت و رەفتارىن قازى پر ب رومەت خوهىدا دكەت. وەكە بەرى نەما ئانى زمان كو حىزبا ديمۆكراتا كوردىستان (ك. د. ب) گۈنييەك مەزن دا مافىن ژنى. وەكە دايىكا كورد مینا قازى، ل سەر پېشىيارا سەرۆك كۆمارى كوردىستانى وئ ھەموو زىر و زىقىن خوه پېشىكەشى حىزبى كرنه و دەست ب رېكخىستا يەكىتى يا ژنین كوردىستانى كرېي. يەكىتى يا ژنین كوردىستانى د (14. ئادارى 1946) دا ل بازىارى مەبابادى ھات ئاقاکىن، ب بىيارا حىزبا ديمۆكراتى كوردىستان مینا قازى وەكە بەرپرسىيارا گشتى يا يەكىتى يا ژنین كوردىستانى ھاتە ھەلبىارتىن. ل سەرى ھەر سۆبى، وئ و چەند ژنین دن خوه دگەھاندە خوهندىنگەھى و ب زمانى كوردى فېرپۇون ئەنجام ددا، ۋى كارى ژنا سەرۆك كۆمارى كوردىستانى پر ژنین دن بەرى وان د دېستانى. ب ۋان كارىن ھېۋا مینا بۇو میناكا ھەرە بەر ب چاڭ د كۆمارى دا. كو خانما مینا وەكە بەرپرسىيارەك ژ بۇ كارى خوه ھەر تە جەقىنەن ژنا دا، ژ ژنان دخواست كو ئەو پرسىگەرىكىن خوه بى ترس بىن زمان و پېشىيارىن خوه پېشىكىش

بکەن، ل سەر هەلوييستا كۆمارا ديمۆكراتيک يا كوردىستانى، يەكىتى يَا ژىننەن كوردىستانى، ژىننەن كورد ژەند زنجير و قەيدان رزگار كرن، مافى وەكەھەقىي د گەل مېرى كورد پېشکىشى وان كرن. د كارىن جڭاڭى دا كار و خەباتىن ژنا كورد بۇ يەكەم جار ب دل گەرمى بەشداريا كار و خەباتان دكىر. ب بەياننامەيەكى ژەنەر كەسى هاتە خواتىن كو نەخت (قەلەن) وەرگىتن، زەوجىنا ب زۆردەستى، ژن ب ژن كرن و هەموو پرسىگۈكىن كو ل دېزى ژنى نە، بىن راۋەستاندن. سەرۆك كۆمارى كوردىستان پېشەوا قازى مەھەممەد پېشتكىريا خوه ژەن خواتىن كەلىپىن يەكىتى يَا ژىننەن كوردىستانى دان خوھىدا كرن. دايىكا كورد مينا قازى ل سەر كار و خەباتىن خوه پەشىيار بۇو، د دەممەكى كن دا وئى پەيوەندى د گەل پەزىننەن كوردا پەيدا كرن ب رېتىا شاندىنا نامەيان تىكەلى پەيدا كرن د گەل حەپسەخانى نەقىب ژن برا شىخ مەحموودى بەرزنجى تاكو داويا ژيانا حەپسەخانى پېيوەندىيەن وان بەرددەوام بۇون، هەروەها ل سەر داخوازا يەكىتى يَا ئافرەتىن كوردىستانى (گولىزار خانما شاكاڭ (كەچا جەوهەر ئاخايى شاكاڭ و برازايى سەمكۆيى شاكاڭ) دېيت مېغاناندا وان. گولىزار خانما كەچا جەوهەر ئاخايى برايى سمايىل خانى شاكاڭ، كو ژەن سالا ۱۹۳۰ ژ بۇ ئازادىدا كوردىستانى ب دەولەتا رەزا شاهى پەھلەوى را شەر كر، وەكە مينا خانم دەد خوھىدا كرن گولىزار خانم ژى ل سەر پېشىيارا وئى بۇ ئەندامان يەكىتى يَا ژىننەن كوردىستانى. خانما مينا حەتا داويا ژيانا خوه ل سەر بىر و باومرىن خوه خۆرت بۇو، ژەن بەر ۋى يەكى ژى ل چاخى دەولەتا پەھلەوى هەم ل سەر دەمما كۆمارا ئىسلامى ل ئىرانى، هاتىيە گىتن و ب تەممەنلى خوھىي مەزنەنەهاتىيە ئەشكەنجه دان، مينا خانم ل سەر رەوشىا كوردان و يەكگىرتىندا وان هەر تم د گۆت، ژەز مەر سۆز و پەيمانا يەكىتى يَا كوردان بىدەن، داكو ئەز ژەن وەرە مەزگىنى يَا دەولەتا سەربەخوھىدا كوردىستانى بىدەم.

مینا خانم دناف جفاکی دا پر د هات حمز کرن ژنه که رهوشنبیر و زانا بwoo، هایا وئی ژ هه موو رهوشما کوردان و جیهانی هه بwoo. ده ما وئی زانی کول باکووری کوردستانی د ناف رهفین گهربیلان دا کهچ هنه ئه و پر شاد بwoo و هه ر تم د گوت ئیدی ئه ز رزگاریا کوردستانی نیزیک دبینم. ژ ئالیهک دنفعه ل سالا (۱۹۸۶) دا، نیزیک ساله کی مینا خانم ژ ئالیی پاراستنا رژیما ئیسلامیا ئیرانی د بن چاقدیری دا بwoo. ل سه ر فی یه کی ژی جاره کی ئه و ژ دهر قهی مالی ب شیوه یه کی نهینی ژ ئالیی پاراستنا دهوله تی قه هاته رهقاندن، هه رچه نده تهمه نی وئی ژ (۷۰) سالی زیده تر بwoo لی دیسا هاته ئه شکه نجه دان، هه ر تم به پرسیارین دهوله تی ژیرا د گوت، گه ر ژ بهر میری ته نهبا مه ل ئیرانی چ پرسگره ک د گه ل کوردان نه د بون.

ژ ئالیهک دنفعه ل سالا (۱۹۸۸) دا، کهچا مینا خانم (عیفه ت) ل وهلاتی سویدی ب دهستین تیرۆرسنین کۆمارا ئیرانیا بیسلامی هه ته شه هید کرن، ل ئیرانی مافی تازیی نه دایی. مینا خانم پشتی خه باته که به رده وام د هه موو رهوش و دهمان دا ل (۱۷) رهشممه ها سالا (۱۹۹۸) دا ل بازاری مهابادی ب دله کی پر ب که ده مال ئاقایی ل ژیانی کر، ب هه زاران که س د مه راسیما قه شارتنا ویدا ئاماده بیبون و ل مهابادی هاته قه شارت ن لی هه ر تم ئه و ستیرکه که گه شه ل ئه سمانا بزاقا رزگاریخوازیا کوردستانی^(۱).

(۱) کاکشار ئوره ماری، مینا قازی، ژح مالپهرا www.amuda.com

• داویا سه‌سالا بیستان ژنا کورد ل باکووری کوردستانی

پشتی نه‌مانا ئاگری سره‌هه‌لدان و شوره‌شین کوردی ل باکووری کوردستانی، دهمه‌کی دریث بوشایک د هموو قادا خه‌باتی دا ل باکووری کوردستانی پهیدا بwoo، ژ بهر کو نه‌زاد په‌رسنیا ده‌سەلاتا توورکیا، ژ هەموو ئالیانقە سیستەمەک توند ل هەمبەر گەلنى کورد دا مەشاندن، دیسان ژ هەموو مافین وان بیئن مرۆڤاتى بى پار کرن، د ریبا قەدەغە کرنا هەموو مەرجین نەتەوى بۇون و مرۆڤاتى، ژ چاند، کولتور، زمان تا ناڭین کوردی ژ زارقیان قەدەغە کرن و وان د خواست ب ۋى نه‌زاد په‌رسنیا خوه هەموو ھیمین بنگەھین د مەژۆيى وان دا بشۇن و زارقیین کوردان ل گۈرى بەرزەوەندىيەن خوه پەرومەردە بکەن.

لى دسەربىوورىن هەموو جىهانى دا خوهيا بۇويە كۆل نامرن، چەندى دۆزمن ب ھېزىن لى ژ ئيرادا گەلان ب ھېز تر نابۇويە و نابىت. ئەف ميناکەك بەر ب چاھە ژ بۇ ئيرادا گەلان. پشتى ل دەستپېكا سالىن ھەشتىيان دا شوره‌شى ل باکووری کوردستانى دەست ب تەقگەرەكە مەزن كر كو يەك ژ دەستكەفتىن ۋى شوره‌شى ئەفە كو ئالىي خەباتا ژنان تى دا جەھەكى گرنگ گرت. تى زانىن ل کوردستانا باکوور يەكەم تەقگەرا ژنان، د پىشەنگىيا پك بناقى (تازىك) واتە "يەكىتى يَا تەقگەرا ئازاديا ژنا کورد"، د سالا (۱۹۸۷) دا هاتە ساز كرن. هەروەھا ئەف تەقگەرە د سالا (۱۹۸۸) دا خوه وەكە يەكىتى يَا ژنин وەلاتپارىزىن کوردستانى (بىزوك) بناڭ كر. دیسان تەقگەرا ئازاديا ژنин کورد د سالا (۱۹۹۵) دا ژى خوه ب ناقى يەكىتى يَا ئازاديا ژنин کورد (يازىك) ساز كر. دیسان ۋى تەقگەرە د سالا (۱۹۹۸) د وەكە پارتىيا ژنин کارکەرەن کوردستانى خوه بناڭ كر و بۇونە پارتىيەكە سەربەخوه. د سالا (۲۰۰۰) دا تەقگەرا ئازادىخواز يَا ژنا کورد ب كۆنگەرە يَا سېيەمین يَا ئاوارته ل دار خست و ژ نووقە خوه وەكە پارتىيا ژنا ئازاد (پىا) ب ناقى كر، كو ئەف پارتى يە ژ

بۆ ئازادیا تى دکۆشیت. لى نه ب تەنی ژنین کورد د قى سازىي دانه لى ب سايا خەباتا ژنین تىکۆشهر خوه گەھانديه هەموو ژنین جىهانى و ژنین وەلاتىن دنلىقەن تەنلىقى خەباتى بۇونە و شەھيد ژى دانه، ميناک دېرن مينا) ئوتا ژئەكە ئەلمان بو ئامارا كچەكە تورك (بو) هند ميناکەن دن کو د هەموو شەرت و مەرجان دا د هەموو بىرەوەريان دا ب چالاكىيەن جوربەجور بەشدار دىن، بتايىبەتى ڙ بۆ تۈندىيا ل هەمبەر ژنى ل ئاستى جىهانى وەكە سازيا (جيىنى) يىا نىڭ نەتهۋى خەباتى دكەن و هەموو سالان ل رۇزى دىرۋىكى كول دىرى تۈندىيا ل هەمبەر ژنى مەش و مىتىنگىن مەزن ل دار دخن و ل سەر پرسگىركىن ژنان رادوھىستن^(١).

• لهيلا زانا

يەك ڙ ميناکى ژنин ناقدارىن سەدىسالا بىستان، ل باكورى كوردىستانى خانما (لهيلا زانا) يە،

– دۆسىيىا لهيلا زانا

"ئەز ڙ ڙيانى حەزدەم،
لى بىرىكىنا من ڙ دادمەندىيى
پە مەزىنترە."

و تو ل بوھارىن بەخجە
يى دگەرى و بەخجە ب
قەيكتىن ڙ ستىر و گولان ل
بوھارا خوه يا وندابى دگەرە.

. (١) مالپەرا ھىزىن پاراستنا گەل ياخىن فەرمى www.HPG-online@2003-2006

. ل کۆلانین ئامەدى دېرسە: ما وە بۇھارەك ل ۋە نەدىت؟ ما چاقىن وە ل گەرددەنىيەكى ژ خوناڭ و چۈوکان نەكەت؟ . . سىتىر و گولىن خوه ب دو خوه دا دىشكىشىنە و دچە مە دىت و مە ناس ژى كى، وسا سوارىن كەشتىا نوح بەرسقابەخجە يىن دانمە ب چاقىن خوه يىن كۆ تالانكەرىن ھەموو سەدسالان دىتن ب چاقىن خوه يىن ژ ئاڭر و بەرفى مە ئەمۇ دىتن تالانكەرىن بۇھارا مە و تە.

د ۸. ۱۲. ۱۹۹۶ ئان دا دادگەها پاراستنا دەولەتى يَا تۈركىيە ل ئەنۋەرئى و ب تەوانباريا جۇداخوازىيەن ۱۵ سال گرتىن دا لەيلا زانا. ژ بۆ بىرئانىنە وى مە ئەف دۆسىتىا كۆ ژ چەند نامىيەن كۆ لەيلا زانا ژ گرتىگەھى رېكىربۇون چىبۇو يە ئامادەكى. ئەف نامە ژ ئەلمانى هاتنە وەرگەراندىن. ب ھىقىا كۆ ئەم بۇھارىن خوه ژبىر نەكىن، ئەمەن وە بخۇهندىن ئان نامە يان را بېلىن.

- پىتناسىنە لەيلا زانا

• لەيلا زانا د ۰۳. ۰۵. ۱۹۶۱ ئى دە ل گۈندى بەخجە كۆ نىزى ۲۰ كم دوورى سلۇمان ژ دايىك بۇو.

• د ۱۴ سالىا خوه دا شو ب پىمامى خوه مەھدى زانا كى، يى كۆ د ۱۹۷۷ ژ بۆ پارىزگەريا ئامەدى هاتە ھلبىزارتن. و پاشى هاتنا لەشكەران بوسەر دەستھلاتا تۈركىي ئەو هاتە گرتىن و ئىشكەنچەكىن و ب ۳۶ سالا گرتىن هاتە جزاكرن. پاشى ۹ سالان ئەو ژ گرتىگەھى دەركەت. پاشى گرتىن مىرى خوه لەيلا زانا دەست ب كارى سىياسى كى و پىرە خوه فىرى

لەيلا زانا

- ترکی کر و په بیمانگه‌ها ترکی یا داوی ژی ته‌واو کر.
- د ۱۹۸۸ ئان دا ۵۹ رۆزان هاته گرتن و ئیشکەنجه‌یەک زۆر لى هاته کرن کۆ ھەيا ئیرو ژی نەخوهشیئن کۆ ئەنجاما وى ئیشکەنجه‌کرنى ئیشى دکشىنە.
 - د ۱۹۹۱ ئ ل سەر لیستا (سەپ) يى ژ بۇ پەرلەمانى هاته ھلبژارتى.

- لهيلا زانا:

"ئەز ژ ژیانى حەزدكم، لى بىرىكىرنا من ژ دادمەندىيى پا مەزنترە."

سەرۋۇكا فراكتسيونا كەسکان ل پەرلەمانا ئەورقۇپى دا دېبىيەت:
 لهيلا دەلال، ئەز پېشگۈتنەكى ژ پرتووكا تە رە دنيقيسىنم، ژ بەر ئەز ھېقىدكم كۆ تو رۆزەكە نە دوور كاربى پرتووكەكى بخوينى: نەما پرتووكەك ژ گرتىگەھى، بەلكوو پرتووكەك كاربە ل سەر كوردىستانەكە ئاشتىانە باخفة.

ئەز ڤى پېشگۈتنى دنيقيسىنم لهيلا، ژ بەر كۆ ئەز ژ تە فيربووم كو مېرخاسى و ھېز چنە: ئەز ژ ژیانى حەزدكم، لى بىرىكىرنا من ژ دادمەندىيى پا مەزنترە. تە وسا دگوت. تو ئەو ژن بۇو يا كۆ ژ من را شرۇقەكر و يا كۆ من ل با وى ولۇ پى دكارىبىوو تىبگەھىم كا چاوايە ئەگەر

تو مافىين مرۆف تونەبە. تو دزانى، ئەم يىن ل پەرلەمانا ئەورقۇپى و ب تايىبەتى يىن د فراكتسيونا كەسکان دا گەلەكى گوفتووگۆيى ل سەر مافىين مرۆف و يىن ھەموھلاتىي دكىن، لى تەنلى ب ئاخافتىا ب تەرا، من ب راستى ناسكىر كو چاوايە ئەگەر دادقانىيەك سىقىل و سەربخوھ تونەبە. و لهيلا ئەز

گلاؤديا پۈت

ماتمایی مام دهما من ژ ته پرسی، چاوا مرۆف دکاره یەکجاری هین د ناڭ کار دا بىینە ئەگەر يىن هەرى باش بىنە كوشتن. . . ب تىكۈشەرى ته بەرسق دا: ژ بۆ هەر يەكى و هەر يەكا كۆ تى كوشتن گەلەكىن دن تىنە پىش. تو ل سەر خۇشىا خوھ يَا كەسانە تو جارى نە ئاخى، نە وى چاخى و نە ئىرۇ ل گرتىگەها ئەنقةرى. تشكى گرنگىر ھەيە، ته جارەكى گۆت. وسا ھەۋالىتىا مە ژ ھېلا ئۆمەر يىن ھەۋال و وەرگىر ۋە وەرگەراندى، دەستپىكىر و من ھەست دکر كۆ ئەز بىتىي وەرگىر ژى ژ ته فىم دكم.

دەستپىكى سالا ۱۹۹۴ ئان- تو گرتى بۇوى - و سەردانا ته ژ بۆ من قەدەغە بۇو. ئەز ل ور بۇوم دەما كۆ ئەو پرۆسەسا كۆ ژىرا پرۆسەسا خيانەتا مەزن تى گۆتن دەستپىكى. ئەز ل پىشى رۇنىشىبۇوم، من كارىبىوو دەستى خوھ ب ئالىيى تە ۋە درېز بکرا لى لەشكەرىن چەكدار د ناڭ بەرا مە دا راۋەستىا بۇون. تەنى ئىقشارى من تو باش د تەلەقزىيونى دا دىتى، من رۇويىتە دىت. د دەما پرۆسەسى دا من هەر و هەر ھەول ددا كۆ سەردانا تە بكم، لى رى ژ بۆ ۋى يەكى نەدان ب تايىبەتى دەما پارىزەرى گشتى يى دەولەتى دەمرەل جزاين سىيداركىنى ژ وەرە خۇھەست و وى ب ھۆقىتى جوون ددان تە و ھەۋالىن تە. ل ھەمبەر تە و ھەۋالىن تە يىن تاوانبار، وى گۆت، كۆ ئەو رۇومەتەكى كىمتر ژ يَا ل ھەمبەر كۈچكى خوھ دىگەر.

ئەز دخوازم تە ل ور ببىنم، جىنى كۆ پىيىستە تو لى بى- ل پەرلەمانى. و خەونەك من ھەيە: تو ل پەرلەمانا ئەورۆپى باخقە و پشترا بالىۆزى توركىي چەنگ ببە سەر خوھ و دەستى تە ب ماتمایى بەھەزىنە و بىزە چەندى باشە ژ مەرا كۆ ژنىن مينا تە ھەبن.

– ژ دانیئيل ميتران را ۱۹۹۴ .۰۳ .۳۱ –

دانیئيل ئا دهلال و رېزدار، ژ وەختا كۆ ئەز ژ پاريس ئى قەگەريام من دخوهست ژ وە را بنيفسيين. من دخوهست سپاسيا وە بكم ژ بۇ مژوولبۇون و پشتگريا وە، لى وان نەھشتن كۆ ئەم بىنا خوه بەردىن. د ۲، ۳ ئان دا دەما ئەز گەشتىم پەرلەمانى من ناسكىر كۆ سەرۆكى پارتىيا مە دجلە هاتىيە گرتىن. پشتى كىمى ۲ دەقەيان ھەقالى مە ئورھان دۆگان ل پىش چاڭىن مە هاتى گرتىن. . .

ئەم د ترسناكيا رەوشى دا ھشتبوون و مە خوه ۋەكشاند ھوندرى پەرلەمانى. ئەم تا ۳، ۴ ئان د ئاقاھيا پەرلەمانى دا مان. . . د ۴ ئادارى دا ئەم بىن دادگەها پاراستنا دەولەتى. د ۱۷ ئادارى دا دادگەھى بىيار ستاند كۆ مە بشىنه زىندانى.

دايىكا من يا دهلال، ئەز پە كىيفخومشىم، كۆ ھوون ژ من را كەچكا من بىيىن. ئەو ج بەختىارىيە كۆ مروف دايىكەك وسا تىكۈشەر ھەبە، يا كۆ ژ بۇ ملەتىن بىندەست كۆ ژ بۇ ئازادىا خوه شەر دكىن، خەباتى دكە. . ئەز دخوازم ژ وەرە هىن تىشتەكى بىيىم، كۆ من د ڇىيانا خوه دە تو جارى رېيىا ھىسان نەھلىبىزارتىيە. ئەو پى ھەر يەك دكارە ل سەر ھەرە. يا گۈنگەر، سەركەفتا ل ھەمبەر زەممەتىانە. ل وەلاتى من وى بەھايى ئاشتىي، ئازادىي و براتىي پە بلند بە. ئەم ڇىرىھ ئامادە نە. ئەگەر پىشى ئاشتى ھات وى چاخى ئەمى بكارىن بختىن براتىيەكە راست. . . ئەز دزانم كۆ ھوون گەلەك تىستان ژ بۇ من دكىن، ژ بەر وى ژى ئەزا گەلەكى ژ وەختى وە نەبم. ئەزا ھەولبىم خوه لايقى ملەتى خوه و خەباتكارەكى ئازادىي مينا وە، دەرخىنیم.

د كەل سلاڤان

– ژ کەچکا من پوکەن پە ١٤. ٥. ١٩٩٤ –
کەچکا من يا دلال،

د رۆزهکى مينا قى رۆزى، د ١٤. ٥. ١٩٨١ ئان تو هاتى سەر رۇئى دونيايى. تو د وختەكى ده هاتى كۆ تى ده گەلەك پرۆبلىمەن من هەبوون و تە من ژ ئىشى من دوورخىست. ئەزى تو جارى ژ بىرنەكم بى چاوا تە چاڭىن خوه ۋەتكەن و چاوا ئەز پىرە دگرىيام، چىكى ئەز ب تەنا خوه بۇوم د نەخوھشخانا زابۇونى ل ئەنۋەرى. من ژ خوه پېسى چما دېنى بۇو كۆ ئەز كىلىيەن ھەرى دىۋار د ڇىيانا خوه ده ب تەنلى دەرباسىك. ل ۋەز بىست سالى بۇوم، ب دوو زارۋىكان و بىيى كەسەكى كۆ گوھدانى ل من بکە. پىشى چەند دەقان من دەف ژ گىرى بەردا و من ژ بەر خوه شەرمىر. ئەزا تو جارى نەھىيەم كۆ ئەز بشكىيەم، سەرەت خوه پاكىرى

لەيلا، كەچا وى روکەن، لاوى وى رۇنای، مەھدى زانا ئۇ دىبىا وى

بەئىم و ئەزا ب تەنلى چى رېيىا خوه بىم سەرى. من دەستپېيكىر ناڭ د خوه بدم. . . پېویست بۇو مروقق بەرخودانى بکە و ئەق بەرخودان يەك دلى و ڇخوبىاوهرى دخوهست. هەر تشت بوھايى وى هەيە. من د ڇيانا خوه ده ڙ بۇو هەر تشتى بوھايىك پر مەزن دا. . .

دلى من ئى دەلال، ئەز ڙ تەرە دىقىسىنم نه ڙ بۇو كۆ ئەز تە خەمگىن بكم. لى ڇيان نايىن پارسکرن، پېویستە مروقق زانبه چاوا ل بەرخوه بده. ئەگەر مروقق ئەق يەك نەكىر وى ڇيان زۆريا وى ببە. ئەز ڙ خوه رە هيقىدىكم كۆ تو گەلەكى هىن ببى، كۆ تو گەلەكى بخويىنە، ئەز ب هەر هاوى ناخوازم كۆ تو بى پەرورىدەكىزنى زانستى بمىنە. پېویستىا هەر مروققەكى ب زانستىي هەيە. هى ڇيانا تە تەق ل پېشىا تەيە، تو دكارى قىيمەتەكى بدىيى، ئەگەر تو كاربە وى ب تەقايى و ب بىرەوەرى بىزى. كەچكا من يا دەلال، . . . تو دكارى پرۇبلەيمىن خوه چارەسەربەكەي تەنلى گافا كۆ تو ب هنكان ل سەر وان باخۋە. ئەگەر تو ل سەر وان نەئاخۋى وى زۆرتىر بىن تانى كۆ تو نەما كاربى وان هلگرى.

ب چ كىفخوهشىي ئەزى د قى رۇڭا بەختىار، د رۇڭا ڇدايىكبوونا تە ل با تە با ما! لى خوه ڙ بەر وى خەمگىن نەكە، هى ڇيانەك پر درېز ل پېشىا مەيە. ئەمى گەلەك ڇدايىكبوونان پەقرا دەرباسكىن. ئەز هيقىا شاهىيەكە خوهش ڙ تەرە دكم و تە پر ھمبىزدىكم، دلى من!

ھزار ماج!

دايىكا تە گەلەكى ڙ تە حەزىدە!

بەشەک ژ ئاخافتنا لەيلا زانا ل دادگەها پاراستنا دەولەتى ل ئەنۋەرە يى. ئەق ئاخافتى د گەلەك رۆزئامەيىن جىهانى دە، مينا لېھراتۇن يَا فەرەنسى و نرج ھاندەسپلاد يَا ھۆلەندى. ھەروھا تەمس و نىدەپەندەنت يىين لۆندۇنى ژى بەلاقبوو.

دادقانىيا پۆلىتىكى ل تۈركىي خۇددى ترادىقۇنەكە درېڭە. پېشى ھەر ناكۆكىيەكى ژ يىين لەشكەرىيەن دەولەتى، پۆلىتىكىغان و ھەر وەھا شالىار و ئەندامىن پەرلەمانى ژى، تىن گىرن و دەرباسى گرتىگەھى دىن. لى ئەقى ۋى يەكى ژى، پرۆسەسا ل دېلى من و ھەۋالىيەن من يىين كورد يىين ئەندامىن پەرلەمانى دۆم دكە، تىشتەكى نۇو يە د دىرۋوكا دەولەتى دە. يەكەمىن جارە كۆ نۇويىنەر يىين مللەت يىين ھلبىزارتى و د بن سىا خۇهدىگەراقى حکومەتەكە سىقىل دە تىنە گىرن و ژ بەر نەرينىن خوه جزايدى مەنى

ل بەر دادگەها پاراستنا دەولەتى ۱۹۹۴. ۸. ۵.

وهرگرنە. تشتەکى قى پرۆسەسى ب تو ياسا و بهندان قە تونھىيە، ئەو
ب تەنى پرۆسەسەكە پۆلىتىكىيە.

ئەز ب هەر ھاوى نە يَا ب تەنى مە يَا كۆ ل سەر ھەبۇونا كوردان
داخىفە. سەرۆكى مرى ئوزال ب شىۋىھىيەكى ئەشکەرە سەر ھەبۇونا دوازدە
مليون كورد ل تۈركىي ئاخفى و ئەشکەرە ژى گوفتووگۆ كر ل سەر
چارەسەركرنەكە ژ قى كىتشا تەمەن درېڭىز و د ناف رە ل سەر حکومەتەكە
فەدەرال. د ناقبەرا ۱۸۰۶ ئان و ۱۹۳۷ ئان ده ملەتى من د چەشىنى ۲۸

سەرھلەدان و راپەريينان دە،
ھەول دا كۆ ئازادىا خوه ب
دەستخىنە. ژ خوه سەرۆك
دەمرەل بخوه تەقىكەرا كوردى يَا
نوو مينا سەرھلەدانا ۲۹ ئان
دەستنېشانكىر. موسىتەفا كەمال
وھكى گاڭا پىشىن پېشى
ئاڭاكرنا كۆمارا خوه، دانىنا
دەستوورەكى دا بەر چاقىن خوه
كۆ ل سەر بنگەها

ناتىيۇنالىسما تۈركى و نە ئەرىكىنە ھەبۇونا كوردى بى ئاڭاكرن، ژ بۆ
بېنى ھاوى دەولەتەك نەتەوى تۈركى ئاڭابكە. . دەستوورا ۱۹۲۴ ئان
بكارئانىنا زمانى كوردى و زمانى دن يىّىن كۆ ل تۈركىيە ب وان ئاخافتىن
دې، ژ بلى يى تۈركى قەددەغە كر. ئەز يەكەمین ژنا كوردم كۆ ژ بۆ
پەرلەمانى تى هلېزارتىن. ئا نە دەقى ئەز بىرسىم كۆ ئەز ژ بەر باوهەرىيەن
خوه، ژ بەر كۆ من ژ بۆ ئازادى، دەمۆكراسى و چەسپاندىنە پېۋىست يَا
ھەبۇونا گەلە خوه كار كر، جزاينى مرنى بىستىن. . حکومەتىن

رۆژئاڤا جارهکه دی ژ بهر بەرژه وەندىيەن خوه يىن بازركانى ب توركىي
رە بى دەنگ دەيىن، مينا كۆ ئەو بەرى نەل هەمبەر عىراقى ژى و ژ بهر
ھەمان سەدەمان بى دەنگ مان دەمە كورد ل ور دەاتن قىرىن. . لى ئەز ل
ھىقىيا پشتگريما ھەۋالىي خوه يىن پەرلەمانتەرم، پاسقانىي مافى
دەرىپىنى و ياخويشىكىي خوه د تەقگەرا ژىنېن جىهانى دە.^(۱)

گۈتنا لەيلا زانا يا داوى ل پەرلەمانى تركى

(۱) ئەف دوسىيە د كۆفارا نقيس دە (ھەڙمار ۲ - ۲۱. ۱۲. ۲۰۰۰) ھاتبۇو وەشاندن.
ئامادەكرىنا فەرھاد ئەحمى

